SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBİ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT XVI · GAIPTEN GELEN KARDEŞ VE KURŞUN YAĞMURU

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XVI

Bölüm 1 · Gaipten Gelen Kardeş: Buurul'un Kurtuluşu ve Akayar'ın Sırrı
Bölüm 2 · Toydan Tuzağa: Koñurbay'ın Kahrı ve Kançoro'nun Kara Bahtı
Bölüm 3 · Kurşun Yağmurunda Aslanlar: Çandıayak'ın Büyüsü ve Külçoro'nun Narası

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 160.309–170.891 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Gaipten Gelen Kardeş: Buurul'un Kurtuluşu ve Akayar'ın Sırrı	Cilt XVI — bu ciltte
2	Toydan Tuzağa: Koñurbay'ın Kahrı ve Kançoro'nun Kara Bahtı	Cilt XVI — bu ciltte
3	Kurşun Yağmurunda Aslanlar: Çandıayak'ın Büyüsü ve Külçoro'nun Narası	Cilt XVI — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Gaipten Gelen Kardeş: Buurul'un Kurtuluşu ve Akayar'ın Sırrı

Külçoro, Çin ordugâhının göbeğinde tek başına kırgın salarak Semetey'in tutsak düşmüş küheylanı Arbuurul'u demir kösteklerinden kurtarır; at ile çoro, biri insan biri hayvan, söz söyleşmeden koklaşıp dertleşir. Külçoro Buurul'u Talas'a, ağası Semetey'e doğru salıverir; fakat tam o anda Çin'in en heybetli pehlivanı Akayar, çorayı yem torbası gibi at üstünden kavrayıp dağa kaldırır. Çaresizlik içinde kaderine yanan Külçoro'ya Akayar beklenmedik sırrını açar: kendisi aslında Kırgız'dır, Eştek'in oğlu, Camgırçı'nın öz kardeşidir; Çin tuzağına düşüp yıllarca sürgün ve tutsaklık çekmiştir. İki yiğit kılıcın ağzını yalaşıp ant içerek kardeş olur; Akayar, Koñurbay ile Ezkara'nın ok geçmez zırhlarını ele geçirme ve içeriden Kırgız'a arka çıkma planını emanet eder.

Akayar geceleyin Çin bekçilerini kılıçtan geçirip halkına dönme kararını pekiştirirken, Buurul at kurt yürümez bellerden aşıp gece yarısı Semetey'in çadırına ulaşır; babadan kalan mirasına kavuşan aziz arslanın yürek yangısı dağılır. Külçoro'nun unuttuğu selam yüzünden hiçbir şeyden habersiz olan Semetey, karşısına çıkan dağ gibi yabancı pehlivanla — Akayar'la — teke tek meydana iner; yedi gün durmadan vuruşurlar, birbirlerini yenemezler. Yedinci gün yetişen Külçoro araya girip Akayar'ın kim olduğunu açıklar; ikili uzlaşır, Akayar Beecin'in, Koñurbay'ın ve

kırk boy Çin'in bütün sırlarını Semetey'e döker. Kırgız eli, "bize Akayar değil, kısmetin kendisi gelmiş" diye sevinç içinde çalkalanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Külçoro, on iki kollu yuların on birini keserek Arbuurul'u Çin tuzağından kurtarır ve atı tek başına Talas'a, Semetey'e gönderir (seg154).
- Akayar, Külçoro'yu at üstünden kavrayıp dağa kaçırır; sonra kendisinin Kırgız, Eştek oğlu ve Camgırçı'nın öz kardeşi olduğunu açıklar (seg154).
- Karı han'ın buyruğuyla Akayar yıllarca Tek Göz halkının ülkesine sürgün edilmiş, Koñurbay'ın seferiyle Çin ordusuna katılmıştır (seg154).
- Külçoro ile Akayar kılıç yalaşıp ant içerek kardeş olur; Akayar geceleyin Çin bekçilerini kırıp halkına dönmeye yemin eder (seg155).
- Buurul at gece yarısı Talas'a ulaşır; Semetey ile atın kavuşması bütün orduyu ağlatan bir dert görüşmesine dönüşür (seg155–156).
- Semetey ile Akayar birbirini tanımadan yedi gün teke tek vuruşur; Külçoro yetişip aracılık eder, Akayar Çin'in ve Koñurbay'ın sırlarını Semetey'e anlatır (seg156–157).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kişneyip yeri basarak,	*Neighing, stamping on the ground,*
O salınan aziz hayvan	*That swaying, blessed animal,*
Kulaklarını yatırarak,	*Laying back its ears,*
Eskisi gibi yeri eşeleyip,	*Pawing the earth as of old,*
Eşeleyip yerin tozunu	*Pawing up the dust of the ground*
Göğe doğru savurarak,	*And flinging it toward the sky,*
Kurtulmaya gözü parlayıp,	*Its eye flashing to break free,*
Kara çelik gemiyle	*With the bit of black steel —*
Buurul'un hâli işte böyle –	*Such is Buurul's state, behold —*
Boşanacak olsa Buurul at	*Should Buurul the steed break loose,*
Vınlayıp uçmaya hazır durur,	*He stands whirring, poised for flight,*
Kaçmaya durur dosdoğru,	*He stands ready to flee straight on,*
Karkıra'ya yönelerek,	*Turning himself toward Karkıra;*
İşte o zaman Külçoro'nun	*And at that moment Külçoro's*
Gönlü bölünüp gitti,	*Heart was torn and rent within,*
Babası Alma'sı sanki bugün	*As if his father Alma this very day*
Gözü önünde ölmüş gibi,	*Had died before his eyes,*
Sanki bugün görmüş gibi.	*As if he had seen it this very day.*
Gözünü görüp duramadan,	*Unable to bear what his eye beheld,*
Gönlü bölünüp gitti,	*His heart was torn and rent within,*
Kaburgasının kemeri	*The very girding of his ribs*
Kat katından sökülüp,	*Ripped loose from every layer,*
Aladoğan gibi kara göz	*His black eye like a hawk's, ala-falcon's —*
Kırpılsa, yaşı dökülüp,	*Should it blink, the tears would pour,*
Öfkelenip yolu keserek,	*Raging, cutting off the road,*
«Han atam Manas, kolla!» deyip,	*«Khan father Manas, protect me!» he cried,*
İçi buram buram tüteyip.	*His inward parts smoldering coil on coil.*
Ölürüm diye aldırmadan,	*Heedless though he should die,*
Aslı Mançu kalın orduyu	*Counting the thick Manchu horde*
Tırnağına denk tutmadan,	*Not equal to his fingernail —*
Beceriyi de yiğitliği de	*Both skill and valor unmeasured*
Ölçüsüz vermiş ona Yaradan.	*The Creator had bestowed on him.*
Işıldayan kızıl kor imiş,	*He was a glowing crimson ember,*
Düşman yanına hazırlanmış,	*Made ready against the foe,*
Atılsa çelik ok imiş,	*A steel arrow when loosed was he,*

Can yaratılan kullarda

Külçoro gibisi yok imiş.
Zırh kaftanı – seksen dört,
Sakınmak bilmez düşmanın
Bir bakışı – kızıl yangın,
Nice kat zırh kuşanmışın,
Bu kara saatte bu yiğidin
Tutuşması – kızıl yangın.
Kullarda böylesi olur mu,
Bu Şah'ın kolladığı bozkurdu
Eksik söyleyen kişi onar mı! Erliği,
aslanlığı bilinen,
Güzelliği, yiğitliği,
Düşmana pehlivan erliği,
Arslan Alma'ñ bozkurttan
Aşıp geçmiş bir aslan imiş.
Bu Kırgız'a doğmuş
Demir ağıllı kale imiş.
Düşmanın aşıp geçemeyeceği,
Sarp kayalı bir geçit imiş.
Düşmanın yıkıp alamayacağı,
Sağlam kurulmuş kale imiş.
Arbuurul'a yaklaşarak,
Asil çora vardı ya.
At güden bekçinin,
Gözcünün, casusun
O zaman çıktı şaşkınlığı,
Aklını yitirip
Şaşkın koşuşan pehlivan çok.
– «Ulu hançer geldi!» deyip,
Küheylan misali Buurul'u
Çora olduğunu bilemeden
Kaçıp duran pehlivan çok.
Çevik geçinen bekçiler
Kaskatı devrilip yatıyor,
Karakolda nice pehlivan
Boylu boyunca ölü yatıyor.
Bekçilerden bir bölüğün

Among all souls given breath

There was none like Külçoro.
His armored kaftans — eighty-four;
Of the foe that knows no caution
A single glance — a crimson blaze;
Against one girt in many mails,
In this black hour this hero's
Grappling — a crimson blaze.
Can such a one be found among mortals?
This gray wolf watched over by the Shah —
Can he who slights him ever prosper!
Known for manliness and lion-heart,
His beauty and his valor,
His champion's manhood against the foe —
Your lion Alma beyond the gray wolf
Was a lion passing over and above.
Born unto these Kirghiz,
He was a fortress with iron folds.
One the enemy cannot cross,
A pass of sheer crags was he.
One the enemy cannot raze and take,
A stronghold firmly built was he.
Drawing near to Arbuurul,
There was the noble chora, indeed.
The horse-herding watchman,
The lookout, the spy —
Then their bewilderment burst forth:
Losing their wits,
Many a champion ran about dazed.
– «The great dagger has come!» they cried,
And Buurul, like a thoroughbred kühelan,
Not knowing he was but a chora,
Many a champion kept on fleeing.
The watchmen who passed for nimble
Lie toppled over stiff and stark,
At the outpost many a champion
Lies dead, stretched out full length.
Of one troop of the watchmen

Gövdesi kalmış, başı yok,
Aralarına daldı Külçoro,
Külünü, un ufağını çıkarıp.
Bastığı iz toz olup,

The trunk remains, the head is gone;
Into their midst plunged Külçoro,
Beating out their ashes and their dust.
The track he trod turned all to dust,

Kılıcın her yanı kan olup,
Arslanlığı görünüp,
Rast gelenin kanı dökülüp.
Pehlivanlığı, yiğitliği
Nice Manas'ça görünüp.
Kök atası tümüyle han,
Aslından Hızır'ın dokunduğu,
Dümbeki'nin soyudur.
Ölüm dese sevinen,
Rast gelen Çinli, nice Mançu
Paramparça olup bölünmüş.
Güzel yüzü süzülüp,
Sultan aslanın kendisinden
Kıpkızıl kan boşanıp,
Küheylan misali Buurul'u
Kavrayıp geminden tuttu.
Bu elinde bahadırın
Altın yanaklı aybalta,
Aybaltaya dayanıp,
Asilin hiç sakınır mı,
Buurul atın perçemini
Kana kana kokladı,
Çekile çekile derin kokladı,
Aybaltayı kavrayıp çevirip,

Every side of his sword turned to blood,
His lion-nature showing forth,
The blood of all he met poured out.
His prowess and his valor
Showed forth so much like Manas.
His root-forefathers khans entire,
By origin touched by Hızır,
He is of Dümbeki's line.
Rejoicing at the word of death,
Chinese he met, many a Manchu,
Were split and torn to pieces.
His fair face drawn and wan,
From the sultan lion himself
Crimson blood came streaming down;
Buurul, like a thoroughbred kühelan,
He seized and gripped by the bit.
In this hand of the bahadur
A gold-cheeked aybalta moon-axe;
Leaning on the moon-axe —
Would the noble one ever hold back? —
The forelock of Buurul the steed
He breathed in, drinking his fill,
Drawing deep, he breathed it in deeply,
Gripping the moon-axe and swinging it round,

Dört ayağındaki köstekleri
Paramparça ediverip.
Ata yerine dost edinip,
O salınan heybetlinin
Dört ayağını çözüverip.
At gibi, deve gibi kara taş
Çepeçevre yığılıydı.
Buurul'un iki kulağı
Kayışla bağlıydı.

The hobbles on all four legs
He smashed at once to pieces.
Taking him as friend in a father's stead,
Of that swaying, stately one
He loosed all four legs free.
Black stones big as horse and camel
Were heaped around on every side.
Buurul's two ears
Were bound with leather thongs.

Gözünün yaşını silerek,
Görene büyük dehşet,
Kulağını çözüverip,
O salınan heybetlinin

Wiping the tears from his eyes —
A great terror to all who saw —
He loosed the ears free,
Of that swaying, stately one

Ağrıyan yerini bastırdı,
Fal taşı gibi gözünü açtı.
Halkalı ak yular –
Kara saatli Buurul'a
Sakınılarak yapılmış sıkı yular.
Gerçekten görüşüp duruyorlar,
On iki koluymuş yuların,
On birini kesip biçti,
O salınan heybetlinin,
Böylece gözünü açtı.
Boşanınca Buurul at,
Küheylanlığı besbelli,
Ordu içinden sıyrılır.
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı bir candır.
Herkesin bir sevdiği malı var.
Coşup duruyorlar.
Kişneyip titreyerek,
Kazı alınan böğür eti
Kaburgasında sarsılarak.
O salınan Arbuurul
Elden boşanıp kurtulup,
Önceleri ganimet gelmişti tutulup.
Kara derdi çözüşüp duruyorlar.
O gün o can hayvan
Çenesini yaslayıp çoraya
Sokulup durdu Buurul at,
Kişneyip, sarsılarak
Koklayıp durdu Buurul at,
Buurul'un hâlini görünce
Nasıl da can dayansın,
Garip düşmüş değil mi.
Kendi isteğiyle ot yemeyip,
Arıklamış değil mi.

He pressed upon the aching place,
And its eye opened wide as a divining-stone.
A white halter fitted with rings —
For Buurul of the black hour
A tight halter made with wary care.
Truly they stand communing there:
Twelve strands had the halter,
Eleven of them he cut and severed,
Of that swaying, stately one —
And thus he opened its eye.
When Buurul the steed came loose,
His kühelan blood plain to see,
He slips out from within the horde.
Though he would speak, he has no tongue,
A soul wiser than any beast.
Every man has one beloved treasure.
They stand there surging with emotion.
Neighing and trembling,
The flank-flesh whence the kazı was taken
Quivering along his ribs.
That swaying Arbuurul,
Slipping loose and free from captive hands,
Had come before as booty, taken. They
stand unknotting their black grief.
That day that dear soul of a beast,
Resting his jaw against the chora,
Buurul the steed pressed close to him,
Neighing, quivering all over,
Buurul the steed kept breathing him in.
Seeing the state Buurul was in,
How could any soul endure it —
Has he not fallen forlorn and wretched?
Refusing grass of his own will,
Has he not wasted lean away?

Hayvan böyle dururken
Benim canım nasıl pek dursun,
Bozkurt doğmuş çoranın
Gönlü gidip bölünüp,
Ata yerine tuttuğu,
Arka edindiği Buurul at,
Gözünün yaşı dökülüp,
Buurul'a binen Külçoro

While the animal stands thus,
How should my own soul stand firm?
Of the chora born a gray wolf
The heart went rent in two,
The one he held in a father's stead,
Buurul the steed he made his stay,
The tears poured from his eyes —
Külçoro who rides Buurul.

Dert görüşüp duruyorlar,
Canın görmediği büyük çileyi,
Kara bahtı görüşüp duruyorlar.

Boş değil, yalan değil,
Ak ceylanın gayb kılı gibi
Sıyrılışıp duruyorlar.
Ak buğdayın unu gibi
Yoğruluşup duruyorlar.
Gaipten bu ikisi
Karşılaşıp duruyorlar,
Tüm bedenleri ateş alev,
Ezilişip duruyorlar.
Kayalıktan çıkan pınar gibi,
Birisi insan, biri hayvan,
Kavuşup duruyorlar.
Söz söyleşmeden koklaşıp,
Dertleşip duruyorlar.
Âlem görmez böyle iş,
Gökteki Çolpan yıldızı gibi
Kaynaşıp duruyorlar.
Biri geminden tutup hıçkırıyor,
Biri bedeninden koklayıp sızlıyor,
İkisi böyle dururken
Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Bu ikisine şaşırıp,
Bakan canların hepsi ağlar,
Ağlayan canlı mahluklar
Kendi kaygısını yiyip ağlar.
Söğüt ile kayın, kavaklar,

They stand communing in their grief,
The great torment no soul has seen,
The black fate — they stand beholding together.
It is not empty, it is no lie:
Like the unseen hair of the white gazelle
They stand slipping close together.
Like the flour of white wheat
They stand kneaded into one.
Out of the unseen these two
Stand meeting face to face,
Their whole bodies fire and flame,
They stand pressing each other close.
Like a spring welling from the crags,
The one a man, the other a beast,
They stand united, joined at last.
Breathing each other in without a word,
They stand sharing each other's sorrow.
The world sees no such thing —
Like the Çolpan star in heaven
They stand mingling into one.
One sobs, holding fast the bit,
One aches, breathing in his body's scent,
And while the two stand so,
The birch weeps, the willow weeps,
Marveling at these two,
All souls that look on weep,
The living creatures weeping
Weep, devouring their own sorrow.
Willow and birch and poplars —

Meyveleri eğilir.
Külçoro ile Buurul at
Ayrılmadan sevinip,
İnce yolu kestirip,
Demirle örülü tuzağından,
Derin kazılmış çukurundan,
Kaynatılıp konmuş çilesinden,

Düğümlerini kabartan
Güçlülerin elinden,
Yaktıkları ateşi söndürüp,
Hep birden salıp kargaşayı,
Alıp çıktı Buurul'u.
İşte o zaman Külçoro:
«Yurt tuttuğun Talas'a
Gidecek olsan, canım hayvan.
Kurtardım düşman tuzağından,
Ölmezsen, ulaş canım hayvan,
Ağam Semetey'in eline.
Bundan sonra Mançu'ya
Yakalanırsan kötü ün olur,
Atadan yalnız doğmuş
Ayköl'üme emanetsin» –
Deyip, böylece Külçoro
Sıyırıp aldı başlığı.
Şahlanan Arbuurul,
Maral gibi başını kaldırıp,
Semetey'e doğru yönelip,
Bir tutam bile ot koparmadan,
Bir yudum bile su içmeden,
Akıp gitti Buurul at,
Beyine doğru yönelip,
Kayboldu gitti Buurul at.
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
Dileğine, gönlüne
Ermiş meğer Buurul at.
Talas'taki beyine,

Their fruits bend low.
Külçoro and Buurul the steed,
Rejoicing, never parting,
Cutting short the narrow path,
From his snare woven of iron,
From his deep-dug pit,
From his torment set seething there,

From the hands of the mighty ones
Who raised the swollen knots,
Quenching the fire they had kindled,
Loosing turmoil on them all at once,
He brought Buurul out and away.
Then it was that Külçoro said:
«To Talas where you made your home,
Should you go, my dear animal —
I have freed you from the enemy's snare;
If you do not die, reach, dear animal,
The hands of my elder brother Semetey.
If after this to the Manchu
You are caught, ill fame will follow;
To my Ayköl, born alone
Of his father, you are entrusted» —
So saying, thus Külçoro
Stripped off and took the headstall.
Rearing high, Arbuurul,
Lifting his head like a maral deer,
Turning himself toward Semetey,
Without cropping even a tuft of grass,
Without drinking even a sip of water,
Buurul the steed went streaming forth,
Turning himself toward his bey,
Buurul the steed vanished away.
No wind can catch his galloping,
No beast can match his stride.
To his wish, his heart's desire,
Buurul the steed, it seems, attained.
To his bey in Talas,

Ak kanklısını kucaklayıp	*To him who, embracing his white kanklı cart,*
Kaskatı kalakalmış olana,	*Had frozen stiff and still,*
Gitmiş meğer Buurul at!	*Buurul the steed, it seems, has gone!*
Kuyruğunu sırtına alıp,	*Taking his tail upon his back,*
Akıp gitti Buurul at,	*Buurul the steed went streaming forth;*
Şöyle böyle deyinceye dek,	*Before one could say this or that,*
Göz açıp yumuncaya dek,	*Before an eye could open and shut,*
Kayboldu gitti Buurul at.	*Buurul the steed vanished away.*
Engebeli kırlı bellerden	*Over the rough and rolling passes*
Aşmış meğer Buurul at,	*Buurul the steed, it seems, has crossed,*
Kurt yürümez yamaçları	*Slopes where no wolf can walk*
Geçmiş meğer Buurul at.	*Buurul the steed, it seems, has passed.*
Tilki yürümez düzlükten	*Flats where no fox can walk*
Geçmiş meğer Buurul at.	*Buurul the steed, it seems, has passed.*
Dileği bir aslanına,	*To the one lion of his longing,*
Tek Semetey erine	*To Semetey the peerless man,*
Gitmiş meğer Buurul at,	*Buurul the steed, it seems, has gone,*
Sağrısı, beli gerilip,	*His croup and loins stretched taut,*
Tırnağı değse kara yer	*Where his hoof but touched, the black earth*
Dört bir yanından oyulup.	*Was gouged out on all four sides.*
Gaipliği görünüp,	*His unseen nature showing forth,*
Bir göz kırpımında kara yer	*In one blink of an eye the black earth*
İşte dört bir yandan bölünüp.	*Was split, behold, on all four sides.*
Semetey'e doğru yönelip,	*Turning himself toward Semetey,*
Akıp gitti Buurul at.	*Buurul the steed went streaming forth.*
Göz açıp yumuncaya dek	*Before an eye could open and shut,*
Kayboldu gitti Buurul at.	*Buurul the steed vanished away.*
Perçemini göğe savurup,	*Tossing his forelock to the sky,*
Tırnağını yere gömerek,	*Burying his hoof in the ground,*
Bastığı yer un ufak olup,	*The place he trod ground fine as flour,*
Küçük çadır kadar koca toz,	*A mighty dust-cloud big as a small tent*
Bir ok atımı boyu Buurul'un	*Stands whirling a full bowshot high*
Ta üstünde savrulup durur.	*Right over Buurul's back.*
Tırnağın tam değdiği yer	*Where the hoof struck squarely home,*
Ocak çukuru gibi oyulup,	*Gouged out like a hearth-pit,*
Sürtünüp tırnak değen yer	*Where the hoof but grazed in passing,*
El arkı gibi yayılıp,	*Spread wide like a hand-dug channel,*

Tırnağa değen kara taş
Çakmak taşı olup çakılıp,
Gerçek yaratılmış dört tırnak
Çakmak olup çarpışıp,
Uçurum gibi ağzı açılıp,
Küçük çadır kadar ak köpük
Perçeminde saçılıp,
Küheylanlığı bilinip,
Karşı gelen kayalıktan
Sapmadan atlayıp derlenip,
Ön ayağı kısa, kendisi iri,

The black stone the hoof touched
Struck sparks like flintstone,
The four hooves truly created
Clashed together like flint and steel,
His mouth gaping like a chasm,
White foam big as a small tent
Scattering on his forelock,
His kühelan blood plain to see,
From the crags that rose to meet him
He leapt unswerving, gathering himself,
Forelegs short, himself massive,

Arkası yüksek, beli alçak.
Gerçek gaipten Buurul at.
Dileğine işte böyle
Ermiş meğer Buurul at.
Beyine, aslanına

Hindquarters high, loins low.
Buurul the steed, truly of the unseen.
To his wish even so
Buurul the steed, it seems, attained.
To his bey, to his lion —

Çinlilerin ordusu içinde Külçoro dalıp giderken Akayar'ın Külçoro'yu at üstünden yem torbası gibi arkadan kucaklayıp, at üstünden kaldırıp, bir dağa doğru kaldırıp götürdüğü yerdir. O zaman Külçoro'nun

bu deve gücüm yetmedi diye ağlayıp sızlandığı yerdir; işte o zaman da Akayar'ın kendisinin Kırgız olduğunu, Camgırçı'nın küçük kardeşi olduğunu bildirip, bununla Kırgızlara nasıl döneceğini bildirip, Külçoro'ya anlattığı mensur hikâyesidir.

This is the place where, as Külçoro plunged on amid the army of the Chinese, Akayar embraced Külçoro from behind, like a feedbag, off his horse, lifted him from horseback and carried him off, lifting him away toward a mountain. It is the place where Külçoro wept and lamented, saying my strength did not suffice against this giant; and it is the prose tale in which, at that very time, Akayar made known that he himself was Kirghiz, that he was Camgırçı's younger brother, and made known thereby how he would return to the Kirghiz, and told it all to Külçoro.

Orduyu kırıp Külçoro,
Çıkmazı bozup, yol açıp,
Durdu Çinliye, Mançu'ya.
Kırıp biçip, saldırıp.
At taşıyamaz alp ölüp,
Türlü türlü halk ölüp,

Cutting down the horde, Külçoro,
Breaking the impasse, opening a way,
Stood fast against Chinese and Manchu.
Cutting, slashing, charging in.
Alps died that no horse could carry,
Folk of every kind lay dying,

Erenler devrilip, bağ gibi düşüp,
At ölüsü dağ olup yığılıp,
Çarpışma sürüp giderken,
Gökkır tulpar ata binmiş,
O tulparın kuyruğunu
Süsleyerek sımsıkı düğmüş,
Masmavi demir zırh giymiş,
Gökkır mızrağı ele almış,
Âlemi yaran pehlivan gibi,
Halkı yöneten hanlar gibi,
Yaslandığı koca kılıç,
Baksam çabak balığı imiş

Akayar'dan gayrısı.
Tutuşu kaplan gibi,
Çarpıştığı sağ kalmaz gibi,
Soğuk yeli rüzgâr gibi,
Saldırışı yaban domuzu gibi.
Yakıştırıp ata binmiş,
Genişçe yapılmış zırh giymiş.

Gitmiş meğer Buurul at.
Kaçıp giden Arbuurul'u,
Onu şimdilik bırakalım,
Ordu içindeki Külçoro'dan,
İşte, o yiğitten haber başlatalım.
Çam gibi mızrak almış,
Her silahını kuşanmış,
Kapışmaya girse, güç biter,
Kımıldasa, can gider,
Yanasıcanın ta kendisi imiş,
Dikkat etsen, tüm belanın
Akayar'ın gözü imiş.
Hazırlanışı kaplan gibi,
Sataşan sağ kalmaz gibi.
Göğüslüğüne taktırmış,
Yolu açık kâfirin
Tavrını gören beğenmiş.
Cevherden düğmesi yumruk kadar,

Warriors toppled, falling like sheaves,
Dead horses heaped up mountain-high;
While the clash went on and on,
One had mounted a gray-blue tulpar steed,
And that tulpar's tail
He had knotted tight for adornment,
He had donned deep-blue iron mail,
Taken the gray-blue lance in hand,
Like a champion who splits the world,
Like khans who rule the people;
The huge sword on which he leaned —
Were I to look, a mere çabak fish would seem
All others beside Akayar.
His grip like a tiger's,
Whom he fights, none stays alive,
His cold breath like the wind,
His charge like a wild boar's.
He had mounted his horse in fine array,
Donned armor amply made.

Buurul the steed, it seems, has gone.
Arbuurul who fled away —
Let us leave him for the while;
Of Külçoro amid the horde,
Of that hero let us take up the tale.
He had taken a lance like a pine,
Girded on his every weapon;
Should he close to grapple, strength gives out,
Should he but stir, life departs;
He was calamity's very self,
Look close, and of all disaster
The eye was Akayar's.
His readiness like a tiger's,
Who provokes him, none stays alive.
Fixed upon his breastplate —
The infidel whose road lay open —
Whoever saw his bearing admired it.
His buttons of gems big as a fist,

Üstün imiş Akayar,
Görsen görünüşü işte şöyle,
Giydiği zırhı gök demir –
Bir yerinde delik yok,
Kudret bağını kavuşturmuş,
Külçoro'ya nasip yok,
Giyimine, zırhına baksam,
Elin esenliğini dilesem –
Baştan aşağı düğme kaplı,
Dolgunca kızıl yüzlü,
Masmavi demirle zırhlanıp,
Tedbirliliği işte böyle,

Supreme indeed was Akayar;
Were you to see, his look is thus:
The mail he wears is gray-blue iron —
Not one hole in any place,
He had clasped the belt of might,
No portion falls to Külçoro;
Were I to look on his garb, his mail,
Were I to wish the people well —
Covered with buttons head to foot,
Full-fleshed and ruddy-faced,
Armored in deep-blue iron,
Such is his wariness, behold,

Akayar'ın görünüşü işte böyle.
Öfkesine dokunanı
Öldürüp yere saplamış,
Bozup dağıtıvermiş,
Deveyi tek yumrukla devirmiş,
Kapıştığı yana yönelmiş,
Kudurmuşun hâli görülmüş mü,
Keçil'in hanı Kalça'yı
Bir eliyle kaldırmış.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Geniş Kakançın, Bakburçun –
Elin hepsini ele geçirmiş,
Pehlivanı işte bu yurdun.
Hışmını salıp Akayar,
Belindeki kuşağı,
Ok geçmez Kalça'nın
Bu göğüslükteki yazısı.
Haberin var mıdır,
Altmış caysañın en küçüğü,
Alööke'nin nazlısı,
Çoñ-Tabılgı'da yaylamış,
Koca kara atını bağlamış.
Kalday'ın oğlu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Bel bağladığı kara sırt,
Beli Akayar değil mi.

Such is Akayar's appearance, behold.
Whoever touched his wrath
He killed and pinned into the earth,
Broke and scattered them at once,
Felled a camel with a single fist,
Turned to whatever side he grappled —
Has a mad one's like been seen?
Kalça, khan of Keçil,
He lifted with one hand.
Ears have heard it, eyes have seen:
Broad Kakançın, Bakburçun —
He seized all those lands entire,
The champion of this realm is he.
Loosing his fury, Akayar —
The girdle at his waist,
Arrow-proof Kalça's
Inscription on this breastplate.
Have you had word of him?
The youngest of the sixty caysañ,
Alööke's darling pampered son,
Made summer camp at Çoñ-Tabılgı,
Tethered his great black horse.
Of the infidel son of the Kalday,
Of Khan Koñurbay the bahadur,
The black ridge on which he leans —
Is not that backbone Akayar?

Beecin yurduna tek başına denk,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Aslanı Akayar değil mi.
Koñurbay'la ikisi birleşip,
Nice halkı eğdirip almış, O Akayar yetişti,
Nice alpı ezip almış. Savaş silahlarının hepsini,
Algara ile gökkırın,
Bu ikisinin basmadığı
Yer yüzünde bütün kalmamış.
Kırk hanın yurdu Çin'de,
Yem torbası gibi bozkurdu,
İkisinin fesat salmadığı
Ellerde sağlam yer kalmamış.
Akayar ile Koñurbay,
İkisi dehşet saldığında,
Öfkeyle kükreyip durduğunda,
Çelik uçlu mızrak takınmış,
Aklına eseni başlatmış,
Gerçekten damarına basanı
Sinek gibi kırıp atmış.

Alone a match for the land of Beecin,
Tall of stature, broad of shoulder —
Is not his lion Akayar?
He and Koñurbay joined as one,
Bowed down many a people and took them,
That Akayar came on apace,
Crushed many an alp and took them. All the weapons of war,
Algara and the gray-blue steed —
Where these two have not trodden
No place on earth remains untouched.
In China, land of forty khans,
The gray wolf like a feed-bag —
Where these two have not sown havoc
No land is left standing whole.
Akayar and Koñurbay,
When the two of them loosed terror,
When they stood roaring in their rage,
He bore a steel-tipped lance,
Began whatever crossed his mind;
Truly, whoever trod on his vein
He crushed and flung away like a fly.

Kırk boy Çinli çığlık koparıp,
Kıymetli candan umut kesip,
Akayar'ın hâli işte böyle:
Çelik mızrağı savurup sallamış,
Örtüsünü örtünüp,
Silah donanımını kuşanıp,
Çoraya doğru yönelip,
Geliyor hazırlanıp.
On bin pehlivan, sayısız kalday,

Hepsinden yaman Akayar,
Bahadırlığı işte böyle.
Akayar'ın hâlini hiç sorma –
Coşup taşsa düpedüz,
Dağ bile karşı duramaz,

The Chinese of forty tribes raised a shriek,
Despairing of their precious lives —
Such is Akayar's state, behold:
He brandished and swung the steel lance,
Wrapping himself in his covering,
Girding on his gear of war,
Turning himself toward the chora,
He comes on, made ready.
Ten thousand champions, kalday without number —
Fiercer than all of them Akayar,
Such is his bahadur's might.
Ask not after Akayar's state —
Should he surge and overflow outright,
Even a mountain cannot stand against him;

Doksan tümen düşman çıksa,
Biri bile yaklaşamaz.
Yiğitlik hâli işte bu.
Arkasından çoranın
Pazısını kıskıvrak kavrayıp,
Azap ile çileyi
O Akayar saldı şimdi.
Attan çekip aldı.
Göğsüne saldı çok kaygı:
Bozuldu mu görülen düş,
Savaşta olmaz böyle iş.
Gökbörü çeker gibi çekti Akayar,
Böyle oldu çetin iş.
Kımıldatmadan sımsıkı tutup,
Kucağına sıkıp pek tutup,
– «Almambet'in arslanı,

Ganimet oldun!» diye tutup.
«Altımda tulpar malım var,
Altmış yerin dibine girsen de,

Çarpışsan, çora, senin gibinin
Seksenine yetecek gücüm var».

Kıpırdatmadan sımsıkı tutup,
Kımıldatmadan pek tutup,
Dağa yürüdü Akayar,
Kara sarp dar boğaza,
Kayalığa yürüdü Akayar,
Aslan denen çorayı
Tavşan gibi terkiye vurup,
Dağa yürüdü Akayar,
Pusla köşelenmiş,
Puslanıp sivrilmiş,
İnsan yürümez, can basmaz
Yola yürüdü Akayar.
Elde çora feryat edip,
Almambet oğlu çoranın
Bütün içi ateş alev,

Should ninety tümen of foes come forth,
Not one of them can draw near.
Such is the state of his valor.
From behind, the chora's
Upper arm he gripped fast in a vise —
Torment and tribulation
That Akayar now let loose.
He plucked him clean off his horse.
He cast great sorrow on his breast:
Has the dream once seen been spoiled?
In war no such thing can be.
Akayar pulled as one pulls in gökbörü,
So it became a grievous thing.
Holding him fast so he could not stir,
Squeezing him hard against his chest,
– «Lion of Almambet,

You have become my booty!» he held him.
«Beneath me I have my tulpar treasure;
Though you sank to the depths of sixty earths,
Should you fight, chora, for eighty
Of your like my strength would still suffice».
Holding him fast so he could not budge,
Gripping him hard so he could not stir,
Akayar strode to the mountain,
To the black precipitous narrow gorge,
Akayar strode to the crags,
The chora they call a lion
Slung like a hare behind his saddle,
Akayar strode to the mountain,
Cornered round with mist,
Sharpened, veiled in haze,
Where no man walks, no soul treads —
Down that road strode Akayar.
In his grasp the chora crying out,
The chora, son of Almambet,
His whole inside fire and flame,

Dayanamayıp hıçkırıp.
Göğsüne sığmaz çok kaygı,
Almambet oğlu Külçoro,
Bu işe çok içerleyip,
Gözünün yaşı on koldan sel.
Öleyim der, ölemez,
Kendine kendi küsüp,
Öz canına kendi kıyamaz.
Öfkelenip yanıp,
Kıymetli candan umut kesip.
Çırpınsa, düşmez elinden,

Sarıp sarmalayan tuzağından

Kurtulmaz oldu Külçoro,
Akayar'ın elinden.
İşte o zaman Külçoro,
Öfkelenip çırpınıp,
Ağır çetin iş düştü,
Kendine kendi küsüp.
«Bunu görmektense ölseydim,

Doğmadan dibe çökseydim,
Bu itliğimi bilseydim,
Almambet'ten türemeden,
Peri-zâde, bahtı kara
Aruuke'den doğmadan,
Ta o zaman yerin dibine girseydim.

Asil atam Almambet,
Ardımda soyum var dedirtmeden,
Beni döl iken bozup atsaydı ya.

Peri-zâde anacığım,
Benimdir deyip beni taşımadan,
Çürütüp atsaydı ya!
Âlemi bozan aslan kıldın,
Arslan gibi er kıldın.
Tutuşup kapışanı

Sobbing, unable to endure.
Sorrow too great for his breast to hold,
Külçoro, son of Almambet,
Galled to the quick by this affair,
His tears a flood from ten channels.
He says, let me die — he cannot die;
Bitter at his own self,
He cannot raise a hand against his own life.
Raging and burning,
Despairing of his precious life.
Though he thrashes, he falls not from that grip,
From the snare that wraps and winds him round
Külçoro could not win free,
From the hand of Akayar.
Then it was that Külçoro,
Raging and thrashing —
A heavy, grievous thing had fallen —
Grew bitter at his own self.
«Rather than see this, would I had died,

Would I had sunk down unborn,
Had I known this cur's disgrace of mine,
Before springing from Almambet,
Before being born of the peri-daughter,
Black-fated Aruuke,
Would I had gone under the earth even then.
My noble father Almambet —
Rather than let them say a line survives me,
Would he had spoiled and cast me out as seed.
My peri-born dear mother —
Rather than carry me, calling me her own,
Would she had let me rot and cast me out!
You made me a lion who shatters the world,
You made me a man like a lion.
Whoever closed and grappled with me

Kara yerle bir kıldın,
Karşı duran düşmana
Kan akıtıp, sel kıldın.
Bir Çinliye gücüm yetmez oldu,
İnsan diye beni yaratıp,
Kara yerle bir kıldın.
Sinekçik can çıkıp ölmedi,

Gerçek, böyle süreneceğime,

Kabir azabını görseydim.
Kader dağında payım ak,

İnsan âciz olacağına,
Dirisinden ölüm yeğdir.
Güçsüz kılacağına,
Kırgız'a kemiğimi yükleseydim,

Gökbörü etmeden, ey Yaradan,
Emanetini alsaydın ya.
Bozuk söz söylemek ayıptır belki,
Böyle bir canı yaratmayıp,
Hiç yapmasaydın ne olurdu!
Ah, yalnız geldim Çin'e,
Bele çıksam görünen yok,
Belli Kırgız karaltısı yok.
Işıl ışıl yıldızları
Ay göğüne yaydın.

Yalnızlığın işi böyledir
Diye mi, Tanrı, yarattın?
Kançoro ile Semetey,
Karaltım olacak iki ağam yok.

Naraları sert basan,
Kızıl kana boyanıp,
Ayırıp kurtaran,
Sarı han Bakay ağam yok.

You made one with the black earth;
For the foe who stood against me
You let blood flow, you made a flood.
Now my strength fails against one Chinese;
Creating me and calling me a man,
You made me one with the black earth.
This little fly of a soul did not go out and die;
Truly, rather than be dragged along like this,
Would I had seen the torment of the grave.
On the mountain of fate my portion was white;
Rather than a man be helpless,
Death is better than such living.
Rather than You make me strengthless,
Would I had loaded my bones upon the Kirghiz;
Before making me gökbörü prey, O Creator,
Would You had taken back Your trust.
To speak crooked words is shame, perhaps —
Had You not created such a soul,
Had You never made me, what then!
Ah, alone I came to China;
Climb I to a ridge, none is in sight,
No familiar Kirghiz silhouette.
The glittering, shimmering stars
You spread across the moonlit sky.

Is this the way of loneliness —
Was it for that, O Tanrı, You created them?
Kançoro and Semetey,
The two elder brothers who would shadow me are gone.
He whose battle-cries strike hard,
Dyed in crimson blood,
He who parts the foe and saves —
My elder brother, sallow khan Bakay, is gone.

Çare bulucu bilge,
Peygamber misali Bakay o,
Uzağa koşacak küheylan yok,
Baba bir yakın akraba yok.
Düşülse çıkılmaz
Çukur dibinde mi öleyim?
Kımıldasam kıpırdayamadan,
Ordu dibinde mi öleyim?
«Burut'tan gelen bahadır» diye, Böyle miydin, bok dünya,
Fesat, bela sözler edip,
«Yurt kıran kâfir» diye,
Kançoro ağam dahi yok,
Bu kudurmuş Akayar,
Kâfiri Tanrı alır, ah,
Mücevher kuşanmış han töre,
En ulusunun önüne,
Armağan ediverir, ah,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
«Babası haram domuz» diye,
Nerelerde öcünü alır, ah!
İki kolumu birden bağlayıp,
İki gözümü birden oyup,
Kol bağlanıp, çile kaynayıp,
Birlik gidip, göz belerip,
Bütün içim ateş olup,
Arslan gibi atılıp,
Çileye böyle çatıp,
Belayı böyle görürüm, ah,
İt yerinde ölürüm, ah,
İçse kana doymayan,

Düşman görünse sinsi süzülen,
Kara suya kan döken,

Otlu yere ateş salan,
Tay-kulun gibi tepişen,
Dar döşekte yatışıp,

The sage who finds the remedy,
Bakay, the like of a prophet, he —
No kühelan to run the far road,
No near kinsman of one father.
Whence, once fallen, none climbs out —
Shall I die at the bottom of the pit?
Unable even to stir if I move —
Shall I die beneath the horde?
«A bahadur come from the Burut», they say, Were you always so, foul dung-world,
Speaking words of mischief and bane,
«An infidel who wrecks the land», they say;
Even my elder brother Kançoro is gone.
This maddened Akayar —
God takes the infidel, ah —
Before the jewel-girt khan töre,
Before the greatest of them all,
He will hand me as a gift, ah;
Alööke's Koñurbay,
Saying «his father was an unclean swine»,
In what places will he take revenge, ah!
Binding both my arms at once,
Gouging both my eyes at once,
Arms bound, torment seething,
Unity gone, eyes glaring wide,
All my inside turned to fire,
Though I sprang like a lion,
Meeting torment thus,
Thus I behold calamity, ah,
I shall die in a dog's place, ah.
He who drinks and is never sated with blood,
Who glides in stealth when the foe appears,
Who pours blood into the black water,

Who sets fire to the grassy place,
Who kicks and sports like foal and colt,
Who lay with me on the narrow bed,

Meme kapışıp emişen,
Who scrambled with me for the breast and suckled —

Yiğit ağam, koca ayköl,
Belden bakıp dursaydı ya,
My hero brother, the great ayköl —
Would he had stood watching from the ridge;

Pehlivanmış Akayar,
Ondan sonra erlik etseydi ya.
Atası Çubak yiğitten
Aşkın doğmuş aslandı,
Kendisi kara niyetli biriydi.
O huyu olmasaydı,
Yaratılmış canların aslanıydı.
Mızraklaşıp dürtüşürken,
Ölmedik yerde kalanları
Ayırıp kurtarırdı o.
Düşman yüce kaya gibi,
Tek bir ele yakalanan
Külçoro kulun bahtı yok.
Tekeçi han, Şıgay han,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Bele kuşak olacak eren yok.
İki kolum bağda,
İki gözüm belermede.
Ele düşüp, göz belerip,
Kurtulamayıp, çilem kaynayıp,
Yangından beter yandım,
«Öldüm» deyip candan umut kestim.
Takatim tükendi, gücüm yok,
Kurulup oturan dört han hanım yok.
Kaz dolanan kayam yok,
Karlı kara dağım yok.
Böyle miydin, bok dünya!
Çin kalabalık, ben yalnız,
Görülmedik çetin cehennemi
Görmeye gelmişim meğer.
Kızıl Buurul atı arayıp,
A champion indeed is Akayar —
Let him play the man after that!
Of his father, the hero Çubak,
He was a lion born surpassing;
Yet he himself was black of intent.
Had he not had that nature,
He was the lion of created souls.
When lances crossed and thrust,
Those left where death had not yet come
He would part the foe and save.
The enemy like a towering crag;
Caught by a single hand,
Külçoro your servant has no fortune.
Tekeçi khan, Şıgay khan,
Camgırçı of the Eştek —
No warrior to be a sash for my waist.
Both my arms are in bonds,
Both my eyes are glaring wide.
Fallen captive, eyes a-glare,
Unable to break free, my torment seething,
I have burned worse than any fire,
«I am dead», I said, and despaired of life.
My endurance is spent, I have no strength,
No four khans of mine sit enthroned.
No crag of mine where the wild geese wheel,
No snow-clad black mountain of mine.
Were you always so, foul dung-world!
The Chinese a multitude, I alone;
A hell of hardship never seen
I have come to see, it seems.
Seeking the red Buurul steed,

Zorlu çetin cehennemden,
Görmeye gelmişim meğer.
Through grim and grievous hell
I have come to see it, it seems.

Çorayı kendi hâline koyup,
Tutsak olup pehlivana,
Ölmeye gelmişim meğer.
Aygır-Cal'ın yolundan,
Akayar'ın elinden,
Ükürçü'nün boyundan,
Üç-Kapkak'ın boyundan,
Ölmeye gelmişim meğer.
Zavallı olup bağlandım,
Çaresizliğimin benzeri yok.
Kara cepken, ak kalpak,
Dilenip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta kapışınca
Kaplan misali süzülen.
Yolda aslanım bulunup,
İçse kana doymayan,

Kapışsa canı sağ komayan,
Kaplan Kırgız elim yok». Benim
kopmuşumu ulayanım,
Deyip, böylece, Külçoro,
Derdini söyleyip hıçkırıp,
Sönmüşümü tutuşturanım,

Bütün içi ateş alev,
Dayanamayıp Külçoro,
Gerçek horlukla sarmalandı.
Eçki-Ölbös'ün dağına,
Doksan dağın çarpıştığı,
Dokuz suyun döküldüğü,
Ağzı açılmış dar boğazdan,
Akayar çıktı kestirmeden,
O salınan Sur atı,
Sağ yanına yedekleyip.
Asa-Taş'ın çukuruna,
Taş-Mazar'ın boyuna,
Alıp geldi Akayar.
Ağzı açılmış dar boğaz,

Leaving the chora to his fate,
Made captive to a champion,
I have come to die, it seems.
On the road of Aygır-Cal,
At the hand of Akayar,
Along the vale of Ükürçü,
Along the vale of Üç-Kapkak,
I have come to die, it seems.
Wretched I was, and bound;
My helplessness has no equal.
Black jacket, white kalpak,
He who begs to drink and is never sated,
Who never leaves off his greed,
Who, grappling in the dark,
Glides like a tiger —
Would my lion were found upon the road,
He who drinks and is never sated with blood,
Who, grappling, leaves no soul alive —
My tiger Kirghiz people are gone». O you who splice what is torn from me,
Saying this, thus, Külçoro,
Telling out his grief and sobbing —
O you who kindle what is quenched in me —
His whole inside fire and flame,
Külçoro, unable to endure,
Was wrapped indeed in true disgrace.
To the mountain of Eçki-Ölbös,
Where ninety mountains clash,
Where nine waters pour down,
Through the gaping narrow gorge,
Akayar came out by the shortcut,
That swaying Sur horse
Led on a tether at his right.
To the hollow of Asa-Taş,
Along the vale of Taş-Mazar,
Akayar brought him there.
The gaping narrow gorge —

Boğazda durdu.
Tulparları eyersizleyip,
Eyerlerini alıp bağlayıp,
Bağlayıp koyup Akayar,

Nicedir içindeki derdini yâd etti.
Kaz yavrusu gibi gürül gürül,
Yanılmadan söyleyip takır takır,
Eskilerini yâd etti.
İşte o zaman Akayar,
Yavaşça söyleyip, pekiştirip,
Türlü türlü söze başlayıp:
«Bugün sen kendin, Külçoro,
Külçoro'm değil, er çoram,
Erenlik hâlin bir başka,
Âlemi bozan gökçe kaşkam!
Şanlı, seçkin kaşkam,
Bütün yiğitlerden bir başkam.
İşte bugün Akayar'ın –
Benim yüreğim yerinden oynuyor,
Benim aziz aslanım bulundu diye.
Saçılmışımı toplayanım,

Ölecek canımı diriltenim!
Balam, ağabeyin olur Akayar,
Ben derdimi söylerim bir hayli.
Külçoro, senin kendini,
Bundan önce pehlivandan,
Türlü türlü canlardan,
Kırk boyun halkından,
Çinlilerin alpından,
Önceden sorup öğrenmiştim.
Bahadırıma, aslanıma,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Arslan misali erime,
Rastlasam diye geziyordum.
Şimdi, bahadır çoram, dinle,
Bugün sana türkü gibi söyleyeyim
sözümü,

In the gorge he halted.
Unsaddling the tulpar steeds,
Taking the saddles off and tying them,
Tying them and setting them down, Akayar

Called to mind the long grief within him.
Bubbling like a gosling's cry,
Speaking without a slip, rattling on,
He called to mind the days of old.
Then it was that Akayar,
Speaking softly, pressing home,
Began on words of every kind:
«Today you yourself, Külçoro —
Not my Külçoro, but my man-chora,
Your warrior-state is something other,
My gray-blazed one who shatters the world!
My glorious, chosen blazed one,
Set apart from all the heroes.
Behold, today Akayar's —
My heart is leaping from its place,
For my dear lion has been found.
O you who gather what is scattered from me,
Who bring my dying soul to life!
My child, Akayar is your elder brother;
I shall tell my grief at length.
Külçoro, of your very self,
Before this, from champions,
From souls of every kind,
From the folk of the forty tribes,
From the alps of the Chinese,
I had asked and learned already.
For my bahadur, for my lion,
Who scorches and sweeps moon and world,
For my man the like of a lion,
I wandered, hoping I might meet him.
Now, my bahadur chora, listen:
Today let me speak my word to you like a song,

Bugün sana iman gibi söyleyeyim sırrımı.	*Today let me speak my secret to you like a creed.*
Bugün Kapka-Taş'ta durdurdun,	*Today you brought me to a stand at Kapka-Taş,*
Bugün, gözbebeğim, elime geçip,	*Today, apple of my eye, falling into my hands,*
Nicedir yitiğimi andırdın.	*You recalled to me what long was lost.*
Erenim, söyleyeyim sözümü,	*My warrior, let me speak my word,*
Bugün kökünden anlatayım	*Today let me tell from the root*
Kavrulası Beecin'i.	*Of Beecin, may it be scorched.*
Balam, kalday oğlu kâfire, Olup durduğum çağımda,	*My child, to the infidel son of the kalday, In the days when I was in my prime,*
Han Koñurbay bahadıra,	*To Khan Koñurbay the bahadur,*
Ahir zamana çatıp,	*Meeting the latter end of days,*
Yakalandım Kalça kâfire.	*I was caught by the infidel Kalça.*
Vaktiyle on altıma geldiğimde,	*Of old, when I came to my sixteenth year,*
Orda bozup, ganimet alıp,	*Breaking the horde, taking booty,*
Peşine düştüğüm Er Koşoy,	*Er Koşoy, in whose train I followed,*
Kalabalık yurda ordu salıp.	*Loosed his host on the crowded land.*
Vaktiyle Altı-Şaar, Keñ-Kaşkar,	*Of old, Altı-Şaar, Keñ-Kaşkar,*
Onu kuşatıp durduğunda,	*When he was laying siege to them,*
Ağababam Koşoy yanımda,	*My grandsire Koşoy at my side,*
Köönö-Turpan, Keñ-Barbar,	*Köönö-Turpan, Keñ-Barbar,*
Bunların ardını kırdığında,	*When he broke the rear of these,*
O zaman göğe uçup toprak,	*Then the earth flew to the sky,*
It-Ölbös'ün çölünde,	*In the desert of It-Ölbös,*
Asker kaynayıp tozup,	*Soldiers seething, raising dust,*
Kapışmadık er kalmayıp,	*No man left who had not grappled,*
Çarpışılmadık yer kalmayıp.	*No ground left where none had clashed.*
Sımsıkı berkitilmiş Beecin'in	*Of Beecin fortified so fast*
Belini aşıp yanaşıp,	*Crossing the ridge, drawing near,*
Mançu hanı Ezkara,	*The Manchu khan Ezkara*
Bu bela ile çarpışıp.	*Battled with this calamity.*
Ay karanlık gece olup,	*The moon became the dark of night,*
Bol kargaşalı gün olup,	*The day became a day of turmoil,*
Kiçi-Beecin, o Dıñşa,	*Kiçi-Beecin, that Dıñşa —*
Kara kurt sürüsü gibi kâfirin	*Like a swarm of black worms, the infidel's*
Alp devleri bir bu kadar.	*Alp-giants were as many as this.*

Yüz yüze gelip duruşup,
Sıkıntı çekip vuruşup,
Alpıyla büyü yarıştırıp,
Türlü türlü kapışıp,
Koşoy han savaş saldığında,
Ereni var, hanı var,
Öz kardeşim ağam Camgırçı,
Eştek hanı dahi var.
Han yeğeni Cügörü,

Standing face to face,
Suffering hardship, trading blows,
Matching sorcery with his alps,
Grappling in every kind of way,
When Koşoy khan loosed the war,
He had his warriors, had his khans;
My own brother, my elder Camgırçı,
Khan of the Eştek, was there too.
The khan's nephew Cügörü,

Han soyluların hepsi var.
Dıñşa'yı vurup yanaşıp,
Aç nara, yaman haykırış,
İnsan kırılan büyük kargaşa,

Vaktiyle kurtça kaplayan çok Çinli,

Dolup taştığı çağda,
Çinli yığın yığın, Kırgız az,
Vaktiyle olup durduğu çağda,
O alpların içinde,
Ulusu Koşoy'un dengi yok.
Altay'dan o zaman gelmemişti,
Arslan Manas burada yok.
Acıbay, Bakay ihtiyar yok.
O zaman Almambet, Çubak dahi yok.
İşte bunlara yoldaş olamayan,
Şu Akayar ağanın bahtı yok.
Kırgını kızıştırdığında,
Vaktiyle Çin'e gaza saldığında,
Kırk urgan boyu zindandan,
Bilezik çekip aldığında,
Ay-âleme insan yurdu,

Dolup taştığı çağda,
İnsanın görmediği büyük kargaşa,
Olup bittiği çağda,
Türlü türlü yer görüp,
Maçankır'ı geçip yanaştım,

All those of khanly line were there.
Striking Dıñşa, drawing near,
Fierce war-cries, dreadful screams,
Great turmoil where men were mown down;
Of old, when the many Chinese, covering all like wolves,
Were brimming over in their flood,
Chinese heap upon heap, the Kirghiz few —
Of old, in the days when it was so,
Among all those alps,
Great Koşoy had not his equal.
He had not then come from the Altay —
Lion Manas was not here.
Acıbay and old Bakay were not there.
Almambet, Çubak too were not there then.
He who could not be their companion,
This elder Akayar, has no fortune.
When he stoked the slaughter hot,
Of old, when he loosed holy war on China,
From a dungeon forty lasso-lengths deep,
When he drew up the shackled ones,
When with the moon-world the abode of men
Was brimming over in its flood,
Great turmoil no man ever saw
In the days when it came to pass,
Seeing lands of every kind,
I passed Maçankır and drew near;

Dayanak kıldığım Koşoy'dan,
Balam, tam o zaman ayrı düştüm,
Balam, sonunda kimse ölmesin,
Benim gördüğüm horluğu,
Çinlilerin zorbalığını,
Kimsenin başına vermesin.
Balam, çırpınsa koparıp çıkamaz,

Tuzağına düştüm Çin'in.
Kanatlı uçup çıkamaz,
Çukuruna düştüm Çin'in.
Yalnız Akayar ağabeyiniz,

Cefayı çekti, bakınız.
Çin kalabalık, ben yalnız,
Çile görüp kalakaldım,
Hep birden Çinli bağladı.
Dert dolu, benzeri yok,
Ayırıp kurtaracak
Ağababamız Koşoy yanda yok,
Lokman misali ihtiyar yok,
Savaş ettim bir hayli kez.
Öz kardeşim Camgırçı,
Derdime yanacak akraba o an yok.
Vaktiyle geniş Orkon boyunda,
Keñ-Kapçal'ın ağzında,
Çarpıştığım Kaspan-Too,
Balam, belayı çekip öldüm ya.
İçim yanıp, kor olup,
Balam, doğrulsam destek yok,
Balam, ölürdüm Çin elinde,

Senin gibi kardeş yavru yok.
Balam, çarpışacak takat yok,
Ezkara kolumu bağladı.
Kahrolası şu yalnızlık,
Kulunum, böyleymiş, bok dünya!
Kalday oğlu kâfire,
Çin kalabalık, ben yalnız,

From Koşoy whom I made my stay,
My child, at that very time I was parted;
My child, in the end let no one die so —
The disgrace that I have seen,
The tyranny of the Chinese —
May it fall upon no one's head.
My child, though one thrash, he cannot tear free —
I fell into the snare of China.
Though winged, he cannot fly out —
I fell into the pit of China.
Only your elder brother Akayar

Bore that suffering — behold it.
The Chinese a multitude, I alone;
Seeing torment, I was left stranded,
The Chinese, all as one, bound me.
Full of grief, without an equal;
One to part the foe and save me —
Our grandsire Koşoy was not at hand,
No elder the like of Lokman there;
I made war a great many times.
My own brother Camgırçı —
No kinsman then to grieve at my grief.
Of old, along the broad Orkon,
At the mouth of Keñ-Kapçal,
Kaspan-Too where I fought —
My child, I bore calamity and died there.
My inside burning, turned to ember,
My child, should I straighten, no support;
My child, I would have died in the Chinese land —
No brother-cub the like of you.
My child, no strength was left to fight —
Ezkara bound my arms.
This accursed loneliness —
My colt, so it proves, this foul dung-world!
To the infidel son of the Kalday —
The Chinese a multitude, I alone —

Tanrı'ya ne ettim ki?
Balam, boğazı yarıp yol açıp, Günlerce gecelerce tükenmez,

Uğuldayan kâfirler,
Ağan Akayar'a saldırıp.
Kalmuklardan Oroñgu,
Kaplayıp geldi bir tümen ordu.

Balam, kara Cagal Boronçu,
Solon yurdundan Solobo,
Şibee yurdundan Muzkindik,
Mançulardan Ezkara,
Kalmuklardan han Coloy,
Tırgoot'tan çıkan Lama –
Kökü kurusası domuzun,
Balam, pehlivanlarını hiç sorma.
Vaktiyle azıp Çinli yetiştiğinde,

Balam, kıl kadar komadan kuru canı,

Balam, seksen kat kuşatıp gittiğinde,

What have I done against Tanrı?
My child, splitting the gorge, forcing a way, Unspent through days and nights on end,
The droning infidels
Fell upon your elder Akayar.
From the Kalmuks, Oroñgu
Came covering all with a tümen-strong horde.
My child, black Cagal Boronçu,
Solobo from the Solon land,
Muzkindik from the Şibee land,
From the Manchus Ezkara,
From the Kalmuks khan Coloy,
Lama sprung from the Tirgoot —
Of the swine whose root may wither,
My child, ask not after his champions.
Of old, when the Chinese ran wild and overtook me,
My child, leaving my bare life not a hair's breadth,
My child, when they closed round me eighty deep,

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Hep birden Çinli saldırıp,
Çepeçevre ağ kurup,
Azap edip durduğunda,
Başımı dört yandan kuşatıp,
Garip kılıp durduğunda,
Karşı karşıya durdum,
Mızrakla yetişemeyip,
Tüfekle vuruştum.
Hep birden Çinli yetişti,
Altımdaki Telkürön,
Oka uçup gitti.
Başıma çetin gün düşüp,
Dışım yanıp, ateş olup,

Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
The Chinese, all as one, attacking,
Spreading nets on every side,
As they kept up the torment,
Hemming my head in from four sides,
As they made me forlorn and wretched,
I stood against them face to face;
When lances could not reach,
I traded fire with muskets.
The Chinese, all as one, closed in;
Telkürön beneath me
Went down, felled by an arrow.
A grievous day fell on my head,
My outside burning, turned to fire;

Domuza binmiş koca Coloy,
O gelip yakaladı,
Demir kafese koydu,
Han Koñurbay bahadıra,
Armağan edip götürdü.
Akayar ağanın derdi işte bu.
Görüp durup Koñurbay –
Gözü açıkmış o domuz.
Kara aba kaftan giydirip,
Katırdan binek bindirip,
Kulağı demir Kutan alp,
Göbeği demir Kiten alp,
Alp devine bağlatıp,
«Burut'tan gelen ganimet» diye,
Pehlivanlara sürdürüp,
Bekçilere yol gözettirip,
Uluñtuñ'un hanına,
Çevirtip aldırıp –
Söylüyor Akayar ağabeyiniz,
Bunun arz u derdine bakınız.

Great Coloy mounted on his swine —
He it was who came and seized me,
Put me in a cage of iron,
To Khan Koñurbay the bahadur
Bore me off as a gift.
Such is elder Akayar's grief.
Looking me over, Koñurbay —
Sharp-eyed was that swine.
He clad me in a black aba kaftan,
Set me on a mule for mount,
Kutan the alp with ears of iron,
Kiten the alp with a navel of iron —
He had his alp-giants bind me,
Saying «booty come from the Burut»,
Had his champions drive me on,
Had his watchmen guard the road,
To the khan of Uluñtuñ
He had me turned and taken over —
Your elder brother Akayar speaks:
Behold his plea and his grief.

Çinli yakaladığında,
Benim iki kolum bağda,
İki gözüm belermede.
Vaktiyle boynuma çember vurduğunda,

Çin hanı Karı han,
Kırk kapılı Beecin'e,
İşte oraya sürüp götürdüğünde,
Seksen gün durmadan yaya yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Beecin'e sürüp vardığında,
Yiğit ağanı beğenip,
Beecin'de hanın niceleri,
Ayarları, sınçısı,
Han önünde duranı,
Doğru söyler sözlüsü,
Pek açıkgözlüsü,
Dışımdan bakıp oturup,

When the Chinese seized me,
Both my arms were in bonds,
Both my eyes were glaring wide.
Of old, when they clapped the ring about my neck,
The khan of China, Karı khan —
To Beecin of the forty gates,
When they drove me thither,
Walking eighty days on foot unresting,
Riding far, not sparing the horse,
When they drove me into Beecin,
Taking a liking to your hero elder,
Many men of the khan in Beecin,
His assayers, his judge of men,
He who stands before the khan,
His speaker of true words,
His sharpest-sighted one,
Sat studying me from without,

Ölçüsünü hep birden doldurtup,
Er olduğumu bildirip,
Karı han'ın defterine yazdırıp,
Bunun görünüşü hepten kaplan gibi,
Katır, gergedan eyerletip,
Zuu denen kuyudan,
Ejderhadan okutup,
Beecin'deki kalede,
Ejderhanın dersini,
Güçbela okuyup bitirdiğinde,
Beecin'in hanı Karı han,
Kâfirin gönlü daralmış.
Kendisi aslında Kırgız'dır,
Yanıp yakılası Burut'tur,
Bize düşmandır özünde.
O zaman Karı han kalkıp şunu der, O
ele sürüp bırakın.
Bilsen, kötü, sinsice söyler:
«Bu Altay'daki Kırgız'dan,
Ayköl Manas doğdu.
Varanın hepsini kırıp,
Kahrolası o kan içici,
Salıyor velvele koparıyor.
Kazara coşup taşarsa,

Had my measure filled in full by all,
Made known that I was a man of war,
Had me written in Karı khan's register —
This one's look is wholly like a tiger's —
Had mule and rhinoceros saddled,
From the well that is called Zuu
Had me schooled by the dragon;
In the fortress at Beecin,
The lesson of the dragon,
When I had barely read it through,
The khan of Beecin, Karı khan —
The infidel's heart had grown strait.
He himself is in truth a Kirghiz,
A Burut fit for burning,
An enemy to us at his core.
Then Karı khan rises and says this, Drive
him to that land and leave him.
If you but knew — he speaks evil, slyly:
«From these Kirghiz of the Altay
Ayköl Manas was born.
Cutting down all who come against him,
That accursed drinker of blood
Spreads uproar, raises clamor.
Should he by chance surge over,

Manas hana katılırsa,
Bunun Burutça adı – Akayar,
Bunun fesadı bir hayli.
Bıldırcının saçını örersin,
Beş altı yılın içinde,
Ölmeden durursan, Burut'tan,
Bir belayı görürsün.
O kudurmuş Burut yurdu,
Gün batısının ötesinde,
Ala-Too'yu yurt edinmiş,
O kudurmuş kurnaz yurdu,
Kapışıp insan yenememiş.
İnadını kimseye kaptırmaz,
Somduk'un suyunu boylamış,

Should this one join Manas the khan —
His Burut name is Akayar —
His mischief is no small thing.
You will braid the quail's hair;
Within five or six years,
If you live on, from the Burut
You will see calamity.
That maddened Burut land,
Beyond the setting of the sun,
Has made Ala-Too its home;
That maddened, cunning land —
Grappling, no man has beaten it.
It yields its stubbornness to none;
It has ranged along Somduk's waters;

Onunla savaşan insan yerde sürünmüş.

Pehlivanlarını, aslanlarını,
Yakalayıp getirmiş Akayar.
Bunun bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli.
Kapışan insan onmaz.
Bahadırmış, aslanmış,
Kımıldarsa bir yere,
Kırgın salacak biriymiş.
Söylenen sözü bilin,
Obasını Kırgız elinden,
Ayırıp koparın.
Kahrı sert başlatın,
Kulağın duymadığı, gözün görmediği

Yere sürüp bırakın,
Bunun konuştuğu dili can bilmez,
Geniş Kap-Too'nun beri yanı,
Mañgübö'nün öte yanı,
Bu da Çin yeriydi.
O yerdeki mahluk,
Kakançın'ın eliydi.
İnsandan başka görünüşü var,
Tek göz halkı derlerdi.

Yemeğine o yurt,
Kurbağa, yılan yerdi.
Akayar varsa şu yere,
Layık bir ermiş.
Altın taç giydirip,
Altın tahta bindirip,
Han kaldıracak kavimmiş.
Cevher taş çıkan yerine,
Şu Mañgübö'nün eline,
Sürün şunu».
Handan buyruk gelince,
Halk söz dinlemez olur mu,
Katırdan binek bindirip,

Whoever wars with it has crawled upon the ground.
Its champions and its lions
Akayar has caught and carried in.
His bahadur's might is something other,
His champion's prowess is no small thing.
Whoever grapples him does not prosper.
A bahadur he proves, a lion he proves;
Should he but stir toward some place,
He is one to loose a slaughter.
Mark the word that is spoken:
His clan from the Kirghiz people
Sever and tear away.
Begin the harsh oppression;
Where the ear has not heard, the eye not seen —
Drive him to that place and leave him,
Where no soul knows the tongue he speaks.
This side of broad Kap-Too,
The far side of Mañgübö —
That too was Chinese ground.
The creatures in that place
Were the people of Kakançın.
Their look is other than man's;
The One-Eyed folk they were called.

For its food that land
Ate frogs and serpents.
If Akayar goes to that place,
He proves a worthy saint-like man.
A folk that would crown him with gold,
Set him upon a golden throne,
And raise him up as khan, it proves.
To its place where gem-stones are mined,
To this land of Mañgübö,
Drive that one».
When the command came from the khan,
Would the people fail to heed the word?
They set me on a mule for mount,

Kalday kaftanını giydirip,
Hiç kimse dinlemedi sözümü,
Bağlayıp gözümü,
Çoñ-Beecin'den çıkınca,
Üç yıl durmadan yol yürüyüp,
Az değil, çok yürüyüp,
İnsanın bilmediği dilliye,

Alplara, tek gözlüye.
Yolumu berkitip kale kılıp,
Gidişe yolumu kapalı kılıp,

Nice alpı boğazlamış,
Gök boğalı Madıkan,
Gömülesinin ta kendisini,
Yol bekletip koymuşlar,
Nice yıl oldu yiteli,
O Madıkan yitip,
Ağan Akayar'ın işi düzeldi.
Ay yitti, gün geçti,
Tek gözlünün elinden çıkamadım,
Ağababam Koşoy, ulu Manas,
Bunların ne olduğunu duymadım.
Çatır çatır çarpışırlar.
Bu yıl haberciden söz duydum, İnsanın başı başa değip,
Algara atta kuyruk yok,
Karagul'da sakal yok.
Altı bin Çinli, sayısız kalday, Temrenli sırlı mızrak,
Onların aksakalı Koñurbay,
Şakır şukur yumruklaşıp.

Habere geldi diye duydum.
Askeri pehlivan, yayası yüğrük,
Tek gözlünün eline,
Koñurbay saldı büyük kargaşa.
Pehlivanı seçip alpı aldı,
Kudurup ölesi bu domuz,

Clad me in the kalday kaftan;
No one listened to my word;
Binding up my eyes,
When we came out of Çoñ-Beecin,
Walking the road three years unresting,
Not little but far we walked,
To the speakers of a tongue unknown to man,
To the alps, to the one-eyed one.
Fortifying my road, making it a fortress,
Making my road closed against departure —
He who has throttled many an alp,
Madıkan of the gray-blue bull,
That very one fit for burial
They had set to guard the road.
Many a year has passed since he was lost;
That Madıkan being lost,
Your elder Akayar's affairs came right.
Moons were lost, days went by;
I could not escape the One-Eyed's hand;
My grandsire Koşoy, great Manas —
What became of them I never heard.
With crash on crash they clash in battle.
This year I heard word from a messenger:
Men's heads pressing head to head,
On the horse Algara there is no tail,
On Karagul there is no beard.
Six thousand Chinese, kalday without number, Barbed and lacquered lances,
Their white-beard elder Koñurbay,
Trading blows with clash and clatter.

Came for the news — so I heard.
His soldiers champions, his footmen fleet,
Upon the land of the One-Eyed
Koñurbay loosed great turmoil.
He chose the champions, took the alps,
This swine fit to die raving mad,

Türlü türlü halkı aldı.
Fil yıkacak pehlivanı,
Koñurbay kahır saldığında,
Tek göz halkı kalmadı.
Tutuşup ölesi kudurmuş,
Pehlivanları, aslanları,
Seçip donatıp gelmiş ya,
Rast geleni yakalar diye,
Karşılaştığını yok eder diye,
Eline geçeni,
Horlayıp bağlar diye,
Bu kudurmuş Koñurbay –
Düşmanın çaresini bilen domuz, ah.

Kardeşim Camgırçı'yı öldürüp,
Pişman etmiş ya bizi.
Yiğitten kalan çocuklara,
Düşman etmiş ya.
Dediğim budur, bil,
Asilden kalan yiğidim,
Ay Külçoro, sözümü tut.
Dileğini Tanrı verir diye,
Akayar ağan gelir diye,
Dedeniz Bakay ihtiyara söyle,
Bütün erenlerin hepsine söyle.
Yarınki günde, kulunum,
Ölmedik yerden kalırlar,

Kâfir ile Müslüman,
Mızrağın başını eğişip,
Ölecek yerini karşılayıp,

Öfkeyle dikilişip,
El çığrışıp, gürültü dolup,
Göğüs göğüse geldiğinde,
At teke tek meydana salışıp,
Pehlivanların, aslanların,
Teke teke çıkıverip.
Kanlı çarpışma sürerken,

He took folk of every kind.
The champion who could fell an elephant —
When Koñurbay loosed his wrath,
None of the One-Eyed folk remained.
The mad one fit to die grappling,
His champions and his lions
He has chosen, fitted out, and come,
To seize whomever he meets,
To wipe out whomever he encounters,
Whoever falls into his hand
To bind him in humiliation —
This maddened Koñurbay,
The swine who knows the remedy against every foe, ah.
Killing my brother Camgırçı,
He has made us rue it, indeed.
To the children left of that hero
He has made himself the foe.
This is what I say — know it,
My hero left of noble stock,
Ay Külçoro, hold fast my word.
That Tanrı grants what one desires,
That your elder Akayar is coming —
Tell it to your grandsire, old Bakay,
Tell it to every one of the warriors.
On the morrow's day, my colt,
They will hold where death has not yet come,
Infidel and Musulman,
Bowing the heads of their lances,
Meeting the place where they shall die,

Rearing up against each other in rage,
Peoples shrieking, filled with din,
When they come breast against breast,
Loosing horses into single combat,
The champions and the lions
Coming forth in single fight.
While the bloody clash goes on —

Kurbanın olayım Külçoro,
Yiğitliğini göreyim,
Şu kahrolası Kalça'yı,
Kıyamete gitmeye,
Seyirlik edip geleyim.
Yarın tan ağarıp söktüğünde,
Ben teke teke vardığımda,
Yere ışık değdiğinde,
Hengâme, kargaşa kurayım,
Koñurbay'ın ok geçmezini,
Ezkara'nın kor geçmezini,
Bu ikisini isteyeyim,
Söyleyip durduğum sözümden belli,
İkisinin zırhı alındığında,
Aslanlık gider kendilerinden,
Kırgını seyirlik salarız,
Kılıçlayıp kanını alırız.
Kaldaylarını kuşatırız,
Kança'larını yağmalarız,
Ölüme hükmümüzü salarız.
Bahadır, o dünyaya göçen Manas'ın,
Azat kılıp başımı,
Böylece öcünü alırız.
Şibee'nin, Mançu'nun, Çin'in,
Sayısız ordusuna gireyim.
Alööke'nin Koñurbay'ının,
Sırrını öğrenip vereyim.
Kurban olayım Külçoro,
Çin'den seçip bineyim,
Ok yetişmez küheylanı,
Sakalımın ağında,
Sefere gider çağımda,
Şimdi bulup alayım,
Yiğidim, senin gibi kardeşi.

Çareleri boşa çıkarayım,
Çaresi olanı kırayım,
Kardeş bulup da el görmeden,

Let me be your offering, Külçoro,
Let me behold your valor;
This accursed Kalça —
His going to the last judgment
I shall make a spectacle, and come.
Tomorrow when dawn pales and breaks,
When I go forth in single combat,
When light touches the earth,
Let me stir up tumult and turmoil;
Koñurbay's arrow-proof mail,
Ezkara's ember-proof mail —
Let me ask for these two;
It is plain from the word I keep on speaking:
When the armor of those two is taken,
The lion-nature goes out of them;
We shall loose the slaughter as a spectacle,
We shall sword them and take their blood.
We shall hem in their kalday,
We shall plunder their Kança,
We shall pass our sentence unto death.
Bahadur, of Manas who passed to that world, Setting my head at liberty,
Thus we shall take revenge.
Of Şibee, of Manchu, of China,
Let me enter the numberless horde.
Of Alööke's Koñurbay
Let me learn the secret and deliver it.
Let me be your offering, Külçoro;
Let me choose from China and mount
The kühelan no arrow can overtake;
In the white of my beard,
In my season of going to war,
Let me now find and take,
My hero, a brother such as you.

Let me bring their remedies to naught,
Let me break whoever has a remedy;
Having found a brother, before seeing my people,

Nasıl diri durayım.
Çin'den seçip mızrak alıp,
Ölçüsüz dileyip zırh giyip,

Heybetli tulpar ata binip,
Silah donanımını kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Kapışılacak savaşa,
Bu Çin'de hazırlanıp,
Teke teke çıkıp varayım.
Sen teke teke gelmeye bak!
Narayı salıp git,
Kaynaşan Çinliden,
Ganimete düşmüş ağam diye,
Kırgız'a yedekleyip alıp git!
Beni yedekleyip aldığında,
Öfkeyle haykır.
Çin'den gelen kardeş diye,
Semetey, Bakay erine,
Birini komadan çağır,
Ecel yetip, gün biterse,
Belimden tutup katlayıver.
Kaynaşan Çin'den,
Kırgız'a kemiğimi yükleyiver!
Dinle, Külçoro'm, sözümü,
Camgırçı'nın Şayımbet'ine,
Kötü günde de olsa kardeşe,
Gösteriver gözümü,
Bilen akraba ihtiyara,
Ağababam Ayar şöyle dedi deyip,
Söyleyedur, kulunum,
Kırgızların hepsine!
Aksakallı ihtiyarına söyle,
Erenlerin hepsine söyle:
Külçoro, gaflet edersen kazara,

Ansızın hatırlamayıp,
Unutuverirsen kötü olur,
Bu sözüm emanet!

How should I stay alive?
Choosing a lance from China,
Asking mail without measure and donning it,
Mounting a stately tulpar steed,
Girding on the gear of war,
Strapping on the naked sword,
For the war where men will grapple,
Making ready here in China,
Let me go forth in single combat.
See that you come to the single fight!
Loose your war-cry and go;
From the seething Chinese,
Saying, my elder brother fallen as booty,
Lead me on a tether to the Kirghiz and go!
When you take me on the tether,
Cry out in wrath.
Saying, a brother come from China,
To Semetey, to Bakay the man,
Call them, leaving out not one;
If fate arrives and my day is done,
Take me by the waist and fold me over.
From the seething land of China
Load my bones upon the Kirghiz!
Listen, my Külçoro, to my word:
To Camgırçı's Şayımbet,
Though it be on an evil day, to a brother,
Show him these eyes of mine;
To the knowing elder kinsman,
Saying, my grandsire Ayar spoke thus,
Keep telling it, my colt,
To all the Kirghiz!
Tell it to your white-bearded elder,
Tell it to every one of the warriors:
Külçoro, should you by chance grow heedless,

Not recalling it in time,
If you let it slip, it will go ill —
This word of mine is a sacred trust!

Dönüp kulak ver sözüme,
Apaçık dinle sözümü,
Ağabey say beni.
Arka olurum, aslan olurum,
Kakan'a doğru ordu toplanırsa,
Gözbebeği ağabeyin ben olurum.

Önceden kulak verirsen sözüme,
Sağ kalırsam, Külçoro,
Miras olurum sana.
Yer sisini süren,
Kızıl pus yeli olurum,
Çileni karşılayan,
Ak-ala sarp geçit beli olurum.

Balam, ağabeyiniz Ayar ben olurum,
Çin'den kaçıp ben varırsam,
Değerlini karşılayıp sen alırsan.

Yurt edinsek Keñ-Kol'u, Talas'ı,

Bir bilsek bozkurt Manas'ı,

Balam, koyunumuz olsa ağıl ortak,

Ganimet kılıp Buurul'u,
Aşımız olsa sofra ortak,
Dirlikte mal ortağı,
Ölürsek iman yoldaşı,
Birliği koyup bir yere,
Omuz dayayıp, baş koşsak.

Ak çelik gibi bilensek,
Aç arslan gibi birleşsek,
Bize parmak kaldırmaya insan cesaret eder mi,
Basıp düşman gelir mi,
Yaklaşıp düşman dokunur mu?!
Keñ-Talas'ın Çatkal'ını,

Turn and give ear to my word,
Listen plainly to my word,
Count me as your elder brother.
I shall be your backing, be your lion;
If the host is mustered toward the Kakan,
I shall be your elder brother, apple of your eye.
If from the first you give ear to my word,
If I stay alive, Külçoro,
I shall be an inheritance to you.
Driving off the mist of the earth,
I shall be the wind of the crimson haze;
Meeting your torment for you,
I shall be the white-flecked ridge of the steep pass.
My child, I shall be your elder brother Ayar;
If I flee from China and arrive,
If you meet your dear one and receive him —
Should we make Keñ-Kol and Talas our home,
Should we come to know the gray wolf Manas,
My child, had we sheep, the fold would be shared,
Making Buurul our booty,
Had we food, the table would be shared,
In life a partner in goods,
If we die, a companion in the faith;
Setting our unity in one place,
Should we set shoulder to shoulder, join head to head,
Should we be whetted like white steel,
Should we unite like hungry lions,
Would any man dare lift a finger at us,
Would the enemy come treading on us,
Would the enemy draw near and touch us?!
Keñ-Talas's Çatkal,

Geniş yaylasını ben beklesem.

Üç-Koşoy'un yamacını,
Kaplan yavrusu, sen beklesen,
Bizimle kapışan sağ gider mi?!

Kırgız'a kısmet doğmuş,
Uğraş etsin nice yıl,
Bize düşmanın dişi geçer mi?!» – Aşkın bela, büyük kavga

Its broad summer pasture — were I to guard it,
And the slope of Üç-Koşoy,
Tiger cub, were you to guard it,
Would any who grapples with us go off alive?!
Fortune has been born to the Kirghiz;
Let the foe strive many a year —
Can the enemy's tooth bite into us?!» –
Surpassing calamity, a great fray

Deyip, böylece, Akayar
Hayli destan söyleyip durdu,
İşte o zaman Külçoro:
«Tamam Akayar, bahadır, deyip,–
Söylediklerin makbuldür, deyip,–
Vaadi sağlam bağlayıp,
İnsan ölür ahdi kılıp,
Kılıcın ağzını yalaşıp,
Tüfeğin ağzını öpüşüp,
Seni ağabey edinmezsem
Ettiğin ant beni çarpsın!
Kazara beni aldatırsan,
Akayar ağam, seni çarpsın!
Seni ağa edinmezsem,
Senin hasretini söyleyip varmazsam,
Tepesi bütün Gök çarpsın,
Bağrı tüylü Yer çarpsın!
Hıtay'ı hısım sayıp
Kazara gelmezsen eğer,
Yeter, Akayar, seni çarpsın!» –
Deyip, böylece, Külçoro,
Ayar'ı ağa edinip,
Kavgalı geçen gazada
Külçoro niceler yaptı,
Kurtardığı Buurul at.
Öz hısımı Akayar,
Genç bozkurt çoronun
İçindeki hasret yatışıp,

Saying thus, in this way, Akayar
Kept reciting many an epic tale,
Then at that moment Külçoro:
«Very well, Akayar, batyr, saying,–
What you have spoken is accepted, saying,–
Binding the promise fast,
A man may die having sworn his oath,
Licking each the sword's keen edge,
Kissing each the musket's muzzle,
If I do not take you as elder brother
May the oath you swore strike me down!
If by chance you deceive me,
Akayar my elder, may it strike you!
If I do not make you my elder,
If I do not go telling my longing for you,
May the whole-crowned Sky strike me,
May the downy-breasted Earth strike me!
Counting the Hıtay as kin
If by chance you fail to come,
Enough, Akayar, may it strike you!» –
Saying thus, in this way, Külçoro,
Taking Ayar as his elder,
In the strife-filled campaign
Külçoro wrought many deeds,
The Buurul steed he rescued.
His own kinsman Akayar,
Of the young grey-wolf çoro
The longing within him calmed,

Öz özlemi giderilip,
Yiten Buurul bulunup,
Yolu açılıp çoronun,
Namusu böylece korunup.
Kırışmayı, kavgayı,
Yamanları, pehlivanı
Boğazlamış Külçoro.
Korumuş imiş Külçoro,

His own yearning eased,
The lost Buurul found,
The çoro's road laid open,
His honor thus preserved.
The clashing and the combat,
The fierce ones and the pehlivan
Külçoro had slaughtered.
Külçoro, it is told, kept guard,

Dalıp çıktı Külçoro,
Buurul'u kurtarıp
Alıp çıktı Külçoro,
Çarpışmayı sert başlattı,
Tek başına düşman kırıp,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkinini kırıp attı.
Cepken giyen Hıtay'ın
Güçlüsünü kırıp attı,
Böylesi kim görülmüş,
Şahin çoron var iken
Hıtay'a saldı büyük dehşet. Elin aslanı Konurbay,
Ölse de olmaz hiç hasret,
Yiğit çoron var iken
Beecin'e saldı büyük kavga, Kara atını oynatıp,
Ulu dağ gibi heybetlenip,
Akayar döndü yerine.
Almambet oğlu Külçoro
Bastığı yeri sarsarak,
Kasırga gibi Sur atını
Ağasına doğru koşturup,
Buurul'unu kurtarıp,
Ağam Semetey'e varayım,
Olup biten müşkülün
Haberini söyleyivereyim.
Hiç değilse Argın'ın
Yıkımımı yok edip,
Harap yurdu onarıp,

Külçoro plunged in and out,
Rescuing Buurul
Külçoro bore him out,
He opened the clash full fierce,
Alone he mowed the foe down,
Of the stone-girded Hıtay
He cut down their chosen best.
Of the jerkin-clad Hıtay
He cut down their mighty ones,
Who has seen the like of this,
While the falcon çoro lives
He loosed great terror on the Hıtay. Lion of the people, Konurbay,
Though he die, no regret remains,
While the valiant çoro lives
He loosed great battle on Beecin, Prancing his Kara steed,
Looming grand like a mighty mountain,
Akayar returned to his place.
Külçoro, son of Almambet,
Shaking the ground where he trod,
His Sur horse like a whirlwind
Galloping toward his elder,
Having rescued his Buurul,
Let me go to my elder Semetey,
Of the hardship that has passed
Let me quickly tell the news.
At the least, of the Argın
Undoing my ruin,
Restoring the ravaged land,

Argın ile Kırgız'a
Sultan olup kalayım».
Geri dönüp yola koyuldu,
Vadi vadi, bel ile,
Kendi bildiği yerlerden,
Dereli pınar suyu ile
Yola düştü Külçoro,
Elin gezgin konuğu,
Şimdi anlatıvereyim
Er Kalça'nın destanını.
Alööke oğlu Konurbay

Over Argın and Kırgız
Let me remain as sultan».
Turning back, he set out on the road,
Valley by valley, by mountain pass,
Through places that he knew,
Along spring waters of the glens
Külçoro took to the road,
Wandering guest of the people,
Now let me swiftly tell
The tale of Er Kalça.
Konurbay, son of Alööke,

Haberciden söz işitip,
Baş tacı olan Buurul'u
Almambet oğlu Çoro'ya,
Kaptırıverdi diye duyup,
Fitilli tüfeğini kuşanıp,
Cenk pusatını bağlanıp,
Tümen ordudan ürküp,
Kaz gibi uçan kara atı
Hırslanarak eyerleyip.
Altı san Mançu, sayısız kalday,
Kaynayan Hıtay eli nasıl?
Âlemi bozan aslan nasıl,
Ağzından duman dökülüp,
Ulu dağ gibi görünüp.
Zehri keskin er Kalça,
Görenin yüreği ürperip,
Gökyüzü ile yerin
Ortasında duran bir
Karaltı gibi görünüp.
Sırlı çubuğunu tıklatıp,
Fitilli tüfeğini çekiştirip,
Üzengiyi tepindirip,
El tokmağı gibi kara saç
Omzunda savrulup.
Yüzünden zehri fışkırıp,
Homurdanıp kabarıp.
Karısına karabasan çökmüş gibi,

Hearing word from the messenger,
That Buurul, crown of his head,
To the Çoro, son of Almambet,
Had been snatched away — so hearing,
Girding on his matchlock gun,
Binding on his gear of war,
Shying from the tümen host,
His black horse that flies goose-like
Saddling it in fury.
Six san Mançu, kaldays past counting,
What of the seething Hıtay folk?
What of the lion who wrecks the world,
Smoke pouring from his mouth,
Looming like a mighty mountain.
Er Kalça of biting venom,
The heart of all who saw him shuddered,
Of the sky and of the ground
One standing in the midst, a
Dark mass — so did he appear.
Tapping his glazed pipe,
Tugging at his matchlock gun,
Stamping in the stirrups,
Black hair like a hand-mallet
Tossing on his shoulder.
Venom spurting from his face,
Growling, swelling up.
As if a nightmare had crushed his wife,

Şiddetli öfkesini saldı şimdi,
Takipçisi ensesindeymiş gibi,
Kudurup coştu şimdi.
Kahır saçıp bağırdı,
Kaldaylarını, aslanlarını,
Kalmadan gelin! – diye çağırdı.
Bekçilerini, devlerini,
Çağırdı kavga erlerini.
«Keşfe çıkan kendinizdiniz,
Hani söylediğiniz sözünüz?

Now he loosed his violent wrath,
As if pursuers were at his nape,
Now he raged and seethed.
Scattering fury, he bellowed,
His kaldays and his lions,
Come, not one stay back! – saying, he called.
His sentries and his giants,
He summoned his men of battle.
«It was you yourselves who rode the scout,
Where now the word you spoke?

Dev değilsen yere gir,
Bir alpına bakarsam –
Bin kişilik gücün var,
Burut'tan alınan ganimetti,
Buurul nerede, heybetliler?
At oynatan, yaya cellat,
Kara kurt gibi halktınız,
Tutuşanı çiğneyen
Yaman Hıtay halkıydınız,
Buurul'u gözetmeden,
Kara gözün kör olsun,
Kalmuk olmadan yere gir!
Beecin'e biriniz varmadan,
Bağlı duran Buurul mal nerede?
Utancınızdan hepiniz ölün! –
O Buurul'un bekçisi
Sayısız Kalmuk'um hani nerede?

If you are no giant, sink into the earth,
If I look upon one of your alps –
You have the strength of a thousand men,
It was booty taken from the Burut,
Where is Buurul, you mighty ones?
Horse-prancers, headsmen afoot,
You were a folk like the black wolf,
Trampling all who grappled with you
You were the fearsome Hıtay folk,
Failing to watch over Buurul,
May your black eyes go blind,
Sink into the earth, no Kalmuk you!
Before one of you reaches Beecin,
Where is the tethered Buurul treasure?
Die, all of you, of your shame! –
The keeper of that Buurul,
My countless Kalmuks — where are they now?

Ele geçen tavşanı
Salıveren onar mı!
Geçitlerin hepsini gözetletip,
Bulunmaz Buurul küheylanı
El üstünde tutulan Buurul'a
Külçoro'ya kaptırıp.
Kaynaşan Hıtay yurdu,
Ağır müşkül iş ettin.
Derin çukurumu kazdın,
Kaynattın böyle çilemi,

A hare already caught —
Can he who frees it ever mend!
Having all the passes watched,
The peerless racer Buurul —
That Buurul held in high esteem —
You let Külçoro snatch away.
O seething Hıtay nation,
A grievous, hard deed you have done.
You dug my pit full deep,
You set my torment boiling so,

Güçlüleri binerken,
Sarp yerleri gözetletip,
Yaman Buurul küheylanı
Kırgız'a geri kaptırıp,
Bozulmuş meğer düşümüz,
Namlıya binip Burut'u
Asırda olmaz böyle iş.
Ala-Too'dan sürerken,
Ganimet aldık Burut'tan,
Küheylan Buurul mal nerde?
Sizi Tanrı ne diye çarptı?
Er yaya cellat, Koca Hançer,
Bahadırdın Akayar,
Pehlivanlarda o güç nerde?
Sırası gelince kaptırdın,
Yalnız çoro kaçağına
Bozguna uğrayan Hıtay yurdu, Deyip,
böylece, Konurbay
Buurul atı kaptırdın.
Çocuğunu görüp böyle yaptınız,
Alacağını alıp kaçar gibi,
Bahadırı Bakay, Semetey

While the mighty ones were mounting,
Having the steep places watched,
The fearsome racer Buurul
You let the Kırgız snatch him back,
Our dream, it seems, is broken,
The Burut astride the famous steed —
In a century such a thing is not.
When we drove them from Ala-Too,
We took booty from the Burut,
Where is the racer Buurul treasure?
For what has God struck you down?
Warrior headsman afoot, Koca Hançer,
You were a batyr, Akayar,
Where among pehlivans is that strength?
When the moment came, you let him go,
To a lone runaway çoro
O routed Hıtay nation, Saying thus, in
this way, Konurbay
You let the Buurul steed be snatched.
Seeing but a child, you acted so,
As one who grabs his due and flees,
Their batyr Bakay, Semetey

Bunlar gelseydi ne yapardınız?!

Had these ones come, what would you have done?!

Yavrularım, kanlarım,
Kahrolası Burut'a
Geri dönüp vuruşup,
Kızıl kırgın salınız,
Kızıl boz, kısa yeleli,
Salınarak yürüyen Buurul'u
Burut'a kaptırıverip,
Nasıl sağ kaldınız?!
Geri dönüp vuruşup,
Namlıların önünde ölün,
Sert çarpışma, kavga salmadan
Beni Tanrı mı çarpar,
Buurul'u yakalatıp,
Kaynaşan kâfirler,

My young ones, my blood-kin,
Upon the cursed Burut
Turn back and fight,
Loose the crimson slaughter,
The reddish-grey, the short-maned,
The swaying-gaited Buurul
You let the Burut snatch away —
How is it you still live?!
Turn back and fight,
Die before the men of renown,
Without loosing hard clash and combat
Is it God who strikes me down,
Letting Buurul be seized,
You seething infidels,

Seni Tanrı mı çarpar?
Altın gümüş yüklerken,
Çılaba'nın hanına
Şimdi götürüp sunarken,
Cepkenini kabartıp,
Zırh kuşağını bağlanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Yiğitler isteyip binerken.
Vay, Hıtay-Kakançı,
Ganimet Buurul mal nerde?
Buurul ata bekçi olan
Yığılan pehlivan can nerde?» –
Gözlerini belertip dururken,
Biri ak akçe, mal saçar gibi,

Is it God who strikes you down?
While loading gold and silver,
To the khan of Çılaba
Now bearing it to present,
Puffing out your jerkins,
Binding on your armor-belts,
Roaming round Beş-Beecin,
Mounting, calling for brave men.
Alas, Hıtay-Kakançı,
Where is the booty, the Buurul treasure?
Those set as guards over the Buurul steed —
Where are the massed pehlivan souls?» –
While he stood glaring wide-eyed,
One as if scattering white coin and goods,

Kula atını kovalar gibi,
Heybeden mal saçar gibi,
Biri kaldayını kırıp koymuş gibi, Bir vuruş edip yaklaşmadan.
Altındaki Kara atını
Ganimete çekip almış gibi,
Solon'u Tanrı şimdi çarptı.
Ulu dağ gibi Akayar,
Dizi yere bükülüp,
Gök ala küheylan attan
İnip koşup seğirtip,
Konurbay'ın önüne
Tazim edip diz çöküp,
Her acayipliği süzdü,
Er Kalça'nın elinden
O kara atı istedi.
«Diyeceğim şudur, bil,
Arslanım Kalça, sözümü tut!
Kırgız yalnız, biz yüz bin,

Çetin kavga başlatmadan,
Malımız şöyle dursun, canlardan
Büsbütün vazgeçip atmadan.
Ay alemli kızıl tuğ,

As if chasing his dun horse,
As if scattering goods from saddlebags,
One as if he'd cut his kalday down,
Without one blow struck at close hand.
The Kara steed beneath him
As if hauled off as booty,
Now God has struck the Solon.
Akayar, like a mighty mountain,
His knee bent to the earth,
From the grey-dappled racer horse
Dismounting, running at a trot,
Before Konurbay
Bowing low, he knelt,
He surveyed each strange wonder,
From the hand of Er Kalça
He asked for that black steed.
«What I shall say is this — know it,
My lion Kalça, heed my word!
The Kırgız are alone, we are a hundred thousand,
Before we start the bitter fight,
Let alone our goods — from our very lives
Before we cast them wholly off.
The crimson standard, moon-crested,

Haykırışan gürültü patırtı
Bu Burut'a başlatmadan,
Çetin kırgın başlatmadan,
Kıl kadar birini komadan,
Tümünü kırıp atmadan.
Beecin'in beri yanında
Kireşti denen kale var,
Böyle nasıl ölürüz,
Burut'u kırıp koymadan
Beecin'e nasıl gideriz?
Beldeki karakol canlara,
Beecin'deki güçlü hanlara
Nasıl cevap veririz?
Savaştık, kaptırdık,
Böyle çıkageldik deyip,
Hangi yüzle söyleriz?
Beecin'den çıktık en başta,

The screaming din and uproar
Before we loose them on this Burut,
Before we start the bitter slaughter,
Sparing not one, not by a hair,
Before we cut down every one.
On the near side of Beecin
There stands the fort called Kireşti,
How could we die like this,
Without cutting down the Burut
How could we go to Beecin?
To the picket souls upon the pass,
To the mighty khans in Beecin
What answer could we give?
We fought, we lost him,
Saying: thus we came away,
With what face could we speak it?
We set out from Beecin at the first,

Atası ayrı Burut'tan
Nasıl eli boş gideriz,
Burut'a bir oyun etmeden
Telaşla nasıl varırız,
Kaptırıvermiş biri gibi,
Apar topar Burut'tan
Telaşla nasıl varırız?
Cümle beylerin hepsi
Görüp alay etmez mi!
Dinle Kalça sözümü,
Şurada duran Hıtay'ı
Böylece Tanrı çarpmaz mı?
Savaş açtık Burut'a –
Burut denen yurda.
Heybetli nice han öldü,
Nice türlü can öldü.
Kahrolası Burut'tan
Mızrakçıdan usta olan öldü,
Karakoldan nice yaman öldü.
Bahadır, Algara'yı versen bineyim,
Un ufak edip Burut'u

From the Burut of alien fathers
How could we go empty-handed,
Without playing the Burut one trick
How could we rush home in haste,
Like one who let his prize be snatched,
Helter-skelter from the Burut
How could we rush home in haste?
Would not all the beys entire
See it and make mock!
Hear my word, Kalça,
The Hıtay standing yonder —
Would God not strike them so?
We opened war upon the Burut –
Upon the land called Burut.
Many an awesome khan has died,
Many a soul of every kind has died.
By the cursed Burut
The master among lancers died,
Many a fierce one of the pickets died.
Batyr, give me Algara that I may ride,
Grinding the Burut down to meal

Ala-Too'dan süreyim.
Ok geçmezi versen giyeyim,
Bu Burut'un hepsini,
Bakay başta, yaşlısını,
Kırgına uğramış gibi
Yıkıp yok edeyim hepsini.
Hanlarını sefil edeyim,
Komadan yurdunu kırayım,
Talas'ını çekip alayım,
Kahrolası Burut'a
Seyirlik oyun edeyim.
Altın direkli çadırın,
Er Konurbay bahadırın,
Bilmemişsin böyle işi,
Başlatamamışsın savaşı.
Bilenlerden sorup ulasak,
Bilgiçlerden sorsak,

Let me drive them from Ala-Too.
Give me the arrow-proof that I may wear it,
All of this Burut folk,
Bakay first, their elders too,
As if by slaughter overtaken
Let me raze and unmake them all.
Let me make their khans wretched,
Let me cut their nation down, sparing none,
Let me seize their Talas away,
Upon the cursed Burut
Let me make a spectacle for all.
Lord of the golden-poled pavilion,
Er Konurbay the batyr,
You knew not, it seems, such work,
You could not, it seems, begin the war.
Were we to ask of those who know,
Were we to ask the learned,

Akıllı han derlerdi,
Akıl bilmeden Konurbay,
Yarım kalmışsınız meğer.
Çare bulamadan bu sefer,
Kalça'm, çocuk olmuşsunuz meğer.
Kalabalık Hıtay, Kakan eli,
Pehlivana salmadan haberi,
Bu seferde sen Kalça,
Sen de yarım kalmışsın meğer.
Senin teke tek vuruşup,
Durup direneceğin gerçekse,
Burut ile boğuşup,
Vuruşacağın gerçekse,
Çaparı koşturmadın,
Önceden vermedin haberi.
Önceden haberi ben bilseydim,
Çizmez miydim çizgiyi,
Yapmaz mıydım görülmedik işi,
Kahrolası Burut'a –
Burut denen yurda,
Ya atı dörtnala koşturup,

They used to call you a wise khan,
Knowing no wisdom, Konurbay,
You have been left but half, it seems.
Finding no remedy this time,
My Kalça, you have turned child, it seems.
The teeming Hıtay, the Kakan land,
Sending no word to the pehlivan,
On this campaign, you, Kalça,
You too were left but half, it seems.
That you in single combat
Would stand and hold your ground, if true,
That grappling with the Burut,
You truly meant to fight,
You sent no courier galloping,
You gave no word beforehand.
Had I known the news beforehand,
Would I not have drawn the line,
Would I not have done unheard-of deeds,
Upon the cursed Burut –
Upon the land called Burut,
Or galloped the horse at full stretch,

Âlem yurdunu dolaştırıp,
Önceden düşünüp sen Kalça,
Altı yürük at vermeden,
Sazan-Şan'ın şehrine,
Akayar buraya gelsin diye,
Avuç kadar mektup vermeden.
Ben yokken Burut'a –
Burut denen yurda,
Kendini çiğnetecek olmuşsun,
Aklın gidip sen Kalça,
Yenilecek olmuşsun meğer.
Ya Akayar gelmeseydi,
Pehlivanının hepsi ölüp,
Şaşırıp kalacakmışsın.
Aklın gidip Kakan'a,
Apar topar sen Kalça,
Kaçacak olmuşsun meğer.
Boy boy Hıtay çok yurda
Bu sefer rezil olup,

Circling the whole world's lands,
Thinking ahead, you, Kalça,
Giving no six swift horses,
To the city of Sazan-Şan,
Saying: let Akayar come here,
Giving no letter, palm-sized even.
While I was gone, to the Burut –
To the land called Burut,
You were near to being trampled,
Your wits fled, you, Kalça,
You were near defeated, it seems.
And had Akayar not come,
All your pehlivans dead,
You would have stood bewildered.
Your wits fled, to Kakan,
Helter-skelter, you, Kalça,
You were near to fleeing, it seems.
Before the many tribes of Hıtay lands
Disgraced upon this campaign,

Yatacak olmuşsun meğer.
Bahadır, Keçil'in hanı sendin,
Mangube hanı bendim,
Senin yiğitliğini bilirdi el,
Bahadır, sana güvenim vardı.
Güvendiğim Kalça sen olup,
Bahadır, kocamışsın meğer,
Sekseni aşıp, doksana,
Bahadır, varmışsın meğer.
Erliğinden, aslanlığından,
Bahadır, yoksun kalmışsın meğer.
Bahadır, has kürk versen giyeyim,
Algara'yı versen bineyim,
Feryat ettirip Burut'u
Obasına dek süreyim».
Akılda derya Kalça'nın
Aslan olduğunu gördün mü,
Çare bilir, hilekâr
Er olduğunu gördün mü?

You were near to lying low, it seems.
Batyr, you were the khan of Keçil,
I was the khan of Mangube,
The people knew your valor,
Batyr, my trust was in you.
You being the Kalça I trusted,
Batyr, you have grown old, it seems,
Past eighty, toward ninety,
Batyr, you have come, it seems.
Of your manhood, your lionhood,
Batyr, you are left bereft, it seems.
Batyr, give the choice fur that I may wear it,
Give Algara that I may ride,
Making the Burut wail
Let me drive them to their very camp».
Kalça, an ocean in mind —
Have you seen he is a lion,
Knowing remedies, full of guile —
Have you seen he is a man of war?

Kakançı'ya doğmuş
Han olduğunu gördün mü?
Nice aklının başında
Var olduğunu gördün mü?
Kendisi fazlasıyla bilgiç
Bir can olduğunu gördün mü?
Usul söyleyip, sağlam koyup,
Hilekâr Kalça söze başlayıp:
«Ey bahadır Akayar,
Kalabalık Hıtay, sayısız ordu,
Ne yaptımsa da ayrılmaz.
Hunhar oğlu o kulaksızı
Alt edecek er bende görünmez.
Benim Kalçalığımı bundan bil,
Yiğidim diyen söze kanmam,
Issız kalan Kara atı
Ben kimseye gücünü vermem!
Bora bulutu gibi uçan bu Kara at
Boşuna kuyruk yele değil.

Kendimden başka tek bir can
Binebilecek mal değil!
Binilmezliğinin sebebi –
Bu Kara at küheylanın:
Kara at tay idi, ben oğlan,
Bir karışken kavuşup,
Bit kadarken birleşen,
Küçücükten karşılaşıp,
Kurumlanan bu Kara at,
Ben Konurbay olalı,
Konurbay adını alalı,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkini olup gezeli.
Bacağımı atıp kurulup,
Algara'ya bindiğimden beri,
Üstümdeki ok geçmezi
Kimse giymiş değildi,
Altımdaki koca Kara ata
Kimse binmiş değildi,

Born unto Kakançı —
Have you seen he is a khan?
With wits about him still —
Have you seen that he remains?
Himself exceeding learned —
Have you seen the soul he is?
Speaking soft, setting firm,
Guileful Kalça began to speak:
«O batyr Akayar,
The teeming Hıtay, the countless host,
Do what I may, it will not part.
That earless one, the bloodshedder's son —
No man to best him shows among my own.
Know my Kalça-nature by this,
I am not fooled by talk of 'my brave man',
The Kara steed left masterless —
I yield his strength to no one!
This Kara steed that flies like a storm-cloud
Bears not tail and mane in vain.

Save myself, not one single soul
Is he a mount that can be ridden!
The cause he cannot be ridden –
This Kara steed, this racer's cause:
Kara was a colt, I but a boy,
United when a hand-span tall,
Joined when no bigger than a louse,
Meeting from earliest childhood,
This proud-standing Kara steed,
Since I became Konurbay,
Since I took the name Konurbay,
Of the stone-girded Hıtay
Since I have walked among their chosen.
Since I swung my leg and settled,
Since first I mounted Algara,
The arrow-proof upon my back
No other man had ever worn,
The great Kara steed beneath me
No other man had ever ridden,

Taylığında rastlaşıp,
Şu duran koca Kara at
İyi bakılıp at olmuş,
Kırk kapılı Beecin'in
Tahtında oturan Kara han,
Bu koca Kara at yüzünden
Öz ağabeyim isteyip yad olmuş.

Kara at giderse altımdan,
Oğlum, hemen başım kesilir,
Yarılıp kanım dökülür,
Elimden giderse o Kara at,
Bir daha göze görünür mü?
Çok kişi isteyip yaygara koparmış,
Bir kişiden ayrılırsa
Kayıp olurmuş diye,
Cezkempir* görüp sınamış.
Altımdaki kara atım –
Kara atım benim kanadım,
Gerçekten öfkem gelince,
On sekiz bin âlemi,

Kırgız şöyle dursun, cihanı.
Cihan değil, Urum'u
Un gibi öğütmek âdetim.
Söyleyip durduğun söze,
Akayar, nasıl boyun eğeyim?
Bu Algara küheylanı,
Bahadır, gücünü nasıl veririm?
Gücünü versem Kara atın,
Devletim hemen kaçmaz mı,
Nice bela basmaz mı,
Kırgız yurdu sırtıma çullanıp,
Kürek kemiğimden basmaz mı!

Kara atından ayrılıp,
Kon töre ölüp yatmaz mı!
Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun.

Met in his days of colthood,
This great Kara steed here standing
Well tended, grew into a horse,
Of forty-gated Beecin
Kara han seated on the throne,
For this great Kara steed's sake
My own elder brother, coveting him, turned stranger.
If Kara goes from under me,
My son, my head is severed straight,
I am split, my blood is spilled,
If that Kara steed leaves my hand,
Will he ever meet the eye again?
Many have coveted him with clamor,
If parted from his one master
He would be lost, they said,
Cezkempir saw and tested him.*
My black steed beneath me –
My Kara steed is my wing,
When my wrath truly rises,
The eighteen thousand worlds,

Let alone the Kırgız — the whole world.
Not the world alone — Urum itself
To grind like flour is my custom.
To the words you keep on speaking,
Akayar, how should I bow my neck?
This racer Algara,
Batyr, how can I give his strength away?
If I gave the Kara steed's strength,
Would not my fortune flee at once,
Would not many woes press in,
The Kırgız nation piling on my back,
Would they not bear down on my shoulder-blade!
Parted from his Kara steed,
Would not Kon töre lie down dead!
Who should hear this word of yours —
Let one dark night alone hear it.

Kazılmış kara mezar duysun,
Üstü kalın toprak duysun,
Ey yavrum Akayar,
Söz kulağa çalınıp takılır,
Algara'nın gücünü istersen,
Senin yadlığın belli olur.
Kızıl alaca pus,
Kırgız'a çıksam dağılmaz,
Kırgız'ın eline geçerse,
Kahrolası bu Kara at,
Dönüp bakacağa benzemez.
Diyeceğim şudur, bil,
Akayar pehlivan, bil.
Kırk boy Hıtay Beecin'in
Kaynaşan sayısız ordusunu
Şimdi toplayıvereyim,
Bir ileri bir geri yürütüp,
Genciyle yaşlısını,
Pehlivanların hepsini
Geçit resmine sokayım,
Ok geçmez kürkü hazırlayayım,
Ey yavrum, ok yetişmez küheylandan
Tam da on sekizini derleyeyim.

Let the dug black grave hear it,
Let the thick earth above it hear,
O my child Akayar,
A word once heard will catch and cling,
If you ask for Algara's strength,
Your strangerhood is plain to see.
The red and mottled haze —
Though I march on the Kırgız it lifts not,
If into Kırgız hands he falls,
This cursed Kara steed
Seems never like to look back again.
What I shall say is this — know it,
Akayar the pehlivan, know it.
Of forty-tribe Hıtay Beecin
The seething countless host
Let me gather now at once,
Marching them forward and back,
The young of them and the old,
Every one of the pehlivans
Let me put on grand parade,
Let me ready the arrow-proof fur,
O my child, of racers no arrow overtakes
Let me muster eighteen exact.

Tutuşacaksın Burut'la –
Çarpışırsan Akayar,
Burut denen yurtla,
Malın tümünden geçerim,
Ölmeden durursam Akayar,
Dolaştırırım nice şehri,
Kırk han elli Hıtay'ı
Duraksatmadan toplamazsam,
Ardından tozu burgaçlanan,
Cepken giyen güçlüyü,
Taş kuşanan seçkini
Tümünü toplayıp donatıp,
Bu yürüğünü vermezse,
Bu sözüme kanmazsa,
Nicesini görmüş yaşlısını

You will grapple with the Burut –
If you clash, Akayar,
With the land called Burut,
I will forgo all my goods,
If I stand undying, Akayar,
I will lead you round many a city,
The Hıtay land of forty khans
If I fail to muster without pause, Dust
whirling in his wake,
The jerkin-clad mighty one,
The stone-girded chosen one
Gathering and arraying all,
If he give not this swift steed,
If he trust not this my word,
Their elders who have seen so much —

Un ufak edecek gücüm var,
Bütün Beecin'in hepsini.
Hırslanan kudurmuş,
Ulun-Tun'u, hanlarını
Karman çorman düşürüp,
Silme topladı hepsini.
Cepken giyen erlerini,
Taş nişanlı seçkinini
Tümünü toplayıp yürütüp,
Kahırlandı Konurbay,
Kakançı yurdunu telaşlandırıp.
Ustalığı dahi var,
Mançu hanı Ezkara –
Tuğ dibinde duranı.
Hıtay'dan çıktı keskin gözlü,
Buyruk verip Konurbay,
Nicesinden usta at bilicisi.
Şiddetli kahra başladı,
İşte o zaman Kon töre,
Kahrolasının hali böyle,
Cihanı bilen koca töre,
Huysuzlanan küheylanın
Gök arslan gibi atılıp,
Kıl kuyruğunu düğümletip,
Küheylan sınayıp hazırlanıp,
Dört bir yandan üşüşüp,
Kaynaşıp duran çok ulu,
Yularlarını taktırıp,
Namlı ünlü küheylanı
Geçit resmine koydu,
Deyip, böylece, Konur'un,
Altı ay binse yorulmaz,

I have strength to grind them fine,
All of Beecin, every one.
Raging, gone mad with fury,
Ulun-Tun and its khans
Casting into wild disorder,
He gathered all, swept clean.
His jerkin-clad men,
His stone-badged chosen ones
Gathering all and marching them,
Konurbay burned with fury,
Setting the Kakançı land astir.
Mastery too he had,
Ezkara, khan of the Mançu –
He who stands at the standard's foot.
From the Hıtay came forth the keen-eyed,
Konurbay giving command,
A judge of horses master over many.
He began his violent fury,
Then at that moment Kon töre,
Such was the state of the accursed one,
The great töre who knows the world,
Of the fretful racer steed
Leaping like a grey lion,
Having its hair-tail knotted up,
Testing racers, making ready,
Swarming in from all four sides,
The seething many great ones,
Having their halters fitted,
The famed and storied racer
He set upon the grand parade,
Saying thus, in this way, Konur's own —
Ridden six months, it tires not,

Hendek görse sıçrayan,
Tavus gibi kuyruk süzen.
Bağrı yayvan, sırtı geniş,
Her yanı düzgün, dengi denk,
Buğra perçemli, kapan belli,
İşte öylesi küheylandan,

Leaping at sight of a ditch,
Sweeping its tail like a peacock.
Broad of chest and wide of back,
Every side true, evenly matched,
Forelocked like a bull-camel, trap-loined,
From racers of just such a kind,

Koşarken kara yağızın,
Beyin kaynatan sıcakta,
Pislik kokan fenalıkta,
Kılı kıpırdamadan dayanan,
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Endamlı küheylandan,
Küt kuyruklu, som tırnaklı,
Savaşta binilen yamandan,
Derleyip topladı hepsini.
Çok pehlivandan keskin gözlü,
At sınayan o olup,
Üstünlüğü şöyleydi:
Gören adam ürkerdi,
Büyük sihirden* okumuş,
Ata bilici keskin gözlü,
Eri sınayan o melunun
Yamanlığı dahi var.
Hıtay eli gürültüyle kalkıp,
Bozulup dağılayazdı.
Süsleyerek perçemini,
Türlü türlü düğümletip,
Çelikten nal çaktırıp,
Hoplatarak küheylanı
Geçit resmine koydu,
Cepken giyen güçlüler

The black-bay while it runs,
In heat that boils the brain,
In foulness reeking of filth,
Enduring without one hair astir,
Hoe-hoofed, broad of croup,
From racers shapely-framed,
Blunt-tailed, solid-hoofed,
From fierce ones ridden into war,
He mustered and gathered all.
Keener-eyed than many a pehlivan,
He it was who tested horses,
His excellence was this:
The man who saw him startled,
Schooled in the great sorcery,*
A keen-eyed knower of horses,
That accursed tester of men —
Fierceness too he had.
The Hıtay folk rose with a roar,
They well-nigh broke and scattered.
Adorning the forelock,
Knotting it in many ways,
Having steel shoes nailed on,
Making the racer bound,
He set it on the grand parade,
The jerkin-clad mighty ones

Yürüklerini hazırlaşıp,
Taş kuşanan seçkinler
Küheylanlarını bağlaşıp,
Hoplayıp duran küheylan at
Geçit resmine koydu,
Gece gündüz iki gün,
At bulamaz oldu,
Mançu hanı Ezkara –
Ezkara'nın Çon Kürön'ü,
Bastığı yerin dibi taşmış,
Boğuşan düşmana ustaymış.
Dağdan taştan koşturan
Tündükçü'nün Doru aygırı,

Made ready their swift steeds,
The stone-girded chosen ones
Tethered their racers together,
The racer horse ever bounding
He set upon the grand parade,
Two days through night and day,
No horse could be found,
Ezkara, khan of the Mançu –
Ezkara's Çon Kürön,
Where it trod, the ground's floor brimmed,
A master against grappling foes.
Racing over mountain and rock —
Tündükçü's Doru stallion,

Doru aygırın soyu,
Tozunu dağ gibi savuran,
Dağ taş görse koşturan,
Karşı geleni deviren,
Mızrakta usta, cenkte pişkin,
Tırnağı çelik, masmavi taş,
Tutuşan düşmana pişmiş, Beecin'den
çıkma Lıypı usta,
Karasaat Çon Kürön,
Nicesine saldı büyük dehşet,
Dört yanında zırhın
Yaban koçu boynunlu, yuvarlak,
Yuları bir tutam kalana dek,
Azılı düşmana kaptırmaz,
Gerçek küheylanın ta kendisiymiş.
Haram ölesi kesilesi,
Nice yaşını sürmekteymiş,
Ezkara'nın Çon Kürön'ü.
Bu ata binsin diye,
Cevherden düğme yumruk kadar,
Çeliği eğeleyip koyup,
Görsen, görünüşü böyle.
Bileğe asılı gök zırh,
Ok geçmeyen pek zırh,
Argacını çelikten dövdürmüş,
Savaşa uygun düzüp,
Çeliği eğeleyip bırakmış.
Balta çalsa işlemeyen,
Mızrak vurunca zırhı

Of the Doru stallion's line,
Flinging its dust up mountain-high,
Racing at sight of mountain and rock,
Toppling all who came against it,
Master with the lance, seasoned in war,
Its hoof of steel, deep-blue stone,
Seasoned against grappling foes, Master
Lıypı, Beecin-born,
Karasaat Çon Kürön,
Loosed great terror upon many,
On the four sides of the armor
Wild-ram-necked and rounded,
Till but a handful of halter remained,
It yields not to the savage foe,
The very truest racer it was.
May it die profane, be butchered —
Many a year it had been living,
Ezkara's Çon Kürön.
That he might ride this horse,
Buttons of gemstone, fist-sized,
Filing the steel and setting it,
Should you see it — such its look.
Grey mail hung at the wrist,
Stout armor no arrow pierces,
Its weft they had forged of steel,
Fashioned fit for war,
The steel filed smooth and left.
Unmarked though an axe should strike,
When the lance strikes, the armor,

Öte yanına geçirmeden,
Ucunu sarıp bağlamış.
Savaşta giyen kişinin
Hiçbir hasreti kalmamış,
İçi çelik, dışı tunç,
Kahrolası melunun
Kalınlığı yarım arşın,
İçi ipek, atlas,
Atışta giyilse ok geçmez.

Lets it not pass to the other side,
It wraps and binds the point.
For the man who wears it in war
No longing at all remained,
Steel within, bronze without,
Of the cursed accursed thing
Its thickness half an arshin,
Within it silk and satin,
Worn in the fray, no arrow passes.

Çınar gibi dikilmiş bağından,
Kakan'ın altın tahtından,
Cenge uygun donatılıp,
Yapılmış imiş bu zırh.
Çon-Beecin'in şehrinden,
Kırk yıl suya bıraksan,
Gevşeyip çürüyüp bozulmayan,
Seksen gün mızraklaşsan,
Altı yırtılıp ayrılmayan,
Kürklerde böylesi olmamış.
O canım hiç eskimemiş,
Bir deliği olmamış,
İliğini ipekten büktürmüş,
Bir cehennemlik kürküne,
Doksan ilik yaptırmış.
Düğmeleri cevherden,
Tarla kuşu gözü gibi sarılmış,
Yumruklaşan ölmeden durmamış,
Yaramazsa söktürmüş,
Dört yanına döktürmüş.
Kumun incesini doldurmuş,
Atışan düşman şaşakalmış.
Böylesi bir ok geçmezi
Akayar'a giydirdi,
İlikleri dokuz dokuz,
İliklerini ilikleyip,
Düğmeleri dokuz dokuz,

From the garden set with plane-trees,
From Kakan's golden throne,
Arrayed and fit for battle,
This armor had been made.
From the city of Çon-Beecin,
Left forty years in water,
It slackens not, rots not, spoils not,
Eighty days of lance-play,
Its underside tears not apart,
Among fur-coats its like has not been.
The dear thing never wore with age,
Not one hole had it,
Its loops he had twisted of silk,
On that hell-bound fur-coat of his,
He had ninety loops made fast.
Its buttons all of gemstone,
Wound like the eye of a skylark,
None who traded blows lived on,
What served not, he had ripped out,
Had it poured on all four sides.
Filled it with the finest sand,
The foe who shot stood dumbstruck.
Such an arrow-proof as this
He clothed on Akayar,
Its loops in nines and nines,
Fastening loop after loop,
Its buttons nine by nine,

Düğmelerini düğmeleyip.
Cenkte binilen Çon Kürön,
Bakan canı ürkütüp,
Otogot'un mercan taşı*,
Konurbay'ın kırk töresi –
Kırk töreye eyerletip.
At eyerleyen kırk töre,
Pek çevik, fırıl fırıl,
Savaşa yiğit çıkar diye,
Tazim edip çığrışıp.
Çeviklikle at eyerleyip,

Buttoning button after button.
Çon Kürön, ridden in battle,
Startling every soul who looked,
Otogot's coral stone,*
Konurbay's forty töres –
He had the forty töres saddle it.
The forty töres saddling the horse,
Most nimble, whirling quick,
Saying: a brave man rides to war,
Bowing low, crying out together.
Saddling the horse with nimble speed,

	Çarçabuk tez eyerleyip,	*Saddling swift, in greatest haste,*
	İşte o zaman Ayar'a,	*Then at that moment to Ayar,*
	Verdiler nice şeyi Ayar'a.	*They gave many a thing to Ayar.*
	O Akayar pehlivanın	*Of that pehlivan Akayar*
	Tüm boyunu düğmeleyip,	*They buttoned his whole frame,*
	Yüzünün tamamını	*The whole of his face*
	Masmavi demirle kaplayıp.	*They cased in deep-blue iron.*
161970	Pehlivanlığını belli edip,	*Making plain his pehlivan might,*
	Kaldırıp başına giydirip,	*Lifting it, setting it on his head,*
	Kaldıranı çok pehlivan,	*Many the pehlivans who lifted it,*
	Burut'a sal diye büyük kavga.	*Saying: loose great battle on the Burut.*
	Çarpışanı yakala diye,	*Saying: seize whoever clashes,*
	Tutuşanı tepele diye,	*Saying: crush whoever grapples,*
	Ordu içinde kentunlar,	*The kentuns amid the host,*
	Burada kaynaşıp el durdu.	*Here the people stood aswarm.*
	Kahrolası Burut'a	*Upon the cursed Burut*
	Akayar tek başına varır diye,	*Saying: Akayar goes alone,*
161980	Pek kıran kırana kavgayı	*The most murderous of battles*
	O Burut'a salar diye.	*Saying: he will loose upon that Burut.*
	Pusatı sağlam verip,	*Giving him weapons sound and sure,*
	Cenk silahını bol verip,	*Giving arms of war in plenty,*
	Altı bin Hıtay, sayısız kalday,	*Six thousand Hıtay, kaldays past counting,*
	O ordunun aksakalı – Konurbay, Pençe	*That host's white-beard elder – Konurbay,*
	atışı kaplan gibi,	*His claw-strike like a tiger's,*
	Akayar'a ordu verip,	*Giving Akayar a host,*
	Çıngırak işareti çalınıp,	*The bell-signal was rung,*
	Kalabalık Hıtay gürleyip,	*The teeming Hıtay thundering,*
	Sıbızgıyı çalışıp,	*Playing on the sıbızgı,*
161990	O Akayar pehlivana	*To that pehlivan Akayar*
	Övgüsünü söyleşip.	*They spoke his praises each to each.*
	Kıpırdamadan Ayar'ın	*Unstirring, to Ayar's*
	Dediğine uyuşup,	*Word they all assented,*
	Pusatını esirgemeden	*Withholding no weapon,*
	Akayar'a verişip,	*They gave to Akayar freely,*
	Davullar gümbürdeyip,	*The drums were booming,*
	Cez-nayın sesi takırdayıp,	*The cez-nay's voice clattering,*
	Kerney zurna çalınıp,	*Kerney and zurna sounding,*
	Teke tek çıkan Ayar'ın	*Of Ayar going out to single combat*

Büyük yiğitliği söylenip,
İşte böylece Akayar,
Cenk pusatını giydi,
Çon Kürön'e bindi,
Görenin yüreği ürperip,
Endamı ile heybeti,
Ata binmiş görünüşü,
Gök yamaç gibi görünüp,
Alt dudağı sarkarak,
Kalday kılıfı gibi,
Göz üstünde kirpiği
Buharalının çalısı gibi.
Bıyığı çöl kamışı gibi,
Karşı gelen düşman olsa,
Yüzleşmeden nasıl dururdu,
Yüzleşenlerin hepsine
Pek kırgını salardı.
Kalmuk çizmesi, gök meşin,
Ayağında kıvrılıp,
Boğuşmada pehlivan yiğidin
Horoz gibi boynu dik durup.
Ağzından çıkan yel,
Dar boğazın yeli gibi,
Karaltısını görsen dağ burnu gibi,
Boğuşan sağ kalmaz gibi.
Koca burnu dağ burnu gibi,
Er gayreti demir gibi.
Kapışmada usta aslanmış,
Bütün Hıtay güvenip,

Kendi adamım der imiş.
Çehresi başka, zehri güçlü,
Sataşanı yamyassı eder.
Altmış pehlivan, kırk töre,
Heyulaca ata bindirdi.
Heyulaca ata binerken,
Yüz tutup düşmana yürürken,

O zaman yetişti Konurbay,

His great valor was proclaimed,
And so in this way Akayar
Put on his gear of war,
Mounted Çon Kürön,
The heart of all who saw him shuddered,
His stature and his awesome bulk,
His look astride the horse,
Loomed like a grey mountainside,
His lower lip a-drooping,
Like a kalday's scabbard,
The lashes above his eyes
Like the Bukharan's brushwood.
His mustache like desert reeds,
Were any foe to come against him,
How could he stand and not confront,
On all who faced him
He would loose the fiercest slaughter.
Kalmuk boots of grey leather,
Curling on his feet,
In the grapple, the pehlivan brave's
Neck stood straight as a rooster's.
The wind that left his mouth
Was like the wind of a narrow gorge,
See his shadow — like a mountain spur,
None who grappled would live, it seemed.
His great nose like a mountain spur,
His warrior's zeal like iron.
A lion masterful in combat,
All the Hıtay trusting him,

Would say: he is my own man.
His visage strange, his venom strong,
He flattens all who provoke him.
Sixty pehlivans, forty töres,
Set him on the monstrous horse.
As he mounted the monstrous horse,
As he turned his face and marched on the foe,
Then Konurbay came up with him,

Konurbay'ın hali şöyle:
İşte o zaman Kon töre,
«Dediğine uyarım,
Bu Bakburçun şehrinin
Hanlığını sana veririm,
Halkıma haber salarım,
Kırıp verirsen Burut'u,
Şu Burut denen yurdu,
Altın tacımı giydiririm,
Altın tahta çıkarıp,
Ordalı yurda han kılarım,
Seni makam iyesi can kılarım.
Gök kaplan gibi atılıp.
Senin ayarlık adını silerim,
Koca töre adını koyarım.
Bu kahrolası Burut'un,
Bu Burut denen yurdun,
Çekişip gördüm Semetey'i,
Her yanı denkmiş,
Atası hunhar Manas'tan
Aşkın doğmuş bir ermiş,
Düşman olup insan gelir mi,
Bu azmanla tutuşup insan
yener mi? Doğru söylediğim söze,
Coşup geçtiği yerine
Dağ bile dayanamaz,
Yüzleşmeye insan gelemez,
Ah, hayret, boş değilmiş.
Ya Almambet oğlu Külçoro,
Âlemden üstünmüş,
Ak maralı kovalayıp,
İnek ediveren oğulmuş.

Konurbay's state was this:
Then at that moment Kon töre,
«I will do as you have said,
Of this city of Bakburçun
I will give the khanship to you,
I will send word to my people,
If you cut the Burut down for me,
That land they call the Burut,
I will set my gold crown on you,
Raise you to the golden throne,
Make you khan of the horde-seated land,
Make you a soul possessed of rank.
Leaping like a grey tiger.
I will erase your name of ayar,
And set on you the name Great Töre.
Of this accursed Burut,
Of this land called Burut,
I have striven with Semetey and seen him,
Every side of him was matched,
Than his sire, bloodthirsty Manas,
He was born a man surpassing,
Can any man come as his foe,
Grappling this monster, can a man
prevail? To the true word I have spoken,
Where he passes in full flood
Even the mountain cannot hold,
No man can come to face him,
Ah, wonder — it was no idle tale.
And Külçoro, son of Almambet,
Was above the whole world's men,
Chasing the white maral doe,
A son who makes her a milch-cow.

Kırk boy Hıtay – Kakançı,
Varını yoğunu kovalayıp,
Kırgın salacak ermiş.
Yamaçta bitmiş bel imiş,
Benden üstün aslanmış.
Kahrolası Külçoro,

The forty tribes of Hıtay – Kakançı,
Chasing all they have and hold,
He is a man who will loose slaughter.
He is a ridge grown on the hillside,
A lion greater than myself.
The accursed Külçoro,

At dizginini derer gibi,
Kakançı yurdunun hepsini,
Genciyle yaşlısını,
Sürüp götürüp sömürecekmiş.
Bu kahrolası çoroya
Pençeleşecek bende var mı,
Çatışan sağ kalır mı?
Geniş göğüslü aslanmış,
Göçüp giden yiğit Alman'dan
Daha üstün ermiş,
Er Konurbay, ulu Kalça,
Çok zırha bürünüp,
Kör gayreti işte böyle,
Bozkurt aslanın kendisine
Gaipten akıl bulunup,
Bu kara terlik, burma bel,
Buram buram kokan koca aslan,
Fitilli tüfeği kuşanıp,
Düşman yanına hazırlanıp,
Kırgız'ın eri Akayar,
Kırıp ver diye yalvarıp,
Kurbanın olayım Akayar,
On altında sen geldin.
Rast geldin benim kendime.
Bana gelişin, Akayar,
Hayli itibar buldun.
Yar başına kurulu ev yaptın,
Kakançı, Dınşa kentine,
Altın tacımı giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Sazanşa yurdunu yönettirip,

Dınşa yurduna dev kıldım,
Kulak duyup, göz görmüş,
Bunca yere sahip kıldı.
Sen gelince Akayar,
Dert özlemim dağıldı,
Yanan yürek yatıştı.
Kanat kuyruk geldi diye,

As one gathers up the reins,
All of the Kakançı land,
Its young and its old alike,
Will drive off, carry away, and strip bare.
Against this accursed çoro
Have I one to trade claw-blows,
Does any who clashes live?
A broad-chested lion he is,
Than brave Alman who passed away
A man yet greater still,
Er Konurbay, great Kalça,
Wrapped in many mails,
Such was his blind zeal,
To the grey-wolf lion himself
Counsel came from the unseen,
This black saddle-cloth, twisted waist,
The great lion reeking scent on scent,
Girding on the matchlock gun,
Making ready toward the foe,
Akayar, man of the Kırgız,
Pleading: cut them down for me,
Let me be your offering, Akayar,
At sixteen years you came.
You came upon my very self.
Your coming to me, Akayar,
Won you honor in plenty.
You built a house set on the cliff-edge,
In Kakançı, in the town of Dınşa,
I set my gold crown on you,
Raised you to the golden throne,
Gave you the Sazanşa land to rule,

Made you a giant over the Dınşa land,
Ears have heard it, eyes have seen,
It made you master of all these lands.
When you came, Akayar,
My grief and yearning scattered,
The burning heart was stilled.
Saying: wing and tail have come,

Baksan Tanrı verdi diye,
Böylesine gönlüm açıldı.
Kırk boy Hıtay eli nasıl,
Yamanı Kalça ben nasıl,
Bana gayret verecek
Erim Ayar, sen nasılsın!
Burut ile vuruşup,
Bozgunu iyice salıver,
Ben ölünce Kakan'ın
Sahibi olup kalıver!
Hanı olursan Beecin'in,
Taş döşeli tahta binersen,
Han olup yurdu yönetirsen,
Oğlum, karşına insan varamaz, Akayar, senin kendini
Sana düşman yüz tutup varamaz, Zuu kuyusuna vardırdım,
Sana hiç kimse el uzatamaz. Bilicilere sınatıp,
Oğlum, hanı ol Beecin'in,
Sırttan diye ad kondurdum.
Öküzün kocayınca kendi ölür.
Ölenin malını eşit bölüşür,
Tekesi adak diye el üstünde,
Bindiği kutsal at olmuş.
Kadın almadan sade yaşayıp,
Dişiye yad olmuş,
Adı Keçil'dir elimiz,
Keçil'e oğlum han olup,
Yurt yönetmek istersen gönlünce,
Senin gelişin, Akayar,
Kakançı'ya yerleştik.
Aziz anam doğurmuş gibi.
Alööke atamın soyundan gibi,
Üstün hısım olduk.
Sen gelince Akayar,

Saying: behold, God has given,
So greatly did my heart unclose.
What of the forty-tribe Hıtay folk,
What of me, Kalça their fiercest,
You who will give me heart —
My man Ayar, and what of you!
Fighting with the Burut,
Loose the rout upon them full,
When I die, of Kakan
Remain and be the master!
If you become khan of Beecin,
If you mount the stone-laid throne,
If as khan you rule the land,
My son, none can stand before you,
Akayar, your very self
No foe can turn his face and reach you, I sent down to the well of Zuu,
No one can lift a hand against you.
Having the seers test you,
My son, be khan of Beecin,
I set on you the name of Sırttan.
The ox, grown old, dies of itself.
The dead man's goods are shared alike,
Its he-goat, vowed, borne high in honor,
The horse he rode became sacred.
Living plain, taking no wife,
A stranger to womankind,
Keçil is our people's name,
My son, becoming khan over Keçil,
If you would rule the land at will,
Your coming, Akayar —
We settled in Kakançı.
As if my dear mother had borne you.
As if of my father Alööke's line,
We became the highest kin.
When you came, Akayar,

Kırk kadar katır, kırk öküz,
Kırk erkek deve, kırk domuz,

Some forty mules and forty oxen,
Forty bull camels, forty swine,

Toy edip kestirdim.
Değiştirip adını,
Akayar pehlivan koydurdun.
Diz çöktürdüm önünde
Kaynaşan Hıtay'ın
Genciyle yaşlısını,
Topuna sözünü dinlettim,
Beecinlilerin hepsine.
Akayar, senin yüzünden
Tonduk yurdunu çınlattım,
Dert tasası gitsin diye,
Kırmızı gömlekli, hilal belli,
Salınan kızları
Önünden geçirdim.
Bilicilere sınattım,
Ev kadar büyük putu
Asaya bağlatıp getirttim,
Üstün hısım olsun diye,
Pehlivanlara övdürüp,
Ustalara koruttum,
Yamaca ağıl, ev yaptım,
Pek hısımım Ayar diye,
Bek Dunşa'ya han kıldım.
Arka olan Akayar,
Senin pehlivanlığın bambaşka,
Bahadırlığın bir nice,
Kırk boy Hıtay, Beecin yurdu
Derleyecek gücüm var,
Sen yüzleşeni parçalayıp,
Kıracak gücün var.
Atışmayı bolca salıver,
Ya hunhar oğlu bozkurdun
Tutuşup başını alıver!

I had them slaughtered for the feast.
Changing your name,
You had it set as Akayar the pehlivan.
I made them kneel before you —
Of the seething Hıtay
The young of them and the old,
I made the whole heed your word,
All of the Beecin folk.
Akayar, for your sake
I made the Tonduk land ring,
Saying: let grief and care depart,
Red-shirted, crescent-waisted,
The swaying girls
I paraded before you.
I had the seers test you,
The idol big as a house
I had bound to the staff and brought,
Saying: let him be highest kin,
Having the pehlivans praise you,
I set the masters to guard you,
I built pen and house on the hillside,
Saying: Ayar is my closest kin,
I made you khan over Bek Dunşa.
Akayar, who is my backing,
Your pehlivan might is another kind,
Your batyrhood manifold,
The forty-tribe Hıtay, the Beecin land —
I have strength to muster them,
You, rending all who face you,
Have strength to cut them down.
Loose the shooting-match in plenty,
Or of the bloodshedder's son, the grey wolf,
Grapple and take his head!

Oğlum, Almambet oğlu çoronun
Kavrulası kudurmuş,
Yol üstünde yarıver,
Alpını, aslanını Burut'un
Komadan kırıp salıver!

My son, of the çoro, Almambet's son,
May he be scorched, the rabid one,
Cleave him on the road,
The Burut's alps and lions
Cut down and spare not one!

Kahrolası kurnaz Burut,
Kendi Kırgız dilinde,
Her ne zamandan bir zaman,
Altüst olası yanası,
Bize düşmandır kökünde.
Onun atası Manas, ulu hunhar,
Kara işi önce başlattı,
Altı bin pehlivan, yiğit ordayı,
Atam Alööke han'ı başa geçirip,
Kaldaylarımı boğazlamış,
İşte o Altı-Şaar'ı kesip attı. Ürepen şehrimi yitirip,
Boğuşup durduğu demde
Görülmedik işi hep birden etmiş,
Benim altmış caysan hısımım,
Âleme yetmiş şöhreti,
Kavrulası kudurmuş,
Birini komadan kırmış.
Bekçimi, hanımı,
Komadan kırıp varımı,
Çekip almış, parçalayıp,
Nice yerde şehrimi.
Çay alınan madenimi,
Altın çıkan yerimi,
Aşırı azap hep edip,
Güpegündüz bozup obamı,
Çekip götürdü nice kez
Benim alacağım kadını.
Ahmak edip elimi,
Kırıp geçti bir nicesini,
Coloy'u, Döngö erimi,
Çekip almış bu Burut
Türlü türlü yerimi.
Aslan gibi kıvranıp,
Aslan Manas gelir diye,
Şurada duran Hıtay'ın
Küçük çocuğu uyanırdı.
Kaldayımı, hanımı,

The cursed and cunning Burut,
In their own Kırgız tongue,
From whatever time long past,
May they be upturned, may they burn,
Are our foe down to the root.
His sire Manas, the great bloodshedder,
First began the black work,
Six thousand pehlivans, the brave horde,
Setting my father Alööke khan at the head,
He slaughtered my kaldays,
See — he cut off Altı-Şaar itself. Losing my city of Ürepen,
In the season of his grappling
He wrought unheard-of deeds all at once,
My sixty caysan kinsmen,
Their fame that reached the world,
May he be scorched, the rabid one,
He cut them down and spared not one.
My sentries and my khans,
Cutting down all I had, sparing none,
He seized away, rending apart,
My cities in many a place.
My mines whence ore was won,
My grounds whence gold came forth,
Ever working torment beyond measure,
Wrecking my camp in broad daylight,
Many a time he carried off
The woman I was to wed.
Making fools of my people,
He cut through many of them,
Coloy, and my man Döngö,
This Burut has seized away
My lands of every kind.
Writhing like a lion,
Saying: lion Manas is coming,
Of the Hıtay standing yonder
The little child would wake.
My kaldays and my khans,

Çekip aldı şehrimi.
Şiddetle savaş bir edip,
Küçör'ümü dahi aldı,
Azgınlaşıp Burut yurdu
Hıtay'dan bunca şehir aldı.
Könö-Şaar'ımı parçalayıp,
Çok pehlivanı boğazlamış,
Dinkelik şehrini parçalayıp,
Alıvermiş o şehri,
Bay diye ad koymuş.
Üç gün savaş kavga edip,
Ürbü diye ad koymuş.
Kahrolası Burut'un,
Dikkat et sen buna,
Atasının fesadıdır.
Eski arığın dölüdür,
O yanasıcanın soyudur.
Şimdi kurbanın olayım, Akayar,
Pehlivanımsın, aslanımsın,
Kocadığımda göz bebeğim,
Dayanak tuttuğum erimsin.
Kahrolası Burut'a
Kırgını görülmedik salıver.
Vebali sevabı olur mu,
Şurada duran Burut'tan
Şurada duran Hıtay'ı
Ayırıp kurtarıver!
Dikkatle gördüm Burut'u –
Burut denen yurdu:
Bilgesi ulu Bakay –
Ululuğu dağın dengi,
Boğuşacağım düşmanım Semetey –
Ala-Too'nun sırtı gibi.
Ey kulunum Akayar,
Güreşi iyice salıver,

He seized my city away.
Making one violent war,
He took even my Küçör,
Grown savage, the Burut nation
Took so many cities from the Hıtay.
Rending my Könö-Şaar apart,
He slaughtered many a pehlivan,
Rending the city of Dinkelik,
He took that city outright,
And named it Bay.
Three days of war and battle,
And named it Ürbü.
Of the accursed Burut —
Mark this well, take heed —
It is the mischief of his sire.
He is the spawn of the old scrawny one,
He is the seed of that burn-worthy one.
Now let me be your offering, Akayar,
You are my pehlivan, my lion,
In my old age the apple of my eye,
You are the man I lean upon.
Upon the cursed Burut
Loose a slaughter never seen.
Be there sin in it or merit,
From the Burut standing yonder
The Hıtay standing yonder —
Part them and deliver them!
I have watched the Burut closely –
The land they call the Burut:
Their sage, great Bakay –
His grandeur is a mountain's equal,
Semetey, the foe I am to grapple –
Is like the ridge of Ala-Too.
O my foal Akayar,
Loose the wrestling on them full,

Kocamışken Konurbay,
Külçoro'dan ölüp geldi dedirtme, Cenk
pusatını, zırhı,

Konurbay, grown old as I am,
Let none say: he died at Külçoro's hand,
His gear of war, his armor,

162260	Ey kulunum Akayar,	*O my foal Akayar,*
	İşte yalçın çarpık Ala-Too,	*There stands sheer and crooked Ala-Too,*
	Bu kahrolası Burut'a,	*To this accursed Burut,*
	Burut denen yurda,	*To the land called Burut,*
	Bende dayanacak el yok,	*I have no strength left to withstand,*
	Kaptırırsak, kara leke!	*If we lose him — a black stain!*
	Bozuldu bizim düşümüz –	*Our dream is broken now –*
	Ganimet düşen Buurul'u	*Buurul who fell to us as booty*
	Ah, Burut'a kaptırdık,	*Ah, we let the Burut snatch him,*
	Asırda olmaz böyle iş.	*In a century such a thing is not.*
162270	Cancuu, Şibee yurdumu	*My lands of Cancuu and Şibee*
	Yan yatırsam bölünmez,	*Tip them on their side, they do not split,*
	Yanaşıp girse kazara,	*Should he by chance draw near and enter,*
	Deminki duran Külçoro,	*That Külçoro who stood but now,*
	Can bırakacak harama benzemez.	*Seems not the wretch to leave his life behind.*
	Uluklarım, aslanlarım,	*My great ones, my lions,*
	Savaşın hali işte böyle,	*Such is the state of the war,*
	Vuruşun erlerim», –	*Fight on, my men», –*
	Er Konurbay bunu söyleyip,	*Er Konurbay saying this,*
	Ansan, yaman hileyi söyleyip,	*Ansan, telling the wicked ruse,*
162280	Ok geçmez has kürkü	*The choice arrow-proof fur*
	Akayar'a giydirip,	*He clothed upon Akayar,*
	Ölçüsüz küheylan Çon Kürön'e	*On Çon Kürön, racer beyond measure,*
	Akayar'ı bindirip,	*He mounted Akayar,*
	Kaburgalı zırhı	*The ribbed mail-coat*
	Tekrar tekrar bütünleyip,	*Making whole again and again,*
	Demiri yarıp geçmeyi,	*How to split and pass through iron*
	Bilmeyene öğretip,	*He taught to him who knew not,*
	Böylece yola koydu,	*And so he set him on the road,*
	Yer kaynaşan can olup,	*The earth become a swarm of souls,*
162290	Teke teke çıktı Akayar,	*Akayar went out to single combat,*
	Iybı-Şıybı pehlivanı.	*The pehlivan Iybı-Şıybı.*
	Destekçisi o olup.	*He it was who backed him.*
	Göğe uçup toprak.	*The dust flew to the sky.*
	İnsan kaynayıp curcuna.	*Men seething in an uproar.*
	Altmış Hıtay, sayısız kalday,	*Sixty Hıtay, kaldays past counting,*
	Aksakalı Konurbay,	*Their white-beard elder Konurbay,*
	Karışık ağlaşıp, çığrışıp.	*Weeping and crying out confused.*

	Yolunu tutup döndürüp,	*Taking the road and turning him,*
	Kaplan yapılı Ayar'ı	*Ayar of tiger build*
162300	Büyük teke teke gönderdi.	*He sent to the great single combat.*
	Teke teke Ayar çıkınca,	*When Ayar went out to single combat,*
	Kahraman ne yapar diye,	*Saying: what will the hero do,*
	Çıngırak sıkıca çalınıp,	*The bell was rung out hard,*
	Ordu aklını şaşırıp,	*The host lost hold of its wits,*
	Geri sağ gelse diye,	*Saying: may he come back alive,*
	Kakançı'nın çok yurdunu	*The many lands of Kakançı*
	Sağ esen görse diye,	*Saying: may he see them safe and sound,*
	Konurbay durdu kaygılanıp,	*Konurbay stood in care and worry,*
	Çon Kürön atını dörtnala sürüp,	*Spurring the horse Çon Kürön to gallop,*
162310	Akayar çıktı teke teke,	*Akayar went out to single combat,*
	Konurbay'dan ayrılıp.	*Parting from Konurbay.*
	İşte o zaman Akayar –	*Then at that moment Akayar –*
	Saltanatı bir hayli,	*His pomp was a great deal,*
	Bekçisi var, aslanı var,	*He had sentries, he had lions,*
	O Akayar bahadırın	*That batyr Akayar*
	Yanında altı eri var.	*Had six men at his side.*
	Uybu-Şuybu pehlivanı	*The pehlivan Uybu-Şuybu*
	Akayar'ın yanında	*At Akayar's side*
	Bekçi olup kalmıştı.	*Had stayed on as his guard.*
162320	İşte o zaman Akayar,	*Then at that moment Akayar,*
	Ordudan çıktı ayrılıp,	*Went out, parting from the host,*
	Vay, salınan kahraman er,	*Ah, the swaying hero-man,*
	Gök yalçın dağ gibi görünüp,	*Looming like a sheer grey mountain,*
	Can-cun'u sürüp kuşanıp,	*Driving on, girding his can-cun,*
	Yalın kılıç bağlanıp,	*Binding on the naked sword,*
	Kalabalık ordudan ayrılıp,	*Parting from the teeming host,*
	Aslan görünüşü belirip,	*His lion aspect showing plain,*
	Obama nasıl giderim diye,	*Saying: how shall I reach my camp,*
	Murada nasıl ererim diye,	*Saying: how shall I attain my wish,*
162330	Gözünün yaşı dökülüp.	*The tears spilling from his eyes.*
	İşte o zaman Akayar,	*Then at that moment Akayar,*
	Kapka-Taş'ta çok durup,	*Halting long at Kapka-Taş,*
	Eski derdi çok anıp,	*Recalling much his old sorrow,*
	Bahadırlığı başından	*Whether the batyrhood of old*
	Aşkın durur mu ola diye,	*Still stands surpassing — wondering so,*

Yavru kaplan Külçoro,
Ne olsa da ağasını
Karşılar mı ola diye.
Bunun ötesini bilmez candı.
Dün, Külçoro akına geldiğinde, Eyer beli gibi geçitte,
Buurul'u ben verdiğimde,
Tutuşan eli var idi,
Sözleşilen sözü var idi,
O Almambet'in Külçoro'su
Karşılayan can idi!».
Deyip, böylece, Akayar,
Can esirgemeden gözü parlayıp,
Kan içiciliği pek tutup,
Eyer beli gibi beli
Eğilip indi Akayar.
Aslan gibi coşup,
Türlü türlü hallenip,
Peşine taktığı altı pehlivanı
Peşimde gezdirip nideyim,
Altısını sıra sıra öldürüp,
Obama girip gideyim.
İnsan küheylana binmiş durur mu,
Yol üstünde sürükleyip,
Hısıma varmadan diner mi.
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkinlerini peşime takıp,
Beni Tanrı çarpmaz mı?
Boyu kırk han Hıtay'ın
Savaşa çıkacak yollarını
Gözleyip geldi demezler mi,
Savaşta usta pehlivanını
Alıp geldi demezler mi.
Önü ağarmadan kaldı diye,
Haince düşünmez mi,
Yalvarsam canı komadan,
Deminki çoro boğazlamaz mı».
Deyip, böylece Akayar,
At yorup, yer gözleyip,

The tiger cub Külçoro,
Whatever comes, his elder —
Will he come to meet him? — wondering so.
Beyond this he was a soul who knew not.
Yesterday, when Külçoro came raiding, In the pass like a saddle's seat,
When I gave Buurul over,
There was the hand that clasped,
There was the word once pledged,
That Külçoro of Almambet
Was a soul who came to meet!».
Saying thus, in this way, Akayar,
Sparing no life, his eyes ablaze,
His blood-drinking fit hard upon him,
Down the pass like a saddle's seat
Akayar bent low and descended.
Surging like a lion,
Passing through state on state,
The six pehlivans trailing at his back —
Why lead them at my heels,
Killing all six in a row,
Let me go enter my camp.
Does a man astride a racer stand and wait,
Dragging them along the road,
Does he rest before he reaches kin.
Of the stone-girded Hıtay
Trailing their chosen at my heels,
Would God not strike me down?
Of the forty-khan Hıtay tribes
The roads they will take to war —
Will they not say: he came to spy them,
Their pehlivan master in war —
Will they not say: he brought him along.
Saying: he halted before first light,
Would he not think treachery,
Though I beg, sparing no soul,
Would not that çoro of late slaughter me».
Saying thus, in this way Akayar,
Wearying his horse, watching the land,

Homurdanıp ses salıp,

Kasılıp gerilen kudurmuş,
Ev kadar topuz, balta alıp,
Kahırlanıp kahraman aslan,
Gün kararıp batarken,
Elin önde gideni yatarken,
Şimdi varıp kondu.
Beklenmedik Akayar,
O geçide konacak oldu.
Yiğitlerin hepsi
Küheylan atı çıplak bırakıp,
Kıbleye yönelip,
Kalmuk eyerini yastık edip,
Alp uykusuna daldı şimdi.
İşte o zaman Akayar,
Kılıç alıp, yaşlısını,
Kırgına uğramış gibi,
Kırıp saldı hepsini.
Açık alanda Akayar,
Görülmedik işi kılıçla etti.
Uybu-Şuybu pehlivanın
Kılıçla başını aldı,
Azgın itlere saçtı.
Akayar'ın hali işte böyle:
«Hıtay'da gezip nideyim,
Sınırına girip gideyim,
Kalmuk'ta gezip nideyim,
Halkıma girip gideyim!
Kırgız'a varıp durayım,
Öz kardeşim Camgırçı'yı
arayım!
Eştekler'i Akayar
Hayli andı, aklına düştü,
Kılıcın ağzını yağladı,
Kaynaşan Hıtay'ın
Yamanlarını tepeledi.
Kendi yalnız Akayar,
Gönlü gidip bölünüp,

Growling, letting out his voice,

The rabid one, taut and straining,
Taking mace and axe big as a house,
The hero lion burning with fury,
As the day darkened and set,
As the people's foremost lay to rest,
Now he arrived and camped.
Unlooked-for, Akayar
Made to camp upon that pass.
All of the brave men
Leaving the racer horses bare,
Turning toward the qibla,
Making pillows of their Kalmuk saddles,
Now sank into the sleep of alps.
Then at that moment Akayar,
Taking his sword — their eldest too —
As if by slaughter overtaken,
He cut them down, every one.
In the open field Akayar
Wrought unheard-of work with the sword.
Of the pehlivan Uybu-Şuybu
He took the head with his sword,
And flung it to the savage dogs.
Such was Akayar's state:
«Why roam among the Hıtay,
Let me cross their border and be gone,
Why roam among the Kalmuk,
Let me go enter my own people!
Let me go and stand with the Kırgız,
My own brother Camgırçı —
let me seek him!
The Eştekler did Akayar
Recall at length — they came to mind,
He oiled the edge of his sword,
Of the seething Hıtay
He crushed the fiercest down.
Akayar all alone,
His heart gone, torn in two,

Gök kanyon gibi görünüp,
Bakan canı telaşlandırıp,
Altındaki koca Buurul,
Rahvan rahvan yürütüp,
Hoplata hoplata tırıs sürüp,
Erken sözü geç oldu,
Külçoro'yu görmeye
Er Akayar bahadırın
İki gözü dört oldu.
Külçoro'yu görse gitmeye,
Dörtnala at koşturup,
Engebeyi dolaşıp,
O Akayar vardı,
Onu böylece bırakalım,
Almambet oğlu er çoro,
Alıp gittiği Buurul'dan,
Ondan haber başlatalım.
Semetey'in Arbuurul'u,
Engebede, geçitte,
Yürüyüp vardığı demmiş,
Kurtarıp Külçoro,
O Hıtay'ın elinden,
Hayvandan akıllı mübarek,
Kişneyip durmadan,
Durup yerden otlamadan,
Sarı engebe sırtında
Aşıp vardığı demmiş.
Semetey'e Buurul at,
Tutsak düştüğü düşmandan kurtulup,
Yürek yangısı hep dağılıp,
Çatık kaşı hep açılıp,
Geyik gibi boynunu bükmüş,
Eşeleyip yeri dövmüş.
Aziz aslanın önünde,
Hayvan da olsa Buurul at,
Yeri eşeleyip dövmüş,
Kulun gibi kulağını yatırıp,
Yoldaşını görüp Buurul at,

Looming like a grey canyon,
Alarming every soul who looked,
The great Buurul beneath him,
Pacing him amble on amble,
Trotting him bound on bound,
The early word grew late,
To look on Külçoro
Er Akayar the batyr's
Two eyes were turned to four.
To see Külçoro and then go,
Galloping his horse full stretch,
Rounding the rough uplands,
That Akayar arrived,
Let us leave him so awhile,
The warrior çoro, Almambet's son —
Of the Buurul he bore away,
Let us take up the tale from him.
Semetey's Arbuurul,
On rough ground, in the pass,
It was the hour of his arriving,
Külçoro having freed him,
From the hand of that Hıtay,
The blessed one, wiser than beasts,
Neighing without cease,
Not stopping to graze the ground,
On the yellow upland ridge
It was the hour he crossed and came.
To Semetey the Buurul steed,
Freed from the foe that held him captive,
The burning of his heart all scattered,
His knitted brow all smoothed,
He bowed his neck like a deer,
He pawed and beat the ground.
Before the dear lion,
Beast though he be, the Buurul steed,
Pawed and beat the ground,
Laying back his ears like a foal,
Seeing his comrade, the Buurul steed,

Kasırga gibi yeri savurup,

Kåkülünü göğe savurup,
Toynağını yere gömüp
Yol boyu ev gibi toprağı
Ezerek basıp Buurul at,

Gemini dişleyip durup,
Oyup yeri eşeleyip,
Kåkülünü göğe savurup,
Toynağını yere gömüp,
Ah çekip huysuzlanıp,
Tulparlık vasfı görünüp,
Şahlanınca kara yer
Dört bir yandan yarılıp.
Ayağı kısa, gövdesi zorlu
Küheylan olmuş koca Buurul
Burnundan soluyup tutulup,
Sımsıkı düğümlenmiş ak yular
On iki yerinden kopup,
Semetey'e varmıştı.
Güm güm yer kazılıp,
Çadıra toprak saçılıp,
Gece yarısı vaktinde
Ayköl'den doğan bozkurdun
Uykudan gözü açılıp,
Horultusu kesilip,
Fal taşı gibi gözü açılıp.
Ah, horoz misali aziz arslan
Ordusunu ardına alıp,
Kara-Kır'ın sırtına
Konmak için dönen bahadır,
Ah, yorulmak bilmez aziz arslan
Tam o yurtta kalmıştı.
Tepeleri gözletip,
Altmış geyik, dört yaban koçu
Kırlardan vurdurup getirtip.
Kırk kulplu tunç kazan –
Tunç kazana koydurup.

Whirling the earth up like a storm,

Tossing his forelock to the sky,
Burying his hoof in the earth,
All along the road, the ground like a house
Crushing beneath his tread, the Buurul steed,
Champing at his bit he stood,
Gouging and pawing up the ground,
Tossing his forelock to the sky,
Burying his hoof in the earth,
Sighing and turning restive,
The mark of a tulpar showing forth,
When he reared, the black earth
Split open on all four sides.
Short of leg, mighty of body,
Grown a full courser, great Buurul,
Snorting through his nostrils, seized,
The white halter knotted fast
Snapped in twelve places through,
And he had come to Semetey.
Boom, boom — the earth was dug,
Earth was scattered on the tent,
At the hour of midnight
The grey wolf born of Ayköl
Opened his eyes from sleep,
His snoring broken off,
His eyes opened wide like divining stones.
Ah, the dear lion like a rooster,
Taking his army at his back,
Onto the ridge of Kara-Kır
The batyr who turned to make his camp,
Ah, the tireless dear lion
Had stayed in that very yurt.
Having the hilltops watched,
Sixty deer and four wild rams
He had shot and brought from the steppes.
The bronze cauldron with forty handles –
He had them put in the bronze cauldron.

Canı sıkılınca karaca avlayıp,
Sıkılmayınca yiğitler
Özgürce oynayıp yatıyorlardı.

When his heart grew weary he hunted roe,
When not weary, the young braves
Lay sporting at their ease.

Altın direkli büyük çadır
Ala yüce dağ gibi büyük bahadır
Göğsüne dökülüp.
Kırk yerinden pekiştirip altın çadırı
Sağlamca yere çaktırıp,
Bütün ok, barut, pusat silah
Kara file yükletip.
File yükleyip ok alıp,
Kırgız'dan seçip ok alıp,
Kişneyip oynaklayıp,
Yolu açık bozkurdun
Yitirdiği Buurul at,
Düşman bellediği Koñurbay.
Uçurduğu Ak sungur,
Vuruşacağı düşmanı Ezkara.
Kederlenip kaygılanıp,
Babadan kalan mirası
Buurul attan ayrılıp,
Gönlü gidip bölünmüştü.
Gözünün yaşı dökülüp
Babası Manas ayköl arslan
Sanki bugün ölmüş gibi.
El toplanıp, halk çalkalanıp,
Sanki bugün gömmüş gibi,
Dayanamayıp aziz arslan
Gerçek müşkül düşüp kaygılanıp,
Dayanamayıp Semetey
Buurul attan ayrılıp,
Dertlenen aziz arslanınız
Gece yarısı vaktinde
Sürdüğü on dört at,
O günlerde uzağa bağlamıştı,
Kahrı şiddetli başlamıştı.
Küçücükken birlikte büyüyen

The great tent with golden poles,
The great batyr like a lofty motley
mountain Falling upon his breast.
Bracing the golden tent in forty places,
Staking it firmly to the ground,
All the arrows, powder, arms and weapons
He had loaded on the black elephant.
Loading the elephant, taking arrows,
Choosing his arrows from the Kırgız,
Neighing and prancing,
The grey wolf of the open road —
The Buurul steed he had lost,
Koñurbay he marked as foe.
The white gyrfalcon he flew,
Ezkara the foe he would fight.
Grieving and sorrowing,
The heritage left by his father —
Parted from the Buurul steed,
His heart had gone and broken in two.
The tears of his eyes poured down,
His father Manas, the ayköl lion,
As if he had died this very day.
The people gathered, the folk in tumult,
As if they had buried him today,
Unable to bear it, the dear lion,
Fallen into true hardship, sorrowing,
Unable to bear it, Semetey,
Parted from the Buurul steed,
Your grieving dear lion
At the hour of midnight —
The fourteen horses he drove
In those days he had tethered far away,
His fierce grief had begun.
Grown up together from when they were
small —

Buurul attan ayrılıp,
Dertlenip duran töreniz
Fırlayıp kalkıp bakınca,
Küheylan olmuş Buurul at
Kişneyip yeri eşeleyip,
Kuyruğu yelesi seyrelip,
Söyleyeyim dese dili yok,
Kişneyip duruyor canavar

Parted from the Buurul steed,
Your ever-grieving prince,
When he leapt up and looked about:
The Buurul steed grown a courser,
Neighing and pawing up the ground,
His tail and mane grown sparse,
No tongue had he to speak,
The wondrous beast stands neighing.

İki gözden akan yaş
Derya gibi eri görünce
Dönenip çırpınarak,
Sendeleyip Buurul at
Deryayı görüp sarsılıp,
Kulan gibi kulak çevirip,
Burnuyla dürtüp durup.
Buurul böyle dururken
İçi baştan başa ateş alev,
Dayanamayıp Semetey
Kâkülünün altından,
Ay alnının tam üstünden,
Doya doya kokladı,
Hayvan da olsa yoldaşım diye,

The tears flowing from both eyes —
When he saw the river-like man,
Circling and struggling,
Staggering, the Buurul steed,
Shaken at the sight of the river,
Turning his ears like a kulan,
Kept nudging with his muzzle.
While Buurul stood like this,
His inside from end to end fire and flame,
Unable to bear it, Semetey,
From beneath his forelock,
Right above his moon-bright brow,
Breathed in his scent to his heart's fill:
Beast though he be, my companion — saying,

Aziz canımla sırdaşım diye,
Bozkıra çıksam dayanağım,
Hayvan da olsa Buurul'um
Babamdan kalma değil mi,
Dönüp uçan kanadım,
Yularından tutup Buurul'u
Gerçekten mi gördüm deyip hıçkırdı.
Sevinip ağlayıp hıçkırdı.
Yularından tutup çok ağladı,
Gerçek Manas'tan kalma diye ağladı.
Buurul ile Semetey
Kavuşup dururken
Sarı Han, Bakay Han ağladı,
Kulağı duyan, gözü gören

The confidant of my dear soul — saying,
My support when I ride out to the steppe,
Beast though he be, my Buurul,
Is he not left me from my father,
My wing that wheels and flies!
Holding Buurul by the halter,
Have I truly seen him? he said, and sobbed.
Rejoicing, weeping, he sobbed.
Holding the halter he wept long,
Truly left from Manas, he said, and wept.
Buurul and Semetey —
While they stood reunited,
Sarı Han and Bakay Han wept,
All whose ears could hear, whose eyes could see,

Gören canların hepsi ağladı.
Ağlayıp duran ahali
Aziz başa iş düşünce
Sinek misali cana güç düşünce,
Tam böyle olur deyip ağladı.
Kalabalık Kırgız, çok Argın
Halkı çalkalanıp gelmişti,
Han Bakay başta nice can

All the souls who saw it wept.
The people standing weeping,
When trouble falls upon a dear head,
When strain falls on the fly-like soul,
Just so it comes to pass, they said, and wept.
The crowded Kırgız, the many Argın,
Their people had come surging in,
Han Bakay at the head, many a soul —

Alplar durup görmüştü.
Sarı Han, Bakay ağası
Bu telaşlı feryada
Bunların yaltaklanmasına bak hele.
Yaşlı erler söz başlatıp,
Usulca söyleyip kesin kesti:
«Ey kulunum Semetey,
Yiten Buurul bulunup,
Senin büyük onurun kurtuldu.
Kopmuş olan ulandı,
Saçılmış olan toplandı,
Dilediğini vermiştir,
Küheylan olmuş Buurul'un
Balam, önüne bugün gelmiştir,
Şimdi tutuşacağın Kakançı,
Çimdikleşeceğin Çınmaçın,
Balam, mızrak uzatsan ezilsin,

Babana düşman Koñurbay
Balam, karşına çıkıversin.
Balam, inişte er mızraklayıp,
Er Koñurbay başta olmak üzere,
Balam, tam elliyi sıra sıra sapla, Bu
Külçorom olmasaydı,
Balam, zorba Kıtay yok olsun,
Balam, Kırgız'ın işi düzelsin!

Balam, haberin var mıydı,
Buurul'un gücünü verip
Sinek gibi canın kavruldu.

The alps stood by and saw it.
Sarı Han and elder Bakay,
At this anxious wailing:
«Look you now at all their fawning!»
The aged men began to speak,
Speaking softly, cut it short:
«O my foal Semetey,
The lost Buurul is found,
Your great honor is redeemed.
What was broken has been joined,
What was scattered has been gathered,
He has granted what you wished:
Your Buurul grown a courser,
My child, has come before you this day.
Now Kakançı whom you will grapple,
Çınmaçın with whom you will scuffle —
My child, may they be crushed when you thrust your lance,
Koñurbay, your father's foe —
My child, let him come out to face you.
My child, lancing men on the downslope,
Er Koñurbay first among them all,
My child, skewer full fifty in a row, Had this Külçoro of mine not been,
My child, may the tyrant Kıtay perish,
My child, may the Kırgız's cause be set right!
My child, did you know it at all?
Giving away Buurul's strength,
Your fly-like soul was scorched.

Balam, fesatlı söze kanma sakın,
Senin gibi şahbaz çocuğa,
Balam, küheylan olmuş Buurul'u
Baba yerine tutup sakla,
Kimseye gücünü verme sakın!
Buurul'un gücünü vererek
Kimsenin görmediği büyük belayı,
Az kalsın görüyordun.
Ecel yetip, günün dolmadan,

Balam, az kalsın ölüyordun.
Bu sözü söyleyip dururken,
Evliya oğlu er Bakay
Söyleyip ağzını toplayana dek,

My child, never heed corrupting words;
For a splendid child like you —
My child, Buurul grown a courser
Hold and keep in your father's stead,
Never give his strength to anyone!
Giving away Buurul's strength,
The great calamity none has ever seen
You very nearly saw.
Before fate arrived and your days were done,
My child, you very nearly died.»
While he was speaking these words,
The saint's son, er Bakay,
Before he could finish and close his mouth,

Görenin gönlü bölünüp
Gök yüce dağ gibi görünüp,
Yürüyüşü yamaç yeli gibi,
Karaltısı yüce bel gibi,
Silkindiğinde düpedüz
Arslanlık sureti görünüp,
Asil şahbaz Külçoro
Tepeden indi göründü.
Çoro'yu görüp törenizin
Gönlü gitti bölünüp,
Gözünün yaşı döküldü.
«Arbuurul'u kurtarıp,
Alıp gelen çocuğa
Benim arslan canım sadaka!
Cana denk biricik atı
Körpe çocuk elime kavuşturdu.
Argımak toplayıp at besledim,
Hepsi Buurul küheylana kurban olsun.

Yiğit toplayıp er besledim,
Hepsi kurban olsun Külçorom senin gibi kardeşe!
Düşmez miydim derde ben.
Kalmaz mıydım bocalayıp,

The heart of all who saw him stirred:
Looming like a grey lofty mountain,
His gait like the wind of the slopes,
His silhouette like a lofty pass,
When he shook himself, outright
The visage of a lion showing,
The noble splendid Külçoro
Came down from the hill into view.
Seeing the çoro, your prince's
Heart went out and melted,
The tears of his eyes poured down.
«For the child who rescued Arbuurul
And brought him back to me,
My lion soul be the offering!
The one horse equal to my soul
The tender child restored into my hand.
I gathered argımaks and raised horses —
Let them all be a sacrifice to Buurul the courser.
I gathered braves and raised men —
Let them all be a sacrifice to a brother like you, my Külçoro!
Would I not have fallen into woe,
Would I not have been left floundering —

Bir it misali bozkırda ölürdüm».

Yiğitliğini yurt sınamış,
Er Külçoro mirasım.
İşte aban yiğidin
Sana aziz canım sadaka!
Saçılmışımı toplayan,
Kopup gidersem ulayan,
Sönmüş ateşi tutuşturan,
Ölse canı dirilten,
Öne katsam ak yolum,
Sürüp gitsem sayısız ordum.
Ay Külçoro, kardeşim,
Vakti gelen düşmana çalınan
Çelik saplı aybaltam,

Benim ölçüsüz büyük dayanağım.
Parlaklığı ölçüsüz,
Yiğidimsin, belimsin.
Eşsiz çetin arslanımsın.
Düşmana göre ölçüp yapılmış
Tabılgı saplı çomağım,
Taşa vursan kaymayan
Su verilmiş çeliğim.
Kıymetlimsin, güzelliğimsin,
Haykırınca coşup giden
Kızıl duman yangınımsın.
Yüce dağımsın, belimsin,
Ay-âlemi kırıp geçiren
Bulunmaz arslanımsın!»
Çalımla salınan Buurul'u,
Bu Külçoro yiğidin
Değerini kim bilir diye,
Biricik kardeş şahbaza
Birinin gözü değer diye,
Kadir bilen çocuğa
Azgın kara boğayı
Kestirip gönderiverip,
Kurban olarak kesmişti.

Like a dog I would have died upon the steppe».
The land has tested your valor,
Er Külçoro, my heritage.
Behold, brave one of your elder kin,
To you my dear soul be the offering!
Who gathers what I have scattered,
Who joins me on if I break away,
Who kindles the fire gone out,
Who revives the soul though it die,
My white road if I set him before me,
My countless host if I drive on.
Ay Külçoro, my brother,
Struck upon the foe whose hour has come,
My steel-hafted moon-axe,

My measureless great support. Its gleam beyond all measure,
You are my brave, my backbone.
You are my peerless stern lion.
Measured and made to meet the foe,
My cudgel with tabılgı haft,
That slips not though you strike it on stone,
My tempered steel.
You are my treasure, my beauty,
That surges forth when it cries out,
You are my red-smoke conflagration.
You are my lofty mountain, my pass,
Who smashes through moon and world,
You are my lion found nowhere else!»
Buurul swaying in his swagger —
This brave Külçoro,
Who knows his worth? he said;
For the splendid only brother,
Lest someone's eye should strike him,
For the child who knows true worth,
The raging black bull
He had slaughtered and sent off,
Had slain it as a sacrifice.

O sırada Külçoro
Şay'ın koruduğu şahbazın
Arslanlık hâli görünüp,
Ay-âlemi kırıp geçiren
Erlik hâli görünüp,
Külçoro'nun hâli şöyleydi –
Arslan gibi görünüşü,
Alake Han'ın şahbazı.
Ölümde ortak, canda bir
Başkaca şahbaz çocuğun
Hangi huyunu söyleyelim!
Yiğit de imiş, bel de imiş,
Baktığı yön kızıl yangın.
Şay'ın koruduğu arslan da imiş,
Çoro'ya böyle diyedursak
Tanrı çarpmış söz imiş,
Argın ile Kırgız'a
Demirden çevrili kale imiş,
Işıldayan kızıl kor imiş.

At that moment Külçoro,
The splendid one whom Şay protects,
His lion aspect showing forth,
Who smashes through moon and world,
His manly aspect showing forth —
Such was Külçoro's state:
His look was like a lion's,
The splendid one of Alake Han.
Partner in death, one in soul,
Of such a peerless splendid child
Which of his ways shall we tell!
A brave he was, a backbone too,
The way he looked — a crimson blaze.
A lion too whom Şay protects;
While we speak thus of the çoro —
A God-smitten word it was —
To the Argın and the Kırgız
A fortress ringed with iron he was,
A glowing crimson ember he was.

Işıl ışıl duran arslan imiş,
Kırgız'a biricik doğmuş,
Dönüp bakmadan düşmana sataşsa

Cihana salar velvele.
Bahadırı yurttan bambaşka,
Kıtay şöyle dursun tüm cihana
Adı duyulmuş nam salmış.
Durduğu yer Talas olmuş.
Beklediği bozkurt er olmuş,
Saldırdığı düşman perişan olmuş,
Arslan olduğunu bildirip,
Erin eline kavuşturup,
Çevikliği ölçüsüz
Düşmana girse kor imiş,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Âlemde bir eşi yok imiş,
Yiğit çoro geldikten sonra,
Beli yüksek Buurul'u

A lion he was, standing all agleam,
Born the one and only to the Kırgız;
Should he fall on the foe without a backward glance,
He sets the whole world in uproar.
His batyr is unlike all the land;
Kıtay aside, through all the world
His name was heard, his fame was spread.
The place where he stood became Talas.
The grey wolf he awaited proved a man,
The foe he assailed was left in ruin,
Making known that he was a lion,
Restoring him into the hero's hand,
His quickness beyond all measure,
An ember he was when he broke into the foe;
Of all the ear has heard, the eye has seen,
In the world he had no equal.
After the brave çoro had come,
Buurul of the high back

Töresinin eline
Alıp getirip verdikten sonra,
O zaman töreniz sevinip,
Düşman yönünden kaygılandı.
Küheylan edip Buurul'u
Şimdi töreniz eyerledi.
Sahtiyan terlik, gök teyelti
Bunu üstüne koymuştu.
Zırhlı pehlivan seksen dört –
Çarpıştığı yön kızıl yangın.

Kalkanlısı nice kez dört –
Kara uğursuz hunharın
Kara yamaçlar yığını gibi,
Tutuşsa canı yutacak gibi.

Göz göre koparıp büyük kavgayı,
Ölünce kalmaz hiç hasret
Bahadırının Akkañkı eyerini
Kaldırıp çıkardı nice pehlivan,

Kaşını altınla işlemiş,
Kavgayla kargaşaya
Uygun düşürüp yapmış,
Bambaşka özden kurmuş.
Almambet'in yaptığı Akkañkı –
Kolanını sımsıkı çekip,
Kulağı duyan, gözü gören

Erenlerin hepsi istemiş,
Ön kaşı – ak altın,
Arka kaşı – halis gümüş
İki yanı – som demir,
Yerli yerince düzeltmiş.
Haberin var mıdır
Han Manas'ın yaşıtı,
Kaplan Almañ'ın sırdaşı,
O kişi düzeltmiş
İnişe binilse boşa gider diye,

Into his prince's hand
After he had brought and given him,
Then your prince rejoiced,
Yet worried from the quarter of the foe.
Making Buurul a full courser,
Now your prince saddled him.
The morocco pad, the grey-blue blanket —
These he laid upon his back.
Armored pehlivans, eighty-four –
The quarter where he clashed, a crimson blaze.
His shield-bearers, many times four –
Of the black ill-omened bloodspiller
Like a heap of black hillsides,
As if, once grappling, he would swallow souls.
Breaking open great battle in plain sight,
No longing remains when one has died —
Their batyr's Akkañkı saddle
Many a pehlivan lifted and brought out,

Its pommel worked with gold,
For battle and for turmoil
Fashioned fit and made to match,
Built from a stuff all its own.
The Akkañkı that Almambet made –
Drawing its girth up tight,
All whose ears could hear, whose eyes could see,
All the erens longed for it:
Its front bow – white gold,
Its rear bow – purest silver,
Its two flanks – solid iron,
Each set true in its place.
Have you heard tell of it?
Han Manas's agemate,
The tiger Almañ's confidant —
That man set it true;
Lest riding downhill it work loose, he said,

Dengesinden kayar diye,
Kirişten ördürmüş,
Tutkalla karıştırıp
İnceden inceye dövdürmüş,
Göreni sevince boğmuş.
İnişe binsen eğilmez,
Her biçimini hesaplamış.
Eliyle Alake'niz
Tek eyerin sırf kendisini
Yedi yıl yontmuş.
Nice ustalar işlemiş,
Fazlasıyla yaman oldu diye,

Arslan Bakay sınamış.
Yiğitler görüp beğenmiş,
Altındaki Buurul'unu
Emanet edip bu eyeri
Bölökbay'a baktırmış.
Buurul'a vurulduğunda
Pek yakışıp oturmuş,
Hiçbir kul yenip alamaz diye,

Cezkempir görüp sınamış,
Kusursuz yapılmış Akkañkı eyeri Yatan
deve gibi kara kaş –
Küheylan Buurul'a vurdular.
Niyeti kara, katı yürekli

Bunun heybetini görüp ürktü,
O ara çok geçmedi,
Çalımla salınan Buurul'u
Tam on iki pehlivan eyerledi,
Kuskununu uzatıp,
Görkemini herkesten artırıp
Ayı postu, ak keçeyi
Onun üstüne çektirip,
Küheylan Buurul'u eyerletip,
Kasılıp gerinen düşmanları
Gerçekten böylece şahbazın

Lest it slip from its balance, he said,
He had it plaited from sinew-cord,
Blending it with glue
He had it hammered fine upon fine,
Drowning all who saw it in delight.
Ride downhill and it does not tilt —
He reckoned its every form.
Your Alake with his own hand
Carved the single saddle, it alone,
For seven years.
Many a master worked it,
Saying it had turned out fierce beyond measure,
The lion Bakay tried it.
The braves saw it and admired;
The Buurul beneath him
He entrusted with this saddle
And had Bölökbay keep watch over it.
When it was set upon Buurul
It sat most fitting and fair;
No slave can vanquish and take it, they said —
Cezkempir saw and tried it;
The flawlessly fashioned Akkañkı saddle
Its black bow like a couched camel –
They set upon Buurul the courser.
Black of intent, hard of heart,

Seeing its majesty, he shied;
Not long passed in that while:
Buurul swaying in his swagger —
Full twelve pehlivans saddled him,
Letting out his crupper-strap,
Raising his splendor over all,
The bear's pelt and the white felt
They had drawn up over him,
Having Buurul the courser saddled,
The foes who strut and stretch themselves —
Truly thus of the splendid one

Sinecik canından bezdirip,
Atı eyerleyip bağlatınca,
Atının piri Hızır derviş
Gemin iki yanından tutup,
Çalımla yürütüp Buurul'u
On iki pehlivan yedekledi.
Ervah konup kabarıp,
Babası bozkurt Manas'tan
Daha da heybetli görünüp.
Güzelliği, arslanlığı,
Bozkurt erin yiğitliği,
Endamı ve heybeti,
Ata binmiş duruşu
Daha üstün görünüp,
Görenin gönlü bölünüp.
Bozkurtluk sureti görünüp.
Tümen orduyu şaşırtıp
Çalımla yürütüp,
Düşmana azabını salınca
Emanet candan bezdirip.
Çehresi soğuk, suret değiştirip,
Gözleri gece can alıcı kesilip,
Güzel doğmuş bozkurdun
Suretini görürsen uzağa kaç.
İki gözünün genişliği

Wearied in their fly-small souls;
When the horse was saddled and tethered,
The horse's patron, dervish Hızır,
Holding the bit on either side,
Walking Buurul on in swagger,
Twelve pehlivans led him in hand.
The spirits alighting, swelling him,
Than his father, the grey wolf Manas,
He appeared more majestic still.
His beauty, his lionhood,
The grey-wolf hero's valor,
His stature and his majesty,
His seat upon the horse
Appeared more excellent still,
The heart of all who saw him stirred.
The grey-wolf visage showing forth,
Confounding the ten-thousand host,
Walking on in swagger,
When he loosed his torment on the foe,
He wearied them of their borrowed souls.
His countenance cold, his visage changed,
His eyes turned soul-reaping by night;
If you see the visage of the grey wolf
Born so fair — flee far away.
The breadth of his two eyes

Kurumuş çölün gölü gibi,
Savaştığı canı yiyecek gibi.
İki gözün kirpiği
Koyakta biten çalı gibi,
Kahrolası hunhara
Rastlayıp hiçbir kul varamaz.
Sakalı ile bıyığı
Zırhı delip geçecek gibi,
Karşısına çıkan düşmanın
Hep birden kökünü kurutacak gibi,

Sakalı sadak* kılıfı gibi
Bıyığı Buhara mumu gibi,

Like the lake of a dried-out desert,
As if he would devour the soul he fought.
The lashes of his two eyes
Like brushwood sprung up in the gully;
To the accursed bloodspiller
No slave can chance to come near.
His beard together with his mustache
As if they would pierce through armor,
Of the foe who comes out against him
As if they would wither the root of all at once,
His beard like a quiver sheath,*
His mustache like a Bukhara candle,

Ağzından çıkan yel sözü
Vadide yanan alev gibi,
Yüzündeki tüyleri
Atılan yayın oku gibi,
Bozkurdun yöneldiği yön
Tabılgı koru gibi.
Ay-âlemi şaşırtıp,
Çalımla yürüyen Buurul'unu
Bir aşağı bir yukarı yürütüp,
Buurul atını silkindirip
Coşturup Buurul'unu
Er ölmüşçesine debelendirip.
Bahadırlığı, arslanlığı
Kullardan başka görünür,
Yiğidinin erliği.
Kök atası tümüyle han
Dümbeki'nin soyudur
Ta kökünden Hızır himmet etmiş.
Diğer ataların hepsinden
Başından Hızır himmet etmiş –
Tükendikçe tüten
Köklü arslanın soyu
Öldükçe çoğalan
Hükmeden arslanın soyu.
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılan,
Bakınca bine denk ordu olup,

The wind-word issuing from his mouth
Like flame burning in the valley,
The hairs upon his face
Like the loosed arrow of the bow,
The quarter the grey wolf turns toward
Like a thicket of tabılgı.
Confounding moon and world,
His Buurul walking on in swagger
He rode now down, now up,
Making his Buurul steed shake himself,
Rousing his Buurul up,
Making him writhe as if a man had died.
His batyr-might, his lionhood
Show forth beyond all slaves —
The manhood of your brave.
His root-father wholly khan:
He is of Dümbeki's line,
From the very root Hızır lent his grace.
Beyond all the other forebears,
From the first Hızır lent his grace –
Smoldering even as it wanes,
The deep-rooted lion's line,
Multiplying even as it dies,
The sovereign lion's line.
The black-spotted tiger
Springing at his very side,
At a glance become a host of a thousand,

Bu da velvele salmıştı.
Alpkarakuş-zümrüdüanka*,
Şimdiden ona arka çıkmıştı.
Şimdi kapıp götürecekmiş gibi
Gökten pençesini kocaman sarkıtmıştı
Kara başlı ak buğra
Şimdi çiğneyip geçecekmiş gibi
Önünde köpürüp,
Sallanıp durmuştu.
Kahrolası hunharınız,
Cihanı bozan yaman haininiz

This too had spread the uproar.
Alpkarakuş the emerald anka,*
Already had taken his part.
As if it would snatch him away this instant,
It hung its huge talon down from the sky;
The black-headed white bull-camel,
As if it would trample past this instant,
Foaming there before him,
Stood swaying to and fro.
Your accursed bloodspiller,
Your dire traitor who wrecks the world:

Bir bakışta bir kişi,
Bir bakışta bin kişi
Coşarsa dağı sarsacak gibi,

Kahırlanırsa kara yer
Derinliğinden tütecek gibi.
Öfkelenip haykırırsa
Heybeti yandan esen yel gibi?

Tutuşsa canı yiyecek gibi
Kararırsa tütecek gibi
Suratını bozup saldırırsa
Dünyayı sarsacak gibi.
Karşısına kul gelemez
Yiğidinizin ta kendisi
Kul çiğneyip yenemez.
Öfkelenip haykırırsa
Ala-Too dayanır mı,
Heybeti sert, zehri güçlü
Böylesine hunharı
Tutuşup kul yenebilir mi.
Töresi tavrı bambaşka,
Ay-âlemi şaşırtıp,
Altındaki Buurul'unu
Çalımla yürütüp,
Yavuz bozkurt kaplan
Sırlı mızrağını çevirmişti,
Pehlivanları gürleyip,
Davulunu vurmuştu.
Davul kulak sağır edip,

Cez zurnanın sesi çınlayıp,
Kerneyin sesi yayılıp,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Manas'ın oğlu bahadırın
Kara kır, kısa yeleli
Gemini çekip çevirmişti.
Ordu içinde bağırıp,

At one glance a single man,
At one glance a thousand men;
Should he surge, as if he would shake the mountain,
Should he rage, the black earth
As if it would smoke up from its depths.
Should he cry out in wrath,
Is his majesty not like the wind blasting sideways?
Grappling, as if he would devour the soul,
Darkening, as if he would smoke,
Should he twist his face and charge,
As if he would shake the world.
No slave can come before him —
Your brave, his very self,
No slave can trample him and win.
Should he cry out in wrath,
Can Ala-Too itself hold fast?
His majesty harsh, his venom strong —
Such a bloodspiller as this,
Can any slave grapple and defeat?
His bearing, his manner all their own,
Confounding moon and world,
The Buurul beneath him
Walking on in swagger,
The fierce grey-wolf tiger
Had wheeled his glazed lance about;
His pehlivans thundering,
He had struck his war-drum.
The drum deafening the ear,

The brass zurna's voice ringing out,
The kerney's voice spreading wide,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
The batyr son of Manas —
The dark-grey, short-maned one —
Had drawn the rein and wheeled about.
Shouting amid the host,

«Düşman nerede» diye çağırıp,
«Külçoro!» diye bağırıp,
Semetey gelip durmuştu.
İşte o zaman Külçoro
Sultanınız, arslanınız,
Sultan çoro eriniz
Heybetlenen erene
Söyleyip durdu her bir sözü,
Öfkelenen yiğide
«Bahadır doğan ağabeyim,
Olup biten işin yüzünden,
Buurul atın uğruna,
Kâfire gaza açıp,
Han Koñurbay bahadıra,
Mızrakla belden devirip,
Bahadır ağabeyim senin uğruna,
Kırk boy Kıtay kalabalık halkı
Bunca yurdu çığlığa boğup,
Bahadırlarını, arslanlarını,
Kalça'ya denk erlerini
Hepsini mızraklayıp devirdim.
Buurul atın uğruna
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı mosmor bitik.
Eklemler gevşeyip derman gitti,
Bedenden nice kan gitti,
Kemiğim bedenim ayrıldı,
Cefa düştü başıma
Bir yandan şu yalnızlık
göründü. Mançu'nun hanı Ezkara
Kâfirin içinde dolaştım.

«Where is the foe?» he called,
«Külçoro!» he cried aloud,
Semetey had come and halted.
It was then that Külçoro,
Your sultan, your lion,
Your man, the sultan çoro,
To the eren swelling in majesty
Kept speaking every word,
To the brave who burned with wrath:
«My elder brother, batyr-born,
Because of all that came to pass,
For the sake of your Buurul steed,
Opening holy war on the infidel,
Han Koñurbay the batyr
I toppled from the waist with the lance;
Batyr elder brother, for your sake,
The forty-tribe Kıtay's teeming folk —
Drowning so many lands in screaming,
Their batyrs and their lions,
Their men the equal of Kalça,
I speared them all and brought them down.
For the sake of your Buurul steed
My blood is left but a spoonful,
My flesh is left bruised black and spent.
The joints have slackened, strength is gone,
Much blood has gone out of my body,
My bone and my body came apart,
Torment fell upon my head;
For one thing, this loneliness
appeared. The Mançu's khan Ezkara —
I wandered deep among the infidel.

Gördüm nice bahadırı.
Sağ salim kavuşturdum
Arbuudan misali atını,
Derman tükendi, güç gitti,
Dirseğime yaslanıp dinlenirim,
İşte bugün, han ağabeyim,
Kestirip bir uyku alırım.

I saw many a batyr there.
Safe and sound I restored to you
His horse like Arbuudan,
My strength is spent, my force is gone,
I shall lean upon my elbow and rest;
This very day, my khan elder brother,
I shall doze and take some sleep.

Yan gelip canımı dinlendirip,
Yatıp uykumu alırım.
Senin tutuşacağın Kakançı
Çarpışacağın Bakburçun,
Arbuurul atına bin de,
Kalday'ın oğlu kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı
Beecin'e kadar sürüver!
Cekeyi bele kuşanmış,
Yedi tümen kara Kıtay'a
Tek başına dalıp saldıran
Kuşağını belleyip sıkı bağla,
Beecin'in hanı Koñur'dan
Atam Manas'ın kan bedelini al!
Karşı karşıya durun,
Tüfek atıp, yay çekip,
Ete kemiğe vura vura dövüşün,
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer parçalanıp,
Kan dökülsün şarıl şarıl.
Ocak çukuru gibi bir yeri
Genişçe kazıp oyup gel,
Kefeni bu olsun diye,
Giysisiyle gömüp gel.
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Beecin'e doğru sürüver.
Eline geçerse Kalça'yı
Tam o yere gömüver!
Kara kurt gibi kaynayan halkı var,
Kakan'a doğru sürüver,
Rast gelirse bunu da yere ser.

Lying at ease, letting my soul rest,
I shall lie down and take my sleep.
Kakançı whom you will grapple,
Bakburçun with whom you will clash —
Mount your steed Arbuurul,
The infidel, Kalday's son,
Han Koñurbay the batyr —
Drive him all the way to Beecin!
Girt with the ceke at the waist,
Upon seven tümen of black Kıtay
He who plunges and strikes alone —
Mark your sash and bind it tight,
From Koñur, khan of Beecin,
Take the blood-price of my father Manas!
Stand face against face,
Firing muskets, drawing bows,
Fight striking flesh on bone,
The bow's arrow whizzing,
The place it strikes torn apart,
Let blood be shed in gushing streams.
A place like a hearth-pit
Dig out broad and hollow, then come;
Let this be his shroud, saying,
Bury him in his garments, then come.
The black Kıtay and the Mançu
Drive on toward Beecin.
If Kalça falls into your hand,
Bury him in that very spot!
He has folk that seethe like black worms —
Drive them on toward Kakan;
If he crosses you, lay him out too.

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Kalça'yı,
Güreşte pehlivan bahadırı,
Han atam Manas'ı boğazlayan kâfiri İş başlarsa ikiletmez.

Elini ayağını bağlayıp gel,

Cotton-sashed, wide-booted
Kalça, khan of Keçil,
The pehlivan batyr in wrestling,
The infidel who cut my father Han Manas's throat If a task begins, he does not falter.
Come with his hands and feet bound fast,

Kardeşin Külçoro'ya sürüp getir!
Bunun yaptığı iş yanlış değil
Bey tabiatlı çok yurdun
Tepesinden basıver,
Mançularını, arslanlarını,
Cepken giymiş erlerini
Beri yana sürüver,
Yiğitlerini yere seriver».
Gerçek Külçoro bunu söyleyip,
Yurdun hepsi toplanıp
Bahadır Bakay, Sarı Han
Kırgızların yaşlısı
Ay nişanlı sancak dikilip,
Keskin nara, gürültü koptu.
Kerneyin sesi gümleyip,
Sapı çelik, ucu keskin
Uçarcasına giden sırlı mızrak
Her birinin elinde parıldayıp.
Mızrak başları tokuşup,
Asker başları at koşturup,
Yurt toplanıp, ordu dolup,
Azıcık değil bol olup,
Kalabalık Kıtay eliyle
Kıyameti başlatıp,
Bütün Kırgız canından
Toptan geçip vazgeçip,
Türlü türlü can olup,
Boz yorgaya binip süzülüp,
Boz ala kalkanı ele alıp,
Boz flamalı tuğu sallayıp,
Ak sakalı parıldayıp,
Delice doğan gibi ötüp.
Ordu kımıldayıp toz dolup,
Yerinden oynayan nice can olup,
Ordunun önünde ulu Bakay

Tuğ tutan o olup.
Bakay'ın sırrı şöyledir
Evliya oğlu atanız

Drive him back to your brother Külçoro!
What he does is nothing wrong;
Many a land of bey-like nature —
Press down upon its crown,
Their Mançus and their lions,
Their men clad in the cepken
Drive over to this side,
Lay their braves out on the ground».
True Külçoro spoke this,
And all the land assembled;
Batyr Bakay, Sarı Han,
The elder of the Kırgız —
The moon-blazoned standard was planted,
Sharp war-cries and clamor broke out.
The kerney's voice booming,
Steel of haft and keen of point,
The glazed lance that flies as if on wings
Glittered in the hand of every man.
Lance-heads clashing together,
Captains of the host galloping,
The land assembling, the army swelling,
Not scant but in abundance,
With the teeming Kıtay's hand
Beginning the day of doom,
All the Kırgız their own souls
Renounced and gave up wholesale,
Souls of every kind there were:
Gliding on a grey ambler,
Taking up the grey-mottled shield,
Waving the grey-pennoned standard,
His white beard gleaming,
Crying out like a mad falcon.
The host stirring, dust filling all,
Many a soul shaken from its place —
At the head of the host, great Bakay,

He it was who held the standard.
Bakay's secret is thus:
Your forefather, the saint's son —

Atan yaşlı Bakay'ın
Belayı uzaktan gören
Dikkat etsen Bakay abanız
Yarışta tek başına öne çıkmış
163000 Dilde usta, üstün er
Her şeyi bilen Bakay bilge
Tuğu işte orada tuttu.
Nurlu yaşlı Bakay'ın
Arslan olduğu da gerçek,
Arslan yoldaşı Bakay'ın
Er olduğu da gerçek.
Mızrak tutup saf bozan
Ustalığı da var,
Akıl bulan, en bilgiç
163010 Becerikliliği de var.
Arslana layık Bakay'ın
Arslan olduğu da gerçek.
Dilde usta, ileri görüşlü
Er olduğu da gerçek,
Kaplan Bakay han soylu
Becerikliliği de var.
Bilinmeyeni bildiren
Bir Bakay'ın sayısız ordu gibi,
Ustalığı da var.
163020 Şahbazlığı herkesçe sınanmış
Yiğit Bakay bozkurdun
Göçüp giden Manas arslanından
Kalan mirastır Bakay.
Öne katsan uğuru ak,
Bahadır Bakay abanın
Bahadırlığı ölçüsüz.
Teninde ince sup gömlek*
Giyen Bakay değil mi,
Karga sürüsü gibi kâfiri

163030 Dürüp savuran Bakay değil mi,

Bozkurdun var olduğu çağda,
Gök vaşak kalpağı giyip,

Your forefather, aged Bakay,
Who sees calamity from afar;
Look close — your elder Bakay
Came forth alone and first in the race,
Master of the tongue, surpassing man,
Bakay the sage who knows all things
Held the standard on that very spot.
Of radiant aged Bakay
It is true too that he is a lion;
Of Bakay, the lion's companion,
It is true too that he is a man.
Gripping the lance, breaking the ranks —
That mastery too he has;
Finding counsel, most deeply learned —
That deftness too he has.
Of Bakay, worthy of the lion,
It is true too that he is a lion;
Master of the tongue, far-seeing —
It is true too that he is a man;
Tiger Bakay, of khanly stock —
That deftness too he has.
Making known the unknown,
One Bakay like a countless host —
That mastery too he has.
His splendor tried by all,
Brave Bakay — of the grey wolf,
Of the lion Manas who passed away,
Bakay is the heritage left behind.
Set him before you — his fortune is white;
Batyr Bakay, your elder's
Batyr-might is beyond all measure.
*On his skin the fine sup shirt**
Is it not Bakay who wears it,
The infidel like a flock of crows —

Is it not Bakay who rolled and scattered them?

In the age when the grey wolf lived,
Wearing the grey lynx-fur kalpak,

Binlerce tümen can olup,
Gök ala kalkan oynatan.
Çok kargaşayı, söz müşkülünü
Uzaktan Bakay düşünmüş,
Aban düşünmedik şey komamış.
Evliyanın nazlısı,
Gerçek Yaradan'ın kulu.
Boğa boyunlu, buğra kalçalı
Çekişse hanı perişan eden.
Destek olurum diye,
Oturduğu yer çukur olmuş,
Abanızın gezdiği
Alaş'a bedel düğün olmuş,
Yiğitliğinden coşan,
Eren Manas bozkurda
Küçücükten rastlayıp,
Parmak kadarken kader birleştirmiş,
Bit kadarken birleşip,
Gök keltesini doldurmuş,
Manas'ın arslanı Bakay diye,
Arslan gibi kasılıp,
Karşı çıkamadan düşman durmuş. Ok geçmez düz kaftan
Önceden söylediği sözüne,
Küheylan Manas bozkurda
Bizzat miras olmuş kendisi.
Hunhar Manas arslan ile,
Kadirşinas sultan er ile
Bindiği atı Tuuçunak
Malı bir, ağılı ortak,
Aşı bir, sofrası ortak,
Kazandığını birlikte derleyen,
Tümünü tüyüne dek komadan
Ölüp gitse imanı bir,
Bozkurt Manas arslan ile
Birlikte büyümüş akran.
Aban Bakay böyledir,
Arslanın yaşadığı çağda
Akıl bulan, söz bilen

Become thousands of tümen souls,
Wielding the grey-mottled shield.
Much turmoil, each hard knot of words,
Bakay pondered from afar;
Your elder left nothing unthought.
The darling of the saints,
The true Creator's servant.
Bull-necked, camel-haunched,
Who wrecks the khan should he contend.
Saying, I shall be a support,
The place he sat became a hollow;
Where your elder wandered
Became a feast worth all of Alaş;
Surging with his valor,
The eren, the grey wolf Manas,
He met when he was tiny —
Fate joined them when finger-small,
Joined when they were louse-small;
He filled his grey powder-flask,
Called Bakay, lion of Manas,
Strutting like a lion —
The foe stood powerless to oppose. The smooth kaftan no arrow pierces —
True to the word he gave before,
To Manas the grey wolf, the courser —
He himself became the heritage.
With the bloodspilling lion Manas,
With the worth-knowing sultan hero,
Tuuçunak, the horse he rode —
One in property, sharing one pen,
One in food, sharing one table,
Gathering together all they won,
Leaving nothing, down to the hair;
Should he die, one in faith,
With the grey wolf, the lion Manas,
An agemate grown up side by side.
Your elder Bakay is thus:
In the age when the lion lived,
Finding counsel, knowing the word,

Arslan Bakay ihtiyar.	*Lion Bakay, the old one.*
Sefayı da cefayı da,	*Both pleasure and torment,*
Gideni de geleni de	*Both what goes and what comes —*
Uzaktan görür evliya.	*The saint sees them from afar.*
Atası Bakay ihtiyar	*His forefather, old Bakay —*
Tuğu tutan o olup,	*He it was who held the standard;*
Bakay'ın hâli işte bu.	*Such is the state of Bakay.*
Onu bir yana bırakınız	*Now leave him to one side:*
Çanak gibi gözlü Sarı Han	*Sarı Han with eyes like bowls —*
163080 Bundan haber alınız.	*Take word now of him.*
Buyruk yetişirse ölürüm diye,	*Should the command arrive, I die, he said;*
Küheylan arslana ben de	*I too, for the courser lion,*
Argın'dan seçip asker alıp	*Choosing soldiers from the Argın,*
Ordusunu sürüp bol alıp,	*Driving his host, taking plenty,*
Kalabalık orduyu şaşırtıp,	*Confounding the teeming army,*
Altındaki Tuuçunak'ı	*The Tuuçunak beneath him*
Çalımla yürütüp,	*Walking on in swagger,*
Masmavi demir zırh giyip,	*Donning armor of deep-blue iron,*
Gök ala kalkan kuşanıp,	*Girding the grey-mottled shield,*
163090 Pusatını kuşanıp,	*Girding on his weapons,*
Atışacak düşmana hazırlanıp,	*Making ready for the foe he would fight,*
On iki kat giyinip,	*Dressed in twelve layers,*
Pusatını kuşanıp,	*Girding on his weapons,*
Koñurbay'a hazırlanıp,	*Making ready for Koñurbay —*
İşte o gelen zamanıymış.	*That was the very hour of his coming.*
Tuuçunak'ını şahlandırıp,	*Making his Tuuçunak rear,*
Argın ile Kırgız'ı	*The Argın and the Kırgız*
Tüyüne dek komadan topladı,	*He gathered leaving none, down to the hair,*
Gencini yaşlısını,	*Their young and their old,*
163100 Tümünü toplayıp hepsini,	*Gathering the whole of them, all,*
Ecel yetince ölmeye	*To die when fate arrives,*
Üstün arslanı Semetey'e	*To stand by Semetey, the surpassing lion,*
Destek olup durmaya.	*And be his firm support.*
Hani, Semetey öksüzken	*Why, when Semetey was orphaned,*
O zamanlar Sarı Han	*In those days Sarı Han*
Kömür söndürüp kurum olmuş,	*Had quenched the coals and turned to soot;*
Semetey'e geleliden beri	*Since coming to Semetey*

Sarıtaz adı silinmiş,
Sarı Han adı konulmuş,
Kazadan çıkıp arslan olmuş,
Cihana bedel er olmuş.
Bahadırlığı, arslanlığı,
Hiçbir handan eksik değil,
Sarı Han'ın yiğitliği.
Sarı Han halkıyla konduğunda
Görmeye kale konak yapmış.
Ala yüce dağ gibi görünüp.
Yakışıklı kutlu han etmişler, Ak olpoğunu giymiş,
Talas'a kale konak yapmış,
Çalımla yürütüp Buurul'unu
Talas'a sağlam han etmişler.
O mübarek ona binmiş.
Sarı Han'ın hâli böyledir,
Bal şeker gibi sözü var,
Çanak gibi gözü var.
Uzattığında toz kalkan,
İnsandan üstün itibarı var,
Ay-âlemi kırıp geçiren
Sarı Han böyle heybetli.
Ocak çukuru gibi oyulmuş.
Becerikli odur, denk odur,
Yüce dağ gibi er odur.
Argın'dan seçip asker alıp,
Rast gelen düşman yere serilmiş,
Sürüp orduyu bol alıp,
Sapı çelik, ucu keskin
Savaş pusatı sırlı mızrağı
Yukarı doğru taktırıp,
Argın ordusunu yürütüp,
Gelmiş idi Sarı Han,
Han Sarı Han abanın
Kazan gibi kara kalpağı var,
Ay-âlemin tamamını.
Kırıp geçirecek gücü var,
Topal usta Bölökbay

The name Sarıtaz was wiped away,
The name Sarı Han was bestowed;
Out of mishap he became a lion,
He became a man worth all the world.
His batyr-might, his lionhood
Fall short of no khan at all —
Such is Sarı Han's valor.
When Sarı Han camped with his people,
He built a fortress-manor for all to see,
Looming like a lofty motley mountain.
They made him a handsome, blessed khan, He donned his white olpok,
He built a fortress-manor at Talas,
Walking his Buurul on in swagger,
They made him firm khan over Talas.
That blessed one mounted him.
Such is the state of Sarı Han:
He has words like honey and sugar,
He has eyes like bowls.
When he reaches out, dust rises;
He has standing above all men,
Who smashes through moon and world —
So majestic is Sarı Han,
Hollowed out like a hearth-pit.
Deft is he, equal is he,
A man like a lofty mountain is he.
Choosing soldiers from the Argın —
Every foe he met was laid on the ground —
Driving the host, taking plenty,
Steel of haft and keen of point,
The war-weapon, the glazed lance,
He had them mount pointing upward,
Marching the Argın army on,
Sarı Han had come.
Han Sarı Han, your elder,
Has a black kalpak like a cauldron;
The whole of moon and world —
He has strength to smash it through.
The lame master Bölökbay —

Sırlı mızrağı alınca savuran,
Tutuşunca düşmanı deviren.
Hiçbir can dayanıp varamamış,
Düşman yenip alamamış,
Sarı Han'ın hâli şöyledir,
Peygamber görünüşlü atası,
Semetey'in abası

Who hurls the glazed lance once he takes it,
Who topples the foe once he grapples.
No soul could withstand and approach him,
No foe could vanquish and take him —
Such is the state of Sarı Han:
His forefather prophet-visaged,
Semetey's elder kinsman,

Sarı Han'ın hâline bak hele,
Davulu vurmuştu,
Tuğun dibindeki kulede.
O kulenin dibine
Davul şiddetle çalınıp,
Varıp durdu Sarı Han.
Sarı Han bakıp dururken
Manas'ın oğlu Semetey
Görenin gönlü bölünüp,
Manas'tan kalan Akkelte
Geniş sırtında sallanıp,
Dumandan önce can gitmiş.
Doğrultulup okunun değdiği yer
Kara felaket kurşununa
Arada bir, zaman zaman
Fişekliğine kurşununu dolduran,
Atışmaya çıkan düşman olsa
Heybetinden sinmiş.
İçini oyup eğelemiş,
Kuzu bağrı çelikten kaplatıp,
Başını sonunu denkleştirmiş,
Kundağına altın sarmış
Bu kelte gibi eşya olmamış.
Eksik eğri yerlerini
Bırakmadan düzeltmiş,
Dipçik yanına, gezine
Yakut taşı kakmalatmış
Deve hörgücü biçiminde yaptırmış,
Atan yanının nişangâhını
Koyun başı kadar altını
Dört köşe edip çektirmiş,

Look you now at Sarı Han's state:
He had struck the drum
In the tower at the standard's foot.
To the foot of that tower,
The drum beaten with fury,
Sarı Han came and halted.
While Sarı Han stood gazing,
Manas's son Semetey —
The heart of all who saw him stirred —
The Akkelte left from Manas
Swaying on his broad back;
Before the smoke, the soul was gone.
Leveled — the place its shot struck:
To its black-calamity bullet,
Now and then, from time to time,
He who fills his bandolier with bullets —
Should a foe come out to trade fire,
He cowered before its majesty.
He hollowed and filed out its bore,
Plated it with lamb's-breast steel,
Balanced its head against its end,
Wound gold about its stock —
No thing has been like this kelte.
Its faulty and crooked places
He set right leaving none;
By the butt and on the sight
He had ruby stones inlaid,
Had it shaped like a camel's hump;
The rear sight of the firing side —
Gold as big as a sheep's head
He had drawn out four-cornered,

Kara felaket kurşunu
Nişangâhına koydurmuş.
Kahırlanıp dikilip,
Hazırlayıp düşmana uzattığında

Kulağından kan gitmiş,
Hedeflediği düşmandan can gitmiş,
Kuşandığı Boz kise –
Oku bölünüp dallanmış,
Omzunda gezerken gümbürdeyip,
Kendi kendine ateşlenmiş,
Buna eceli gelen kul sataşmış, Hani diz kapağı kadar dağ yok,

Tutuşmaya çıkıp düşman gelse,
Azaba kendisi çatılmış,
Düşmana tutup çevirdiğinde
Nişangâhı ışık saçıp açılmış.
Atınca oku vınlayıp,
Dört bir yana saçılmış.
Doğru bağlayıp vurduğunda
Düşman çare bulamayıp
Atılan canı kül etmiş.
Bir tutam kemiğini buldurmadan,
Değdiği yeri mahvetmiş,
Kurşununu çelikten dövmüş,
Kulağı duyan, gözü gören

Karşılaşan düşmanın
Çınmaçın'ından, Kakan'ından
Öz Kıtay'ından, Mançu'sundan,
Şibe'den, Tırgoot'tan, Kalmak'tan
Var gücüyle gerinip attığında

Dayanıp kul durmamış.
Dayanıp yiğitlik gösteren can
Sıra sıra yere serilmiş
Her atışta kurşundan

The black-calamity bullet
He had set upon its sight.
Rising up in wrath,
When he made ready and leveled it at the foe,
Blood ran from the ear,
The soul went from the foe he aimed at.
The Boz kise girded on —
Its arrow split and branched,
Rumbling as it rode on his shoulder,
It fired of its own accord;
The slave whose hour had come provoked it, Why, there is no mountain even knee-high,
Should a foe come out to grapple,
He was himself yoked to torment;
When he trained and turned it on the foe,
Its sight opened, scattering light.
When he fired, the shot went whining,
Scattering to all four sides.
When he bound it true and struck,
The foe could find no remedy —
It turned the stricken soul to ash.
Leaving not a handful of bone to find,
It laid waste the place it struck;
He forged its bullet out of steel.
All whose ears could hear, whose eyes could see —
Of the foe who met him,
From his Çınmaçın, from his Kakan,
From his own Kıtay, from his Mançu,
From Şibe, from Tırgoot, from Kalmak,
When he stretched with all his might and fired,
No slave stood fast against it.
The souls who stood and showed their valor
Were laid on the ground row upon row;
At every shot, by the bullet

Altmış kul devrilmiş,
Vuruşmaya çıkıp kelteye
Hangi kul dayanmış.
Fitili ipek püsküllü
Bir Akkelte'nin öz bedeli
Seksen bin değerinde biçilmiş,
Bağını ipekten ördürmüş

Sixty slaves were toppled —
Coming out to fight the kelte,
What slave has ever withstood it?
Its fuse tasseled with silk,
The very price of one Akkelte
Was reckoned worth eighty thousand;
He had its sling plaited of silk.

Öbür dünyaya göçen Manas Han,

Emanet diye Ayköl'ün
Semetey'e bırakmış.
Babası Manas'tan kalan Akkelte
Geniş sırtında parıldayıp
Kuşandığı Manas'ın kisesi.
Bilen adam şunu söylemiş:
Gökten inmiştir Boz kise.
Teyelti kadar çukur yok,
Saban bozan çizgi yok,
Porsuk kazan in yok,
Koparıp yenecek otu yok,
Can şenlendirir hâli yok
Boz-Munarık belinden,
İt-Baspas'ın çölünden
Manas akına çıktığında
Issız bozkırda rast gelinmiş.
Er Manas'a Boz kise
Miras olup bulunmuş,
Haykırıp bele doladığında

Hızır'ın dokunduğu karaltın
Kızıl dumanlı dağ olmuş.

Nara atıp mızrak vursa,
Tutuşan düşman demet olmuş.
Haykırıp bele doladığında

Arslan Manas yiğidiniz
Ak yüce dağ gibi görünmüş.

Manas Han who passed to the other world —
As a sacred trust, Ayköl's own —
Left it to Semetey.
The Akkelte left from his father Manas
Gleaming on his broad back,
Girded on — the kise of Manas.
The man who knows has said this:
The Boz kise came down from heaven.
No hollow even saddle-blanket deep,
No furrow to break the plough,
No den a badger digs,
No grass to tear up and eat,
No air of it that cheers the soul —
From the pass of Boz-Munarık,
From the desert of İt-Baspas,
When Manas rode out on his raid,
It was chanced upon in the desolate steppe.
For er Manas the Boz kise
Was found and made his heritage;
When he cried out and wound it round his waist,
The dark form that Hızır touched
Became a mountain wreathed in crimson smoke.
Should he roar and strike with the lance,
The grappling foe became a sheaf.
When he cried out and wound it round his waist,
Your brave, the lion Manas,
Loomed like a white lofty mountain.

Heybetine can duramayıp,
Her bir yana dağılmış.
Karşısına insan gelmemiş,
Yüzleşip düşman yenememiş.
Sombuk'un suyunu boylamış,
Savaşan düşman yerde sürünmüş,
Tutuşan sağ kalmamış.
Cevher ile yakuttan
Bozkurdunuz kendisi işletmiş,
Özene bezene kurşunu

No soul could stand before his majesty,
They scattered to every side.
No man came out against him,
No foe could face him down and win.
He measured the waters of Sombuk,
The warring foe crawled on the ground,
None who grappled stayed alive.
Out of gem and out of ruby
Your grey wolf worked it himself;
With loving pains, the bullets

Her bir yerine koydurmuş.
Delik yerini denk getirip.
Her cevher taşı yumruk kadar,
Çelikle dövdürüp,
Boz kisenin hâli böyledir.
Bunu bele kuşanıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Anan özene bezene yerleştirmiş.

He had set into its every place,
Matching each one to its bore.
Every gem-stone big as a fist,
He had it forged with steel —
Such is the state of the Boz kise.
Girding this at the waist —
The heart of all who saw him stirred —
Your mother set it in place with loving pains.

Babası Ayköl Manas'ın
Tıpkı kendisi gibi görünüp.
Dokuz kat ipek kaftan giyip,
Yanıp gider mi ola diye,
Dokuz kaftanın üstünden
Akolpok kaftanını giyip
Hunharının Akolpok'u
Uzun değil, kısa değil,
O yamana tam gelen Akolpok.
Düğmeleri dokuzar
Sarınıp giyse delik yok.
Kahırlanıp tutuşsa,
Tutuşan düşmana pay yok. O sırtında giyili.
Mızrak saplayan burulup kalmış,
Çelik mızrak kırılmış,
Rast gelen düşman serilmiş.
Atlanıp çıktı gövdesini gererek.

His father, Ayköl Manas —
He looked the very image of him.
Wearing nine layers of silken kaftan,
Lest it should burn away, they said,
Over the nine kaftans
Wearing the Akolpok kaftan —
Your bloodspiller's Akolpok,
Not long and not short,
The Akolpok fitting that dire one exactly.
Its buttons nine by nine,
Wrapped and worn, it has no gap.
Should he grapple in his wrath,
No share for the grappling foe. It is worn upon his back.
He who thrust a lance was left wrung out,
The steel lance was broken,
The foe who met it was laid low.
He mounted and rode out, stretching his frame.

Çeliği eğeleyip serpmiş,
Ölçüye sığmaz Kanıkey
Bozulan yerini onarmış.
İçi eskidi diye,
Yenileyip astar geçirmiş.
Ayçürök başta kırk gelin
Karşı orduyu şaşırtıp,
Kürek gibi aziz dişleri Çalımla yürütüp Buurul'unu
Dökülene dek dişlemiş.
Çelik eğeleyip sindirmiş,
Külçoro başta olmak üzere,
Doksan yaman pehlivana
Tokmakla dövdürmüş.
Mızrak saplansa körelmiş,
Alamayıp düşman usanmış.
Atkısını ipekten çekmiş,
Bakay başta sayısız pehlivan
Kütüğe örtüp koydurup,
Dört bir yandan kurşunu
Mızrakla saplatıp,

She filed steel and strewed it on —
Kanıkey, who fits no measure,
Mended its damaged places.
Its lining is grown old, she said,
She renewed it and drew in a lining.
Ayçürök at the head, forty brides —
Confounding the opposing host,
Their dear teeth like shovels Walking his Buurul on in swagger
Bit it till they fell out.
She filed steel and steeped it in;
Külçoro first among them,
By ninety dire pehlivans
She had it beaten with mallets.
Thrust a lance — it was blunted;
Unable to take it, the foe grew weary.
She drew its weft of silk;
Bakay at the head, countless pehlivans
Had it laid covering a log,
And from all four sides the bullet
And the thrusting lance they drove at it —

Çeliğin ucu eğilmiş,
Kara çelik saplansa bükülmüş,
Kimse bozup alamaz diye,
Usta Bölökbay sınamış.
Kuru sözgen odunuyla yaktırmış.
Bozup geçer mi ola diye,
Akkelte ile ateş ettirmiş.
Sınavdan geçmiş Akolpok –
Yavuz ere tam gelen Akolpok,
Sözgen yaksan koru geçmez.
Akkelte'yle atsan oku geçmez –
Manas'tan kalan Akolpok.
Akolpok kaftanı kabarıp,
Ayköl'den doğan Semetey
Ağzındaki alevi
Vadi yeli gibi çağıldayıp,
Kara uğursuz hunhara

The steel's point was bent,
Thrust black steel — it was twisted;
So that none could breach and take it,
Master Bölökbay put it to the test.
He had it burned with dry sözgen wood.
Might it be breached and pierced? they said,
He had the Akkelte fired upon it.
The Akolpok that passed the test –
The Akolpok fitting the fierce hero exactly:
Burn sözgen — its embers do not pierce.
Fire the Akkelte — its shot does not pierce –
The Akolpok left from Manas.
The Akolpok kaftan swelling,
Semetey born of Ayköl,
The flame within his mouth
Roaring like the valley wind,
At the black ill-omened bloodspiller

Çarpışmaya girenler
Düpedüz kaçarcasına feryat edip.
Süslü çalımla yürütüp.
Atamın bahadırlık hâli böyledir,
Her yanı denkmiş,
Babası bozkurt Manas'tan
Daha da üstün arslanmış.
Teke tek dövüşe çıktı coşup,
Kahrolası bu hunhar
Yiyecekmiş gibi azıp,
Türlü türlü kükreyip,
Arslan sureti görünüp.
Kahrolası bu hunhar
Ay altındaki deryanın

Those who entered the clash
Cried out as if in headlong flight.
Walking on in adorned swagger —
Such is my father's batyr state:
His every side was equal,
Than his father, the grey wolf Manas,
A lion more surpassing still.
He rode out to single combat, surging;
This accursed bloodspiller,
Raging as if he would devour,
Roaring in every fashion,
The visage of a lion showing.
This accursed bloodspiller —
Of the river beneath the moon,

Dalgasından yaratılmış gibi,
Gökteki bulutun
Serinliğinden yaratılmış gibi.
Ayın ile gününün
Parıltısından yaratılmış gibi,
Gök ile semanın
Direğinden yaratılmış gibi.
Altın ile gümüşün
Özsuyundan yaratılmış gibi,
Kahırlanınca hunhara
Önündeki katı kara yer
Derinliğinden tütecek gibi.
Ağzı açık uçurumun
Boğazından yaratılmış gibi.
Doksan dağın çarpışan
Çıkıntısından yaratılmış gibi,
Kahırlanan hunharın
Rast geleni tos vuracak gibi
Eline geçse hunharın
Paramparça edip koparacak gibi.
Dağ yıkılsa durdurup,

Payanda olup duracak gibi,
Kazara coşup taşarsa

As if created from its wave,
Of the cloud in the sky,
As if created from its coolness.
Of his moon and of his sun,
As if created from their gleam,
Of the sky and firmament,
As if created from their pillar.
Of gold and of silver,
As if created from their sap;
When wrath takes the bloodspiller,
The hard black earth before him
As if it would smoke up from its depths.
Of the open-mouthed abyss,
As if created from its gorge.
Of ninety mountains' clashing
Spurs, as if created from them;
The bloodspiller in his wrath,
As if he would ram whatever he meets;
Should it fall into the bloodspiller's hand,
As if he would rend it all to pieces.
Should a mountain fall, as if he would halt it
And stand as its buttress-prop;
Should he chance to surge and overflow,

Âlemi kıracak gibi.
Haberinden kan çıkmış,
Heybetinden can çıkmış,
Yürüyüşünden toz çıkmış,
Nal sesinden can çıkmış.
Alt dudağı sarkıp,
Âlemi emecek gibi,
Burnunun üstüne
Bu kahrolası hunharın
Alpkarakuş konacak gibi.
Tutuştuğu kulu
Altı taş öteden lup diye çekip Kıtay
şöyle dursun cihanı
Ejderha gibi yutacak gibi.
Dayanıp kul gelemez,
Sataşan kişi sağ çıkmaz.
Karşısına kul varamaz,

As if he would smash the world.
At news of him, blood went out,
At his majesty, the soul went out,
From his gait the dust went up,
At his hoofbeat the soul went out.
His lower lip hanging down,
As if he would suck the world dry;
Upon the bridge of his nose,
This accursed bloodspiller's,
As if Alpkarakuş would perch.
The slave he grapples with —
Snatching him with a gulp from six stones
away Kıtay aside, the whole world
As if he would swallow like a dragon.
No slave can stand and approach,
Whoever provokes him comes not out alive.
No slave can go before him,

Karşı duran sağ kalamaz.
İki gözünün kuyruğu
Açık kalmış tahıl çukuru gibi,
Âdemoğlu kullardan
Böyle insan olur mu, ey.
Göğe direnmiş sırlı mızrak
Görsen dağ gibi görünüp,
İşte o zaman er Semeñ
Yeri kaplayan orduyu almadan,
Tek başına varmaya,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Çarpışmayı sert açmaya,
Önceden göçüp giden arslanların
Zayıpburuş erlerin
Öcünü böylece almaya,
Çimdikleşeceği Çınmaçın,
Tutuşacağı düşmanı Kakançı
Kara kurt gibi kaynayan halkına
Hazırlanıp savaş açmaya
Kuşatılan Kırgız'ı, Argın'ı

Who stands against him stays not alive.
The corners of his two eyes
Like a grain-pit left agape —
From the slaves born of Adam's sons,
Can such a man arise, O!
The glazed lance braced against the sky —
Look, and it loomed like a mountain.
It was then that er Semeñ,
Not taking the host that covered the earth,
To go against him all alone,
Against the infidel, Kalday's son,
Against Han Koñurbay the batyr,
To open the clash in fury,
For the lions who passed on before,
For the men of Zayıpburuş,
Thus to take their vengeance;
Çınmaçın with whom he would scuffle,
Kakançı, the foe he would grapple,
Upon their folk that seethe like black worms
To make ready and open war;
The besieged Kırgız and Argın

Kahırlı kâfir elinden
Kurtarıp almaya.
Teke tek savaşıp,
Çarpışıp görmeye,
Ecel yetse kurşunla uçup,
O kaynayan elde ölmeye,
Çevresine bakmadan,
Derya yüreği böyledir,
Hiç canını esirgemeden,
Aşağı yukarı demeden,
Ölürüm diye saymadan,
Ölümlü canı esirgemeden,
Teke tek dövüşe çıktı coşup,
Yutacakmış gibi görünüp.
Çatal tepeyi, çıplak sırtı
Aşıp varıp durmuştu.
Aşıp çıkıp bakınca,

From the wrathful infidel's hand
To rescue and reclaim.
To war in single combat,
To clash and put to trial,
Should fate arrive, to fly off by the bullet,
To die in that seething land,
Without a glance around him —
Such is his river-heart —
Sparing his soul not at all,
Saying neither low nor high,
Not reckoning, I shall die,
Not sparing his mortal soul,
He rode out to single combat, surging,
Looking as if he would swallow whole.
The forked hilltop, the bare ridge
He had crossed and come to a halt.
When he crossed over and looked out,

Halkın esenliğini dilese,
Görenin gönlü bölünüp,
Öte yanında bir adam
Gök yüce dağ gibi görünür.
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Tutuşsa canı yiyecek gibi,
Karşısına insan varamaz,
Yiğitliği besbelli
Karşı duran sağ kalamaz.
Yurda hükmeden hakanlar gibi,
Taş yürekli pehlivan gibi.
Kısa sakallı, topuz saçlı,
Kul soyundan başka bir baş
Yüz yüze geldi Akayar,
Heybetini görsen uzağa kaç.
Boyu posu arslanmış,
Yuvarlak başlı kullardan
Başka doğmuş bir ermiş.
Yavrum, Koñurbay'dan çok üstün, İçip kana doymayan
Ezkara'dan pek üstün

Should he wish the people well —
The heart of all who saw him stirred —
On the far side a man
Looms like a grey lofty mountain.
His bigness half a mountain's,
Grappling, as if he would devour the soul;
No man can go before him,
His valor plain to see,
Who stands against him stays not alive.
Like hakans who rule the land,
Like a pehlivan with a heart of stone.
Short-bearded, hair in a knot,
A head unlike the stock of slaves —
Face to face came Akayar;
See his majesty and flee far away.
His build and stature were a lion's,
From the round-headed slaves
A man born apart he was.
My darling, far above Koñurbay, Who drinks and is never sated with blood,
High above Ezkara —

Şay'ın koruduğu arslanmış.
Âlemin tümüne
Layık bir ermiş.
Onu görüp Semetey:
«Eni kalın, boyu bodur,
Gövdesi baştan başa kara taş,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü
Uzunca boylu, kara gözlü
Ere layık bir kulmuş.
Bu nasıl hanın oğluymuş?
İnadını koysa da uğursuz

Yanası bu Mançu
Keñ-Talas boyunca konsaydı!
Taş kuşanan Kıtay'ın
Halisinin ta kendisi mi ki?
Cepken giyen Kıtay'ın
Güçlüsünün ta kendisi mi ki?
Bunun babası büyük bir ulukmuş,
Küheylanın olup gelseydi!
Nereden gelmiş doğup?
Cihanda böyle hakan yok?
Kardeşim oluverseydi.
Kıtay'da böyle pehlivan yok.
Ben Semetey olalı,

Şaşılası, Bakburçun'un beli mi ki?
Kıtayların arslanı mı ki?
Arslanı olduğunun sebebi –
Kınsız kılıç bağlanmış,
Düşman yanına hazırlanmış,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurmuş.
Şaşılası, bileği kalın, taş yürek
İnsanda böylesi olur mu?
Fil gövdeli uğursuz
Sapı çelik, ucu keskin
Temren yuvalı sırlı mızrak.
Kocaman yukarı takmış,

A lion whom Şay protects he was.
Of the whole of the world
A worthy man he was.
Seeing him, Semetey:
«Thick of girth, squat of stature,
His body end to end black stone,
Wide-chested, broad of breast,
Longish of stature, black of eye,
A slave worthy of a hero he was.
What khan's son might this be?
Though the ill-omened one set down his stubbornness,
Would that this Mançu, burn him,
Had camped all along Keñ-Talas!
Of the stone-girded Kıtay,
Is he the purest one himself?
Of the cepken-clad Kıtay,
Is he the strongest one himself?
His father was some great lord, Would he had come and been my courser!
Whence has he come into the world?
No such hakan is in the world!
Would that he had become my brother.
No such pehlivan is in Kıtay.
Since I became Semetey —

A marvel — is he Bakburçun's backbone?
Is he the lion of the Kıtay?
The cause of his being their lion –
A sheathless sword bound on,
Made ready at the foe's flank,
Like a cloud about to rain anew
His wrath struck upon his face.
A marvel — thick of wrist, heart of stone;
Can such a one be found in man?
The elephant-bodied ill-omened one —
Steel of haft and keen of point,
The glazed lance with socketed head,
He has mounted it huge and high;

Vuruşan pehlivana
Korkup koltuk açmamış.
Eline geçen pehlivanı
Tavşan gibi yere çalmış.
Bahadırlığı var imiş.
Kâfirliği var imiş.
Ok geçmez kaftan giymiş,
Ok yetişmez ata binmiş,
Binlerce tümen düşman olsa,
Haykırıp düşmana bir dalmış,
Görünüşü başka, zehri güçlü
Her yanı denkmiş.
İçinden düşünüp bakarsam,
Yeryüzünden genişmiş.
Atanın körü, şu dünya,
Koyunumuz bir, ağılımız ortak,
Aşımız bir, soframız ortak
Bize çoro olsaydı!
Altı ay binse yorulmaz,
Köy olup konup can bir olup

To the pehlivan who fights him
He never opened his flank in fear.
The pehlivan who fell into his hand
He dashed to the ground like a hare.
Batyr-might he had.
Infidel wickedness he had.
He wears a kaftan no arrow pierces,
He rides a horse no arrow overtakes;
Were there thousands of tümen of foes,
He plunged once into the foe with a cry;
His look apart, his venom strong,
His every side was equal.
If I ponder it within,
He was wider than the earth.
Blast this blind world of ours —
Our sheep one, our pen shared,
Our food one, our table shared —
Would that he were a çoro to us!
Ride him six months, he does not tire;
Camped as one village, one in soul —

Semetey adı konalı
Nice akına çıktım, ölmedim,
Nice devle tutuşup,
Böyle bir er görmedim.
Atanın körü, erene
Çare bulunmaz iş oldu
Böylesine bir yiğide.
Elime geçse bu pehlivan,
Bende arman mı kalır!
Kır Beecin'in Kırka-Taş'ını
Sıra sıra bu tutsa,
Kaspan-Too'yu heybetle,
Han Semetey ben tutsam.

Since the name Semetey was given,
On many a raid I rode, I did not die;
Grappling with many a giant,
Such a man I never saw.
Blast this blind world — for the eren
It became a hopeless task,
For such a brave as this.
Should this pehlivan fall into my hand,
What longing would remain in me!
Grey Beecin's Kırka-Taş —
Should he hold it row on row,
Kaspan-Too in majesty,
Should I, Han Semetey, hold it.

Semetey ile Akayar'ın teke tek meydana çıkıp karşı karşıya geldikleri yerdir; o za-

This is the place where Semetey and Akayar rode out to single combat and came face to face; where at that

man bu ikisi yedi gün durmadan
vuruşup, birbirlerini yenemeyip
dururken, ikisinin söze gelip,
birbirlerini tanıyıp uzlaştıkları yerdir.
Akayar'ın Külçoro'ya söylediği sözleri,
yani bütün Kırgız halkının han-
larına iletmek üzere gönderdiği selamı
Külçoro unutup söylememişti. Bu yüz-

den Semetey hiçbir şeyden
şüphelenmemişti. Akayar'ın Kırgız
olduğunu da
bilmiyordu. O yedinci gün Külçoro bu
ikisinin başına yetişip, Seme-

163510 tey'e Akayar'ın kim olduğunu anlatıp,
araya girip aracılık ettiği
yerdir. Ayrıca Akayar'ın Çinlilerin ve
Konurbay'ın sırrını Semetey'e
anlattığı yerdir.

time the two of them fought seven days
without pause, neither able to overcome
the other, until the two came to words, knew
one another and were reconciled.
The words Akayar had spoken to Külçoro —
that is, the greeting he had sent to be carried
to the khans of all the Kırgız people —
Külçoro had forgotten and left unsaid. For
this
reason Semetey had suspected nothing. Nor
did he know that Akayar

was a Kırgız. This is where, on that seventh
day, Külçoro reached the two of them, told
Seme-
tey who Akayar was, and stepped between
them to make
peace. It is also where Akayar told Semetey
the secret of the Chinese
and of Konurbay.

Kaçmadan durup vuruşup,
Kurnaz doğmuş Çinlinin
Başını kesip atayım.
Kakan'dan geri döndürüp,
Yel olup esmez edeyim.

Kadim Kırgız eline
Geri dönüp bakarak
163520 Bir daha gelmez edeyim,
Fitne salan kavgayı
Bir daha açmaz edeyim,
Nara atıp Burut'a
Bir daha basmaz edeyim!»
Deyip, böylece, Semetey
Alıç saplı kamçısını

Standing fast, not fleeing, fighting on,
Of the Chinese born cunning
Let me cut off the head and cast it away.
Turning him back from Kakan,
Let me make him blow no more like the
wind.
To the ancient Kırgız land
Looking back once again
Let me make him never come again,
The strife that sows sedition
Let me make him never open again,
Roaring his war-cry at the Burut
Let me make him never tread again!»
So saying, thus, Semetey
His whip with the hawthorn handle

Bize parmaklı kul karşı durur mu,
Üstümüze gelen sağ döner mi?

Can any fingered slave stand against us,
Does he who comes upon us return alive?

Bizimle çekişip düşman gelir mi,
Bize çatıp başa vurur mu?

Ilgınlı Ken-Kol'a, Talas'a
Yad bağırlı adam girer mi?
Yaman yiğitmiş, aslanmış,
Ölçüsüz azman biriymiş.
Boş yerin oğlu değil,
Boşa gezen kul değil.
Mızrak salsa onmaz eder.
Kapışırsa sağ komaz.
Buna bir haykırıp mızrak salayım».

Vursa kulak sağır eden,
Dört yaşında öküz derisini
Özüne gerdirtmiş,
Altı erkecin derisini
Sıkıştıra sıkıştıra ördürmüş,
Ayası cam kakmalı,
El bağı süslemeli,
Tepesine püskül koymuş,
Ucuna karış kurşun koymuş,
Kara yanaklı kamçıyı
Kavrayıp çevirerek,
Şaklatarak Buurul'un
Sağrısına indirip,
Buurul'un başını çevirdi,

Kenarı çelik sırlı mızrağı
Akayar'a doğrultup
Gürleterek uzattı.
Dümbeki'nin* soyundan,
Bir bakarsan bir kişi,
Bir bakarsan bin kişi.
Kara benekli kaplan
Hemen çiğneyip yaracak gibi,
Önüne düşüp yürümüş,
Uçurum gibi ağzını açmış.
Çolak boz yeleli aslan

Does a foe come to contend with us,
Does he clash with us and strike at our head?
Into tamarisk-grown Ken-Kol, into Talas
Does a stranger-hearted man enter?
A fearsome warrior he is, a lion,
A monstrous one beyond all measure.
He is no son of an empty land,
No slave who wanders in vain.
If he thrusts his lance he leaves no healing.
If he grapples he leaves none alive.
Let me shout at him once and thrust my lance».
That deafens the ear when it strikes,
The hide of a four-year-old ox
He had stretched upon its core,
The hides of six he-goats
He had had braided tight and tighter still,
Its palm-grip inlaid with glass,
Its wrist-loop worked with ornament,
A tassel set upon its crown,
A span of lead set at its tip,
That black-cheeked whip
Gripping and whirling it around,
Cracking it down upon Buurul's
Croup he brought it down,
And turned Buurul's head about,

His glazed lance edged with steel
Leveling it at Akayar
He thrust it out with a thunderous roar.
Of Dümbeki's line,*
Look once — a single man,
Look again — a thousand men.
A black-spotted tiger
As if to trample and rend at once,
Walked on before him,
Its jaws agape like a chasm.
A maimed grey-maned lion

Yanı sıra nara salmış.
Koruyucusu tam dokuz –
Hunharın oğlu çunağı
Koruyup durmaktaymış.
Çırılçıplak derviş
Kahrolası Buurul'u
Yularından tutup dizginleyip,
Hoplata hoplata Buurul'unu
On iki cellat yedeklemekte.
Yaradan'ın verdiği bir baht bu,
Kımıldamadan aldırmadan,
Terkisine bağlamış
Deve boyu altın taht.
Coşup töre el attı.
Durmadan mızrak uzattı,
Yer yarıldı gürleyip,
Temreni çelik sırlı mızrak
Geliyor öylece
Yutacakmış gibi gürleyip.
Mızrak ucu gök yeşil,
Yanan kor gibi ayrılıp,
Gürleyen hunharın
Azrail heybeti görünüp,
Yetkin doğmuş koca aslan
Kımıldarsa Akayar
Yetişip mızrak vurdu.
Bedene mızrak değdirmeden,
Sahiden pehlivan Akayar
Mızrağı savuşturup vurdu.
Öfkesi geldi Ayar'ın:

«Kardeş mi diye yalvarsam,
Bir tutam canımı komaz ki.
Tutuşup yanası bu hunhar

Kardeşlik halini bilmiyor daha,
Böyle giderse onmaz – deyip,
Sırlı mızrağı savuşturup vurdu.
Bir sinek kadar kurnaz canı

Roared along at his side.
His guardians full nine –
The bloodthirsty one's crop-eared son
They stood guarding still.
A stark-naked dervish
Held the accursed Buurul
By the halter, reining him in,
Making Buurul prance and prance,
Twelve executioners led him in hand.
This is a fortune the Creator gave,
Unmoving and unheeding,
Bound behind his saddle
A golden throne tall as a camel.
Surging, the lord reached out his hand.
Without pause he thrust his lance,
The earth split open thundering,
The glazed lance with its steel head
Comes onward just so,
Thundering as if to swallow him whole.
The lance-point blue-green,
Parting like a burning ember,
Of the thundering bloodspiller
The dread of Azrail appearing,
The great lion born full-made —
Should Akayar so much as stir
He closed and struck with the lance.
Letting no lance touch his body,
Akayar, a wrestler true,
Parried the lance and struck.
Ayar's fury rose:

«If I plead with him as a brother,
He will not spare one shred of my life.
This bloodspiller, may he catch fire and burn,
Knows nothing yet of brotherhood,
If it goes on so, no good will come – saying,
He parried the glazed lance and struck.
His cunning life, no more than a fly's,

Böylece sağ esen kıldı –
Gök demirden tulgayı
Apaçık bahadır, hunhar aslan,
Tepesi sivri aybalta
Ağzı bir karış yayvan,
Savurduğu yerden kan saçan,
Altın yanaklı baltayı
Kavrayıp çevirerek,
Tulgaya indirdi,
163610 Böyle durdu hunhar,
Pehlivanmış Akayar,
Tulgadan kor çıktı,
Kalkanından ateş çıktı.
Yaman aslanın vuruşunu
Kıl kadar bile saymadan,
Yukarısını aşağısını kestirmeden,
Ölürüm diye düşünmeden,
Kılını kıpırdatıp aldırmaz,
Güçlü erin vurduğunu
163620 Topuğuna denk saymaz.
İşte o zaman Akayar
Keskin çelikten sırlı mızrağı
Kavrayıp ele aldı şimdi,
Sakalları diken diken,
Zırhı delip geçercesine,
Bir devrin başını kesercesine.
Öfkelenip mızrak alıp,
Her pusatını kuşanıp,
Çelikten dökme topuz
163630 On iki yivli, dört köşeli

He thus kept safe and sound –
The helm of grey iron
The manifest batyr, the bloodthirsty lion,
The moon-axe with its pointed crown,
Its edge a full span wide,
Scattering blood wherever it swung,
The golden-cheeked axe
Gripping and whirling it around,
He brought it down on the helm,
So stood the bloodspiller,
A wrestler indeed was Akayar,
Embers flew from the helm,
Fire flew from his shield.
The fearsome lion's blow
He counted not even a hair's worth,
Not reckoning what was above or below,
Never thinking he might die,
Not stirring a hair, unheeding,
The mighty man's blow
He counts not equal to his heel.
Then it was that Akayar
The glazed lance of keen steel
Now gripped and took in hand,
His beard bristling on end,
As if to pierce clean through armor,
As if to strike off a giant's head.
Enraged, he took up the lance,
Girded on his every weapon,
A mace cast out of steel,
Twelve-fluted, four-cornered

Hazırlananı ezip geçen
Beceriliymiş Akayar.
Alp ile, dev ile tutuşup,
Dangıl*mış Akayar.
İçse kana doymayan,
Ustalığı var imiş.
Çare bilir, akıllı,
Yamanlığı var imiş.

Crushing whatever stood prepared —
Skillful indeed was Akayar.
Grappling with alps and with giants,
A dangıl was Akayar.*
Who drinks of blood and is never sated —
Such mastery he had.
Knowing remedies, clever —
Such fierceness he had.

Yine boz yeleli bahadıra
Cazayıl atıp, yay çekip,
Kötü bir savaş saldı şimdi.
Kükreşerek koca aslan
Oçogor tüfeği doldurdu.
Devrilmeden bu yer,
Kalınlığıyla dayandı.
Güç yarıştırsa iki aslan
Halkı ağırlayacakmış gibi,
Altüst olmadan katı yer
Kalınlığıyla tütecekmiş gibi.

Dağ yarılıp, taş yanıp,
Çam kırılıp, kaya devrilip,
Şiddetle girip Akayar
Saldırıp mızrak uzatırcasına.
Çelik ağızlı sırlı mızrağı
Kestirilmez vurduğunda
Akolpok'un düğmeliği –
Düğmeliğin kenarına,
Tam nişan alınan yüzüne
Akayar mızrak saldı şimdi.
Esirgemeden mızrak saldı,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Kara yanaklı aybaltayı
Kavrayıp koca aslan
Akayar'ın mızrağına
Tam beline indirdi.
Mızrak kırılıp paramparça.
Çelikten yapılma sırlı mızrak
Çatırdayıp tuzla buz oldu.

Mızraktan çare bitince,
Kılıç ile saldırdı.
Kılıcına kılıcını
Hızırlı doğmuş koca aslan
Yine çarpıp savuşturdu.

Again at the grey-maned batyr
Firing the cazayıl, drawing the bow,
He loosed a wicked battle now.
Roaring aloud, the great lion
Loaded the Oçogor gun.
This earth, not overturning,
Held fast by its thickness.
When the two lions vied in strength,
As if it would host the people,
The hard earth, not upheaved,
As if it would smoke through all its thickness.
Mountains split, stones burned,
Pines snapped, crags toppled,
Akayar drove in with fury
As if charging and thrusting his lance.
The glazed lance with its steel mouth —
When he struck beyond all reckoning
The button-front of the Akolpok –
At the edge of the button-front,
Right at the face where aim was taken
Akayar now drove his lance.
He drove the lance unsparing,
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
The black-cheeked moon-axe
The great lion gripped
And on Akayar's lance
Brought it down full on its waist.
The lance broke all to pieces.
The glazed lance wrought of steel
Cracked and shattered to smithereens.

When the lance availed no more,
He attacked with the sword.
Sword against his sword
The great lion born with Hızır's favor
Again clashed and parried.

Kılıçtan sağ esen kaldılar,
From the swords they came off safe and sound,

Aslanlık hali böyledir,
Such is the way of lions,
Yamaca durdu Akayar,
Akayar stood upon the slope,
Yönelip sapladı Semetey.
Semetey turned and thrust.
Kılı kıpırdamadı koca erin,
Not a hair of the great man stirred,
Manas'ın oğlu boz yeleli er
Manas's son, the grey-maned man,
Yırtıcıya karşı dikildi,
Stood fast against the predator,
Yaman pehlivan Akayar
The fearsome wrestler Akayar
Haykırıp mızrak saldı,
Shouted and drove his lance,
Yerinden oynamadı Semetey.
Semetey budged not from his place.
Böylesini kim görmüş,
Who has ever seen its like —
Teke tek vuruşup,
Fighting man to man,
Bir devre saldıkları büyük kargaşa.
The great tumult they loosed upon an age.
Aybalta ile vuruşup,
They fought with moon-axes,
Aybaltalar hep paramparça,
The moon-axes all in pieces,
Sapı elde kaldı.
Only the hafts left in hand.
Kılıç bilenip paramparça,
Swords whetted, all in pieces,
Kını elde kaldı.
Only the scabbards left in hand.
Pusatın hepsini kırıp,
Breaking every weapon,
Kötü kavga saldılar,
They waged a wicked fight,
Her hileyi düşündüler,
They thought of every ruse,
Hepsini bırakıp,
Left them all aside,
At üstünde devirmece oynadılar,
Played at toppling from horseback,
Yakalaşıp durdular,
They kept grappling each other,
Bir gün değil, erenler
Not for one day — the champions
Yedi gün durmadan vuruştu.
Fought seven days without pause.
At üstünden çekiştiler,
They wrestled from horseback,
Buurul ile Çon Küren
Buurul and Çon Küren
Dizden kuma battılar,
Sank knee-deep in the sand,
Kim görmüş böyle savaşı,
Who has seen such a battle —
İki aslan gördü işi.
Two lions saw the work through.
Çekişmeden sarsışıp,
Shaking each other in the struggle,
Yer sıyrılıp toz olup,
The ground scraped bare and turned to dust,

At böğründen kan olup,
The horses' flanks running blood,

Yenişemeden durdular.
They stood, neither overcoming.
Kalkan kırılıp çatırdayıp,
Shields cracked and splintered,

Kaftan yırtılıp lime lime,
Çarpışan erenler,
Meydandaki yiğitler
Can esirgemeden çırpınıp,
Göç çadırı gibi toz yumakları
Yolu açık olsun, bu temaşa
Akbaba gibi uçup savruldu.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Böylesi bir kapışmayı
Böylesini kim görmüş?
Yırtıcıların hepsinin gözü önünde,
Kırışarak saldıkları büyük kargaşa,
Kavrayıp karşılıklı tutuşup,
Zülfikâr'ı çekiştiler,
Çelmeleşemeden durdular,
Akayar pehlivan, Semetey
Yenişemeden durdular.
Denk getirip balta vuramadan,
Birbirinin çaresini
İki aslan bulamadan,
Topuz ile vuruşsalar
Tulga kırılıp paramparça,
Çomaklardan çıkan kor
Dört bir yandan saçılıp.
Şaşakalıp vuruşup,
Erenlerin hali böyledir –
Yenişemeden duruşup,
Teke tek vuruşup,
Erenlerin hali böyledir –
Üstün gelemeden duruşup,
Ok geçmez kaftanlar bozulup,
Dayanmayıp düğmeler
Paramparça kopup,
Çıngıraklar çalınıp,
El şaşırıp yanılıp,
Erenlerin hepsi
Görmeye dayanamayıp dağıldılar.
Çinli, Kırgız şaşakalıp,

Kaftans torn to tatters,
The champions in collision,
The warriors on the field
Struggled on, unsparing of life,
Balls of dust like a migrating tent-train —
May its road be open — this spectacle
Whirled up and flew like a vulture.
Ear has heard, eye has seen,
But such a grappling as this —
Who has ever seen its like?
Before the eyes of all the predators,
The great tumult of their clashing,
Gripping, locked each on each,
They tugged at Zülfikâr,
They stood, neither able to trip the other,
Akayar the wrestler and Semetey
Stood, neither overcoming.
Neither landing a well-timed axe-blow,
Each the other's undoing
The two lions could not find,
When they fought with maces
Helms broke all to pieces,
The embers flying from the cudgels
Scattered on every side.
Fighting on astounded,
Such is the way of champions –
Standing, neither overcoming,
Fighting man to man,
Such is the way of champions –
Standing, neither gaining the upper hand,
Arrow-proof kaftans ruined,
The buttons, unable to hold,
Torn off all to pieces,
The little bells a-ringing,
Hands losing their way, erring,
All of the champions
Could not bear to watch and scattered.
Chinese and Kırgız stood astounded,

Temaşaya baktılar,
Savaşa ikisi giriştiler,
Seyreden dev, pehlivan
Candan geçip attılar.
Tulparların hepsi
Kurtça koşup yaslanıp,
Sallanan koca baş
Kapkara kana bulandı.
Kuyrukları tulparın
Kızıl pusa, toza kesti,
Kâkülleri tulparın
Kızıl koyu kana kesti.
Çam dağı gibi mızrağını
Can esirgemeden yiğitler
Tam görünen yere vurdular.
Akkelte ile Oçogor
Yankılanıp kurşunu vınlayıp,
Mızrakların ucu uçup,
Paramparça saçıldı.
Avuç etleri oyulup,
Ok geçmez kaftanlar gerilip,
Yenişemeden durdukları demde,
Almambet oğlu er çora,
Ay âlemi kasıp kavuran
Amansız aslan çora
Püskülü yok mızrak alıp,
Beline yalın kılıç kuşanıp,
Sarı sahtiyan şalvar giyip,
Görklü yırtıcın
Sayısız tümen düşman çıksa,
Can esirgemeden sıkı dalar.
Bulut gibi uçup atılıp,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulup.
Opol Dağı gibi boz ata binip,
Görklü doğmuş Külçoro,
Görenin gönlü ona akar,
Kahrından bahadırın

They watched the spectacle,
The two of them joined battle,
The watching giants and wrestlers
Forsook life itself and fired.
All of the tulpar steeds
Ran like wolves, leaning hard,
The great swaying heads
Were smeared with pitch-black blood.
The tails of the tulpars
Turned to red haze and dust,
The forelocks of the tulpars
Turned to thick red blood.
Their lances like a mountain pine
The warriors, unsparing of life,
Struck full where the mark showed plain.
Akkelte and Oçogor
Echoed, their bullets whining,
The lance-points flew off,
Scattered all to pieces.
The flesh of their palms gouged out,
Arrow-proof kaftans stretched taut,
In the hour they stood, neither overcoming,
Almambet's son, the brave çora,
Scourge and scorcher of the moonlit world,
The merciless lion çora,
Took up a lance without a tassel,
Girded a naked sword at his waist,
Donned trousers of yellow morocco leather,
Your splendid bird of prey —
Should countless tümens of foes come forth,
He dives in hard, unsparing of life.
Flying, hurling himself like a cloud,
Moving like a sparrowhawk,
Finding counsel from the unseen.
Mounted on a grey horse like Mount Opol,
Külçoro, born splendid,
The heart of all who see him flows to him,
At the wrath of the batyr

Yer sarsılıp, taş devrilir.
Demir tırnaklı küheylanım,
Kapı kanadı gibi ak dişi –
Halktan başka bir diş
Işıldayıp çıkıvermiş.
Akayar bizim ağabeyimiz,
İçse kana doymayan.
Yöneldi mi can komayan,
Şahinin uçup aşamadığı,
Karanlıkta sürülse
Kaplan gibi sinsice yürüyen.
Görünürde bir canın basmadığı
Bahadır yürekli, aslan gayretli
Kara-Tanşar dağı gibiyim,
Pehlivanlığı böyledir,
Bahadır çoran yetişmiş,
Çarpışmakta olan ikisinin
Ortasına düşüverdi.
Hoplayan Buurul'u
Sağ eline aldı,
Yalpalayan Çon Küren'i
Sol eliyle Külçoro
Yine kavrayıverdi,
Kapıştırmadan ikisini
Araya girip ayırdı,
Ortalarında Külçoro
Aracılık ederken
İki aslan ayrıldı,
Ortalarında Külçoro
Gök tepe, dağ gibi göründü.
Kırgız için doğmuşsun.
Hiddetlenip Boz atın
Yorulmadan başını çevirdi,
Çin'e saldın velveleyi.
İki aslan yırtıcıyı
Becerikli doğmuş Külçoro
Araya girip ayırdı.
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmayan aslan çora,

The earth quakes and stones topple.
My iron-hoofed courser,
His white teeth like a door's leaf –
A tooth apart from other folk
Had sprung forth gleaming.
Akayar is our elder brother,
Who drinks of blood and is never sated.
Once he sets on, he spares no life,
Where the falcon cannot fly across,
If driven through the dark
He stalks as stealthy as a tiger.
Where no soul in sight has trodden —
Batyr-hearted, lion-mettled,
I am like the mountain Kara-Tanşar,
Such is his prowess,
Your batyr çora came up,
Of the two locked in combat
He dropped down in the midst.
The prancing Buurul
He took in his right hand,
The reeling Çon Küren
With his left hand Külçoro
Seized in his turn,
Not letting the two grapple
He stepped between and parted them,
Between them Külçoro
As he made his mediation
The two lions drew apart,
Between them Külçoro
Loomed like a blue hill, like a mountain.
You were born for the Kırgız.
In his heat, his grey horse's
Head he turned untiring,
You loosed uproar upon China.
The two lion predators
Külçoro, born skillful,
Stepped between and parted.
Flat-jawed, broad-tongued,
The unerring lion çora,

Ay ålemi kasıp kavuran
Amansız er çora,
Yavaş söyleyip, pek vurgulayıp,
Buurul'u alıp sevinip,
Almambet oğlu Külçoro
Koyverdi söze başlayıp:
«Kurbanınız olayım, iki ağam,

Altı ay binilse yorulmaz

Akayar ile Semetey,
İkisi de bir öz kardeşim.
Söylenen söze bakınız,
Kızıl geçitli kaya gibiyim,
Denk getirip, sayısız koldan
Karşılaştıran Hüdam!
Karşılaşınca Akayar
Sönmüş ateşi tutuşturdun,
Ölecek canı dirilttin.
Bilinmeyeni bildirip,
Bildirip yola koydun.
Sezilmeyeni sezdirip,
Doğru yola düşürdün,
Ağabeyimiz Akayar,
Bildik asil zatını.
Kurban olsam yeridir Hüda'ya,
Alıp verdin Çin'den
Ar Buurul gibi atımı,
Hızır dokunmuş Akayar,
Kırk yıl Kalmuk gezsen de

Belime bağ, belimsin,
Bereketli aslanımsın.
Yer kaynatan Kakan'dan
Koşuşturup bulduğum,
Yediye birden el veren
Akayar benim aslanım.
Ey, Akayar ağabey,
Meğer dönmez olmuşum!

Scourge and scorcher of the moonlit world,
The merciless brave çora,
Speaking softly, pressing firmly, Rejoicing to take Buurul,
Almambet's son Külçoro
Let loose and began to speak:
«Let me be your sacrifice, my two elder brothers,
Ridden six months he tires not —

Akayar and Semetey,
Both of you my own true brothers.
Heed the words that are spoken,
I am like a crag with a red defile,
Bringing you together from countless roads,
My Hüda who made you meet!
When you met, Akayar,
You kindled the fire gone out,
You revived the life about to die.
Making known the unknown,
You made it known and set us on the road.
Making felt the unfelt,
You set us on the true road,
Our elder brother Akayar,
We have known your noble self.
It is fitting I be sacrificed to Hüda,
You took from China and gave me back
My steed, the likes of Ar Buurul,
Akayar, touched by Hızır,
Though you roamed forty years among the Kalmuks
You are the sash at my waist, my very spine,
You are my lion of abundance.
From Kakan that makes the earth seethe,
Whom I found in my running to and fro,
Who lends a hand to seven at once —
Akayar is my lion.
O elder brother Akayar,
It seems I became one who returned not!

Küheylanım, ağamın sırrını
Söylemez olmuşum meğer.
Böbürlenip duran ben toy,

Çok övünüp durmuşum,
Ağa, iyiliğini unutup,
Gaflette kalmışım.
Atın dolandığı kazık gibi
Kupkuru kalmışım meğer,
İyiliğini unutup,
Şaşkın şaşkın bakan ben çora
Kâfir olmuşum meğer.
Padişah ağa, aslan işte,
Akayar ağa, başımı kesersen

ben işte! Surkoyon armağan, ben satılık!
Kaplan ağam Akayar,
Kanımı dökersen ben işte!
Ters oldu işimiz,
Kılıçla başı alınız.
Kıyarsan işte can,
Bahadır, kurban ediniz!
Güler yüzlü doğmuş er işte,
Ağabey, gönlünüze alınız.
Yok edersen, ağam, işte al,

Saçarsan işte kan,
Kıyarsan işte can,
Paha biçip satarsan işte mal,
Öldürürsen Çin'den gelmiş
Akayar ağam olmasa,
işte kul! Çin'den nasıl alayım,

Derin kazarsan işte çukur,
Kaynatırsan işte çorak tuz,
Emanetini söylemeyen
Sersem çora ben işte!
Eştek elinin nazlısı,

My courser — my elder brother's secret,
It seems, I left untold.
I the fledgling, ever boasting,

I stood vaunting overmuch,
Elder brother, forgetting your kindness,
I remained in heedlessness.
Like the stake a horse winds round
It seems I stood bone-dry,
Forgetting your kindness,
I the çora, staring bewildered,
It seems I turned infidel.
Padishah brother, here is the lion,
Brother Akayar, if you would cut off my head —
here am I! Surkoyon is the gift, I am for sale!
My tiger brother Akayar,
If you would spill my blood, here am I!
Our affair went awry,
Take this head with the sword.
If you would slay, here is a life,
Batyr, make your sacrifice!
Here is a man born smiling-faced,
Elder brother, take him to your heart.
If you would destroy, my brother, here — take,
If you would scatter, here is blood,
If you would slay, here is a life,
If you would price and sell, here are goods,
If you would kill one come from China —
Were it not for my brother Akayar,
here is a slave! How could I have taken from China
If you would dig deep, here is a pit,
If you would boil, here is barren salt,
Who spoke not the trust he carried —
Here am I, the addled çora!
The darling of the Eştek land,

Camgırçı'nın küçüğü –
Akayar ağam bu işte!
Ey, Semetey ağabey,
Yiğitliğin çok, aklın yok,
Toy ağamı ne edeyim,
Kızıl püsküllü Çin oğluymuş gibi
Teke tek meydana çıktın,
Kalday'dan gelen Kalmukmuş gibi
Çatır çatur vuruştun,

Camgırçı's younger kin –
Here he is, my brother Akayar!
O elder brother Semetey,
Great is your valor, wit you have none,
What shall I do with my callow brother —
As if he were a red-tasseled son of China
You rode out to single combat,
As if he were a Kalmuk come from Kalday
You fought crash upon crash,

Nice gece, nice gün
Ağam Akayar ile kapıştın.
Önceden söylediğim sözüme bak,
Şurada duran Akayar
Sana yadigâr olur.
Evinin tündüğü olacak konuğun,
Bitti, ağam, sözümü dinle!
Aklın başından gidecek,
Akayar anlatırsa destanını,
Kurbanın olayım Akayar,
Altı ay binilecek küheylana,
Kurban olsam yeridir böylece,
Şu Altay'dan gelen kardeşe.
Uluklarını, aslanlarını
Söylesem hasret bitmez,
İnsandan çıkmış, öz kardeş

So many nights, so many days
You grappled with my brother Akayar.
Heed the word I spoke before,
Akayar standing there
Shall be a keepsake for you.
Your guest shall be the tündük of your house,
It is done, my brother — hear my word!
Your wits will leave your head
When Akayar tells his epic tale,
Let me be your sacrifice, Akayar,
For a courser to be ridden six months,
It is fitting I be sacrificed thus
For this brother come from the Altay.
Of your great ones, your lions,
Were I to speak, the longing would not end,
Sprung from mankind, an own true brother —

Akayar gibisi bulunmaz.
Gaipten karşımıza çıkan
Akayar ağam rast gelip,
Yüz akım böylece korundu.
Akayar ağam yokken
Sinek kadar canım kavruldu,
İşte sarp yere düşmüş Buurul'u,
Boz yeleli çoran vardığında,
Gökbörü oğlağı gibi kaldırıp
Alan ağam değil mi!
Bilinmeyeni bildirip,
Sezilmeyeni sezdirip,

The like of Akayar is not found.
Come out before us from the unseen,
My brother Akayar met us on the way,
And thus the honor of my face was saved.
When my brother Akayar was not there
My fly-small life was scorched,
There — Buurul fallen on the sheer cliff,
When your grey-maned çora arrived,
Lifting him like the kid in gökbörü —
Was it not my brother who took him up!
Making known the unknown,
Making felt the unfelt,

Doğru Kakan yoluna
Koyan ağam değil mi.
Ölümüne ahdedip,
Vaadi sağlam kılıp,
Ak çelik ağzını yalaşıp,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Ağamın söylediği söz idi.
Meydana çıkıp yedekleyip,

On the true road to Kakan —
Was it not my brother who set us.
Swearing an oath unto death,
Making the pledge fast,
Licking together the white steel's edge,
Chewing together the white wheat flour —
Such was the word my brother spoke.
Riding out and leading him in hand,

Yedi kapılı Kırgız'a
Alıp git demişti.
Söylediği sözü unutan,
İnsan benim gibi olur mu,
Sersem doğmuş benim gibiyi
İnsan sayan onar mı?
Hayli yaman yurt idi,
Kırgız'a geri yürüyünüz.
Eğri ise bu söz,
Kurbanın olayım, han ağa,
Şurada duran çorayı
Kara eşek yapıp bininiz!
Öldüğünü sordu.
İnsan, Akayar sözünü duyunca, Babası
Altay'da doğup
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün gelecek koca aslan,
Külçoro'suyla ikisi birlik,
Hoplata hoplata Buurul'unu
Yedekleyip armağan etti.
İçi baştan başa ateş, alev,

To the seven-gated Kırgız
Take him away, he had said.
One who forgets the word once spoken —
Can any man be like me,
One born addled like me —
Does he who counts him a man ever prosper?
It was a right fearsome land,
March back to the Kırgız.
If this word be crooked,
Let me be your sacrifice, khan brother,
The çora standing there —
Make him a black donkey and ride him!
He asked who had died.
A man, hearing Akayar's word, His father born in the Altay,
From his father, the grey wolf Manas,
The great lion who shall prevail,
He and his Külçoro as one,
Making his Buurul prance and prance
He led him in hand and gave him as a gift.
Within, all fire and flame from end to end,

Dayanamayıp yiğitler,
Akayar ile Semetey,
Dünyadan geçiştiler,
Boz keseyle gök keseyi
İkisi yan yana çözüştüler,
Gökteki bulut gibi
Kımıldanıp kalktılar,
Göğüslerini dayaşıp,

The warriors could bear no more,
Akayar and Semetey,
They forsook the world together,
The grey pouch and the blue pouch
The two untied side by side,
Like the cloud in the sky
They stirred and rose,
Breast pressed against breast,

Dost oluverdiler.
Ak buğdayın unu gibi
Yoğruluşup kaldılar,
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılışıp kaldılar.
Ezip kurut katılmış gibi
Kaynaşıp gittiler.
Boz yılkı gibi ağarıp,
Katılışıp gittiler.
On iki uzuv, bin damar,
Biri kalmadan kımıldayıp,
Homurdanıp iki aslan

They became fast friends.
Like the flour of white wheat
They were kneaded into one,
Like the hair of the white gazelle
They slipped smooth together.
As if crushed kurut were stirred in,
They melded and merged.
Turning pale like a grey horse-herd,
They joined and mingled.
Twelve limbs, a thousand veins,
All stirring, not one left still,
Growling low, the two lions

Ah, dünyalık dost olup,
Babası asil hunhar aslan,
O Akayar pehlivandan
Evvelki sırrını sordu.
Altı kapılı hazineyi
Açtığını sordu,
Kara Çinlinin Kırgız'ı
Ezdiğini sordu.
Kırgız'ın sürgün olup perişan düşüp
Gördüklerini sordu,
Nice atasının Kakan'dan
Geldiğini sordu.
İşte o zaman Akayar,
Görüp bilen ahali,
Candan geçip attı.
İşte o zaman Akayar
Destanı baştan anlattı:
«Kurnaz tulparımın basmadığı
Yer bütün kaldı mı ki?
Zavallı Ayar'ın koşmadığı
El bütün kaldı mı ki?
Çelik mızrak dürtüşüp
Boyun eğmeyen şehir Dagalak,
Bununla itişip,
Benim görmediğim yer kalmadı,
Benim görmediğim el kalmadı.

Ah, becoming friends for this world's life,
The fierce lion of noble father
Of that wrestler Akayar
Asked his former secret.
The six-gated treasury —
He asked how he had opened it,
How the black Chinese the Kırgız
Had crushed, he asked.
How the Kırgız, exiled and cast into misery,
What they had seen, he asked,
How many of his fathers from Kakan
Had come, he asked.
Then it was that Akayar —
The folk who saw and knew
Cast life itself aside.
Then it was that Akayar
Told the epic from the start:
«Untrodden by my cunning tulpar
Is any land left whole?
Unrun by poor Ayar
Is any country left whole?
Thrusting with steel lances,
Dagalak, the city that bows to none —
Shoving against it,
No land is left I have not seen,
No country is left I have not seen.

Benim adım Akayar –
Kırgızların yamanı.
Eren Eştek var olmuş,
Eşteklerden Camgırçı
Han sanını almış.
Çarpışmaya girip pişip,
Nice alptan dua alıp,
Er Camgırçı diye anılıp,
Çaylağı besleyip kuş edip,
Dermeyi derleyip yurt edip,
Teskeyçi'yi mekân edip,

Başıboşu toplayıp el edip,
Kayıp Ata'yı baş edip,
Kumu toplayıp taş edip,
Dermeyi derleyip baş edip,

Ceti-Özön'ü mekân edip,
Ceti-Özön'ün Kırgız'ını
Ustalıkla el edip.
Düşüncesiyle var edip,
Sandığının hepsini
Sarı altın mala doldurup. Mızraklaşana rastladım,
Camgırçı böyle dururken,
Sahiden öfkem geldiğinde
Anası ayrı, babası bir
Er Camgırçı böyleydi.
Benim babam – er Eştek,
Kuğu gibi sakalı ağarıp,
Kuzgun gibi gözü kızarıp,
Sakalı kuğu gibi ak iken,
Ecel yolu yakın iken,
Babam zavallı kocamışın
Işıl ışıl gözü sönüp,
Bal şeker gibi sözü gidip,
Gayreti tam beli gidip,
Yanından kaçıp eli gidip.

My name is Akayar –
The terror of the Kırgız.
The champion Eştek there was,
Of the Eşteks, Camgırçı
Took the title of khan.
Entering combat, seasoned by it,
Winning blessings from many an alp,
Renowned as Er Camgırçı,
Rearing the kite into a hunting bird,
Gathering the scattered into a homeland,
Making Teskeyçi his abode,

Gathering the masterless into a people,
Making Kayıp Ata their head,
Gathering sand and making it stone,
Gathering the scattered and making them chiefs,
Making Ceti-Özön his abode,
The Kırgız of Ceti-Özön
By mastery he made a people.
By his thought he brought them into being,
And all of his chests
He filled with yellow gold and goods. I met all who would cross lances,
While Camgırçı stood thus,
When my anger truly rose —
Of a different mother, one father —
Such was Er Camgırçı.
My father – the brave Eştek,
His beard whitened like a swan,
His eye reddened like a raven's,
While his beard was swan-white,
While the road of death drew near,
My poor aged father's
Bright-gleaming eye went dark,
His speech sweet as honey-sugar went,
His stout loins' strength went,
His people fled from his side and went.

Hani, kocayıp geldiği demde, Benim
güreşmediğim düşman kalmadı.
Yorga atını yiğitlikten
Tanımaz olduğu demde,
Dirilikten ölüme
Varıp kaldığı demde,
Öleceği çağında
Er Eştek babam beni görmüş,
Toyuma doksan kesmiş,
Adımı Akayar koymuş.
Beni görüp dururken
Yiğit babam ölmüş,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Koca babam görmüş,
Kocamış babam ölünce
Halk toplanıp gömmüş.
Benim başıma puhu tüyü takmışlar,
Birlikte koşturdum onunla.

Lo, in the hour his age came on him, No
foe is left I have not wrestled.
His ambling steed, from failing manhood,
In the hour he knew it no more,
From living unto death
In the hour he passed and lay,
In the season of his dying
My father Er Eştek beheld me,
Slaughtered ninety head for my feast,
And named my name Akayar.
While he yet looked upon me
My valiant father died,
The true homeland of no returning
My aged father saw,
When my aged father died
The people gathered and buried him.
They set an eagle-owl plume upon my head,
And I galloped together with it.

Bahadır hanın oğlu diye,
Zavallı yurdum beslemiş.
Ben on altı yaşa gelince,
Serpilip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Hani kardeşleri güldürdüm,
Düşmanları yaktım.
Düşmanları ezdim,
Âleme kargaşa saldım.
Deveyi yumrukla devirdim.
On beş yaşta oynadım,
On altıya gelince
Ok yılanı gibi süzüldüm.
Babacığımın ok geçmezini
Ordadan seçip giydim.
Ok yetişmez tulparı
Yılkıdan seçip bindim.
Dörtnala sürüp,
Kulak duymuş, göz görmüş
Yerlerin hepsini dolaşıp,

Saying: son of the batyr khan,
My poor homeland reared me.
When I came to sixteen years,
I shot up and became a man,
The equal of any man's son,
Lo, I made my brothers laugh,
I burned my foes.
I crushed my foes,
I loosed turmoil on the world.
I felled a camel with my fist.
At fifteen I played,
When I came to sixteen
I glided like an arrow-snake.
My dear father's arrow-proof mail
I chose from the horde and donned.
The tulpar no arrow overtakes
I chose from the herd and mounted.
Riding at full gallop,
All that ear has heard and eye has seen —
I roamed through all those lands,

Benim çarpmadığım dağ kalmadı,
Karşıma çıkanın hepsini
Kul köle edip düşürüp,
Hükmedip durduğum demde,
Karşı gelirse düşmanı
Kara kana boyayıp,
Çatırdatıp tokmaklayıp,
Ezip durduğum demde.
Hani, Ceti-Özön suyunu tutan,
Yenip kimsenin gelemediği,
At-Başı'yı yaylayan,
Kuru kazığını bağlayan,
Faltaşı gözü Çolpan yıldızı gibi,

Ay kulağı kalkan gibi
Koşoy'a katıldım,

No mountain is left I have not struck,
All who came out against me
I brought down into bondage,
In the days I stood in dominion,
If a foe defied me
I dyed him in black blood,
Bludgeoned him till he cracked,
In the days I stood crushing all.
Lo, holder of the waters of Ceti-Özön,
Whom none could come and conquer,
Who summers on the At-Başı,
Who ties up at the dry tethering-stake,
His eyes wide as divining-stones, like the star Çolpan,
His moon-ears like shields —
I joined Koşoy,

Ağamız Koşoy güç olup,
Türlü türlü can olup,
Dağ gibi çomağı ele alıp,
Dağı da birlikte vuran,
Çomağından od çıkıp,
Vursa dağdan ateş çıkardı.

Kapalı yere bir vursa,
Geçit göçüp yol olurdu,

O çağda Kırgız'a
Kaplan Koşoy ulu idi.
Altı-Şaar'ı berkiten
Ağam Koşoy ihtiyar,
Rast gelen canı yakardı.
Ağam Koşoy güç idi,
Kendisi keramet ehli can idi.
Dik bakıp düşmanın sataşamadığı,

Ağam Koşoy ihtiyara
Dik bakan sağ kalmazdı.
Ejderha ile büyüleşen,

Our elder Koşoy was our strength,
Being a soul of many kinds,
Taking his mountain-great cudgel in hand,
Striking mountain and all together,
Fire leapt from his cudgel,
When he struck, he drew flame from the mountain.
One blow on ground shut fast,
And the pass would cave and become a road,
In that age for the Kırgız
Koşoy the tiger was the great one.
Who made Altı-Şaar fast —
My elder Koşoy the aged
Burned whatever soul he met.
My elder Koşoy was strength itself,
Himself a soul of wonder-working grace.
Whom no foe dared face with a level stare —
At my elder, aged Koşoy,
Whoever stared level did not live.
Who traded spells with the dragon,

Alp ve dev ile tutuşan.
Ağam Koşoy böyledir,
Sıkı çizilmiş büyük işin
Düğümünü çözüp pişmiş,
Atlısı da alp, yayası da alp,
Bunların hepsini kırıp,
Pehlivan Koşoy diye ün almış.
Karşısına çıkanı deviren,
Düşman görse üstüne yürüyen.
Çarpışmadan geri durmayan,
Ecelden geri dönmeyen,
Karşı kaledeki Turfan'ın
Yolunu açıp dururken,
Bağlanıp kalmış pazarın
Bağını çözüp dururken,
Yanaşıp gölgesi oldum.
Seksen pehlivan, doksan alp
Tek tek girip vuruştuk.
İtalı'nın elinden,
Kırk günlük çölünden,

Who grappled with alp and giant.
Such is my elder Koşoy,
Of the great task drawn tight
He was seasoned in loosing the knot,
Their riders alps, their foot-men alps,
Cutting all of them down,
He won fame as Koşoy the wrestler.
Toppling all who came against him,
Marching on any foe he saw.
Never shrinking from combat,
Never turning back from death,
Of Turfan in the fortress opposite
While he was opening the road,
Of the market bound shut
While he was loosing the bond,
I drew near and became his shadow.
Eighty wrestlers, ninety alps —
One by one we went in and fought.
From the land of İtalı,
From its desert of forty days,

Orogon Dağı'nın çukurundan,
Karıncası it kadar var,
Çon-Orkon boyundan,
Koybos denen üçü var,
Bir Koybos'un kendisinde
Doksan aslan gücü var.
O Koybos'tan kurtulup,
Kuralı denen yılkı var.
Yelesi ile kuyruğu –
Yılkıya benzer görünüşü.
O Kuralı yılkının
Dökme demirdir tırnağı.
O karakola yanaşıp yürüyüp,
Koşoy handan ayrı düşüp,
Azaba başım tutulup,
Ecelden nasıl kurtuldum.
Kulun bakmadığı, halkın bilmediği
—

From the hollow of Mount Orogon,
Where the ants are big as dogs,
From along the Çon-Orkon,
There are three called Koybos,
In a single Koybos alone
There is the strength of ninety lions.
Escaping from that Koybos —
There is a horse-herd called Kuralı.
Its mane and its tail –
In looks it resembles a horse-herd.
Of that Kuralı herd
The hooves are of cast iron.
Drawing near that watch-post, walking on,
I fell apart from Koşoy khan,
My head was caught in torment,
How did I ever escape from death!
Untended by slave, unknown to the people
—

Yola düşüp gitmişim,
Kırk urgan boyu dümdüz derin
Çukura düşüvermişim.
Dönsem de uçup çıkılmaz
Tuzağa düşüvermişim.
Azaptan kurnaz canın kurtulamayacağı

Ele düşüvermişim.
Rast geleni yakıveren
Kora düşüvermişim,
İğne ucu delik bulunmaz
Zora düşüvermişim.
Çin kalabalık, ben yalnız,
Hüda'ya ettiğim mi var?
Elim ayağım bağlanıp,
Kahrolası Çin'den
Horluk gördüm sürülüp.
Çin hanı Konurbay –
Hile bilir domuz ah,
Görücülere övdürüp,
Endam bilene beğendirip,
Alıp çıktı Beecin'den,
Ayırdı böylece elimden.

Nice sıkışık bel gördüm,
El varmayan yer gördüm,
Bu dünyanın cehennemini
Toplayıp bin kez gördüm.
Elim çemberle bağlanıp,
Horluk görüp sürüldüm.
Gerisini söyleyip nideyim,
Şamır gibi sızlanıp oturup,
Dibine ne zaman ereyim.
Beecin'in öte yüzünde,
Kakançı'nın Dınşa'sının
İki yıllık yolunun
Onun öte ucunda
Yaratılmış can gördüm,
Kovalayıp avlanan hayvan gördüm,

Upon such a road I set out,
Forty lasso-lengths sheer and deep —
Into such a pit I tumbled.
Turn as I might, no flight could clear it —
Into such a snare I had fallen.
Whence no cunning soul escapes its torment —
Into such hands I had fallen.
That burns whatever it meets —
Into such embers I had fallen,
With no hole even a needle's point wide —
Into such straits I had fallen.
The Chinese were many, I was alone,
What wrong had I done to Hüda?
My hands and feet were bound,
From accursed China
I saw contempt, driven along.
The khan of China, Konurbay –
Ah, the swine who knows all guile,
Had the appraisers sing its praise,
Had judges of fine form admire it,
He carried it off out of Beecin,
Thus parted it from my hand.

Many a strait pass I saw,
I saw places where no hand reaches,
The hell of this world
I saw gathered a thousand times over.
My hands bound in an iron hoop,
I was driven on in contempt.
What use to tell the rest —
Sitting moaning like Şamır,
When should I ever reach its bottom?
On the far side of Beecin,
Of Kakançı's Dınşa,
Of its two years' road,
At the far end of that
I saw created souls,
I saw beasts hunted down in chase,

Karısı insan, erkeği it,
O yaratıkların içinden geçtim,
Yine bir yıl yol tepip,
Belayı, mihneti çok çekip, Başında tek gözü var.
Nice türlü hayvan görüp,
Türlü türlü can görüp,
Büyük Kaa Dağı'nın beri yanı,
Ettiği hayvanca, kendisi insan,
Cevher çıkan madeninin
Biraz ötesindeki yüzünde
Çetin bir bozkır gördüm ben.
Şaşakalır koca baş.
Can-yürümezin çölü imiş,
O insanın halini sorarsan,
Beecin'deki Çinliler
Dınşa-Talaa der imiş.
O çöle vardığımda
İki elim bağlıydı,
İki gözüm dört dönmede,
Çölün halini sorarsan,
Kuma konsa kazanı
Fokurdayıp kaynardı.
O yurdun huyu –
Et pişimi olunca
Kaşık suyu kalmazdı.
O çölden geçerken
Sinek kadar canım cıyaklayıp,
Yılan görse yalayıp yer.
İliğim kemiğim sızlayıp,

Gücüm dermanım gidince,
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı soluk, sölpük.
Bu halden ayrılıp,
Allak bullak olmuşum,
Beden gayreti, güç gidip,
Aklım büsbütün gidip,
Yarı budala olmuşum,

The wives human, the males dogs,
I passed through the midst of those creatures,
Trudging the road yet another year,
Suffering much bane and hardship, It has a single eye upon its head.
Seeing beasts of many kinds,
Seeing souls of every kind,
On the near side of the great Mount Kaa,
Its deeds a beast's, itself a man,
Of the mine that yields the gem,
On the face a little way beyond it
I saw a grim steppe there.
The great head stands astounded.
It was the desert where no soul walks,
If you ask the state of those people,
The Chinese in Beecin
Called it Dınşa-Talaa.
When I came to that desert
Both my hands were bound,
My two eyes darting every way,
If you ask the state of the desert —
A cauldron set upon its sand
Would bubble up and boil.
The custom of that land –
In the time meat takes to cook
Not a spoonful of water would remain.
While crossing that desert
My fly-small life squealed within me,
A snake they see, they lick it up and eat it.
My marrow and my bones aching,

When my strength and vigor went,
But a spoonful of my blood remained,
My flesh remained wan and slack.
Coming out of that state,
I was all in disarray,
The body's vigor and strength gone,
My wits altogether gone,
I became half a simpleton,

Kötü ada konmuşum.
Tulparın koşup aşamayacağı
Beli aşıp varmışım,
Doğalı insanın görmediği
Yeri basıp varmışım.
Capadı denen beline
Varıp da rast geldim
Tek Göz denen eline.
Orada duran halkının
İnsanın bilmediği dili var,
O yanası yurdun
Türlü türlü işi var,
Dolup taşan işi var.
Yalın ayak, yalın baş,
Boynuna vurduğu yükü var,
Gövdesinde hayvanca tüyü var,
Gaipten yiyecek arayan,
Her daim öfkesi var.
Yaratılışı heybetli,
Halkın huyu şöyledir –
Yaratılıştan töresi var.
Porsuk görse tutup yer,
Marmot görse söküp yer.
Karga görse kapıp yer,
Kurbağa görse basıp yer,

An ill name was set upon me.
That no tulpar could run and cross —
Over such a pass I went,
That no man since creation has seen —
On such ground I trod and went.
To the pass called Capadı
I came, and there I met
The land called Tek Göz.
The folk that dwell there
Have a tongue unknown to man,
That land, may it burn,
Has doings of every kind,
Has doings brimming over.
Barefoot and bareheaded,
It bears loads slung upon its neck,
On its body it has a beast's pelt,
Seeking food from the unseen,
It has fury at every hour.
Awesome in its making,
The custom of the folk is this –
They have their law from creation.
A badger they see, they seize and eat,
A marmot they see, they rip out and eat.
A crow they see, they snatch and eat,
A frog they see, they stamp on and eat,

İt yer, bit yer deyiverir. Beriki üstün doğmuş Külçoro
Ne denk gelip çıkarsa
Komadan hepsini yer.
Akıl bulamadan sersem dolanıp,
Nice yıl, nice ay
O yurtta tutulup,
Kuvvetim yok, dermanım yok,
Arıklayıp kalmışım,
Kulun görmediği eli görüp,
Mihneti, müşkülü ben görüp,
Garip olup kalmışım.
Akıl kısa, derman yok,

Dog they eat, louse they eat, they say.
Külçoro here, born surpassing,
Whatever comes before them
They eat it all, leaving nothing.
Wandering dazed, finding no counsel,
For many a year, many a month
Held captive in that land,
No strength had I, no vigor,
I wasted away to nothing,
Seeing lands no slave has seen,
Seeing hardship and travail,
I was left a forlorn stranger.
Wit ran short, vigor was gone —

Semetey, senin sayende
Kırgız'ı buldum, hasretim yok!» Yiğit ağam verdi diye,

Deyip, böylece, Akayar
Kapka-Kır'da durdu,
Geçmiş günleri andı.
Eşi görülmedik bağlanıp
Gittiğini söyledi Akayar,
Derin çukura bir düşüp
Kaldığını söyledi Akayar.
İtin görmediği horluğu
Gördüğünü söyledi Akayar.
Dönüp halkı Kırgız'a
Geldiğini söyledi Akayar.
Kederin hepsi dağılıp,
Kaygılı yürek yatışıp,
O zaman durdu Akayar,
Yavaş başlayıp, pek vurgulayıp,
Bek aslan Kalça beyine
Akayar bahadır çok söze başlayıp:
«Gelenlerden söz duydum,
Öz kardeşti Camgırçı,
O kişi öldü derler,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Koca kişi gördü derler.
Alööke'nin Konurbay'ı
Talas'ın suyunu çevirdi derler, İnsan gücünün yetmediği,
Camgırçı'yı öldürüp,
Yabanı perişan etti derler.

Çatışmayı çok saldı derler,
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Ayırıp kaldı derler.
Denen söze razı olun,
Şayımbet'in Akbala'sını
Çoraya nikâh kıyın,
Denen söze razıyız,

Semetey, thanks to you
I found the Kırgız — my longing is no more!» Saying: my valiant brother gave him,
So saying, thus, Akayar
Stood upon Kapka-Kır,
And recalled the days gone by.
Bound as none was ever bound —
So he had gone, said Akayar,
Fallen once into the deep pit —
So he had lain, said Akayar.
Contempt no dog has ever seen —
So he had seen, said Akayar.
Back to his people, the Kırgız —
So he had come, said Akayar.
All the sorrow scattered,
The care-worn heart grew calm,
Then Akayar stood forth,
Beginning softly, pressing firmly,
To the stalwart lion, the bey of Kalça,
Batyr Akayar began his many words:
«I heard word from those who came,
Camgırçı was my own brother,
That man has died, they say,
The true homeland of no returning
The old man has seen, they say.
Alööke's Konurbay
Has turned the waters of Talas, they say,
Beyond the strength of man,
Having killed Camgırçı,
He laid the wild waste, they say.

He loosed many an onslaught, they say,
Camgırçı's Şayımbet
Was parted and left behind, they say.
Consent to the word that is said,
Şayımbet's Akbala
Wed in marriage to the çora,
To the word that is said we consent,

Süzülüp duran güzeli
Yiğit doğmuş çoraya
Armağan olarak veririz.
Akayar adilmiş diye,
Külçoro, bunu belleyiniz,
Camgırçı kızı güzeli
Armağan olarak alınız.
Ee, yavrum, bunu böylece bırakalım,
Şimdi beri yanından başlayalım.
Ey, çocuklar, tutuştuğunuz Kakançı,

Çarpışmayı sert başlatmışsınız.
Altmış kadın, dul yengen,

Çocuklar, obanı öksüz bırakmışsın.
Bu İskender'in dokunmadığı Beecin'e
Kimsenin gücü yeter mi,
Bu cehennemlik Kakan'a
Yüz tutup insan varmamış,
Kul diri kalmamış.
Berkinip yattığı beline,
Konurbay'ın hali böyledir.
Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Büyük kara atını bağlayan.
Kalday'ın oğlu kâfire,
Altmış caysanın küçüğü –
Alööke'nin nazlısı.
Kalça ile kapışmada
Aslan dişinin geçmediği,
Çelmede gücün yetmediği,

Vuruşa vuruşa sen değil,
Manas baban bile yenemedi,

Üstüne varan sağ gitmedi,
Kahrolası domuza
Hiçbir vakit, hiçbir zaman
Âlemin gücü yetmedi.
Kurumlanan ustaya,

The beauty with the languid gaze
To the çora born valiant
We give as a gift.
Saying: Akayar is just,
Külçoro, mark this well,
The beauty, Camgırçı's daughter,
Take her as a gift.
Well, my child, let us leave this so,
Now let us begin from this side of it.
O children, this Kakançı you have grappled —
You have begun the clash full harshly.
Sixty women, your widowed sisters-in-law —
Children, you have left the camp orphaned.
This Beecin untouched by İskender —
Can anyone's strength avail against it?
To this hell-bound Kakan
No man has set his face and gone,
No slave has stayed alive.
The pass where he lies fortified —
Such is the state of Konurbay.
Who summers on Çok-Tabılgı,
Who tethers his great black horse.
The infidel son of Kalday,
Youngest of sixty caysans –
Alööke's darling.
In grappling with Kalça,
Whom the lion's tooth cannot pierce,
Whom no strength avails to trip,

Fighting blow on blow — not you alone,
Even your father Manas could not beat him,
None who went against him came off alive,
Against the accursed swine
At no hour, at no time
Has the world's strength availed.
Against the master swollen with pride,

Keçil'in hanı yamana,
Taş gayretli erene,
Yorulmadan düşmana el atan
Er Konurbay yiğide,
Aklı tam ustaya,
Çaresi yetkin yamana,
Hiddetlenen kâfire,
Gayreti tam bahadıra,
Şimdi kavgayı fena salın, Şaşmadan kapan sungurdan,
Güce başvurmadan Kalça'yı
Hile ile alın!
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmayan söz ehlinden,
Taşı eriten becerikliden,
Kendi mis kokulu benizliden,
Öngörüsü sınırsız,
Sözü tatlı dilliden,
Sözü tutarlı ustadan,
Zararı yok, öfkesi yok,
Yakışıklı yamandan,
Geniş göğüslü, yayvan bağırlı,
Sinesi geniş erenden,
Nice söz söylense alınmayan,
Ölçüsüz Mançu'ya
Gölge gibi koruyan yiğitten,

Bora gelse yel değmez

Yaprağı sık orman çınarından,
Saldırdığını ezip yutan
Karakaşka tınardan,
Alnında ışığı var,
Söylediğinin bahtı var,
Yuvarlak başlı kulda
Söylenenin hepsi var.

Atmaca gibi kapıcıdan,
Herkesten altı önce düşünüp

The terror, khan of Keçil,
The champion with mettle of stone,
Who lays hands on the foe untiring,
Against the warrior Er Konurbay,
The master whole of mind,
The terror ample in remedy,
The infidel quick to wrath,
The batyr whole of mettle,
Now loose the fight in earnest, From the gyrfalcon that strikes unerring,
Without recourse to force — Kalça,
Take him by guile!
Flat-jawed, broad-tongued,
From the unerring master of words,
From the deft one who melts stone,
From him whose face is musk-scented,
His foresight without bound,
From the sweet-tongued of speech,
From the master whose word holds true,
Without harm, without anger,
From the comely terror,
Broad-chested, wide of breast,
From the champion ample of bosom,
Who takes no offense whatever is said,
Against the measureless Manchu
From the warrior who guards like a shadow,

Whom no wind touches though the storm come,

From the thick-leaved forest plane,
That crushes and swallows what it strikes,
From the black-blazed tınar steed,
On his brow there is a light,
In his speech there is fortune,
In the round-headed slave
There is all that has been named.

From the snatcher swift as a sparrowhawk,
Thinking six moves before all others,

İnsanın içindeki derdini bilenden,

Dolayıp çelen ustadan,
Çelme takıp yıkandan,
Sırrı bilen yamandan,
Kötüyü bırakan erenden,
Sayısız orduyu yaran seçkinden,
Uzun kulaklı bilenden,
Güce başvurmadan ustalıkla
Şahinden önce kapandan,
Düşman sırrını bilenden,
Altı ay durmadan yol yürüse

Yorulmayan tulpardan,
Gerisi karga, o sungur –
Seçin böylesini.
Argın, Kırgız hepsi var,
Sarı han, Bakay ihtiyar var,
Aslanların hepsi var,
Hepsini bir araya toplayın.
Ağanızın aklıyla
Yurdu adamakıllı tartın.
Yamaca kurulmuş dam idi,
Kahrolası Konurbay
Çin'in yaman hanı idi,
Çare bulan akıllı,
Alabildiğine yaman can idi.
Ustadan elçi salın,
Ustalık ile varın.
«Size Çinli olduk» – deyip,

Kırgızlığı bıraktık – deyip,
Halka haber salmaya,
Çin şöyle dursun bütün devre,
Kırgız şöyle dursun Urum'a,
Han kaldıracak olduk deyip,
Uydurup aldatıverin.
Kanadı olan kara attan

From him who knows the grief inside a man,
From the master who winds and trips,
From him who hooks the leg and throws,
From the terror who knows the secret,
From the champion who forsakes evil,
From the elect who cleaves countless hosts,
From the long-eared knower,
Who without recourse to force, by mastery,
Snatches before the falcon,
From him who knows the foe's secret,
Though he walk the road six months unresting,
From the tulpar that never tires —
The rest are crows, he is the gyrfalcon –
Choose such a one.
Argın and Kırgız, all are here,
Sarı khan is here, aged Bakay is here,
All of the lions are here,
Gather them all together.
With your elder's counsel
Weigh the homeland thoroughly.
He was a house set on the hillside,
The accursed Konurbay
Was the dread khan of China,
Clever at finding remedies,
A soul dread beyond all measure.
Send envoys from among the masters,
Go to him with mastery.
«We have become Chinese for you» – saying,
We have forsaken our Kırgızhood – saying,
To send word to the people,
Let alone China — to the whole age,
Let alone the Kırgız — to Urum,
We are come to raise a khan — saying,
Spin the tale and deceive him.
From the winged black horse

Ayırıverin.
Yamanınız, aslanınız,
Nice mızrakçı eriniz,
Haykırıp mızrak salın.
Kıymetlisi Bakay ihtiyarı,
Yırtıcıların hepsi,
Kırgına uğramış gibi
Yıkılıp yatakalın.
Kader erişirse ölün,
Konurbay hanı yok edip,
Çin yurdunu bölün,
O Konurbay ölmezse,
Kıl kadar kalmadan bir canınız,

Kırgın olup ölün.
Zorlayıp söylediğim öğüdüme
Söylenmeden razı olun.
Araya elçi salın,
Yaşı dolmuş koca kâfiri,
Han Konurbay bahadırı,
Aldatıp boğazlayıverin.
Kırk hanlı Çin elinden
Yaman aslanı Konurbay.
Bu Çin'in elinden
Kudurmuş Mançu yok olmaz,
Tırgoot, Kalmuk dört boy,
Bu kudurmuş Mançu yok olmadan,
Lunku, Dınka – altı boy,
Kırgız'ın işi onmaz.
Sinsice akıl yürütün,
Beecin'in kahrı değil mi,
Konurbay'ın başını alın.
Aceleye kapılıp iş yapmadan,
Faydası yok güç harcamadan,
Akıl ile varın,
Alööke'nin Konurbay'ını
Aldatıp başını alın.
Kökünü kurutup melunu
Sessizliğe gömüverin.

Part him at once.
Your terrors, your lions,
Your many lancer men —
Shout and drive the lances in.
The most precious, aged Bakay,
All of the predators,
As though struck down in slaughter
Fall down and lie still.
If fate arrives, then die,
Destroy Konurbay khan,
And carve up the land of China,
If that Konurbay does not die,
With not a hair's breadth of life remaining,
Die to the last in the slaughter.
To the counsel I press upon you
Consent without a murmur.
Send envoys in between,
The old infidel whose years are full,
The batyr Khan Konurbay —
Deceive him and cut his throat.
Of the Chinese land of forty khans
Konurbay is the dread lion.
From this land of China
The maddened Manchu will not vanish,
Tirgoot and Kalmuk, four tribes,
Until this maddened Manchu is gone,
Lunku and Dınka – six tribes,
The Kırgız cause will not prosper.
Reason with stealth,
Is he not the scourge of Beecin —
Take Konurbay's head.
Doing nothing in the grip of haste,
Spending no strength that profits nothing,
Go with cunning,
Alööke's Konurbay —
Deceive him and take his head.
Dry up the accursed one's root
And bury him in silence.

Kaba saba, hoyrat yurt –
Ondan sonra Çin'i
Ganimet edip alın.

A rough, uncouth, churlish land –
After that, China
Take as your spoil.

Bu ölçüsüz Kalça yok olmaz,
Ölçüsüz Kalça yok olmadan,
Külçoro, senin başın onmaz.
Pusudaki kara pehlivana
Yanaşacak olanınız Külçoro.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı domuzu
Aldatacak olanınız Külçoro.
Amansız fitneyi
Salacak olanınız Külçoro.
Algara'sını hileyle
Alacak olanınız Külçoro.
Bu aklı bulamazsan,
Beecin'deki Çin'in
Beli değil mi Konurbay,
Berkinip yatan Kakan'ın
Aslanı değil mi Konurbay.
Kocayıp da çürüsün,
Şimdi ölüp gitse de,
Yuvalı Çin – ulu yurt,
Çokluğunu görsen kara kurt.
Halkına haber salıcı,
Şibe, Solon – iki boy,
Çinli, Mançu kaç boy?
Sahiden bilgiç hanı var,
Çimdikleşecek er değil,
Gerçek bela hepsi var.
Kancarkol denen halkı var,
Nice türlü alpı var.
Tufan suyu basıp sel almamış,

This measureless Kalça will not vanish,
Until the measureless Kalça is gone,
Külçoro, your head will know no peace.
To the black wrestler in his ambush
The one of you to draw near is Külçoro.
Cotton-sashed, wide-booted,
The swine, khan of Keçil —
The one of you to deceive him is Külçoro.
The merciless sedition —
The one of you to loose it is Külçoro.
His Algara by guile —
The one of you to take it is Külçoro.
If you cannot find this counsel —
Of the Chinese in Beecin
Is not Konurbay the backbone,
Of Kakan lying fortified
Is not Konurbay the lion.
May he grow old and rot,
Even should he die this day,
China of the nest – a mighty land,
See their multitude — a black swarm.
Senders of word to their people,
Şibe and Solon – two tribes,
Chinese and Manchu — how many tribes?
Truly they have a learned khan,
He is no man to trade pinches with,
True banes — they have them all.
They have a folk called Kancarkol,
They have alps of many kinds.
The Flood's waters never rose to take them —

Bu sağ kalmış heybetli.
Sığır tüyü kadar eli var,
Karman çorman kâfirin
Savaş etmeye ustalığı var.

These awesome ones survived.
They have people numerous as an ox's hairs,
The jumbled swarm of infidels
Has mastery in making war.

Boyunu ayırsak Çin'in
Bitmeyen sözü var.
Kök atan Nogoy'dan ölen Çılaba,

If we told China tribe by tribe,
The tale of it would have no end.
Çılaba, who died by Nogoy of the ancient stock —

Kahrolasının öcü var.
Kökten kaldırıp başlasak,
Bitmeyecek sözü var.
Aklını bulursan böylece,
Alööke'nin Konurbay'ının
Size bir aldanacak çağı var.

The accursed one has his vengeance owing.
If we began raising it from the root,
The tale would never end.
If thus you find your counsel,
For Alööke's Konurbay
There is an hour when he will be deceived by you.

Bilinmeyeni bildirip,
Söylediğim budur, bilesin,
Aslanım çocuklar, sözümü tutun.
Geniş Ala-Too'yu yurt edinen,
Çin'in eli kırk boydur,
Devirmezsen Kalça'yı,
Kırk boyun eline,
Kahrolası Beecin'e
Zorlu haber salıcıdır.
İtyer ile Bityer'ini,
Lantın-tanşın Mançusunu,
Kudurup ölesi Konurbay
Hiç komadan toplayıverir.
Altı ay, bir yıl, gün değil,
Tam kırk yıl savaş salıverir. İsteyip içip doymayan,
Çin'in hali böyledir –
Kırk yıl kırgın kılıçlasan,

Making known the unknown —
This is what I have said — know it,
My lions, children, keep my word.
Who made the wide Ala-Too their home —
The Chinese land is forty tribes,
If you do not topple Kalça,
To the lands of the forty tribes,
To accursed Beecin
He is a mighty sender of word.
His İtyer and his Bityer,
His Lantın-tanşın Manchu —
Konurbay, may he go mad and die,
Will gather them all, leaving none.
Not six months, not a year, not days —
Full forty years of war he will loose.
Craving and drinking, never sated,
Such is the state of China –
Though you put them to the sword forty years,

Ucundan azıcık bile eksilmez.
Seksen yıl kır dur,
Hiç sarsılıp aldırmaz.
Çin yurdu böyledir,
Kaynaşan yaya yüğrüğü,
Küçüğüyle kapıştın,
Kakan'da yatar belalısı.
Tek Göz denen halkı var,

Not even its edge grows the least bit less.
Slaughter on for eighty years,
It is not shaken, does not heed.
Such is the land of China,
Its swarming runners on foot —
You have grappled with its least one,
Its bane lies waiting in Kakan.
They have a folk called Tek Göz,

İşaret ediverse yeter,
Topyekûn kalkıp insanı
Basıp geçme töresi var.
Burada tanşan denen halkı var,
Her söylediği boş değil,
Öldükçe çoğalıp,
Yağmalayıp gitme töresi var.

Iybı-Şıybı işte var,
Bu yanası Çin'in
Belası da birlikte var.
İnsan dilini bilir kılınmış,

Taşı talkan eden,
Kılıç gagalı fili var.
Bunun yaman devi Konurbay,
Kıymetlim, çocuklar, sözümü tutun!»
Akayar ağanız bunu söyleyip,
Bu akla koydu,
Çekişip kulun yenemediği,
Besleyici çorba, yağlı et,
Ala-Too sağlam yeri yurt edinen,

Üstünlüğünü kimseye kaptırmayan,
Ölür dense sevinen,
Keskinliği bilinen.
Su iç dense, ağı içen.
Kan dök dense, cin döken,
Börk al dense, baş kesen.
Kordan geç dense, ateşten geçen,

Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse
Kaplan gibi sinsice yürüyen,
Çarpışma dense sevinen,
Koca Kırgız eliniz –
Bunun sultanı er Manas olup,
Canı sıkılsa karaca vuran,

A single beckon is enough —
Rising as one, all mankind
They have the custom of overrunning.
Here they have a folk called tanşan,
Nothing they say is idle,
Multiplying the more they die,
They have the custom of plundering as they go.
There are the Iybı-Şıybı too,
Of this China, may it burn,
Its bane dwells there together with it.
Made to know the tongue of man,

That grinds stone to talkan-meal —
They have the sword-tusked elephant.
And its dread giant is Konurbay,
My precious ones, children, keep my word!»
Your elder Akayar spoke thus,
And set this counsel down,
Whom no slave could out-wrestle,
Nourishing broth, fat meat,
Who made the fastness of Ala-Too their home,
Who yield their mastery to none,
Who rejoice when told they may die,
Whose keenness is renowned.
Told to drink water — they drink poison.
Told to spill blood — they spill it like jinns,
Told to take a cap — they take a head.
Told to cross embers — they cross through fire,
Who never forsake their hunger for more,
If driven through the dark
They stalk as stealthy as a tiger,
Who rejoice at the word of battle —
Your great Kırgız people –
Whose sultan was the brave Manas,
Who shoot roe-deer when their hearts grow restless,

Kımız içip, kızla oynayıp,
Özgürce eğlenip yatan.
Kara cepken, ak kalpak,
Kalabalık Kırgız gürleyip kalktı,
Bize Akayar gelmedi de
Akıl gelmiş meğer diye,
Rıza gelmiş meğer diye.
Çin'e azap, velvele,
Savaş gelmiş meğer diye,
Bu Er Semetey'le Kırgız'a
Bu Akayar değil, Kadir gecesi,

Kısmet gelmiş meğer diye.

Drinking kumis, sporting with maidens,
Lying at ease in freedom's pleasure.
Black coats, white kalpaks,
The thronging Kırgız rose with a roar,
It is not Akayar who has come to us —
It is counsel that has come, they said,
It is concord that has come, they said.
Upon China torment and uproar —
It is war that has come, they said,
To Er Semetey and the Kırgız
This is no Akayar — it is the Night of Kadir,
It is blessed fortune that has come, they said.

İKİNCİ BÖLÜM

Toydan Tuzağa: Koñurbay'ın Kahrı ve Kançoro'nun Kara Bahtı

Gaipten bulunan kardeşin gelişi Kırgız elini bayrama boğar: kısraklar kesilir, Baabedin çağrılır, dinmek bilmez bir toy kurulur ve halk, yazı bilen, çok gezmiş Akayar'a "Muraapı" adını koyup onu ata edinir. Bu sevincin yankısı Beecin'e ulaştığında Alööke oğlu Koñurbay'ın kahrı tutuşur; bıyığı kan içecekmiş gibi dikleşen Kalça, kırk boy Hıtay'ın pehlivanlarını, alplerini ve kâhinlerini başına toplayıp Kırgız'ı yurdundan kazımaya ant içer. Karınca gibi tümen ordu Talas'a yürürken, çare bulucu bilge Bakay ihtiyar Kırgız yiğitlerine seslenir: "Kabararak duran kâfire teke tek dövüşe hanginiz varırsınız?" diye sorar ve eti kemiğe vura vura savaşmayı, Hıtay'ı Kakan'a dek kovalamayı buyurur.

Meydana ilk atılan, Çubak oğlu Kançoro olur: "kul" denen adının yok olmasını, ölürse yiğit çora diye gömülmeyi dileyerek dört ulusundan dua alır; Semetey iki çorasını "atam Çubak'tan kalan armağanlar" diye bağrına basıp kutsar. Ne var ki karşı saftan Koñurbay'ın seçme belası çıkagelir: Kococaş oğlu, büyücü nişancı Çandıayak. Tehditler savuran bu kurnaz pehlivan, Baytaylak'ı parçalayıp yoldaşı Çoñkara alpı da yardıma çağırır; Külçoro'dan ayrı düşüp tek başına boğuşan Kançoro tuzağa düşer.

Hıtaylar Çubak'ın oğlunu katıra bağlayıp, ezelki öcünü alsın diye Ezkara'ya göndermeye kalkışır; zavallı yiğit, çıkılmaz çukura düştüğüne yanarak kara bahtına ağıt yakar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kırgız eli Akayar'ın gelişini kısrak kesip toy kurarak kutlar ve ona "Muraapı" adını verir (seg158).
- Buurul'un kaçırıldığını ve Akayar'ın Kırgız'a katıldığını duyan Koñurbay, kırk boy Hıtay'ın hanlarını ve pehlivanlarını savaşa toplar (seg158).
- Bakay ihtiyar, orduya teke tek dövüş ve topyekûn direniş çağrısı yapar; Hıtay'ı Beecin'e dek sürmeyi buyurur (seg158–159).
- Kançoro teke tek dövüşe gönüllü olur; "kul" lakabının silinmesini dileyip Semetey, Bakay, Sarı Han ve Külçoro'dan dua alır (seg159).
- Koñurbay'ın meydana sürdüğü Çandıayak, Kococaş oğlu bir büyücü nişancıdır; Kançoro'yu tehditlerle meydana çağırır (seg160).
- Çandıayak ile Çoñkara alp üstün gelir; Hıtaylar Kançoro'yu bağlayıp öç için Ezkara'ya göndermeyi kararlaştırır (seg160).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Bu bahşedilmiş baht ve devlet	*This fortune and state bestowed —*
Birisi gelmiş diye,	*Saying one had come,*
Bu çare bulucu hünerbaz	*This resourceful master of craft —*
Akıl gelmiş diye,	*Saying wisdom itself had come,*
Davacı saldırsa mal vermez,	*If a claimant attacks, he yields no wealth,*
Düşman hazırlansa can vermez,	*If a foe makes ready, he yields no life,*
Boranlı gün boşansa	*If a day of blizzard breaks loose,*
164560 Bozartıp tozlu yel değmez,	*No graying, dust-laden wind can touch him,*
Eşi bulunmaz Akayar	*The peerless Akayar*
Bize boz kereşke imiş diye.	*Has proved a gray kereşke for us, they said.*
Kopanı ulayan,	*Joining together what was broken,*
Akayar değil, kısmetin	*Not Akayar — it is fortune's*
Kendisi gelmiş diye,	*Very self that has come, they said,*
Kalabalık halkı çığrışıp,	*The crowded people crying out,*
Düzden toy kuşu tepeleyen	*He who strikes down bustards on the plain,*
Kumpay gelmiş diye,	*Kumpay has come, they said,*
Altı ay çöle dayanan	*One who endures six months of desert,*
164570 Bize tulpar gelmiş diye, İnsan bulamaz fikir edip,	*A tulpar has come to us, they said, Pondering, no man could be found,*
Yiğitlerin hepsi,	*All of the brave young men,*
Kıymetli Bakay ihtiyarı,	*The precious elder Bakay,*
Baabedin'i tez söyleyip,	*Quickly invoking Baabedin,*
Kaynaştı Kırgız'ın	*There mingled together the Kırgız,*
Genciyle ihtiyarı.	*Their young and their old.*
Kımıldayanı koyun adayıp,	*Vowing a sheep for whatever stirred,*
Genç hanlarına baksan	*If you looked at their young khans,*
Çatal hörgüçlü deve adayıp,	*Vowing a fork-humped camel,*
Acele etmeyenlerin hepsi	*And all those who did not hurry*
164580 Aytuyak diye kısrak adayıp.	*Vowing a mare called Aytuyak.*
Baabedin deyip çığrışıp,	*Crying out Baabedin,*
Gürültüyü başlattılar,	*They began the clamor,*
Dinmek bilmez büyük şenlik	*The great unceasing festival —*
Şamatayı başlattılar.	*They set the uproar going.*
Kısrak kesen kısrak kesip,	*Those slaughtering mares slaughtered mares,*

Dünyalığı ortaya koyup,
Türlü malı yayıp saçıp,

Her ocak başına yeni kazan,
Üçer dörder bölünüp,
Nefis yemek kaynatıp,
Sevincinden duramayıp
Baabedin diye bağırıp,

Birbiriyle cıvıl cıvıl kaynaşıp,
Gel beri – diye çağırıp.
Alabildiğine oyun kurup,
Birbirleriyle şakalaşıp,
Sırıtışıp gülüşüp,
Altışar altışar bölünüp,
Arın* çekişip oynaşıp,
Elleri pençeleyip daldırıp,
Avurtlarını şişire şişire yiyip,
Er Akayar geldi diye,
Akayar'ı kalabalık halk
Sağ esen yüzünü gördü diye,
Kederin hepsi dağılıp,
İçteki ukdenin hepsi açılıp,
Halk çağrışıp sevinip,
Kızıl kuyruklu atlar kesip,
Şenliği hayli başlattılar.
Bulduğunu, biriktirdiğini

Akayar'a toy edip,
Ortaya koyuverdiler.
Bahadır Manas'ın oğlu Semetey,
Almambet'in Külçoro'su,
Çubak oğlu Kançoro,
Sarı Han, Bakay ihtiyarı
Gürültü koparıp çağrışarak,
Argın, Kırgız hepsi.
«Evliya gibi el açan
Dua edip alalım,
Gaipten bulunuveren

Laying out their worldly goods,
Spreading and scattering wealth of every kind,
A new cauldron at every hearth,
Dividing by threes and fours,
Boiling delicious food,
Unable to contain their joy,
Shouting Baabedin,

Mingling merrily with one another,
Come hither – calling so.
Setting up games without limit,
Joking with one another,
Grinning and laughing together,
Dividing into groups of six,
Tugging at arın, playing on,*
Plunging clawed hands in,
Eating with cheeks puffed full,
Saying: Er Akayar has come,
The teeming people, for Akayar,
Saying they saw his face safe and sound,
All their grief dispersing,
Every knot within them loosening,
The people calling out, rejoicing,
Slaughtering red-tailed horses,
They set the feast well underway.
What they had found, what they had saved,

They made a toy-feast for Akayar,
And laid it all out in the midst.
Semetey, son of the batyr Manas,
Almambet's Külçoro,
Kançoro, son of Çubak,
Sarı Han, and the elder Bakay,
Raising clamor, calling out,
Argın and Kırgız, all of them.
«Like a saint who opens his palms,
Let us take him with a prayer,
Found suddenly from the unseen,

Şu duran Akayar'ı
Ata edinip alalım.
Bunun Akayar adını kaldıralım,
Kalabalık halkım, söz dinlersen,
Muraapı adını koyalım.
Muraapı gezmiştir, yazı bilir,
Sağ olursa, Hüda'nın adını ezbere
bilir.

This Akayar standing here —
Let us take him as a father.
Let us lift away his name Akayar,
My crowded people, if you heed my word,
Let us give him the name Muraapı.
Muraapı has traveled, he knows writing,
If he lives, he knows Hüda's name
by heart.

Önceden katarsan sözüne,
Sağ olursan Kırgız halkı,
Şu duran Muraapı
Murat olur özüne.
Akına çıksa yer bulur,
Şu duran Muraapı
Yolunu yitirse el bulur.
Kazın dönemediği yalçın kaya olur,

Sağ olursa Muraapı
Karlı kara dağ olur,

Kendisi kutlu bir can olur,
Kâfire gaza başlatırsak,
Tuğ tutan can olur.
Kıymetli imiş, aslan imiş,
Dara düşmüş bir er imiş
Yanıp yakılmasını dindirin,
Zavallının kısılmış gözünü açın! Kimde
olur bu hasret,
El şaklatıp karşılayın,
Altın tacını giydirip,
Altın tahta oturtup,
Böylesi bir bahadırı
Han kaldırıverin!
Bunun kederini silkip dağıtın
Eştek denen Kırgız'a,
Han kaldırıp koyalım!»
Evliya ihtiyarın öz oğlu,
Cihan halkının bülbülü,

If you join him first to your counsel,
If you stay alive, Kırgız people,
This Muraapı standing here
Will be a heart's desire to you.
Riding on a raid, he finds the way,
This Muraapı standing here,
If he loses his road, he finds a people.
He will be the sheer crag the goose cannot round,
If Muraapı lives,
He will be a black mountain crowned with snow,
He himself will be a blessed soul,
If we launch holy war on the infidel,
He will be the soul who holds the banner.
Precious he has proved, a lion he has proved,
A warrior fallen into hardship —
Still the burning of his laments,
Open the poor man's narrowed eyes! In whom is such longing found,
Greet him with clapping hands,
Setting the golden crown upon him,
Seating him on the golden throne,
Such a batyr as this —
Raise him up as khan!
Shake off and scatter his sorrow;
Over the Kırgız called Eştek,
Let us raise him up as khan!»
The saintly elder's own son,
Nightingale of the world's people,

Kırgızların çınarı
Atmaca gibi atik davranıp,
Evliya ihtiyar, er Bakay
Yiğit erin ağzına
Gaipten akıl bulunup,
Bakay böyle dedikten sonra
Toya doksan mal kesip,
Eştek bugün düğün etmiş gibi,
Anası bugün doğurmuş gibi,
Muraapı adını koydular.
Er Semetey aslanı var,
Bunun söyleyecek sözü var,

The plane tree of the Kırgız,
Moving nimble as a sparrowhawk,
The saintly elder, er Bakay —
Into the brave man's mouth
Wisdom came from the unseen,
And after Bakay had spoken so,
Slaughtering ninety head for the feast,
As if Eştek held a wedding this day,
As if his mother had borne him this day,
They gave him the name Muraapı.
There is the lion, er Semetey,
He has a word to speak,

Muraa'nın böyle değeri var,
Murada erdi o heybetli er.
Kara file yükletilmiş
Altın güllü koca kilim
Desenini gören ürkmüş,
Altın ile ipeği
Bezeyerek dokumuşlar,
Kilimin hâli işte böyle –
Anlatsam ilginç bir sözüm var.
Bir kilimin kendisinde
Doksan er kunu değeri var.
Bu kilimin bir teki
Kırk yıl suya batırılsa,
Kenarı kıvrılıp bozulmamış,
Seksen yıl suya bırakılsa,
Esneyip çürüyüp dağılmamış.
Kaldıranı nice pehlivan
Salındıra salındıra getirip serdiler.

Such is the worth of Muraa,
That awesome warrior gained his desire.
Loaded on a black elephant,
A great kilim with golden roses —
Whoever saw its pattern startled,
With gold and with silk
They wove it, adorning it,
Such indeed is the kilim's state –
If I tell it, I have a curious tale.
In a single kilim itself
Lies the worth of ninety men's blood-price.
One single piece of this kilim,
Though soaked in water forty years,
Its edge neither curled nor spoiled,
Though left in water eighty years,
It neither warped nor rotted nor fell apart.
Many a strongman lifted it,
Swaying and swinging they brought and spread it.

Doksan pehlivan kaldırıp,
Bir hamlede o yiğidi
Han kaldırıp koydular.
Akayar adı yok olup,
Muraapı olup düzelip,
Kaygının hepsi dağılıp,
Tasanın hepsi açılıp,

Ninety strongmen lifting him,
In one sweep that brave man
They raised up and set as khan.
The name Akayar vanished,
He was set right as Muraapı,
All the sorrow scattering,
All the worry lifting,

Usulca söyleyip, pekçe basıp,
Manas'ın oğlu yiğit er
Muraapı beye söz başlattı:
«Muraapı ağam, Hakk'a verdin

gönlünü,
Sağ esen buldun elini.
Dikilen çınar bağını,
Kutlu olsun derim, tahtını!
Garibim ağam, gelmişsin
Hüda açsın bahtını!
Muraapı ağam, sözümü dinle,
Beli sıkıca bağlamaya,
Yönelip gazaya başladık,

Beecin'in hanı Kalça'dan
Atam Manas'ın kanını sormaya.
Topyekûn gazaya girişip,
Cenge tutuşup durmaya.
Benim boğuştuğum Kakançın,
Tehlikeli yolu keşfediver,
Vebali sevabı olur mu,
Azıcık Kırgız halkının
Yükünü kendin üstleniver!
Mur ağa, çıkmaza düşsem yol göster,
Her ocak başında kaynatıp.
Hıtay'a girsem, orduya baş ol,
Türküsü başka Beecin'in
Türküsünü bilip gelmişsiniz,
Gerçek kırk hanlı Hıtay'ın
Sen aslını bilip gelmişsiniz,
Hani pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı o domuzun
Sırrını bilip gelmişsiniz.
Sır bilen sizin gibi ağaya
Kırgız'ın halkı kurban!
Altı aylık yol yürüsen,
Ak tulparın başını çeviriver.
Hıtay'la Kırgız savaşırsak,

Speaking softly, stepping firmly,
The brave son of Manas
Began his speech to Muraapı bey:
«Muraapı my aga, to the True One you gave
your heart,
Safe and sound you found your people.
The planted plane-tree garden —
Blessed be, I say, your throne!
My poor aga, you have come —
May Hüda open your fortune!
Muraapı my aga, hear my word,
To bind our waists up tight,
We have turned and begun the holy war,

From Kalça, khan of Beecin,
To demand the blood of my father Manas.
Setting out to holy war entire,
To grapple fast in battle.
Kakançın, with whom I wrestle —
Scout out the perilous road,
Be there sin in it or merit,
Of the little Kırgız people
Take the burden on yourself!
Mur aga, show the way if I reach a dead end, Boiling at every hearthside.
If I enter Hıtay, be head of the host,
Of Beecin whose song is strange
You have come knowing its song,
Of Hıtay of the forty true khans
You have come knowing its root,
That cotton-sashed, wide-booted
Khan of Keçil, that swine —
You have come knowing his secret.
For an aga like you who knows secrets,
The Kırgız people would be sacrificed!
Though you walk a six months' road,
Turn the white tulpar's head about.
If Hıtay and Kırgız go to war,

Körpe kuray kartlaşana dek,
Güz teli tüte tüte uçana dek,

Ot sararıp, ay geçip,
Aradan bunca gün geçip
Yaprak kuruyup kav olup,
Kötü fitne şamataya dönüp,
Kuvvetli yiğit, yürük at
Faydası değecek çağ gelip,
Önceden göçen Kırgız'dan
Miras kalmış er ağam,
Küheylanın başını çeviriver.
Hak gazada kavga koparsa,
Tuğun dibinde duruver,
Yalan mı, gerçek mi kim bilir,
Kararıp yanan cehennemden
Canını azat ediver!»

Till the tender kuray grows old,
Till autumn gossamer smokes and flies away,
Grass yellowing, moons passing,
So many days going by,
Leaves drying into tinder,
Evil discord turning to uproar,
Strong brave man and swift horse —
The hour of their usefulness arriving,
From the Kırgız who passed before,
My warrior aga left as legacy,
Turn your courser's head about.
If strife breaks out in righteous war,
Stand fast at the banner's foot,
Lie or truth, who can tell —
From hell that blackens and burns
Set your soul free!»

Halka haber saldılar şimdi,
Halk çağrışıp ayağa kalkıp,
Her zamanki gibi Muraa'yı
Han kaldırıverdiler.
İşte o zaman Kırgız halkı
El toplanıp, ordu durup,
Tulpar atların hepsini
Üçe bölüp sürdürüp,
Azığa alınan kısır tay,
Kazı doğrayıp, yele yiyip,
Şekeri kar gibi kemirip,
Kara çaydan höpürdetip,
Buğusu altın çadırlar
Karakolu sağlamca koyup,
Sayısı belirsiz bahadırlar
Sarı yayvan bozkıra
Satranç gibi çizip kondular.
Issız bozkır, bu çölde
At dinlendirilen bu yere,
Kırk taban orda kurdular.
Orda oyununu* alabildiğine kurup,

Now they sent word to the people,
The people calling out, rising up,
As ever they did, Muraa
They raised up as khan.
Then it was the Kırgız people,
The folk gathered, the host arrayed,
All of the tulpar steeds
They drove divided into three,
Barren colts taken for provisions,
Slicing kazı, eating mane-fat,
Gnawing sugar white as snow,
Slurping at black tea,
Golden tents wreathed in steam,
Setting the watch-post firmly,
Batyrs beyond all counting
On the broad yellow steppe
Camped drawn up like chessmen.
On the desolate steppe, in this waste,
In this place where horses rest,
They pitched an orda of forty floors.
Setting up the orda game to the utmost,*

Kırk kısır genç kısraktan
Ödül diye ortaya koyup,
Kazanan kesip alıp,
Bu zevke kana kana.
Kara-Kerüü vadisinde,
Üç-Karkıra sırtları
Hani, kabara kabara yatarken,
O günlerde Murabiy
Ayar adı yok olup,
İtibar bulup düzelip,
Danıştığı Bakay Han,
Söz söyleştiği Sarı Han,
Akıl dostu Semetey,
Üstün aslanı Külçoro
Altı ay binilecek küheylan bulup,
Yitip gezerken akraba bulup.
Rüya görmüş gibi coşup,

Forty barren young mares
They set out as the prize,
The winner slaughtering and taking,
Drinking deep of this delight.
In the valley of Kara-Kerüü,
The ridges of Üç-Karkıra
Lying there, swelling and heaving,
In those days Murabiy,
The name Ayar vanished away,
Finding honor, set aright,
Bakay Han his counselor,
Sarı Han with whom he traded words,
Semetey his friend in wisdom,
Külçoro his peerless lion,
Finding a courser to ride six months,
Finding kin while wandering lost.
Exulting as if in a dream,

Sazan-Şan'a sürgün düşmüş garip
Akrabaya sağ esen kavuşup,
Kısırın semiz tayını yiyip,
Hayli gün kaldı, gün görüp.
Hani, tan ağarıp söktüğünde,
Uzun derde tutulup,
Tanın ardı ağırlaşıp,
Yere aydınlık değdiğinde,
Tanın buz gibi yeli vurduğunda,
Ordu yerinden kımıldayıp,
Zurna işaret verdiğinde,
Tan yeri ışıyıp dururken
O günü Muraabiy
Ecel yetip gün biterse,
İnsan ölmeden durur mu?
Kaburgadan sarsılıp,
Muraabiy tam tepeden sancılanıp,
Böyleymiş işte kahpe dünya!
Küme küme öksürüp,
Yastıktan başını kaldırıp,
Öhö deyince ağzından

The poor exile banished to Sazan-Şan,
Reunited safe and sound with kin,
Eating the barren mare's fat colt,
Many days he stayed, and saw good days.
Then, when dawn whitened and broke,
Seized by a long affliction,
The wake of dawn growing heavy,
When light touched the earth,
When dawn's ice-cold wind struck,
The host stirring from its place,
When the zurna gave the signal,
While the dawn-place stood glowing,
On that day Muraabiy —
If fate arrives and days run out,
Can a man keep from dying?
Shaken through his ribs,
Muraabiy pierced with pain from the crown, Such, then, is this harlot world!
Coughing in fit after fit,
Raising his head from the pillow,
When he hacked, from his mouth

Oluk oluk kan gidip,
Feryadı taş yarar.
Bakay Han'dan derman gidip,
Tars tars öksürüp,
Derinden ah deyince,
Yiğit erin ağzından
Tabak tabak kan gidip,
Fena dertlenip Bakay Han,
İhtiyardan derman gidip.
Dertlendi Bakay ağası,
Gelip geçen ecelin
Göz yumdurduğuna bak hele!
Muraabiy böyle dururken,
Kaplan bozkurt alpı var,
Erenlerin topu hepsi,
Hepsi koşup geldiler.
Muraa'yı çevreleyip,
Alpları, devleri gördü şimdi.
Dili tutulup Muraabiy
Bir daha canlanıp katılmaz.

Blood ran out in streams,
His wail would split the stone.
Strength drained from Bakay Han,
Coughing crack on crack,
When he groaned from the depths,
From the brave man's mouth
Blood went out by the platterful,
Bakay Han sorrowed sorely,
Strength drained from the old man.
His aga Bakay grieved —
See how death that comes and goes
Has made him close his eyes!
While Muraabiy lay thus,
There is the tiger, the gray-wolf alp,
The whole company of the eren,
All of them came running.
Encircling Muraa,
Now he saw the alps and giants.
His tongue seized, Muraabiy
Will never quicken and join them again.

Günü tükenen Muraabiy.
O Muraabiy bahadır
Ağır derde tutulup,
Şimdi sefere göçecekti,
Kıl bıyığı tel tel dökülüp,

Göğsü hırıldayıp,
Gözlerini devirip fildır fildır,
Öbür dünyaya gidecek gibi
Devrilip düştü sarkarak.
On iki kemik ustukan,
Kımıldamadan kaskatı,
Bedenini toplayamadan upuzun.

Bugün var olan yarın yok,
Halkın vefasını görmeden,
O Akayar öldü şimdi,
Geri dönülmez gerçek yurdu

Muraabiy whose days were spent.
That batyr Muraabiy,
Seized by grievous affliction,
Was now to set off on the journey,
His wiry mustache shedding strand by strand,
His chest rattling,
Rolling his eyes round and round,
As if bound for the other world,
He toppled and fell slumping down.
The twelve bones, the ustukan,
Rigid without a stir,
Stretched full length, unable to gather his body.
What is today is gone tomorrow,
Without seeing the people's faithfulness,
That Akayar has died now,
The true homeland of no return

Yiğit kişi gördü şimdi.
Er Akayar öldü şimdi,
İki kez gelinmez dünyayı
Değerli kişi gördü şimdi.
O Akayar öldüğünde
Kocamış Bakay Han ağlayıp,
Kalabalık halkın hepsi ağlayıp,
Er Semetey aslan ağlayıp,
Kançoro ile Külçoro,
Çoroların birlikte ağlayıp.
Kaburga kemiği bölünüp,
Bağrının içi ateş olup,
Dayanamayıp o kartallar
Gönlü çöküp parçalanıp,
Cenge girip geri dönerek,
Gaipten bulunuveren
Muraa'sından ayrılıp,
Tepede ay, yıldız gibi
Sözleşip buluşamaz oldu.
Keşfe birlikte çıkamayıp,
Çampan'dan yılkı alamayıp,

The brave man has seen now.
Er Akayar has died now,
The world none visits twice
The worthy man has seen now.
When that Akayar died,
Aged Bakay Han wept,
All the crowded people wept,
The lion er Semetey wept,
Kançoro and Külçoro,
The çoros weeping all together.
Their rib-bones splitting,
Their breasts turning to fire within,
Those eagles, unable to bear it,
Their hearts caving in, torn to pieces,
Entering battle and turning back,
From the one found from the unseen,
Parted from their Muraa,
Like moon and stars overhead,
They could no longer meet by pledged word.
No longer riding out to scout together,
No longer taking herds from Çampan,

Erenlerin hepsi
Yoldaş olup kalamadı.
Şu ölen Muraa'yı
Sırmalı kumaşla sardırıp,

Kımızla yıkatıp,
Zemzem* ile yıkatıp,
Zerbaf* ile sardırıp,
Ozanlara övdürüp,
Kutlulara bekletip,
Ağıtçıya övdürüp,
Hocalara bekletip,
Çelik aynayla kaplatıp,
Sahtiyanla kaplatıp,
Boz kilime sardırıp,
Süsleyip donatarak er kulu

All of the eren
Could not remain his companions.
This Muraa who died —
They had him wrapped in gold-threaded cloth,
Had him washed with kumis,
Had him washed with Zemzem,*
Had him wrapped in zerbaf,*
Had the bards sing his praise,
Had the blessed keep vigil,
Had the mourners sing his praise,
Had the hodjas keep vigil,
Had him cased with steel mirror,
Had him cased in morocco leather,
Had him wrapped in a gray kilim,
Adorning and arraying the warrior servant,

Boz tabuta koydurtup,
Başını ayağını büktürüp
Kızıl kuyruklu kırk nere
«Kıymetli ağamın kemiği» – deyip,
Çaresine bakmaz mıydık.
Kırgız'a doğru yükletip,
Ken-Talas'ın ovasına,
Ilgınlı Ken-Kol boyuna,
Ok geçmez zırhı giyerken,
Geniş Ak-Çiy'in üstüne,
Kara yolun boyuna,
Sarkıp inen burun ucuna,
Uzanıp giren çıkıntıya,
Han Manas'ın korganına –
Korganın hemen boyunda,
Büyük mezarın dibine,
Altmış pehlivan kazmacıya
Böyle Tanrı çarpar mı!
Haklarına at verip,
Esirgemeden tez verip,
Pahası ağır kırmızıyı
Hakkına mal diye verip,
Kazmayla yeri açtırdı,
Yağmalayıp malını saçarken
Toprağını dağ gibi savurttu.
Böyle Tanrı çarpar mı?!»
Gevher taşını yardırıp,
Yiğidin baş ucuna
Aydınlık edip koydurtup,

O Akayar öldü şimdi.
Talas'ta kalan o zaman
Kalabalık Argın, nice Kırgız
Eksiksiz hep toplanıp,
Yiğit eri gömdüler şimdi.
Cenkleşip geri dönüp,
Yeni aslandan ayrılıp,
Irmak boyunca konduk diye,
Dayanağımız aslandan ayrılıp,

Had him laid in a gray coffin,
Had his head and feet bent in,
Forty red-tailed nar camels,
«My precious aga's bones» – saying,
Would we not have found a remedy.
Loading them off toward the Kırgız,
To the plain of Ken-Talas,
Along tamarisk-grown Ken-Kol,
Where he donned the arrow-proof mail,
Onto broad Ak-Çiy,
Along the black road,
To the tip of the jutting headland,
To the spur that stretches in,
To Han Manas's korgan –
Hard by the korgan's side,
At the foot of the great tomb,
To sixty strongman diggers —
Would God strike so!
Giving horses as their due,
Giving swiftly without stinting,
The crimson cloth of heavy price
Giving as goods for their due,
He had the earth opened with mattocks,
While plundering, scattering his wealth,
He had the soil flung up like a mountain.
Would God strike so?!»
Having the gem-stone split,
At the brave man's head
He had it set to give light,

That Akayar has died now.
Those left then in Talas,
The crowded Argın, many a Kırgız,
Gathering all without fail,
They buried the brave man now.
Having fought and turned back,
Parted from the new lion,
Saying: we camped along the river,
Parted from the lion our support,

Ateşimiz sönmüş gibi olduk diye.
Akayar sağ esen olsaydı
Kalday oğlu kåfire,
Han Konurbay bahadıra
Çizmez miydik çizgiyi,
Aylarca yıllarca vuruşup,
Yapmaz mıydık şenliği,
Başlatmaz mıydık kavgayı.
Kuşatıp Beecin kalesini,
Vermez miydik hesabını,
Almaz mıydık sırasını.
Kırgız tuğunu tutturup,
Kaynaşan Hıtay'ı
Beecin'e kadar sürecekken
Böyle Tanrı çarpar mı,
Han ağam ölüp durur mu!
Gözbebeği dağ yıkıldı,
Akayar'dan ayrılıp,
Pazarlı yol bağlanıp,
Bu Konurbay'ın canı rahat mı kalır?!
Han kapısını basacakken,

Hazinesini parçalayıp,
Deyip, böylece, beriki
Er Semetey aslan dertlenip,
Argın, Kırgız eli dertlenip,

Dertlenenlerin hepsi
Kendi kaygısını yiyip dertlenip,
Hıtay'la Kırgız savaşsa
Akayar yürümez diye dertlenip.
Er Akayar sağ olsa,
Akayar'ın yanında
Şah'ın koruduğu Külçoro
Gerçek dayanağı olsaydı,
Yapmaz mıydı şenliği,
Hıtayların Kalça'sına
Başlatmaz mıydı kavgayı.
Yiğit erler baş birleştirip,

Saying: we are as if our fire went out.
Had Akayar been alive and well,
On the infidel son of Kalday,
On Han Konurbay the batyr,
Would we not have drawn the line,
Fighting for months and years,
Would we not have made the feast,
Would we not have started the fight.
Besieging the fortress of Beecin,
Would we not have settled its account,
Would we not have taken our turn.
Raising the Kırgız banner high,
The swarming Hıtay
We would have driven clear to Beecin —
Would God strike so,
Would my khan aga lie dead!
The mountain, apple of the eye, collapsed,
Parted from Akayar,
The market road blocked up —
Will this Konurbay's soul rest easy?!
When we would have stormed the khan's gate,
Shattering his treasury,
So saying, thereupon,
The lion er Semetey grieved,
The Argın and Kırgız people grieved,

All those who grieved
Grieved, eating their own sorrow,
If Hıtay and Kırgız go to war,
They grieved that Akayar will not march.
Were er Akayar alive,
At Akayar's side
Külçoro whom the Shah protects,
Had he been his true support,
Would he not have made the feast,
On the Kalça of the Hıtay
Would he not have started the fight.
Brave men joining head to head,

Beecin'e doğru saldırsa,
Ağılı toza gizleyip,
Cengi fena aşırıp,
Hanlığı halktan aşırıp,
Ganimeti yağmalayıp alacakken,

Kavgayı sıkıca salacakken,

Önceden göçen Manas'ın
Böylece öcünü alacakken,

Bel bağlanan bel kırılıp,
Berkitilmiş yer çöküp,
Vuruşta ölmeden, kendi ölüp,
Salıvermiş Çandıayak.
Yiğit ağa öldü diye,
Kalabalık halk dertlenip bölünüp,
Bu savaşa yaraşır,
Kocamışlığında Bakay'ın
Gözünün yaşı dökülüp,
Kalabalık ordu dertlenip durdu.
Kırk boy Hıtay çok ele
Karakola çıkan Sarı Han –
Fitne salıverdi.
Şimdi ondan haber alın,
Er Konurbay bozkurdun
Belasını görüverin.
Altı vezirin en beceriklisi,
Büyücülerin en ustası
Hani, altı pehlivan tutulup, Candan geçiverdiler.
Akayar altısını boğazladığında
Gitmiş meğer Çandıayak,
Konurbay Han'a kurtulup.
Gördüğü ile bildiğini,

Kalday oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Tanrı urganına, gök ağına,

Had they charged toward Beecin,
Hiding the corral in the dust,
Driving the battle fiercely over,
Sweeping the khanate past the people,
When they would have plundered and seized the spoils,

When they would have loosed the fight full hard,

For Manas who passed before,
When they would thus have taken his revenge —

The trusted spine was broken,
The fortified place caved in,
Not slain in battle, dying on his own,
Çandıayak had been let loose.
Because the brave aga died,
The crowded people grieved and split,
Fit for this war,
In his old age, Bakay's
Tears came pouring down,
The crowded host stood grieving.
To the many people of forty-clan Hıtay,
Sarı Han who rode out on patrol –
He let discord loose.
Now take news of him,
Of er Konurbay the gray wolf,
Behold his bane.
Most able of the six viziers,
Most masterful of sorcerers,
When the six strongmen were seized, They gave up their lives.
When Akayar slaughtered the six,
Çandıayak, it seems, had gone,
Escaping to Konurbay Han.
What he had seen and what he knew,

To the infidel son of Kalday,
To Han Konurbay the batyr,
To God's tether, to heaven's net,

Karınca gibi kaynaşıp
Fıkırdayan çok orduya,
O Çandıayak varmış
Alplerine, devlerine,
Her savaşın sahibine.
Bine baş olan erene,
Ordu güden yiğide.
Taçlısına, hanına,
Bütün Beecin'in hepsine –
Kum gibi Hıtay eline,
Yöneldiğini perişan edip
Yakıp geçen eline,
Ordunun sahibi Kalça'ya,
Ezkara ile başkasına,
Karabcı giymiş hanına,
Kalabalık halkın hepsine
Varmış meğer Çandıayak.
İnsanın bilmediği, kişinin duymadığı
Amansız kargaşayı
Büküp kuran o tunç boruyu
Ucundan kavrayıp çevirdi.
Haykırışı taş yarıp,
Bu haberi duyduğunda
Taçlıları, hanları,
Bütün Beecin'in canları
Kıyameti başlattı.
Topyekûn yüz binlik ordu ayaklanıp,
Yüz binler kaynayıp ordu dolup,

Fitne düşüp, kavga kopup,
Kaldayları, hanları
Eksiksiz telaşlanıp üşüşüp,

El kıran devleri
Silahına davranıp.
Hıtaylarda Kentun'du,
Kendeme'de el durdu.
Ovaya kurulmuş kule –
O kuleyi hiç sorma.

Swarming like ants,
To the vast seething host,
That Çandıayak went, it seems,
To their alps, to their giants,
To the master of every war.
To the eren who leads a thousand,
To the brave man who drives the host.
To their crowned ones, their khans,
To the whole of all Beecin –
To the Hıtay people countless as sand,
Which lays waste whatever it turns upon,
To the people that burns as it passes,
To Kalça, master of the host,
To Ezkara and the others,
To their khan clad in karabcı,
To all of the crowded people,
Çandıayak went, it seems.
Unknown to man, unheard by mortal,
The merciless turmoil —
That bronze horn coiled and wrought,
He gripped it by the end and turned it.
Its blast splitting the stone,
When they heard these tidings,
Their crowned ones, their khans,
All the souls of Beecin
Set doomsday going.
The whole hundred-thousand host arose,
Hundreds of thousands seething, the host brimming,

Discord falling, strife breaking out,
Their kaldays and their khans
All flurrying, flocking without fail,

The giants that shatter peoples
Reached for their weapons.
Among the Hıtay it was Kentun,
At Kendeme the people halted.
A tower built upon the plain –
Of that tower, do not even ask.

Kucak kucak yüksekliği,
Orduya işaret veren
Kuledeki çan var ya,
Çanına bir vursalar,
Dokuz günlük yerine dek
Eksiksiz taşmadan duyulurmuş.
Gerçekmiş apaçık
Çanın dokunup yayılışı,
Düşman nerede diye halk telaşlanıp,
Konurbay'ın kargaşası.
Bunu duyunca Konurbay,
Ardındaki perçem saçı
Öne arkaya dikleşip,
Yağlı balta sapı gibi
Dimdik kabaran bıyığı
Kan içecekmiş gibi dikleşip.
Gürledi, bağırdı,
Pehlivanlarını, aslanlarını
Hepiniz gelin! – diye çağırdı,
Pehlivanları, aslanları,
Nice derin görüşlü ihtiyarı,
Kırgına uğramış gibi
Dökülüp geldi hepsi,
Halk içinde Konurbay,
Ağzından alev dökülüp,
Kan içecek sureti görünüp.
Yontulmuş gibi bembeyaz diş,
Ahalininkine benzemez diş.
Isırdığında tam da
Darı gibi ufalanıp,
Tatlı candan umut kesip,
Mançu, Hıtay hepsi
Koşuşturup telaşla seğirtip,

Its height armful upon armful,
Giving signal to the host,
That bell upon the tower —
Should they strike the bell but once,
As far as nine days' journey
It was heard entire, unspilled.
Plainly true, it seems,
The bell's stroke and its spreading,
The people flurrying: where is the foe,
The turmoil of Konurbay.
When Konurbay heard this,
The queue of hair behind him
Bristled forward and back,
Like a greasy axe-haft
His mustache swelling bolt upright,
Bristling as if to drink blood.
He thundered, he bellowed,
His strongmen, his lions —
Come, all of you! – he called,
The strongmen, the lions,
Many an elder of deep insight,
As if struck by slaughter,
They all came pouring in,
Amid the people Konurbay,
Flame pouring from his mouth,
His blood-drinking visage showing.
Teeth white as if hewn,
Teeth unlike the common folk's.
When he bit, indeed,
It crumbled like millet,
Cutting off hope of sweet life,
Mançu and Hıtay all,
Scurrying, darting in alarm,

Kaynaşıp kuşatıp durdular.
İşte o zaman Kon töre –
Cihanın hanı büyük töre,
Aç haykırış, kuru nara
Amansızca halka saldı.

They stood swarming, hemming round.
Then it was that Kon töre –
Khan of the world, the great töre,
Hungry outcry, hollow war-whoop
He loosed without mercy on the people.

Halk aklını şaşırıp,
Karınca gibi tümen ordu
Tek biri kalmadan gürleyip,
Tamamı geldi hazırlanıp.
Tüyü kalmadan üşüşüp.
Kırk boydan kırk hanı,
Nice günden beri baksan
Artacak oldu cengi.
Ayı âlemi perişan eden,
Cenk salan pehlivanı.
Dur dese durup kalan,
Kımılda dese büyük hanı,

Denk geldiğinde boğazlayan,
Kaması olan pehlivanı,
Yıkıp müşkül bela salan,
Türlü türlü adamı
Akın edip geldi durdu.
Kalabalık ordu kuşatıp dururken

Alööke'nin Konurbay'ı
Sert sözü söyledi.
Çepeçevre Hıtay'a
Derman koymadan telaşlandırıp,
Bulut gibi uçan Kara atını
Sarsa sarsa yürütüp.
Boyu bosu Kalça'nın
Demir kuşaklı zırh gibi,
İriliği Kalça'nın
Ayrılmış dağ sırtı gibi,
Altın dizgini silkeleyip,
Kara atını azdırıp,
Er ölmüş gibi çekiştirip,
Haykırışı taş yarıp.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Bağırışı baş yarıp,

Karısını karabasan basmış gibi,

The people lost their wits,
The tümen host like ants,
Not one left behind, roaring,
All of them came arrayed.
Flocking till not a feather remained.
Forty khans of the forty clans,
If you looked, for many a day
The battle was set to swell.
He who lays waste the moonlit world,
His strongman who unleashes battle.
Who halts when told to halt,
His great khan who moves when told to move,

Who slaughters whom he meets,
His strongman with his dagger,
Who topples, looses grievous bane,
Men of every kind
Came streaming in and stood.
While the crowded host stood hemming round,

Alööke's Konurbay
Spoke the harsh word.
To the Hıtay all around
He flurried them, leaving no strength,
His Kara horse that flies like cloud
He rode on, shaking it hard.
The stature and frame of Kalça
Like iron-girdled mail,
The hugeness of Kalça
Like a cloven mountain ridge,
Shaking the golden rein,
Maddening his Kara horse,
Wrenching as if a man had died,
His outcry splitting stone.
May God never show his face,
His bellow splitting heads,

As if a nightmare rode his wife,

Kovalayanı ensesine yetmiş de kaçarmış gibi,
Kudurmuşun hâli işte böyle –
Karısı erkek doğurmuş gibi,
Kovaladığını kıstırıp kovalar gibi,
Öfkeyi şiddetle başlattı.
Kalabalık Hıtay, tümen el
Kahrına dayanamayıp
Kırılıp gidiverdi.
Ordu içinden ayrılıp
Boz alaca sakallı Mançu er

Aslan sureti görünüp:
Vay atanızın körü, kalabalık el,
Ben Konurbay olalı,
Konurbay adını alalı,
Yamaçlara ev salıp yerleşeli,
Keçil'e sağlam han olalı.
Boğuşmadığım can kalmadı,
Çarpışmadığım han kalmadı.
Basmadığım yer kalmadı,
Kırmadığım el kalmadı.
Geniş yerde doğdum,
Pamuk kuşakla bel bağladım,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yere saldım velveleyi,
Sıkı yüzleşip mızrak vuran

Ele saldım velveleyi.
Kırk boy Hıtay, Beecin halkı –
Kırkınız kırk ayrı doğmuş
candınız. Bükeyim demiş olmalı,

Ustalığımla el ettim,
Bu Kakançı Beecin'i
Uğraşa uğraşa yurt ettim.
Yavrum, ben Çandıyak'tan çok duydum,
Büyük cengi Hıtay'a
Yavrum, özümden ateş çıkıp,

As if his pursuer had reached his nape and he fled,
Such is the state of one gone rabid –
As if his wife had borne a son,
As if he chased his quarry cornered close,
He set his fury violently loose.
The crowded Hıtay, the tümen folk,
Unable to bear his wrath,
Broke and gave way.
Stepping out from the host,
A Mançu warrior with grizzled piebald beard,
A lion's visage showing:
Woe, curse your fathers, you crowded folk,
Since I became Konurbay,
Since I took the name Konurbay,
Since I set homes on the slopes and settled,
Since I became firm khan over Keçil —
No soul remains I have not grappled,
No khan remains I have not clashed with.
No land remains I have not trodden,
No people remains I have not broken.
I was born in a broad land,
I bound my waist with a cotton sash,
Wherever ear has heard and eye has seen,
On that land I loosed the tumult,
On the people who face off close and strike with lances
I loosed the tumult too.
Forty-clan Hıtay, people of Beecin –
The forty of you were born forty separate souls. He must have said: I shall bend them,
By my mastery I made you a people,
This Kakançı Beecin
I made a homeland with long toil.
My child, I heard much from Çandıyak,
The great battle upon Hıtay —
My child, fire came from my own self,

Öz elimden düşman çıkıp,
Dışı kara Burut'a –
Burut denen halka
Sırrımın hepsini açmış,

Benim ardıma azap salmış.
Köküme hep birlikte yetmiş,
Kırk töremi öldürüp,
Karakola çıkan Akayar,
O adam, Burut'a kaçıp gitmiş.
Benim kara yolum hendek olup,
Kaldayların hanı idi,
Pehlivanlığı var idi.
Akayar bana düşman olup.
Küpüme toprak doldurup,
Cehennemlik doğmuş o mel'un
Yetmiş meğer köküme.
Söylemiş meğer türkümü,
O mel'un Burut,
Söylemiş meğer gerçeğimi.
Bağlamış meğer yolumu,
Burut'a böyle deyip varıp,
Yapmış meğer marifetini,
Yurdu Kakan Beecin'i
Dolaşıp gezip öğrenmiş,
Burut'la yüz yüze gelince
Mel'un Akayar
Sıvışayım deyip gezermiş.
Hıtay'da çok gezdim ben,
Ne edeyim demiş olmalı,
Sırrımı öğrenip o kudurmuş,
Dışarıdan Kırgız eline
Gideyim demiş olmalı.
Büyük doru atın başını
Kırgız'ın büyük pehlivanına
Toplayayım demiş olmalı,
Topunu birden bilip sırrımı
Yapayım demiş olmalı.
Hıtay'ın alplerini, devlerini

A foe came from my own people,
To the black-faced Burut –
To the people called Burut
He laid bare all my secrets,

He loosed torment on my back.
Together they reached my very root,
Killing my forty töres,
Akayar who rode out on patrol,
That man fled away to the Burut.
My black road became a trench,
He was khan of the kaldays,
He had a strongman's might.
Akayar became my foe.
Filling my jar with earth,
That accursed one born for hell
Reached my root, it seems.
He told my song, it seems,
That accursed Burut,
He told my truth, it seems.
He bound my road, it seems,
Going to the Burut, saying so,
He worked his cunning, it seems,
The homeland, Kakan Beecin,
He roamed and learned it through,
When he came face to face with the Burut,
The accursed Akayar
Went about saying: I shall slip away.
I have roamed long in Hıtay,
What am I to do — he must have said,
That rabid one learned my secret,
Out to the Kırgız people
Let me go — he must have said.
The great bay horse's head
To the great strongman of the Kırgız
Let me gather — he must have said,
Knowing all my secret at once,
Let me act — he must have said.
The alps and giants of Hıtay

Kırayım demiş olmalı,
Taş kuşandım Hıtay'da
Nice yıl han olup,

Ne edeyim demiş olmalı,
Elin sırrını gerçekten bildim,
Uğraşıp gezip köküne
Yeteyim demiş olmalı.
Elim Kırgız, öz yurduma
Gideyim demiş olmalı.
Şu Kırgız'a giden Akayar
Zuu başında büyük sınçı
Bir hayli bela saldı.
Kırıp gitti belimi,
Dolaşıp gördü Dınşa'yı,
O yanasıca kurnaz Burut
Bunca şeyi öğrenip gitti.
Kesip yedi tayımı,
Kesilesice bildi hâlimi.
Bu Kakançı'da, Bakburçun'da
Hazine yığdım bu yurda,
O yığıp aldığım hazinemi
Saçayım demiş olmalı.
Gücü yeterse Burut'a,
Kasılıp duran Akayar
Kaçayım demiş olmalı,
Kapalı kaldım Hıtay'da,
Ne edeyim demiş olmalı,
Kavrulasıca kudurmuş,
Gizlice uğraşıp köküme
Yeteyim demiş olmalı,
Hazineyi bozup parçalayıp,
Saçayım demiş olmalı.
Bu, gücü yeterse Burut'a,

Çatıştığı yerde kavga çıkarıp, Şu duran Hıtay'a
Bu, kaçayım demiş olmalı.
Söylemeye gezermiş meğer,

Let me slay — he must have said,
I girded stone in Hıtay,
Being khan for many a year,

What am I to do — he must have said,
Truly I learned the people's secret,
Toiling, roaming, to their root
Let me reach — he must have said.
My people the Kırgız, to my own homeland
Let me go — he must have said.
This Akayar gone to the Kırgız,
The great appraiser at the head of Zuu,
Loosed no little bane.
He broke my back and went,
He roamed and saw Dınşa,
That cunning Burut, may he burn,
Learned all this much and went.
He slaughtered and ate my colt,
May he be cut down — he learned my state.
Here in Kakançı, in Bakburçun,
I heaped treasure in this land,
That treasure I heaped and gathered —
Let me scatter it — he must have said.
If his strength suffices, to the Burut,
Akayar standing there puffed up,
Let me flee — he must have said,
I was shut up in Hıtay,
What am I to do — he must have said,
May he be scorched, the rabid one,
Secretly toiling, to my root
Let me reach — he must have said,
Breaking the treasure into pieces,
Let me scatter it — he must have said.
This one — if his strength suffices, to the Burut,

Stirring strife wherever he clashed, To the Hıtay standing here,
This one must have said: let me flee.
He went about to tell it, it seems,

Kırk kapılı Beecin'de
Mel'un kırk ayyar
Biçik açıp fal bakıp hileyi
Bilemez olmuş meğer,
Burut'un düşman olacağını
Bilemez olmuş meğer.
Hani, felaketi saldığında,
Mel'un Burut'tan
Ganimet diye yakaladığında,

In Beecin of the forty gates,
The forty accursed ayyars,
Opening the biçik, casting lots — the ruse
They could not divine, it seems,
That the Burut would turn foe
They could not divine, it seems.
When he loosed calamity,
From the accursed Burut,
When I caught him as spoil,

Bir çift kara gözünü
Oyup atmadım da ne ettim,

El imiş demeden o domuzu
Kesip atmadım da ne ettim.
Hani, Beecin'e sürüp vardığında,
Zuu kuyusuna attığında,
Hayrını görmeden yanasıca
Belaya kalmış meğer.
Ceza görüp yanasıca
Bozkırda kalmış meğer,
Ayar'ı doğru göremeyip
Vay hâline düşmüş meğer,
Düşmanlığını bilemeden,
Kör olmuş meğer.
Hani, Zuu kuyusuna indirip,
Kana kana rakı içirip,
Kendisi güzel, ceylan gözlü –
Söylediği söz tatlı söz.
Kırk kız toplayıp aldığında,
Koynuna koyduğunda,
Yola gelir dese Akayar,
Gizli bağ kurup gezermiş meğer,
Dışı – Hıtay, içi – düşman,
Sinsi sinsi düşmanlık edermiş meğer.
Gücü yeterse Burut'a,
Mel'un yanasıca,
Dönmek için fırsat kollarmış meğer,
Sıkıştığı yerde bir müşkül,

His pair of black eyes —
Did I not gouge them out and cast them away,
Not saying: he is of the people — that swine,
Did I not cut him down and cast him off.
When he was driven to Beecin,
When they cast him into the well of Zuu,
Seeing no good of it, may he burn,
He was left to bane, it seems.
Punished, may he burn,
He was left on the steppe, it seems,
Failing to see Ayar aright,
Woe — he fell to wretchedness, it seems,
Not knowing his enmity,
He went blind, it seems.
When they lowered him into Zuu's well,
Made him drink rakı his fill,
Fair themselves, gazelle-eyed –
The words they spoke were honeyed words.
When he gathered up forty maidens,
When he laid them in his bosom,
Thinking Akayar would come to heel,
He went weaving secret bonds, it seems,
Outside – Hıtay, inside – foe,
He worked his enmity slyly, it seems.
If his strength suffices, to the Burut,
The accursed one, may he burn,
He watched for a chance to return, it seems,
In his tight corner one hardship,

Boğumunu yıkasa çıkmaz bir bela
Sözü kalmış meğer,
Hani, er Camgırçı öldüğünde
Bu yanasıca mel'unun
Öcü kalmış meğer,
Keşifçi gibi kolaçan edip, yer gezip
Çıkagelmiş meğer.

A bane no washing of the knot removes —
His word remained, it seems,
When er Camgırçı died,
This accursed one's, may he burn,
His vengeance remained, it seems,
Prowling like a scout, roaming the land,
He turned up, it seems.

Konurbay böyle oldu diye,
Burut'a gücünüz yetmezse,
İçimdeki sırrımı
Öğrenip almış meğer.
Ordusu bunca yatıyor diye,
Hilemi çalmış meğer,
Benim pehlivanlarımı öldürüp,
Coşarsanız düşmanı alırız,
Ganimet gelen Buurul'u,
Dermanımı almış meğer.
Vay, Burut böyleymiş diye,
Mel'un Akayar
Geri varmış meğer,
İçimdeki sırrımı
O yatan Burut'a,
Burut denen halka
Söylemeye varmış meğer,
Bu mel'un Akayar
Konuşsa Hıtay dilinde,
Özünde Burut imiş meğer,
Kaldayın çıkıp, alpım gel,
Şu mel'un Burut'a
Bugün boğuşmayı sert salalım, Çetin cenk edin!
Kalabalık Hıtay, topluca gel!
Yokuşa yaslanmış siper idi,
Hıtay'ın halkı çok idi.
Çukurdan aşağı, alçak idi,
Burut'un halkı az idi.
Kalabalık Hıtay halkın var,
Burut şöyle dursun, çok eli

Saying: thus it went with Konurbay,
If your strength fails against the Burut,
The secret within me
He learned and took, it seems.
Saying: his host lies here so vast,
He stole my ruse, it seems,
Killing my strongmen,
If you surge up, we take the foe,
Buurul who came as spoil,
He took my strength, it seems.
Woe, so the Burut is such, saying,
The accursed Akayar
Went back, it seems,
The secret within me,
To the Burut lying yonder,
To the people called Burut,
He went to tell it, it seems,
This accursed Akayar,
Though he spoke in the Hıtay tongue,
In his core he was Burut, it seems,
Kalday, come forth; my alp, come,
Upon this accursed Burut
Today let us loose the grappling hard,
Wage stern battle!
Crowded Hıtay, come as one!
It was a rampart leaned against the slope,
The people of Hıtay were many.
Down in the hollow, low they lay,
The people of the Burut were few.
You have the crowded Hıtay people,
Let alone the Burut — many a people

Kırıma uğratır töreniz var.
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu?
Yetmiş kişi bir kişiyi
Dövse leşini kor mu?
Hıtay sayısız, Kırgız az,
Savaşıp akın edip basın,
Ganimetini yağmalayıp alın,
Fitneyi, belayı, büyük cengi
Bu Burut'a salın.
Dağına taşına kıstırın,
Kırgın salıp yağmalayın,

Yamanınız, hanınız,
Kırgına uğramış gibi
Kırılıp gidin hepiniz!
Tufan basmaz çok Hıtay
Parçalanıp kırışmadan,
Nice güne dek savaşmadan,
Kakan'a nasıl varırız.
Mel'un Burut'un
Yamanlarını kırın,
Çetin müşkül salın!
Kılını bile bırakmadan
Yurdunu ganimet edip alın!
Göğüs göğüse savaşıp,
Nara üstüne gürültü koparıp,
Aç haykırış, şamata edip,
Amansız bela salın,
Hıtay için, el için,
Hıtay'ın hanı Konurbay:
Halkım, yamanınız Kalça, benim için!

Aylarca yıllarca savaşıp,
Gücü ne kadar, bilin.
Burut'u inletip,
Feryat figan ettirip yürüyün.
Kızını kadınını ağlatıp,
Kızıl kıyım edin,

You have töres who deal out slaughter.
If seven wolves one sheep
Fall upon, will they leave its carcass?
If seventy men one man
Beat, will they leave his carcass?
Hıtay beyond number, Kırgız few,
Fight, raid, and overrun them,
Plunder and seize their spoils,
Discord, bane, and the great battle —
Loose them on this Burut.
Pin them to their mountains and rocks,
Loose slaughter and plunder them,

Your fiercest and your khans,
As if struck by slaughter,
Go and be broken, all of you!
The vast Hıtay no flood can drown,
Without being torn and broken,
Without warring for many a day,
How shall we come to Kakan.
Of the accursed Burut
Slay their fiercest men,
Loose stern hardship on them!
Leaving not so much as a hair,
Take their homeland as spoil!
Fighting breast to breast,
Raising clamor upon war-cry,
With hungry outcry and uproar,
Loose merciless bane,
For Hıtay, for the people —
Konurbay, khan of Hıtay:
My people, your fierce one Kalça — for my sake!
Warring for months and years,
Learn how great their strength is.
Make the Burut groan,
March on, wringing wails and laments.
Set their girls and women weeping,
Work red massacre,

Kılını bile bırakmadan,
Diyarını bozup kırın.
Ocak yerinin tozunu çıkarıp,
Basıp malını kesin.
Ata binen beceriklisini,
Köydeki usta söz ustasını,
En ileri görüşlü bilgesini,
El yöneten ihtiyarını,
Koymadan kırın hepsini!»
Deyip, böylece Konurbay,

Leaving not so much as a hair,
Waste and break their land.
Beat the dust from their hearth-places,
Overrun them, slaughter their herds.
Their able men who mount the horse,
The master wordsmiths of the villages,
Their most far-seeing sage,
Their elders who guide the people —
Slay them all, sparing none!»
So saying, thus Konurbay

Belayı fena başlattı,
Alplerinin, devlerinin hepsi
Candan geçiverdiler.
Akıl bulamaz kalmadı,
Kırk boy Hıtay çok halkın Günün gözü görünmeden,
Kılını bile bırakmadan,
Yamanı Kalça sürdü.
Kalça beri sürünce
Orduyu kayda geçirip,
Şaşılası ordu sayımını alıp,
O Hıtay'ın içinde
Kalabalık Hıtay dikleşip,
Kaynaşıp çıkıverdiler,
Ordunun ardını Ezkara
Sürüp çıkıverdiler.
Bin adama bir adam
Baş olup kaldı,
Sayısız adama bir adam
Bey olup kaldı.
Halk kaynaşıp, el dolup,
Az değil, bol olup,
Baksan tümen ordu olup.
Yer yarılıp, uğultu dolup,
Göğü yaran şamata olup.
Algara'sını soluklandırıp,
Üzerinde Kalça yola düştü,
Halk içinde pehlivanı

Set the bane fiercely going;
All of his alps and giants
Gave themselves up to death.
None remained at wits' end,
Of the forty-clan Hıtay's many people
Before the eye of day appeared,
Leaving not so much as a hair,
Kalça their fierce one drove them on.
When Kalça drove them hither,
He put the host on record,
Took the astonishing muster of the host,
There within that Hıtay
The crowded Hıtay bristled up,
Swarming, out they came,
The rear of the host — Ezkara
Drove it out and on they came.
Over a thousand men one man
Remained as head,
Over countless men one man
Remained as bey.
The people swarming, the land brimming,
Not few but plentiful,
A tümen host to behold.
The earth splitting, filled with rumbling,
An uproar cleaving the sky.
Giving his Algara breath,
Kalça upon him took the road,
The strongman amid the people

Akın salıp geliyor.
Nice boyun bahadırı,
Kan dökücü kâfiri,
Nice ordunun hepsi,
Tatlı canı esirgemeden,
Ezkara gibi ihtiyarı,
Yer bozulup dalgalanıp,
Yere sığmadan gürüldeyip,
Telaşla Hıtay geldi.
Çon-Aygır-Cal'ı, Ükürçü'yü
Basıp Hıtay geldi,
Engebeli tepeleri, kıraç sırtları
Sürüp Hıtay geldi.

Comes on in streaming raid.
Batyrs of many a clan,
The blood-spilling infidel,
The whole of many a host,
Not sparing their sweet lives,
An elder like Ezkara,
The earth churned up and billowing,
Roaring, too vast for the earth to hold,
In tumult the Hıtay came.
Over Çon-Aygır-Cal and Ükürçü
Trampling, the Hıtay came,
Over rugged hills and barren ridges
Driving on, the Hıtay came.

Üç-Karkıra'yı, Çon-Çarın'ı
Kaynaşıp Hıtay geldi.
Yer sisi uçup dağılmadan,
Gök açık, yer sisli,
Devir kıyamet kopmuş gibi,
Topluca Hıtay saldırsa,
Canlı cansız ne mahluk var
Tekini koymadan yutacak gibi,
Birinin dilini bilmeyen,
Kırkı kırk boy olup konuşan
Türlü türlü halkı var.
Eli değse yok eden,
Türlü türlü alpı var.
İnsan dili bilmeyen
Bu nereden çıkmış heybetli?
Bu ayı âlemi perişan eden
Yiğidi Kalça hanı var.
Yamaca geldi bel bağlayıp,
Tam da peri çarpmış gibi sallanıp.
Kaynaşan orduyu sorarsan,
Kulan görse kovalayıp yiyen,
Ceylan görse yetişip yiyen,

Teke görse toplayıp yiyen,
Soloon'dan türlü ordu sürüp,

Over Üç-Karkıra and Çon-Çarın
Swarming, the Hıtay came.
Before the ground-mist flew and scattered,
Sky clear, earth veiled in mist,
As if the age's doomsday had broken,
Should the Hıtay charge as one,
Every creature quick or lifeless
As if to swallow all, sparing not one,
Knowing not one another's tongue,
Speaking as forty separate clans,
Peoples of every kind they have.
Destroying whatever their hand touches,
Alps of every kind they have.
Knowing no human tongue —
Whence came this awesome one?
This one who lays waste the moonlit world,
They have their brave Kalça khan.
He came to the slope, girding his loins,
Swaying as if struck by a peri.
If you ask of the swarming host,
Seeing a kulan, they chase and eat it,
Seeing a gazelle, they run it down and eat it,
Seeing an ibex, they round it up and eat it,
Driving hosts of every kind from Soloon,

Yer fıkırdayıp ordu kaynaşıp,
Yetecek oldu, çile kaynayıp,
Akın edip girdi kalabalık ordu.
Ordusu yakına girecekken,
Karakoldaki Külçoro
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Elini suya daldırıp,
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Ruhuna yalvarıp,
Akın eden ordudan ürküp,
Surkoyon'u eyerleyip,
Kurdun aşmadığı bel ile,

The earth seething, the host swarming,
They were closing in, torment boiling,
The crowded host came streaming in.
As the host was drawing near,
Külçoro at the watch-post
Started awake from sleep,
Turned onto his right side,
Plunged his hand into water,
To the spirit of Manas gone
To the other world he prayed,
Startled by the streaming host,
He saddled Surkoyon,
By the pass no wolf has crossed,

Ayrılmış tek yol ile,
Altın direkli çadıra,
Koşuşturup telaşla Külçoro
Yetip geldi bir anda
Er Semetey bahadıra.
Öfkelenip bağırıp,
Alplerini, devlerini çağırıp,
Ağa diye diye bağırıp,
Sarı Han'ı, Bakay atasını,
Bakay Han'ın Baytaylak'ını,
Sarı Han'ın Kalık'ını:
«Seyir için dikilen ak çadır,
Çarpışmaya girecek çok bahadır!
Ken-Kol'a kurulmuş bağ mı var,
Gerinip yatacak çağ mı var?
Serilip yatacak çağ mı var?
Ken-Kol'a kurduğun bağın yok,
Senin gerinip yatacak keyfin yok!
Uykudan doğrulup kalk,
Savaşın hâlini söyleyeyim,
Öz ağam, dinleyiver!
Bahadırlar, yeri kaplayan halk
geliyor. Her başına yol bölüp,
O halkın içinde
Ciğer yarıp baş kesen

By the single parted road,
To the golden-poled tent,
Külçoro, hurrying in haste,
Arrived in a single breath
Before er Semetey the batyr.
Shouting in anger,
Calling his alps and giants,
Crying out aga, aga,
Sarı Han and father Bakay,
Bakay Han's Baytaylak,
Sarı Han's Kalık:
«White tent pitched for viewing,
Many a batyr set to enter the clash!
Is there a garden laid at Ken-Kol,
Is this a time to stretch and lie?
Is this a time to sprawl and lie?
You have no garden laid at Ken-Kol,
You have no leisure to stretch and lie!
Rise up out of sleep,
Let me tell you how the war stands,
My own aga, listen!
Batyrs, a people covering the earth
is coming. Parting roads at every head,
Amid that people,
Splitting livers, severing heads,

Han Konurbay alp geliyor.
Çukuru derin hendek geliyor,
Tatlı cana zor geliyor!».
Deyip, böylece, Külçoro
Halka haber saldı.
Halk çağrışıp, ayağa kalkıp,
Candan geçiverdiler,
Orduyu kollara böldürüp,
Er gayretini gösterip.
Türlü türlü kol bölüp,
Aybalta çalmada en yiğit
Beceriklilerini bir bölüp,
Altı tümen düşmana mızrak vuran
Ustalarını bir bölüp,

Baltayla vuruşan
Namlılarını bir bölüp,
Ürkmeden topuz çalan
Yamanlarını bir bölüp,
Gece kapıya çıkmayan
Korkaklarını bir bölüp.
Çok söylense söz dinlemez
Beceriksizlerini bir bölüp.
Canı kalmadan titreyen
Telaşçılarını bir bölüp.
Düşmana fırsat kaptıran
Kaçıcılarını bir bölüp.
Kıpkızıl ateşi geçe geçe

Ölüme gidenlerini bir bölüp,
Düşmana bir kırgın salan
Kırıcılarını bir bölüp,
Mızrağı şaşırıp saplayan
Acemilerini bir bölüp,
Düşmanı kıyıdan kollayan
Bekçilerini bir bölüp,
Türlü türlü kol bölüp,
Bölünenlerin hepsiyle
El öylece durdu.

Han Konurbay the alp is coming.
A deep-ditched trench is coming,
Hard times come for sweet life!».
So saying, thus Külçoro
Sent word to the people.
The people calling out, rising up,
Gave themselves up to death,
Splitting the host into columns,
Showing a warrior's zeal.
Dividing columns of every kind,
The bravest at striking the aybalta,
Their ablest set in one column,
Those who lance six tümen of foes,
Their masters set in one column,

Those who fight with the axe,
Their famed ones set in one column,
Those who swing the mace unflinching,
Their fierce ones set in one column,
Those who step not out the door by night,
Their cowards set in one column.
Those who heed no word however told,
Their bunglers set in one column.
Those trembling with no life left,
Their panickers set in one column.
Those who yield the foe his chance,
Their runaways set in one column.
Those crossing again and again through crimson fire,

Their death-goers set in one column,
Those who loose one slaughter on the foe,
Their slayers set in one column,
Those who thrust the lance astray,
Their raw hands set in one column,
Those who watch the foe from the fringe,
Their sentries set in one column,
Dividing columns of every kind,
With all who were divided,
The people stood arrayed.

Hep birbirine eş kula at,
Alnında muska nişanı,
Hepsi tulpar, gök sakarlı,
Boz ata bineni bir bölüp,
Sarı teyelti yaraştıran
Kır ata bineni bir bölüp.
Cihanda eşsiz at binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Temrenli mızrak alıp,
Hoplata zıplata kalabalık halk
Aybaltasını kuşanıp,
Silahını pusatını bağlanıp,
Ordu durmadan, şamata edip,
Davulunu bağlanıp,
Birbirine karışacakmış gibi,

Dun horses each the match of each,
The amulet-mark on their brows,
All tulpars, gray-blazed,
Riders of gray horses set in one column,
Those who trim the yellow saddle-pad,
Riders of roan horses set in one column.
Mounted on steeds peerless in the world,
Knotting their hair-tails tight,
Taking barbed-headed lances,
The crowded people bouncing and prancing,
Girding on their aybaltas,
Binding on arms and gear,
The host unresting, in uproar,
Binding on their drums,
As if about to mingle into one,

Mızrağın ucu parıldayıp,
Dağ yarılmış gibi şamata olup,
Kernayın sesi çınlayıp,
Tulpar ata baksan,
Tuğ kuyruğu örülüp.
Yiğitler, aslanları,
Düşman kurdu erleri
Tıpkı Ala-Too gibi gerilip.
Yüz yüze mende gelemeyip,
Bunlara yönelip düşman yene
meyip. O zaman Alööke'nin
Konurbay'ı
Fil derisi davul –
Davul sıkıca vurulup,
Ordu çağrışıp susup.
Fitilli tüfekle atamayıp,
Kara kurt gibi Hıtay'a
Kalabalık halk sığamadan durdu.
Halk dayanışıp, saf olup,
Yer üstüne tıka basa dolup,
El değil, dolup taşan sel olup,
Tam da gök açık, yer kapalı,
Karşı karşıya duran ordu olup,

The lance-tips glittering,
Uproar as if a mountain split,
The kernay's voice ringing out,
Look at the tulpar steeds —
Their banner-tails braided.
The brave men, their lions,
Warriors, wolves to the foe,
Stretched taut like Ala-Too itself.
Unable to close in grips face to face,
The foe, turning on them, could not pre
vail. Then Alööke's Konurbay —

The drum of elephant hide –
The drum was beaten hard,
The host cried out and hushed.
Unable to fire the matchlock guns,
To the Hıtay thick as black karakurt,
The crowded people stood, unable to fit.
The people braced together, forming ranks,
Crammed brimful upon the earth,
Not a people but a flood overflowing,
The sky all clear, the earth all covered,
Hosts standing face to face —

Bunun «Küçük Gaza» adı var,
İşte yamanların varken
Hıtay'a saldıkları kavga,
Burada kırılmadan mende yatar mı.
Erenlerin değeri var,
Yurt koruyup, el gözeten

Bunların töresi var.
İçse kana doymayan,
Bunlar her zamandan bir zaman
Bunların edegeldiği huyu var.
Kim görmüş böyle işi,
Bu, nicelerden beri büyük destan,
Hıtay ile Kırgız savaşı.
Ay âlem halkı unutmaz,
Aslanların şanı,
Olup geçmiş bir zamanda
Kartalların kavgası.

This bears the name «Little Gaza»,
This, while the fierce ones lived,
Is the fight they loosed on Hıtay —
Will they lie here pinned, unbroken?
The eren have their worth,
Guarding the homeland, watching the people —
Such is their ancient law.
Drinking, never sated with blood,
These, from age to age,
Such is the way they have always kept.
Who has seen such a deed —
This, from ages past, a great epic,
The war of Hıtay and Kırgız.
The people of the moonlit world forget not
The glory of the lions,
In a time now come and gone,
The battle of the eagles.

Bunun çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kimse yok,
Çok el kendisi bilmese,
Bunun yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Bunun yanından gelen adam yok,
Bunu yatan kendisi bilmese,
Eskilerin âdetini
Destan ettik eğlenceye,
Bu yurt koruyan aslanların
Yaptıklarını anlatıvermeye.
Kırk boy Hıtay ordu sürüp,
Burada kırk hanın eli kırk türlü,
Kırgız'ı yağmalayıp almaya
Cihanı toplamış seçkin er.
İşte kuşatıp Kalça geldiğinde,
Tatlı candan umut kestirip,
Bu Hıtay'ın kuşatıverdiğinde,
Ahali çağrıştı hepsi.
Halk içinde Bakay Han –

Much of this is lie, much truth,
None has come who saw it,
Though many a people knows it not itself,
Half of it is invention, half is truth,
No man has come from beside it,
Though the one who lies there knows it not,
The custom of the ancients
We made an epic for delight,
Of these homeland-guarding lions,
To tell the deeds they did.
Forty-clan Hıtay driving the host,
Here the peoples of forty khans are of forty kinds,
To plunder and seize the Kırgız,
Picked men gathered from the world.
So when Kalça came encircling,
Cutting off hope of sweet life,
When this Hıtay closed the ring,
The whole populace cried out.
Amid the people Bakay Han –

Çare bulucu bilge,
Çare bulan ihtiyarı,
Aslan Bakay bunu söyleyip:
«Kalday oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Çaresi tam beceriklisine,
Ayı âlemi perişan eden,
Aklı tam ustasına,
Yiğitlerim, aslanlarım,
Yöneldiğini çiğneyip yutan,

Namlı yiğit erlerim,
Keşfe hanginiz çıkarsınız?
Pusuya hanginiz razısınız?
Bu öfkelenen kâfirin
Hesabını hanginiz görürsünüz?
Silah pusatı hanginiz alırsınız,
Kabararak duran kâfire,
Coşmuş Kalça bahadıra,

Hadi, teke tek dövüşe hanginiz varırsınız?
Şu duran az halkın
Vebali sevabı olur mu,
Yükünü hanginiz alırsınız?
Hadi, boğuşmaya hanginiz varırsınız?
Beecin'e kadar oynarız.
Buyruğunu alna yazdıysa
Eren yakınmadan görmez mi,
Eceli yeten ölmez mi,
Alacağı yakın geldiğinde,
Sağlam yaratılmış gerçek gücü
Kula buyruk kıldığında,
Can alıcı Azrail
Beş parmağını gere gere uzattığında,
Konuşmadan kuru dil tutulur,

Ölümden hangi can kurtulur?
Yaradan'ın kendisi uludur,

The sage who finds the remedy,
The elder who finds the way,
The lion Bakay spoke thus:
«On the infidel son of Kalday,
On Han Konurbay the batyr,
On that fully able schemer,
Who lays waste the moonlit world,
On that master whole of mind,
My brave men, my lions,
Who trample and devour whatever they face,
My famed brave warriors,
Which of you will ride to scout?
Which of you consents to the ambush?
Of this raging infidel,
Which of you will settle his account?
Which of you will take up arms and gear,
Against the infidel who stands swelling,
Against Kalça the batyr in his fury,

Come — which of you will go to single combat?
Of this small people standing here,
Be there sin in it or merit,
Which of you will take the burden?
Come — which of you will go to grapple?
We shall play as far as Beecin.
If He wrote His decree on the brow,
Does the eren not meet it without complaint,
Does he whose hour has come not die,
When what is owed draws near,
When the true power soundly made
Lays its command upon the servant,
When Azrail the taker of souls
Stretches out his five spread fingers,
The dry tongue is struck dumb without a word,
What soul escapes from death?
The Creator Himself is great,

Kazılan mezar sokmadan koymaz.
Çocuklar, yer değirmen, biz buğday
Kopmayan urganı var.
Kara yer yitirmeden koymaz.

Çarpışmayı sert salın,
Şu garip düşmüş az eli
Kahırlı Hıtay elinden
Kurtarıp kalın.
Yüz yüze karşı durun,
Mızrak uzatıp, balta alıp,
Ete kemiğe vura vura savaşın.
Ay eksilip, gün geçip,
Aradan nice gün geçsin.
Gün vaktini boşa harcamayın,
Günde durup kalmayın,
Niceyi görmüş ihtiyarınız,
Kırılın hepiniz!
Kıl kadar durup kalmayın.
Hıtay denen nice halk,
Bu gömülesi domuzun
Çokluğu kara kurt gibi.
Kalday oğlu kâfire,
Boğuşmayı sert salın,
Han Konurbay bahadıra.

Konurbay'ı kırıp geçirirseniz,
Öteki Hıtay kahrolsun,
Bir et pişimi bile bırakmayız,

Kırıp geçirip kovalarız.

Konurbay'ın hâli işte böyledir:
Cenge girse ele geçmez,
Bir kale değil mi Konurbay.
Sel yürüse geri dönmez,

Bir bel değil mi Konurbay.
Asırda bir tek doğmuş

The dug grave will not fail to take one in.
Children, the earth is a mill, we the wheat
He has a tether that never snaps.
The black earth will not fail to claim its own.
Loose the clash full hard,
This small people fallen forlorn,
From the hand of the cruel Hıtay
Deliver and preserve them.
Stand against them face to face,
Thrusting lances, taking axes,
Fight, striking flesh and bone.
The moon waning, days passing,
Let many a day go by between.
Waste not the hours of the day,
Do not stand idle in the day,
Your elder who has seen so much —
Break yourselves upon them, all of you!
Do not stand still by so much as a hair.
The many peoples called Hıtay,
This swine fit for burial —
Their multitude is like the karakurt.
On the infidel son of Kalday,
Loose the grappling hard,
On Han Konurbay the batyr.

If you cut down Koñurbay and break him,
Let the rest of the Hıtay be damned,
We shall not leave them even the time meat takes to boil,
We shall cut them down and drive them off.
Such indeed is the state of Koñurbay:
When he enters battle he cannot be taken,
Is Koñurbay not a fortress?
Though the flood advances it does not turn back,
Is Koñurbay not a mountain pass?
Born but once in a century,

Arslan değil mi Konurbay,
Konurbay'ın hâli işte böyledir.
Adını anan ürkmüştür,
Her türlü büyüyü okumuştur.
Düşmana geçit vermez belası,
Yolu batası Beecin'in,
Çın-Maçın'a, Beecin'e giden
Kara boğazın sırtıdır.
Konurbay sağ durdukça,
Hıtay halkına ölüm yok.
Yel bile değdirmeden koruyan,

Yedi geçitli dağ sırtıdır.
Geniş Andican'da doğmuştur,
Cenkte koparmıştır yaygarayı,
On bir yaşına geldiğinde
Orda bozup ganimet almıştır.

Çarpışacak düşman bulamayıp,
On iki tümen orduyu almıştır.
Cenkleşeni yere sermiş,

Kasılıp duran ahmağı
Keçil'e kudretli han kılmışlar.
Ordular sürüp gelmiş işte,
Her nice zamandan bir zaman
Askerini toplayıp bol sürerek.

Hıtay milyonla, siz azsınız,
Her devirde budur asıl hasım.
Yanıp yok olası bu Hıtay

Kırarım diye bizi düşündü,

Her devirden her devir
Büyük zorbalığını bırakmadı,
İçip kana doymadı,
Beli sıkıca kuşanın,
Tüfek atıp, saflar bozup,

Is Koñurbay not a lion?
Such indeed is the state of Koñurbay.
Whoever speaks his name has trembled,
He has recited every kind of spell.
His scourge yields no passage to the foe,
Of Beecin whose road be cursed,
He is the ridge of the black gorge
That leads to Çın-Maçın, to Beecin.
So long as Koñurbay stands alive,
There is no death for the Hıtay people.
Guarding them so not even the wind may touch them,
He is the mountain ridge of seven passes.
He was born in broad Andican,
In battle he has raised the uproar,
When he came to eleven years of age
He shattered the horde there and took its plunder.
Finding no foe to fight against him,
He took an army of twelve tümen.
Whoever battled him he laid upon the earth,
That swaggering, posturing fool
They made mighty khan over Keçil.
The armies have come driving on, behold,
From every age a time has come
When he gathers his soldiers and drives them in throngs.
The Hıtay are millions, you are few,
In every era this is the true adversary.
This Hıtay, may they burn and perish,

Thought of us, saying: I shall cut them down,

From every era unto every era
He never left off his great tyranny,
He drank of blood and was not sated,
Gird your waists up tightly,
Firing muskets, breaking ranks,

Günü biterse kurşunla uçup,
Kaynayıp duran Hıtay'ı
Kakan'a kadar kovalayın!
Cenk tuğunu devirip,
Fesat salmak âdetidir.
Yıkıp yere çiğneyin.
Kırgın salıp kovalayıp,
Bölüğüne cehennem salın,
Dalgalandırıp sürüp Hıtay'ı,
Beecin'e kadar sürüp varın!
Kırgının hâli işte böyledir,
Geri hiç bakmadan hepiniz!
Koca Bakay, ihtiyarınız,
Basıp girip vuruşarak,
Kılıçlaşıp çarpışarak,
Nice zorlu işe girişerek,
Boğuşup didişip vuruşarak,
Karşı karşıya duruşarak,
Tüfek atıp, balta vurup,
Kıl kadar kalmasın tekiniz,
Ete kemiğe vura vura dövüşerek,
Kanını döke döke kıyınız,
Böğürüp duran Hıtay'ın
Halkını öldürüp kırınız.
Taş takınmışlarını paralayıp,
Cepkenini yakıp,
Arslanlığınızı bildirip,
Haykırıp mızrak sunmazsanız,
Karşı karşıya durup,
Güm güm vuruşup dövüşüp,
Böyle gayret salmazsanız,
Kalabalık orduyla Konurbay
Cengi genişçe salmazsanız,
Ansızın basıp girerse,
Çiğneyip geçer anında.
Halkı komadan kırmaz mı, Kahrı dolu
kâfiriniz,

If your day is done, flying off by the bullet,
Drive the seething Hıtay
All the way to Kakan!
Toppling the battle-standard,
Sowing discord is his custom.
Cast them down and trample them to earth.
Loosing slaughter, giving chase,
Loose hell upon his regiment,
Sweeping the Hıtay on in waves,
Drive them all the way to Beecin!
Such indeed is the state of the slaughter,
All of you, never once looking back!
Old Bakay, your elder,
Charging in and striking blows,
Crossing swords and clashing,
Setting hand to many a hard task,
Grappling, struggling, striking blows,
Standing face to face against them,
Firing muskets, swinging axes,
Let not a hair of one of you remain behind,
Fighting, beating flesh against bone,
Spilling their blood, cut them down,
Of the bellowing Hıtay
Slay the people, cut them down.
Tearing apart their stone-bedecked ones,
Burning their jerkins,
Making your lionhood known,
If you do not cry out and thrust the lance,
Standing face to face,
Pounding, clashing blow on blow,
If you do not put forth such striving,
If against Koñurbay and his teeming host
You do not spread the battle wide,
Should he suddenly charge and break in,
He tramples over you in an instant.
Will he not slay the people wholesale, Your
infidel brimming with wrath,

İnleye sızlaya kızları
İbretlik ganimet kılmaz mı,
Kökümüzü topluca kazımaz mı,
Kırgın kılıp yurdunu,
Talan edip mülkünü,
Tamamen kırıp halkını,
Kökünü topluca kurutmaz mı!
Kahra bürünmüş han denenin,
Her ne zaman olsa âlemde
Bozup belini kırıp,
Kökünü söküp atınız.
Toz duman edip vuruşup,
Konurbay'ı ele geçirin.
Konurbay'ı almazsanız,
Sarp yalçın beli var,
Hıtay kolay halk değil,
Beecin kolay yer değil,
Kara bahtlı kâfirin
Kaynaşıp duran halkı var.
Haykırsa yürek düşüren
Bahadır Kalça arslanı var.
İpini çekip dağıtın,
Kırgında yaman olun!
Böylece sıkıntı görüp,
Çetin müşkül işler görüp,
Her yılında bir kez
Konurbay'dan zulüm görüp,
Sağ nasıl dururuz?
Gözü dönmüş Kalça durdukça,
Nasıl geçinip gideriz?
Bu sefer kırgın salmazsanız,
Hıtay halkını kırıp geçirip
Giden öcünüzü almazsanız,
Geri dönerse Konurbay,
Kakan elini toplar yine.

Han Konurbay bahadırınız,
Kalça'yı Kuday çarpası.

Will he not make your moaning, wailing daughters
Into plunder for a lesson,
Will he not dig out our roots altogether,
Loosing slaughter on his land,
Pillaging his possessions,
Slaying his people utterly,
Will he not dry up his root altogether!
Of the one called the wrath-shrouded khan,
Whenever it may be in this world,
Break his back and shatter it,
Tear out his root and cast it away.
Fighting till dust and smoke arise,
Take Koñurbay captive.
If you do not take Koñurbay,
He has his steep and sheer mountain pass,
The Hıtay are no easy people,
Beecin is no easy place,
The black-fated infidel
Has his teeming, swarming people.
He has his batyr lion Kalça,
Whose war-cry makes the heart fall.
Pull his rope and scatter them,
Be fearsome in the slaughter!
Thus suffering hardship,
Seeing grim and toilsome troubles,
Once in every year of it
Suffering oppression from Koñurbay,
How shall we remain alive?
While the mad-eyed Kalça stands,
How shall we live and get along?
If this time you do not loose the slaughter,
If you do not cut down the Hıtay people
And take the vengeance owed to you,
Should Koñurbay turn back,
He will gather the Kakan land again.

Khan Koñurbay, their batyr —
May Kuday strike down Kalça.

Kederli öfkesi tutarsa,
Gümbürdeterek Hıtay'ın
Bütün halkını sürerse,
Karınca gibi halkı var.
Kendisiyle cenge tutuşanın
Başına kahrını dökmeye andı var.

Tükendikçe yeniden tüten,
Kıl kadar sayısız Hıtay eli odur,
Kaygı müşkül çok çekip,
Tükenmiş Bakay ben oyum.
Sayısız Hıtay halkı odur,
Kırışa kırışa geri dönüp,
Yamanlardan ayrılıp,
Yalnız kalan ben oyum!
Kaburgamı kopartıp,
Kanadımı oka kaptırıp,
Kaplanımı süngületip,
Pek vuruşup geri dönüp,
Yiğitten ayrılıp,
Mihnet gören ben oyum!
Çocuklar, Hıtay'a bel kaptırırsak, Kâfir ile Müslüman,
Sabanını sürdürmez,
Hazırlanıp girip Kırgız'ı
Ala-Too'da barındırmaz.
Otağını kurdurtmaz,
Ekin tahıl ektirmez.
Özgür yaylada yaylatmaz.

Bahara doğru olduğunda
Kuyruklu kuzu yedirmez,
Bahar yaklaştığında
Uğurlu kısrak bindirmez.

Yerin yüzünü açtırmaz,

Avuç avuç tohum saçtırmaz.

If his grieving fury seizes him,
If, making the Hıtay thunder,
He drives forth all their people,
He has a people numberless as ants.
Against whoever grapples with him in battle
He has sworn to pour his wrath upon their head.
Smoking up anew as fast as it burns out,
Such is the countless, hair-fine Hıtay land,
Having suffered many cares and hardships,
The worn-out Bakay — that one is I.
The numberless Hıtay people are that one,
Turning back battle after battle,
Parted from the valiant ones,
The one left all alone is I!
My rib torn away,
My wing given up to the arrow,
My tiger put to the lance,
Fighting hard and turning back,
Parted from the brave,
The one who has seen affliction is I!
Children, if we yield our waist to the Hıtay, Infidel and Müslüman,
He will not let the plough be driven,
Making ready, falling on the Kırgız,
He will not let them shelter in the Ala-Too.
He will not let the pavilion be pitched,
He will not let grain or crop be sown.
He will not let them summer on the free summer-pasture.
When it draws on toward spring
He will not let them eat the fat-tailed lamb,
When spring approaches
He will not let them mount the auspicious mare.
He will not let the face of the earth be opened,
He will not let seed be scattered by the handful.

Ekin tahıl ektirtmez.
Başıboş tay bile bağlatmaz.
Alööke oğlu Konurbay,
Altında tulpar Kara atı —

Bir Kara atı var idi,
Böğründe kanadı,
Cümle halka besbelli
O kâfirin destanı,
Rast geleni serseme çeviren

O kâfirin âdeti.
Basıp geldi Konurbay,
Canını esirgeyen iflah olur mu,
Topluca gelen Hıtay'a
Bir kargaşa koparmadan,
Erlerini kırıp atmadan,

Atlarını kırıp boğazlayıp,
Gözlerini oyup çıkarmadan,
Çok kırgın salıp boğazlaşmadan,

Kendini sakınan adam onar mı!

Kahrolası Kalça'ya
Kırgını kızıştırıp vuruşmadan,
Mızrak sunup korku salmadan,

Kaynaşan ele cevap vermeden,
Geri duran adam onar mı?
Kendini sakınıp kalan adamın

Canı sanki iki mi olur?
Çocuklar, savaşın hâli işte böyledir.
Topunuz kökten yüklenin,
Tüketici bir savaş salınız.
Kılınız kalmadan kırılıp,
Hepiniz ölüp kalınız!
Kıyametlik horluğu

He will not let grain or crop be sown.
He will not let even a stray colt be tethered.
Koñurbay, son of Alööke,
Beneath him his tulpar, his Kara horse —

He had a certain Kara horse,
On its flank a wing,
Plain to all the people
Is that infidel's legend,
Turning whoever crosses him to a dazed fool —
That is that infidel's custom.
Koñurbay came pressing on,
Can he who spares his own life prosper?
Upon the Hıtay coming in a mass,
Without raising a great turmoil,
Without cutting down and casting off their men,
Slaughtering and butchering their horses,
Without gouging out their eyes,
Without loosing much slaughter and grappling throat to throat,
Can the man who guards himself be mended!
Against the accursed Kalça,
Without stoking the slaughter and striking,
Without thrusting the lance and sowing terror,
Without answering the seething land,
Can the man who holds back be mended?
The man who spares himself and stays behind —
Has he then two lives to keep?
Children, such indeed is the state of war.
All of you, bear down to the very root,
Loose a war that consumes all.
Cut down till not a hair of you remains,
All of you, die and lie fallen!
The scorn fit for doomsday

Görüp kalmışım meğer,
Kıl kadar kalmadan erliğim,

Çocuklar, ölüp gitmişim meğer.
Kara sakal ak olup,
Kadir Allah, kudret,
Mecal kalmayacak hâle gelip.
Erenlikten değerli baş,
Geçip gitmişim meğer.
Derin kazılmış çukur mezara
Ayak sokup girmeye

Hazır bekler olmuşum meğer.
Ağızdan otuz iki diş gidip,
Akıl yorulup, güç gidip,
Geçip gitmişim meğer.
Bahadır Bakay ben kendim,
Bahadırlıktan, arslanlıktan
Yoksun düşmüşüm meğer.
Kuvvetim kaçmış, derman yok,
Kemiklerim kalıp takırdayıp,
Kızarıp gözüm süzülüp,
Bu hâli görür olmuşum,
Bozkurdumdan ayrılıp,
«Al beni götür!» deyip çok ağlayıp,

Ben ölüp gitmişim meğer,
Dün benim devletim esen

çağında, Yedilerim sağ iken,
Ahiretlik sırdaşım
Kıymetli Manas var iken,
Kalday ile Şibe'sini
Kuşatıp durduğum çağımda,
Kızıl sikke, sarı altını
Yağmalayıp durduğum çağımda,
Cepken giymiş Hıtay'ın
Güçlülerini döve döve
Pataklayıp durduğum çağımda,

I have lived to see, it seems,
My manhood gone till not a hair remained,
Children, I have died and passed, it seems.
The black beard turning white,
Almighty Allah, O power,
Coming to where no strength is left.
The head more precious than sainthood
Has passed away, it seems.
Into the deep-dug hollow grave
To set my foot and enter,

I have come to stand and wait, it seems.
Thirty-two teeth gone from the mouth,
The mind grown weary, the strength gone,
I have passed away, it seems.
Batyr Bakay, I myself,
Of batyrhood, of lionhood
Have fallen destitute, it seems.
My strength has fled, no vigour left,
My bones remaining, rattling dry,
My eyes reddening, growing dim,
I have come to see this state,
Parted from my grey wolf,
Weeping long, saying: «Take me and carry me away!»
I have died and passed, it seems.
Yesterday, when my fortune stood unharmed
in its season, While my Seven were alive,
While my confidant for the world to come,
Precious Manas, still lived,
When I held the Kalday and their Şibe
Besieged in my own season,
When the red coin and the yellow gold
I plundered in my own season,
When the jerkin-clad Hıtay's
Strong ones, beating and beating,
I thrashed in my own season,

Kakançı şehri Bakburçun'un
Devlerini, hanlarını kırıp,
Kuşatıp durduğum çağımda,
Yalın kılıcı bileğe
Asıp durduğum çağımda,
Gök vaşak kürklü samur börkü

Giyip durduğum çağımda,
Nice beyini döve döve
Hükmedip durduğum çağımda,
Hazinedeki sarı altına

Şu elimi uzatarak,
Girip durduğum çağımda,
Hezar tümen ordularını
Bağırta çağırta Beecin'e

Sürüp durduğum çağımda,
Sınırdan çıkartmadan cihanı

Yönetip durduğum çağımda,
Yoldaşım esen çağında,
Kuvvetli ordun var iken,
Altı kapılı Kakan'ı
Bölüp almadım da ne ettim?!

Sağ duracağıma zavallı can,
Ölüp gitmedim de ne ettim?!
Yılkıdan üstün Gök tulpara
Bindiğim çağda ölmedim.
Gün doğusuyla gün batısını
Dolaştığım çağda ölmedim.
Âlemi döve döve
Hükmettiğim çağda ölmedim.
Teke tek cenge yalnız kuşanıp,
Yedi gün konup düşman gelse,
Tek başıma dalıp saldırıp,
Mekke'den gelen yedi işanı
Yedi yere yerleştirip.

When of Bakburçun, city of Kakançı,
I slew the giants and the khans,
Besieging them in my own season,
When the naked sword upon my wrist
I hung in my own season,
When the sable börk trimmed with grey lynx fur
I wore in my own season,
When many a bey, beating and beating,
I ruled over in my own season,
When toward the yellow gold of the treasury
Stretching out this hand of mine,
I entered in my own season,
When their hosts of a thousand tümen
Shouting and clamouring toward Beecin

I drove them in my own season,
When, letting the world not slip past its borders,
I governed in my own season,
When my companion stood unharmed,
While you had your mighty army,
Six-gated Kakan —
Did I not carve it up and take it, what did I do?!

Rather than stand alive, poor soul,
Did I not fail to die, what did I do?!
On the Grey tulpar surpassing all the herds
I did not die in the season I rode him.
The sunrise and the sunset lands
I did not die in the season I roamed them.
Beating and beating the whole world,
I did not die in the season I ruled it.
Girding alone for single combat,
If the foe came camping seven days,
Plunging in alone to the attack,
The seven işans come from Mekke
I settled in seven places.

Yedi kat gökten düşman gelse,	*Had the foe come from the seven-layered sky,*
Tek başıma dalıp saldırırdım.	*I would have plunged in alone and attacked.*
Dolmuş meğer hesabım,	*Full, it seems, is my reckoning,*
Geçmiş meğer benim sıram.	*Past, it seems, is my turn.*
Kıl kadar kalmadan varın,	*Go forth till not a hair remains,*
165850 Adamakıllı kırgın olun.	*Be a slaughter through and through.*
Eskisi gibi baş olsa,	*Were there a head as of old,*
Bakay ağanızın kolunda	*Were there in your elder Bakay's arm*
Kırk beşindeki yaş olsa,	*The age of forty-five,*
Ak zırhı bele kuşanıp,	*Girding the white armour at my waist,*
Altı yüz binlik Hıtay gelse de	*Though six hundred thousand Hıtay came,*
Dalıp tek başıma saldırıp,	*Plunging in alone to the attack,*
Bulmaz mıydım çaresini!	*Would I not have found the remedy!*
Topunu kökten kovalayıp,	*Chasing the whole of them to the root,*
Salmaz mıydım Hıtay'a	*Would I not have loosed upon the Hıtay*
165860 Canın görmediği belayı.	*A scourge no soul has ever seen?*
Sırta belene yaslandırıp,	*Leaning me back against ridge and pass,*
Elli yaşımda görünseydi,	*Had it shown itself in my fiftieth year,*
Salmaz mıydım erliği,	*Would I not have loosed my manhood,*
Kızıl kana bulayıp.	*Steeping it in scarlet blood?*
Talihim Manas var iken,	*While my fortune Manas lived,*
Talas'ı tutup kurulurken,	*While he held Talas and was established,*
Üzengi basan yanaşamazdı,	*No stirrup-treader could draw near,*
Konurbay ne zaman gelirdi ki.	*When would Koñurbay ever have come?*
Çepeçevre tümen orduyu	*The tümen host on every side —*
165870 İşte şu duran Bakay Han,	*This very Bakay Khan who stands here,*
Horluğu ne zaman görürdü?!	*When would he have seen such scorn?!*
Bahadırdan bulup alın.	*Find it and take it from the batyr.*
Talas'taki Kırgız canlarım,	*My Kırgız souls in Talas,*
Talihe doğmuş yavrularım,	*My children born to fortune,*
Gayreti pek seçkinlerden,	*From the choicest in their striving,*
Sıkıştıran kâfire,	*Against the infidel who presses hard,*
Er Konurbay bahadıra	*Against Er Koñurbay the batyr,*
Cengi genişçe salınız,	*Spread the battle wide,*
Kırgız'ı çok üzdürmeden,	*Before the Kırgız grieve too long,*
Kahırlı halkın elinden	*From the hand of the wrath-filled people*

Kurtarıp alınız.
Karşı karşıya durun,
Mızraklaşıp vuruşun.
Mızrak kırılsın çatırdayıp,
Can kıyılsın feryat ederek,
Kan dökülsün şarıldayıp.
Savaş kolay olmazdı,
Gayret edin erenler!
Büküldü gitti Bakay'ınız,
El atası erenler,
El çobanı yiğitler,
Yurdun süruru koruyanlar,
Yurda direk olanlar,
Kötünüz kalıp iyiniz ölür;
Fitilli tüfek çat etse,
Böyledir kavga, gözünle gör!
Ürküp kaçan olmasın,
Tekmil bahadır erenleri
Geçit resmine çıkarın,
Altı bin içine dalacak
Yiğidi sınayıp seçiniz!
Yüzleşen düşmanın âdeti bu —
Kocamışken Han Bakay,
Teke tek cenge donatıp salın.
Dediğim şudur, bilesiniz;
Ordu sevinip velvele koptu,
Arslan Bakay söyledi,
Yavrularım, sözümü tutun!
Kocamışken ağanızın,
Ululanan hanınız,

Savaşın yolunu böyle bulun.
Boğa boyunlu buğrasını,
Çekişse canı kurutan,
Kuşatsan da yenilmeyen,
Öç alacak yiğitlerden,
Böylesinden hazır edin!
Çocuklar, azgın Hıtay eli geldi.
Ansızın basıp geçerse,

Deliver them and set them free.
Stand face to face,
Fight lance against lance.
Let the lance be shattered, splintering,
Let life be cut down amid wailing,
Let blood be spilled and gush in streams.
War was never easy,
Strive hard, O saintly men!
Your Bakay is bent and gone,
Men who are fathers of the land,
Braves who are shepherds of the land,
Guardians of the homeland's joy,
Those who stand as pillars of the homeland,
Your worst remain and your best shall die;
When the matchlock musket cracks,
Such is combat — see it with your own eye!
Let there be none who starts and flees,
Bring the whole of your batyr host
Out for the passing-review,
Choose, having tested, the brave
Who will plunge into six thousand!
Such is the custom of the foe you face —
Though Khan Bakay is grown old,
Arm them and send them to single combat.
What I say is this, that you may know;
The host rejoiced and clamour broke out,
Lion Bakay had spoken:
My children, hold fast to my word!
Though your elder is grown old,
Your khan held in high honour,

Thus find the way of war.
His bull-necked camel-stallion,
That wrings the soul in the tug of strife,
Unbeaten though you besiege him,
From the braves who will take revenge,
Make ready men of such a kind!
Children, the raging Hıtay land has come.
If it suddenly tramples through,

Basıp geçecek sel geldi,
Nice müşkül halk geldi.
Hazırlıksız halk kalmasın,
Düşmandan kaçıp gitmeyecek
Arslanlardan seçesin.
Kıpkızıl köz yansa,
Tulparın ağzını dosdoğru
Çevirecek olandan seçesin.
Mızrağın ucu titreşip,
Cefa değse kılı kıpırdamadan

Duracak olandan seçesin,
Nara atıp düşmana mızrak
Sunacak olandan seçesin.
Yurdum, kara tüfek çat etse,

Kaçıveren olmasın.
Burada boğa göğüslü, ters huylu,

Şaşırıveren olmasın.
Dizgin çevirip sayısız ordudan

Kaçıveren olmasın!»
Halkına tellal çağırtıp,
Bakay'ın gördüğü iş sayesinde.
Söylediği iki değildir,
Dediği boş, kuru söz değildir.
Gözü görür uzaktan,
Bozkurt Bakay ağanız
Yarışta öne tek çıkar.
Söze usta, işe yatkın,
Kaplan Bakay bilgedir.
Kalabalık halka bir dayanak
Olan Bakay bunu deyip,
Ahaliye demir kale,
Kalkan olan Bakay bunu deyip,
Peygamber misali atanız,
Atanızın yiğitliğini

A flood has come that will trample through,
A people of many hardships has come.
Let no folk be caught unready,
Choose from among the lions
Who will not flee before the foe.
Should the scarlet ember blaze,
Choose from those who will turn
The tulpar's mouth straight upon it.
The lance-point quivering,
Choose from those who will stand unflinching,
Not a hair stirring, when torment strikes,
Choose from those who, roaring the war-cry,
Will thrust the lance upon the foe.
My homeland, when the black musket cracks,
Let there be none who bolts and flees.
Here let there be no bull-chested, cross-grained one
Who falls into sudden confusion.
Let there be none who wheels the rein and flees
From the numberless host!»
Having the crier call out to his people,
Thanks to the work that Bakay saw to do.
What he speaks is never two,
What he says is no empty, hollow word.
His eye sees from afar,
Your grey wolf, elder Bakay,
Comes out alone ahead in the race.
Master of speech, apt at deed,
Tiger Bakay is a sage.
A stay unto the teeming people
Is Bakay, who spoke these words,
An iron fortress to the folk,
A shield is Bakay, who spoke these words,
Your father like unto a prophet,
Behold your father's valour

Kocamışken seyredin.
O zaman Bakay ağanın
Ak sakalı pamuk yumağı gibi,
Bembeyaz dişi fıstık gibi.
Sürüsünde kocamış soylu gibi,
Ağanız Bakay işte böyledir.
Karanlık gecede yol bulan,
Becerikli Bakay değil mi,
Ansızın söz bulan,
Usta Bakay değil mi,
Yine Bakay ağanızın,
Her işine bakınız,
Böylesi yaman can bulunmaz.
Karanlıkta yol yürüse,
Karsak tilkisi geçse bir yerden,
Ay karanlığı gecelerde.
O azaplı müşkül günlerde Mızrak
cengine hangi oğul varır diye.
İzinden Bakay şaşmaz.
Düşeni yaslayıp kaldıran,
Dünyanın dayanağı,
Direk Bakay değil mi.
Kırgız'a sütun olan,
Sığınak Bakay değil mi,
Konurbay'ın kalabalık ordusunu
Karşılayın deyip bunu söyleyip,
Dağ gibi Bakay ağanız,
Bilesiniz, böyle derin sözü deyip.

Even now that he is old.
Then elder Bakay's
White beard was like a skein of cotton,
His snow-white teeth like pistachio nuts.
Like a noble grown old within his herd,
Such indeed is your elder Bakay.
Finding the road in the dark of night,
Is it not the deft Bakay,
Finding the word on a sudden,
Is it not the master Bakay,
Again, of your elder Bakay
Look upon his every deed,
So formidable a soul is not to be found.
Should he walk the road in darkness,
Should a corsac fox pass somewhere by,
In the moon-dark nights,
In those tormented, toilsome days Asking
which son will go to the lance-fight.
Bakay strays not from its track.
Raising up the fallen and propping them,
The mainstay of the world,
Is it not the pillar Bakay?
Standing as a column for the Kırgız,
Is it not the refuge Bakay?
Saying: Go out and meet
Koñurbay's teeming host — speaking this,
Your elder Bakay, like a mountain,
Know it well, spoke words thus deep.

Akıl ısı Bakay ağanızın,
Ölüm döşeğindeki ihtiyarın,
Şu aklına bakınız,
O zaman halk çığrışıp velvele koptu,

Bakay'ın sözünü uygun görüp,
Argın hanı Sarı Han
Sınayıcı oluvermişti,
Pehlivanları, arslanları,
Cenge layık erleri,

Of your wise-souled elder Bakay,
The old man on his deathbed,
Look upon this counsel of his,
Then the people cried out and clamour broke loose,
Finding Bakay's word fitting,
Sarı Han, khan of the Argın,
Had become the one to test them,
The wrestlers, the lions,
The men worthy of battle,

Mızrağa usta yatkını,
Tedbiri yetkin sağlamı,
Tekmil toplayıp dosdoğru,
Erenlerin tamamını,
İnceliği bilen hatibini,
Toplayıp nicelerini,
Geçit resmine koymuştu.
Halk çığrışıp velvele olup,
Az değildi bu gaza,
Göğü yaran uğultu olup.
Dönemeçli Karkıra'da
Dönüşüp toplanıp duruşup,
Toplantılı Karkıra'da
Toplaşıp bir olup,
Sözü ortaya koyuşup,
Teke tek cenge hangi oğul varır diye,
Vebali mi sevabı mı olur diye,

Avuç içi kadar bu halkın
Vazifesini hangi can alır diye,
İşte böyle dururken,
Çubak oğlu Kançoro,
Köktelki'ye binip hazırlanıp,
Kalabalık halka yalvarıp:
«Takdir yeterse öleyim,
Teke tek cenge çıkıp göreyim!»
At yorup, yer kolaçan edip,
Öfkeye bürünüp gerinip,
Cenk pusatını kuşanıp,
Halktan çıkıp ayrılıp,

Heybetli yüzü görünüp.
«Sayısız Hıtay kâfirine,
O Hıtay'ın en yamanı
Han Konurbay bahadıra,
Demir urgan tuzaklıya,
Karınca gibi kaynaşan
Kudurmuşun ordusuna,
Çıkıp yolunu kolaçan edeyim,

The one deft and skilled with the lance,
The sound one accomplished in stratagem,
Gathering the whole of them straightway,
The entirety of the saintly men,
The orator who knows every fine point,
Gathering many such,
He had set them at the passing-review.
The people cried out in clamour,
This holy war was not a small one,
A roar that split the sky.
At winding Karkıra
Turning, gathering, standing together,
At Karkıra of the assemblies
Gathering and becoming one,
Setting the word out in the midst,
Asking which son will go to single combat,
Asking whether sin or blessing shall come of it,
Asking which soul will take up the duty
Of this people small as a palm,
While they stood just so,
Kançoro, son of Çubak,
Mounting Köktelki, making ready,
Imploring the teeming people:
«If fate suffices, let me die,
Let me go out to single combat and see!»
Wearying the horse, scouring the ground,
Wrapped in fury, drawing himself up,
Girding on his battle-harness,
Going out apart from the people,

His majestic face appearing.
«Against the numberless Hıtay infidel,
Against the worst of all that Hıtay,
Against Khan Koñurbay the batyr,
Against him of the iron-rope snares,
Against the horde of that rabid one
Swarming like ants,
Let me go out and scout his road,

Karakolunun yolunu keseyim.
Teke tek çıkıp göreyim,
Halkının gücü ne kadarmış,

Ahvalini yoklayıp geleyim.
Günüm biterse öleyim,
Gümbürdeyen Konurbay,
Yalnız bir Mançu rast gelse,
Ben de bir gümbürdeşip göreyim!
Yaman er baş sağ iken,
Tek başıma yolunu gözleyeyim.
Kalabalık yurt için, halk için,
Kaynaşan o milletle,
Bir vazifesini alayım,
Kaza yeterse öleyim,
Kaynayan Hıtay yurduyla
Bir savaşıp geleyim!» —
Deyip, böylece Kançoro,
Bu yıl beli sıkı bağlayalım,
Bu yıl yiğitlik taslayan Kalça'dan

Han ağa Bakay, Semetey,
Şahbazların kanını güdelim!
Hüküm taslayan Mançu'dan

Öç almazsak ölelim,
Öyle sağ gezeceğimize,
Doğmadan suya batalım,
Oğul olmadan ölelim!
Zavallı can esenken,
Bileği dolu bahadıra,
Kahra bürünmüş kâfire,
Tutuşup bir görelim,
Hıtay'dan ordu toplayıp,
Yüz tutup durduğu çağmış.
Kahrını saçıp Kırgız'ı,
Her devirden her devir,

Yakıp durduğu çağmış.

Let me cut the road of his picket-post.
Let me go out to single combat and see,
How great the strength of his people may be
—
Let me probe his condition and return.
If my day is done, let me die,
Thundering Koñurbay —
Should but a single Mançu cross my path,
Let me too thunder against him and see!
While a fierce man's head is yet alive,
Let me watch his road alone.
For the teeming homeland, for the people,
With that swarming nation
Let me take up one duty of theirs,
If doom suffices, let me die,
With the seething Hıtay land
Let me do battle once and return!» —
Saying this, thus Kançoro:
This year let us bind our waists up tight,
This year, from Kalça who plays at valour
—
Khan-elder Bakay, Semetey —
Let us hunt the blood of the şahbaz heroes!
If we take no vengeance on the Mançu who plays at rule,
Let us die,
Rather than walk alive like that,
Let us sink in the water unborn,
Let us die before ever being sons!
While the poor soul is unharmed,
Against the batyr of the brimming wrist,
Against the wrath-shrouded infidel,
Let us grapple once and see,
Gathering an army from the Hıtay,
It was the season he set his face against us.
Scattering his wrath upon the Kırgız,
From every era unto every era,

It was the season he kept burning them.

Kendi hâline bırakılsa, yanası,
Kendi bildiğini yapacak gibi,
Böğürüp duran kudurmuş,
Halkı komadan kıracak gibi.
Kahrı katı salacak gibi,
Kıl kadar can bırakmadan,
Kılıçlayıp baş alacak gibi.
Seyirci kalırsak ansızın,
Koyun güder gibi horlayacak,
Komadan başları alacak.
Topunu kökten kavurup,
Köke dosdoğru erecek gibi.
Kıl kadar can bırakmadan,
Kırgın kılıp gidecek gibi.
Kırgına nasıl boyun eğelim,
Kahrını saçan halkla,
Basıp geçecek selle,
Bir tutuşup görelim.
Gırtlağına yapışıp sıkalım,
Kahra bürünmüş halkla,
Tutuşuverelim hemen.
Sıradaki ikiniz, duanızı verin!
Duanı verirsen alayım,
Kara Kalmuk'a, Mançu'ya,
Tutuşup savaş salayım,
Avuç kadar az halkın,
İyi kötü vazifesini,
Bu yıl bir yüklenip kalayım.
Teke tek cenge kendim varayım,
Mızrak çevirip, saf bozup,
Kazam yeterse, kurşunla uçup,
Tutuşup bir göreyim,
Bu sinek kadar kuru canı,
Yurda feda kılıp bir kez,

El için tutup verelim.

Kahırlı Hıtay eliyle,
Kadir Allah, kudret,

Left to his own devices — may he burn —
He will do as he himself sees fit,
The bellowing rabid one
Will slay the people wholesale.
He will loose his wrath in all its harshness,
Leaving not a hair's breadth of life,
He will sword them down and take heads.
If we stand by watching, of a sudden,
He will scorn us as one herds sheep,
He will take heads without sparing.
Scorching the whole of them to the root,
He will reach straight down to the root.
Leaving not a hair's breadth of life,
He will make a slaughter and be gone.
How shall we bow our necks to the slaughter?
With the people who scatter their wrath,
With the flood that will trample through,
Let us grapple once and see.
Let us seize his gullet and squeeze,
With the wrath-shrouded people
Let us grapple here and now.
You two next in line, give your blessing!
If you give your blessing I shall take it,
Upon the black Kalmuk, upon the Mançu,
Let me grapple and loose war,
Of this people small as a palm
The duty, be it good or ill,
Let me shoulder it this year and stand.
Let me go myself to single combat,
Wheeling the lance, breaking ranks,
If my doom suffices, flying off by the bullet,
Let me grapple once and see,
This dry life worth but a fly,
Making it once a sacrifice for the homeland,
Let us take it and give it for the land.

With the wrath-filled Hıtay land,
Almighty Allah, O power,

Bir tutuşuverelim.
Sarı Han, Bakay iki ağam,
Belim olup burada durursunuz,
Külçoro ile Semetey,
Arslanım olup burada durursunuz,
Gerçekten dördünüz duanızı verin,
Can hiç iki mi olur!
Duanı verirsen alırım.
Düşman olduğum Konurbay'a,
Savaşı katı salarım.
Ecel yetip, gün biterse,

Takdir yeterse ölelim,
Er Konurbay arslanla,
Bir savaşıp görelim.
Boğuştuğum Konurbay,
Çong-Beecin'in kalesiydi.
Boğuştuğum Ezkara,
Çağını aşan er idi.
Ansızın atışa girip,
Kalça'dan ölürsem ansızın,
Kökborçuk'u boğazlayıp git,
«Yiğit çoram öldü» deyip,
Belli bir yere gömüp git!
Ölmeden sağ gezerken,
Koyun postlu oğul idim,
Ölüp kaldığım çağda,
İt postlu kul idim!
Han Manas'tan olma,
Kanıkey'den doğma,
Ne yerde Manas oğluydum ki?! İki eşsiz arslan çoram!
Hıtay elinde ölüp kalırsam,
Benim için çokça yanıver,
Birini tutup getirirsem,
Sultan olup yürümeye,
Hiç değilse Argın'ın
Halkını bize veriver!
Kötü adım düzelsin,

Let us grapple once and for all.
Sarı Han and Bakay, my two elders,
You stand here as my loins,
Külçoro and Semetey,
You stand here as my lions,
Truly, you four, give your blessing,
Can a life ever be two!
If you give your blessing, I take it.
Upon Koñurbay, my sworn foe,
I shall loose war in all its harshness.
If the appointed hour comes and my day is done,
If fate suffices, let us die,
With Er Koñurbay the lion
Let us do battle once and see.
The Koñurbay I grappled
Was the fortress of Çong-Beecin.
The Ezkara I grappled
Was a man beyond his age.
Entering the fray of a sudden,
If I die of Kalça suddenly,
Go, butcher Kökborçuk in sacrifice,
Saying: «My brave çora is dead»,
Go, bury me in a known place!
While I walked alive, undying,
I was a son clad in sheepskin,
In the season I lay dead,
I was a slave clad in dogskin!
Begotten of Khan Manas,
Born of Kanıkey —
In what place was I ever Manas's son?! My two peerless lion çoras!
If I lie dead in the Hıtay land,
Burn long with grief for me,
If I seize one of them and bring him back,
That I may walk as a sultan,
At the least, the Argın's
People — grant them to us!
Let my ill name be mended,

«Kul» denen adım yok olsun».

Çubak'ın öcünü güttük.

Deyip, böylece Kançoro,
Bu sözü söyleyip durmuştu.
İşte o zaman Semetey:
«Kançoro, senin gibi yavruya,
Benim kara başım kurban!
Kul desem onar mıyım,
Seni ayrı tutarsam.
Mızrağa takılan flamalarsınız,
Arslan Çubak atamdan
Kalan armağanlarsınız!
Tulpardan kalan yadigârlarsınız,
Soylu küheylan taylarısınız.
Ak çelikten soylarsınız,
Asilden kalan tohumlarsınız,
Külçoro ile Kançorom —
Öne katsam ak yolumsunuz,
Sürüp gitsem sayısız ordumsunuz.
Kançoro ile Külçoro —
İkinizi bulup aldığımda,
Toyunuzda doksan mal boğazlattım,

Adınızı kafiyeli koydurttum.
Anam Kanıkey'in memesini,
Hasretsiz kardeş olsun diye,

İkinize bölüp emzirttim.
Yüreği yağlı olsun diye,
Baş kazıdan yedirttim,
Çocuklar, hısımım Argın'a, Kırgız'a,
Hanginize kem söz dedirttim?

Kançoro ile Külçoro —
Peşime takıp er kıldım,
Er oğluyla denk kıldım,
Yaratılmış kullardan,

Let the name they call «slave» be no more».
We hunted vengeance for Çubak.

Saying this, thus Kançoro
Had stood speaking these words.
Then it was that Semetey:
«Kançoro, for a child like you,
My own black head be the sacrifice!
If I called you slave, could I prosper,
If I held you apart from me?
You are the pennants fixed upon the lance,
You are the gifts left to me
From my father, lion Çubak!
You are keepsakes left from the tulpar,
You are colts of the noble courser.
You are lineages of white steel,
You are seed left from the highborn,
Külçoro and my Kançoro —
Set before me, you are my white road,
Driven forth, you are my numberless army.
Kançoro and Külçoro —
When I found and took you both,
At your feast I had ninety head of stock butchered,
I had your names bestowed in rhyme.
My mother Kanıkey's breast,
That you might be brothers without longing,
I had her divide it and suckle you both.
That your hearts might be rich with fat,
I fed you from the head-dish of honour,
Children, to my kin, to Argın and Kırgız,
Against which of you did I let one ill word be spoken?
Kançoro and Külçoro —
I took you in my train and made you men,
I made you equal with the wellborn son,
Among all created servants

Üstünce arslan kıldım.
Düşman kurdu bozkurtların,
Hangisinden eksik kıldım.
Üçümüz bir doğmuş gibiyiz,

Keşfe birlikte çıktık,
Keşiften yılkı aldık.
Emsalsiz er çoram —
İki ikiz gibi denk çoram,
Nerede gönül kırıştık?

Kara dağ gibi heybetle,
Halk içinde çok gezerim,
Yanımda olsa bu ikisi,
Cihana bedelim diye gezerim.

Kançoro ile Külçorom,
İkisi dursa yanımda,
Halkın basmadığı boğazı,
Yol kılarım diye gezerim,
Hıtay şöyle dursun, cihanı,
Şahbazların gözü sağ olsa,
Hor kılarım diye gezerim.
Söze uyan ahaliyi,
Dilimle boyun eğdirip,
Söze gelmez düşmanı,
Güce vurup boyun eğdirip,
Hor kılarım diye gezerim.
Yapayalnız başımı,
Şahbazlar bakıp dururken,
Yüce kılarım der idim,
Tanrı için, benim için,
Tam yetişip savaş salıver,
Tuğ dibinde duruver,
Dosdoğru basıp saldırıp,
Çocuklar, altı ay savaş ediver, Kırgında ölesiye vuruşun,
Bir kızılca kıyamet salalım,
Önceden göçen Manas'ın,

I made you lions above the rest.
Of the grey wolves, scourge of foes —
Than which of them did I make you less?
We three are as if born of one birth,

We rode out together on the scouting raid,
From the raid we took herds of horses.
My peerless man, my çora —
My çoras matched like two twins,
Where did we ever break heart with one another?
With majesty like a black mountain,
I go much among the people,
With these two at my side,
I go about saying: I am a match for the whole world.
Kançoro and my Külçoro,
When these two stand beside me,
The gorge no people's foot has trodden —
I go about saying: I shall make it a road,
Let the Hıtay be, the whole world —
While my şahbaz heroes' eyes are sound,
I go about saying: I shall bring it low.
The folk who heed the word,
Bending their necks with my tongue,
The foe who will not come to terms,
Bending his neck by force of strength,
I go about saying: I shall bring him low.
My solitary head —
While my şahbaz heroes stand watching,
I would say: I shall make it exalted.
For God's sake and for mine,
Come up in full force and loose the war,
Stand fast at the foot of the standard,
Charging and striking straight ahead,
Children, wage war for six months, Fight to the death in the slaughter,
Let us loose a scarlet doomsday,
Of Manas who passed on before us

Böylece öcünü alalım.
Manas'tan kalan Kırgız'ı,
Böylece besleyip koruyalım.
Kaza yeterse ölelim,
Kara karınca gibi milletle,
Tutuşup bir görelim.
Kalan erlik var iken,
Ala-Too'yu yurt edinen,

Let us thus take the vengeance.
The Kırgız left behind from Manas —
Let us thus nourish and protect them.
If doom suffices, let us die,
With the nation like black ants
Let us grapple once and see.
While manhood yet remains,
The one who made the Ala-Too his homeland,

Basan düşmanın yenemediği,
Üstünlüğünü kimseye kaptırmayan.
Her devirden her devir,
Güce vurup kabarıp,
Karınca gibi bu Mançu,
Senin yedi atanı yenememiş,
Yetkin Kırgız'dır bu halk,
Üstünlüğünü kimseye kaptırmamış.
Alabildiğine savaş salarız,
Kıl kadar kalmadan tek baş,
Kırgında yiter kalırız.
Hem bahadırdın, hem arslandın,
Külçoro ile Kançorom,
İkiniz sıra sıra er idiniz,
Hıtay sıkıştırdıktan sonra,
Basıp gelen Kakan'a,
Hanginiz varırsanız, o varsın!
İkinizde birer erlik güç var.
Kana doyup pekiştin,
Kulak duyup, göz görüp,
Bilen canların hepsine,
Kaplan diye ün saldın.
Azgınlaşan Hıtay'a,
Atışı bolca salınız,
Bu yurdun atası olup,
Müşkül, zorbalık beladan,
Kurtarıp alınız!
Ecel yeterse yurt için,

Whom no invading foe could conquer,
Who yielded his mastery to no one.
From every era unto every era,
Swelling up and trusting in force,
This Mançu, numerous as ants,
Could not conquer your seven forefathers,
An accomplished Kırgız is this people,
It has yielded its mastery to no one.
We shall loose war to the utmost,
Till not a hair, not a single head remains,
We shall be lost in the slaughter.
You were both batyr and lion,
Külçoro and my Kançoro,
You two were men rank upon rank,
Now that the Hıtay press hard,
Against the Kakan come trampling in,
Whichever of you would go, let him go!
In each of you there is a man's full strength.
You drank your fill of blood and hardened,
To every soul whose ear has heard,
Whose eye has seen and knows,
You spread your fame as a tiger.
Upon the Hıtay run rabid,
Loose your volleys in abundance,
Being father to this homeland,
From hardship, from the scourge of tyranny,
Deliver it and set it free!
If the appointed hour suffices, for the homeland,

Atan baban yol verirse,
If your fathers and forefathers grant the way,

Kurtarıp veriniz!
Deliver it and give it back!
Keçil'in hanı Kalça'yı,
Kalça, khan of Keçil —
Gücünüz yeterse çarpışıp,
If your strength suffices, clash with him,
Sırtüstü seriniz.
Lay him flat upon his back.
İt değilseniz, hey çocuklar,
If you are not dogs, hey children,
Boğuştuğunuz Konurbay'ın,
Of Koñurbay with whom you grapple,
Kanından yutuveriniz.
Swallow a draught of his blood.
Ahirete göçen şahbazın,
Of the şahbaz who passed to the world beyond,

Çocuklar, böylece öcünü alın!
Children, thus take the vengeance!

Beli sıkıca kuşanın,
Gird your waists up tightly,
Kudurup gelen Hıtay'ı,
The Hıtay come rabid upon you —
Ta Beecin'e kadar kovalayın!
Drive them all the way to Beecin!
Düşürmüş birini,
He has felled one already,
Taş takınmışlarını paralayıp,
Tearing apart their stone-bedecked ones,
Asıl temaşayı salın!
Loose the true spectacle!
Güçlüsüyle güreşip,
Wrestling with their strong one,
Cepkenini yarınız.
Split open his jerkin.
Kızıl püsküllü Hıtay'ın,
Of the red-tasselled Hıtay,
Yamanını gözleyip vurun,
Mark their fiercest and strike him down,
Savaşın hâli işte böyledir,
Such indeed is the state of war,
İşte böyle kıyamet koparın!
Raise up just such a doomsday!
Hunhar atam er Manas,
My bloodthirsty father, Er Manas —
Lungtung'dan, Dıngşa'dan,
From Lungtung, from Dıngşa,
Bir daha yel gibi koşamaz edin!
Make them never again run like the wind!
Kırgız'la savaşırım diye,
Saying: I shall war upon the Kırgız —
Bir daha gelemez hâle getirin!
Make them never able to come again!
Boğuşmadan içimde dert yatar mı,
Without grappling, can the grief lie quiet within me?

Arslan çocuklar, şu sözümü dinleyin:
Lion children, hear these words of mine:
Esen Han hanlığını komuş,
Esen Han laid down his khanship,
Atalarınızın kavgasıdır bu.
This is the quarrel of your forefathers.
Yenişmeden bahadır yatar mı,
Without victory, can a batyr lie at rest?
Yalnız biz değiliz, çocuklar,
It is not we alone, children,
Her devirden her devir,
From every era unto every era,
Yedi atanızın kavgasıdır bu.
This is the quarrel of your seven forefathers.

Ne zaman olsa bu halkı,
Kırarım diye düşündü,
Nicesini bölüp sürgün etti,
Diş bileyen kudurmuş,
Bu kavgasını bırakmadı.
Hırlayıp yağmalayıp,
Kaynaşan Hıtay yurdu,
Bu Kırgız'a doymadı.
Çocuklar, baştaki atamız, Sürgünleri halk edip,
Bahadır Kara Han öldüğünde,
Yanıp yok olası domuzun,
Şu yaktığı derde bakın,
O Kara Han ölüp gitmiş,
Zavallı Kırgız il ve yurdunu,
Kahrını döküp bu Hıtay,
Kamçıyla ölçüp bölmüş.

Bu Kırgız az halkın,

Whenever it might be, this people
He pondered, saying: I shall cut them down,
Many a one he sundered and drove to exile,
The tooth-whetting rabid one
Never left off this quarrel of his.
Snarling and plundering,
The swarming Hıtay land
Was never sated with this Kırgız.
Children, our father at the head, Making a people of the exiles,
When batyr Kara Han died,
Of the swine who should burn and perish,
Behold this grief that he kindled,
That Kara Han died and was gone,
The poor Kırgız's land and homeland
This Hıtay, pouring out his wrath,
Measured off with the whip and carved apart.
Of this Kırgız, this scanty people,

Birini sürüp Eren'e,
Kavrulası kudurmuş,
Elin görmediği derinliğe.
Birini sürüp Altay'a,
Birini sürüp Kanggay'a,
Zavallı yurt horluk görmüş.
Biri birini bulamadan,
Avare gezip ölüp gitmiş,
Kadir Allah yaratıp,
Altı ay boyu cenk edip,
Orda yağmalayıp, saf bozup,
Canı çıkası Hıtay'ın,
On iki bini okla uçup,
El içine giremeden,
Orgo'yu, Döngö'yü, Alööke'yi,
Arslan atam boğazlamış.
Geniş Talas'ı tutup yurt kılıp,

Azıp dağılmış Kırgız'ı,

One part he drove to Eren,
The rabid one, may he be scorched,
To depths no people's eye had seen.
One part he drove to Altay,
One part he drove to Kanggay,
The poor homeland suffered scorn.
Unable to find one another,
They wandered astray and died,
Almighty Allah creating,
Warring six months long,
Plundering the horde there, breaking ranks,
Of the Hıtay whose soul be gone,
Twelve thousand flew off by the arrow,
Before they could enter the land,
Orgo, Döngö, Alööke —
My lion father butchered them.
Holding broad Talas and making it homeland,
The Kırgız gone astray and scattered

Güç bela el kılıp,
Yalnız başını tuğ kılıp,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Yerin yüzünü velveleye verip,
At semirtip düzen kurup,
Askerini tam kırk kılıp,
Çaylağı toplayıp kuş kılıp,
Derme çatmayı derleyip yurt kılıp,

Yabani kuşu av kuşu kılıp,
Ala-Too gibi güzelim yeri,
Ustalıkla yurt kılıp,
Ala-Too'nun Kırgız'ını,
Bir yolunu bulup el kılıp.
Kakan'a savaş açıp,
Kıyameti başlatan,
Mercan düğme, mercan taş,
Lungtung'un hanı dahi karışık,

Atalarınız kırıp atmıştı.

Âleme velvele salmıştı,
Almambet'i, Çubak'ı, Sırgak'ı,
Asil atan bozkurdun,
Bahtına doğmuştu.
Sözün boşu söylenmez,
Kırgız'dan doğup er Çubak,
Soylu Manas cömertten,
Hıtay'dan doğup Almambet —
Azık diye alıp çıkaran,

Asil Manas'ın yâranıydı,
Teke tek vuruşup,
Yeri kaplayan kâfirin,
Han Konurbay bahadırın,
Teke tekine erişin,
Kılını bile bırakmadan,
Sonuna dek tükenişe gidin.

He made, by grim toil, a land,
Making his lone head the standard,
All that ear has heard and eye has seen,
Setting the face of the earth in tumult,
Fattening horses, setting order,
Making his soldiers a full forty,
Gathering kites and making them falcons,
Gathering the makeshift and making it a homeland,
Making the wild bird a hunting bird,
The lovely land like the Ala-Too
He made with mastery a homeland,
The Kırgız of the Ala-Too
He found a way and made them a land.
Opening war upon Kakan,
The one who set doomsday loose,
Coral buttons, coral stone,
Even the khan of Lungtung among them all,

Your forefathers cut them down and cast them off.
He set the whole world in tumult,
Almambet, Çubak, Sırgak —
To the fortune of your noble father,
The grey wolf, they were born.
No word of his was spoken empty,
Born of the Kırgız, Er Çubak,
Of noble Manas the bountiful,
Born of the Hıtay, Almambet —
The one who brought forth provision for the road,
He was the companion of noble Manas,
Fighting in single combat,
Of the infidel who covers the earth,
Of Khan Koñurbay the batyr,
Reach his single combat,
Leaving not even a hair of him,
Go to the very end, to utter ruin.

Alplerini devlerini kırın,
Heves etmiş Hıtay yurdu,
Tam yedi yıl kırgın kılın. Ambarı
cevher, sarı altın,
Kaza yetip gün biterse,
Savaşa savaşa ölünüz.
Zorbaymış Konurbay,
Şu belasını görünüz.
Eline kargaşa salınız,
Aklınız varsa şahbazlar,
Eskimiş öcü alınız!» —
Deyip, böylece Semetey,
O Kançoro yavruya,
«Âmin!» deyip el açıp.
Ordu çığrışıp durmuştu,
Sarı Han, Bakay atası,
El kaldırıvermişti.
«Kırgız'ı Kuday üstün kıl,
Teke tek cenge çıktı Kançoro.
Gayrete gelip varmış,
Kalça'yı Kuday alçak kıl!
Almambet, Manas, er Çubak,
Sivri dağın dar geçidine,
Yavrularını koruyuver,
Yolunu, Kuday, onduruver!
Boğuştuğu Kakançı'dır,
Boğuşmaya varıyor,

Cut down their alps and their giants,
The Hıtay land has grown covetous —
Make slaughter a full seven years.
Storehouses of jewels, yellow gold,
If doom arrives and the day is done,
Die fighting, ever fighting.
A tyrant indeed is Koñurbay,
Behold this scourge of his.
Loose turmoil upon his land,
If you have wit, my şahbaz heroes,
Take the ancient vengeance!» —
Saying this, thus Semetey,
For that child Kançoro,
Opened his hands, saying: «Amin!»
The host had stood crying out,
Sarı Han and father Bakay
Had raised their hands on high.
«Make the Kırgız victorious, O Kuday —
Kançoro has gone out to single combat.
He has roused his mettle and gone forth —
Make Kalça low, O Kuday!
Almambet, Manas, Er Çubak,
At the narrow pass of the pointed mountain,
Protect your children,
His road, O Kuday, make it prosper!
It is Kakançı he grapples,
He goes forth to grapple,

Kadir Allah, onduruver!»
Deyip, böylece Bakay Han,
El içindeki ihtiyarı,
Çığrışarak dua vermişti,
Argın, Kırgız hepisi.
Cenge çıkan nice dev,
Tükenmeyen nice kısrak.
Altı yıl kısır kalan,
Alaçık gibi ak boz kısrağı,
Hani, haberin var mıdır,
Ay tırnağı dile destan,

Almighty Allah, make it prosper!»
Saying this, thus Bakay Han,
The elder among the people,
Had given blessing amid the crying out,
Argın and Kırgız, all of them.
Many a giant going out to battle,
Many a mare of herds unending.
The one barren six years running,
The white-grey mare like an alaçık tent —
Say, have you heard the tale of her,
Her moon-shaped hoof the stuff of legend —

Yedeğine alıp çıkardı.
Hani, çığlık atıp bozlayıp zar ağlayıp,
Gerçek Kanıkey anası,
Yiğide adayıp vermişti.
Altı bin deve, bin taya,

Satın aldığı Aktinte'yi,
Yiğit oğula gerek diye,
Kınından sıyırıp almıştı,

Epey güçlü boz kısrağın,
Kulağı ile perçemini,
Birlikte tutuvermişti.
Kıpırdatmadan o kısrağı,
Yıkmadan ayakta o kısrağı,
Hırıldatıp boğazlamıştı,
«Hoşça kal, esen ol!» deyip çorayı,

Teke tek cenge donatıp salmıştı.

Yetkinlerden dua alıp,
Hıtay'a doğru dönüp,
Şimdi Kırgız'dan ayrılıp gitti.
Yalçın kayalık burna,
Semer kaşı gibi Akız'a,
Atın geçemediği alçağa,
Yalnız yolun Mömö'süne,

Halkın toplandığı tepeye,
Kara-Too'nun sırtına,
Halkın göründüğü yerine,
Kökborçuk'un başını çevirmişti,
Teke tek cengi gözlüyordu.
Yamaçtaki karaltı —
Karaltı dersen sel imiş.
Karaltı olup dalgalanır,
Basıp gelen Hıtay eliymiş.
Kütük gibi kıpırdaşan,
Orman mı dersen halk imiş,

He led her out upon his tether.
Say, shrieking, keening, weeping bitter tears,
His true mother Kanıkey
Had vowed her and given her for the brave.
For six thousand camels and a thousand colts
The Aktinte she had purchased —
Saying: the brave son will have need of it —
She had drawn from its sheath and taken it,
Of the mightily strong grey mare
The ear and the forelock
She had gripped fast together.
Without letting that mare stir,
Without felling that mare, still standing,
She had cut her throat as it rattled,
Saying to the çora: «Farewell, go unharmed!»,
She had armed him and sent him to single combat.
Taking blessing from the accomplished ones,
Turning toward the Hıtay,
Now he parted from the Kırgız and went.
To the sheer rocky promontory,
To Akız like a saddle-bow,
To the low ground no horse can cross,
To the Mömö of the lonely road,

To the hill where the people gather,
To the ridge of the Kara-Too,
To the place where the people come in sight,
He had turned Kökborçuk's head,
He was watching for the single combat.
The dark mass on the hillside —
Call it a dark mass — it was a flood.
It billows like a dark mass —
It was the Hıtay land come trampling on.
Stirring like logs of timber —
Call it a forest — it was a people,

Dalgalanıp Hıtay cehennemi,
Basıp geldiği çağ imiş,
Kıpırdaşan karaltı,
Kamış mı dersen mızrak imiş.
Baksan göze ilişmez,
Uçuşan çalı çırpı gibi.
Kuday yüzünü göstermesin,
Hangisi olduğu bilinmez.
Yer su bozulup, toz uçup,
Toz dumanlanıp süzülüp,
Tozun önüne bakarsan,
Zurna kulak sağır eder.
Az değil, pek bol olup,
Yeri kaplayan ordu dolup,
Sırttan bulut sökülüp,
Ordunun önünde Konurbay,
Gök ala dağ gibi görünüp.
Bahadırını toplayıp, alpı sürüp, Ev gibi
çomağı ele alıp,
«Boğuşacağım Burut'tur» deyip,
Türlü türlü halkı sürüp,
Dalgalanıp mızrak sallanıp,
Doru ala flamayı sallayıp.
Borunun sesi takırdayıp,
Pirinç zurna sesi cayırdayıp.
Ordusu dizilip uğultu olup,
Göğü yaran velvele olup.
Ordunun önünde Konurbay —
Evi yanası domuz, ah.

It was the season the Hıtay hell,
Billowing, came trampling in,
The stirring dark mass —
Call it reeds — it was lances.
Look, and the eye cannot fix it,
Like brushwood flying on the wind.
May Kuday never show his face —
Which is which cannot be known.
Earth and water churned, dust flying,
The dust smoking up and streaming,
If you look before the dust,
The zurna deafens the ear.
Not few, but in great abundance,
The earth-covering host brimming over,
Cloud tearing loose from the ridge,
At the head of the host Koñurbay,
Looming like a grey-dappled mountain.
Gathering his batyrs, driving his alps,
Taking in hand his club big as a house,
Saying: «It is the Burut I shall grapple»,
Driving peoples of every kind,
Billowing, lances swaying,
Waving the bay-dappled pennant.
The horn's voice rattling,
The brass zurna's voice blaring.
His host arrayed, becoming a roar,
Becoming a clamour that split the sky.
At the head of the host Koñurbay —
The swine whose house should burn, ah.

Gök zırhtan kaftan giyip,
Eteği yayvan gök zırh —
Ok geçmez pek zırh,
Gök zırha çaktırılmış,
Cevherden düğme yumruk kadar,
Kanlı boyunlu Kalça'nın,
Görsen kılığı işte böyle.
Gök zırhı bürünüp,
«Çoğuz» diye cenge hazırlanıp.

Wearing a kaftan of grey armour,
Grey armour with skirts spread wide —
Stout armour no arrow pierces,
Riveted into the grey armour,
Buttons of jewel big as a fist,
Of Kalça of the bloodied neck —
Behold, such is his garb if you should see it.
Wrapping himself in the grey armour,
Making ready for battle, crying «Çoğuz».

Görecek olsan Konurbay,
Gök arslan gibi atılıp.
Ulularına, hanlarına,
Bütün Beecin'in hepsine,
Kahrı katı başlatmış,
Kahrına dayanamayıp,
Kakançı halkı velvele koparıp,
Bozulup dağılayazmış.
Ordunun ardı itişip,
Ordunun önüne bakarsan,
Eyvah, candan umut kesmiş.
O zaman namlılar öndeydi,
Yiğitleri kanattaydı.
Mızraklılar öndeydi,
Arslanları kanattaydı.
Karaltı olacak zayıflar,
Kaçıp gidecekmiş gibi,
Geri durup çekingen bakıp,
Gelmekte ardında.
Katıra binmiş pehlivanı,
Âlemi bir kez daha,
Aşmış görünür kahrolası,
Konurbay'ın kavgası.
Ordu önünde donanımlı —
Zincire vurulmuş pehlivanı.
Zincirinden boşanırsa,
Sataşanın düpedüz,
Ödü çıkar besbelli.
O pehlivanın ardından,

Ev gibi çomağı ele almış,

Göze görünene velvele salmış,

Babası uğursuz delisi.
Cenge yatkın kavgacısı,
Musibetli domuzun,
Gelmekte işte böyle,
Türlü türlü pehlivanı.

Were you to see Koñurbay,
Springing like a grey lion.
Upon his grandees, upon his khans,
Upon the whole of all Beecin,
He had loosed his wrath in all its harshness,
Unable to bear his wrath,
The Kakançı people, raising clamour,
Had all but broken and scattered.
The rear of the host shoving on,
If you look to the front of the host —
Alas, they had given up hope of life.
Then the famed ones were at the front,
Their braves were on the wing.
The lancers were at the front,
Their lions were on the wing.
The weaklings, fit to be but a dark mass,
As though they would turn and flee,
Holding back, glancing timidly,
Are coming on behind.
His wrestler mounted on a mule —
The whole world once again,
He seems to have surpassed, the accursed —
Such is Koñurbay's quarrel.
Arrayed before the host —
His wrestler bound in chains.
If he breaks loose from his chain,
Whoever crosses him, outright,
His gall will burst, plain to see.
Behind that wrestler,

He has taken in hand his club big as a house,

He has loosed clamour on all that meets the eye,

His father's ill-omened madman.
His brawler apt for battle,
Of the calamitous swine,
Coming on just so,
His wrestlers of every kind.

Buyruk verse Konurbay,
Âlemi perişan edip,
Pehlivanları üşüşmüş.
Bunun cellatları yedi yüz bin, Bakıp duran adamın,

Adamın burnunu, kulağını,
Muska yapıp takınmış.

Yerin üstü velvele olup,
Bunun cellatları üşüşmüş. İnsan görse Hıtay'ın,
Gören adam şaşakalmış,
Türlü türlü pehlivanı,
Aşmış imiş âlemi,
Konurbay'ın kavgası.
O pehlivanın ardından,
Türlü türlüsü çok gelir.
Hayvan, insan demeden,
Göründüğünü yiyip gelir.
Dönüşüp velvele koparıp,
Bozulup dağılacakmış gibi,
«Burut nerede?» diye gelir.
Bunun boynunda yükü var,
Kalday ile Şibe'nin,
Yüzlerinde tüyü var.
Boğuştuğunu çiğ yiyip,
Basıp geçecek öfkesi var.
Türlü türlü halkı var,
Baksan bunca değeri var,
Ordu başında Konurbay,
Sataşanın düpedüz,
Kanını dökmek töresi var.
Yüzleşince kargaşa salmaz mı,
Yüzleşen sağ kalır mı.
Getirdiği sayısız ordusu —
Âlemi bozmaktır niyeti.
Bozacak olan niyeti —
Getirdiği çok ordusudur.

Should Koñurbay give the order,
Laying the whole world to waste,
His wrestlers have come swarming.
His executioners are seven hundred thousand, Of the man who stands watching,
The nose and the ear of a man
He has made into amulets and hung upon himself.
The face of the earth becoming clamour,
His executioners have come swarming.
Should a person see the Hıtay's
Wrestlers of every kind,
The one who saw stood dumbfounded,
It had surpassed the whole world,
This quarrel of Koñurbay.
Behind that wrestler
Come many more of every kind.
Sparing neither beast nor man,
He comes devouring whatever he sights.
Wheeling about, raising clamour,
As though about to break and scatter,
He comes asking: «Where is the Burut?»
On his neck he bears his burden,
The Kalday and the Şibe
Have hair upon their faces.
Eating raw whatever he grapples,
He has a fury that will trample through.
He has peoples of every kind,
Look — such is the worth he carries,
At the head of the host Koñurbay,
Whoever crosses him, outright,
It is his law to spill their blood.
Facing him, does he not loose havoc?
Does he who faces him stay alive?
The numberless host he has brought —
His intent is to break the world.
The intent that means to break it —
It is the vast host he has brought.

O ordunun ataları,
Boğuşsan da güç yetmez,
Hayvana çalar domuzu.
Anası Hıtay yosması,
Yanıp yok olası bu halkı,
Eğdirip insan alabilir mi?
Yer bozulup depreşip,
Türlü türlü ordu olup,
Kaburga kemiği oynayıp,
Bok bağırsağı sarsılıp,
Düpedüz yüreği düşer sarsılıp.
Aklını şaşıracak gibi,
Kuru candan vazgeçip,
Rast gelen yana kaçacak gibi.
Kamış mızrak vınlayıp,
Top çekip, yay atınca,
Yayın oku vızıldayıp.
Davulun sesi güm güm ötüp,
Kıyı kıyıdan kahrolası,
Fitilli tüfek sesi çatırdayıp.
Alemli mızrağı,
Göğe dikip parlatıp,
Nice ordusuna baş çektirip,
Ordu başı hanlarını,
Düpedüz candan geçirtip.
Görse gönül bölünüp,
Düpedüz gök kaya gibi görünüp.
İki gözünün yuvası,
Kuruyup kalmış mezara benzer,
Kalça'nın ay alnı,
Zengin yaylağı düze benzer,
İki yanağın ortası,
Su yürümez çöle benzer.
Burnunun kemeri,

Yel değmez dağ beline benzer.
Konurbay'ın önüne,
Evi yanası Kalça'nın,

The forefathers of that host —
Grapple as you may, strength cannot suffice,
His swine has the look of a beast.
His mother a Hıtay wanton,
This people, may they burn and perish —
Can one bend them and take a single man?
The earth churning, quaking,
Becoming a host of every kind,
The rib-bones jolting,
The very bowels shaking,
The heart outright drops down shaken.
As though the mind would go astray,
As though, giving up the dry life,
One would flee whichever way one chanced.
The reed lance whirring,
When cannon are drawn and bows let fly,
The bow's arrow whining.
The drum's voice booming out its thunder,
From every edge, the accursed,
The matchlock musket's voice crackling.
His bannered lance,
Raising it skyward, making it flash,
Making many a host of his take the lead,
The khans who head his host —
Driving them outright past caring for life.
Seeing it, the heart is torn asunder —
He looms outright like a grey crag.
The sockets of his two eyes
Are like graves dried up and left,
Kalça's moonlit brow
Is like the flat of a rich summer-pasture,
The middle of his two cheeks
Is like a desert no water crosses.
The bridge of his nose

Is like a mountain pass no wind may
touch. Before Koñurbay,
Of Kalça whose house should burn,

Atılışı kaplan gibi,
Çatanın sağ kalmayacağı besbelli,

Yaradan canını sağlam yaratmış.
Cangcunlarını telaşa verip,
Kara atını hoplatıp,
Apar topar yürütüp,
Algara'sını köpürtüp,
Kudurmuş, atının başını çevirmişti.
Ordu başı alpına,
Türlü türlü halkına,
Alööke oğlu Konurbay,
Buyruk verip durmuştu.
Buyruk sözünü duyunca,
Kızıl kamçı Tagılık,
Kaynaşan Hıtay'ınız,
Kalmadan geldi üşüşüp.
Akın edip gitmeye,
Hazırlanıp durmuşlar,
Türlü türlü nice ulular.
Ordunun önünde Konurbay,
Kahırlanıp bağırıp,
Cepken giymiş Hıtay'ın,
Güçlülerini çağırıp,
Taş takınmış Hıtay'ın,
Seçkinlerini çağırıp,
Mançularını, arslanlarını,
«Kalmadan gelin» diye erlerini,

Ökçeli çarık, geniş şalvar,
Ala bula kaftan giymiş,
Erenlerini çağırıp,
Yine kara kalpak, geniş çakşır,
Karanlık gecede kement atan,
Kalmuk'un halkını çağırıp,
Kavrulası kudurmuş,
Şibe yurdunu çağırıp,
Cenk işareti çalınıp.
Bahadırları, alpları,

His spring is like a tiger's,
Plain to see, whoever crosses him stays not alive,
The Creator made his life-force sound.
Throwing his cangcuns into alarm,
Making his Kara horse bound,
Driving it headlong on,
Working his Algara to a lather,
The rabid one had turned his horse's head.
To the alp who heads his host,
To his peoples of every kind,
Koñurbay, son of Alööke,
Had stood giving the order.
On hearing the word of command,
Red-whipped Tagılık,
Your swarming Hıtay,
Came thronging, not one left behind.
To ride out on the raid
They stood making ready,
Many grandees of every kind.
At the front of the host Koñurbay,
Roaring out in wrath,
Of the jerkin-clad Hıtay
Calling forth the strong ones,
Of the stone-bedecked Hıtay
Calling forth the chosen ones,
His Mançus, his lions,
His men, saying: «Come, let none stay behind»,
In heeled sandals, in wide şalvar,
Clad in motley kaftans,
Calling forth his saintly men,
Again in black kalpak, in wide breeches,
Those who cast the lasso in the dark of night,
Calling forth the Kalmuk's people,
The rabid one, may he be scorched,
Calling forth the Şibe land,
The battle-signal being sounded.
His batyrs, his alps,

Kalmadan geldi bütün ulular.
Kızıl mızrak, zülfikâr,
Kuşanıp durdu Kançoro,
Şu kahrolası Kalça'yı,
Süzüp durdu Kançoro.
Vay, atanın körü, Konurbay,
Hem yiğitmiş, hem arslanmış,
Bu Beecin'den çıkma er de imiş.
Büyük çizmesinin tabanı,
Tam on iki karış imiş,
Yaman Manas, Han Çubak,
Azız Han oğlu Almambet,
Bunu serseme çevirmeleri yerindeymiş.

Kalça'nın görkemini görsen,
Gözü masmavi demir gibi,
Bıyığının sırtı,
Boz sisli dağın beli gibi.
Diken diken çıkmış sakalı,
Zırhı delip geçecek gibi,
Kötü saatine rast gelse bu Kalça,
Âlemi kırıp geçecek gibi.
Sarkıp duran bıyığı,
Yağlı balta sapı gibi,
Alt dudağı sarkmış,
Koca kalday kını gibi.
Kahırlanıp dikilse,
Nice başa zor gelip,
Savaşacağının işareti —
Savaş davulunu üç kez vurup.
Beyiniz Kalça'nın yüzünde,
Dört parmak kalınlığında buz durup.
Kahra bürünüp gerinip,
Kar boşaltıp geçen bulut gibi,
Kahrı yüzünde dolanıp.
Altın saplı çubuğu,
Ara sıra fokurdayıp,
Salıverse dumanı,

All the grandees came, not one left behind.
The red lance, the zülfikâr sword,
Kançoro stood girding on,
That accursed Kalça —
Kançoro stood measuring him with his eye.
Alas, blight of his father, Koñurbay —
He was both brave, it seems, and lion,
He was a man sprung from this Beecin too.
The sole of his great boot
Was a full twelve spans,
Fierce Manas, Khan Çubak,
Almambet, son of Azız Han —
It was fitting they had turned him to a dazed fool.
Should you see Kalça's grandeur,
His eye like deep-blue iron,
The ridge of his moustache
Like the pass of a grey-misted mountain.
His beard sprung out in bristles
As though it would pierce through armour,
Should this Kalça meet his evil hour,
He would cut through the whole world.
His drooping moustache
Like the haft of a greased axe,
His lower lip sagging
Like the sheath of a huge kalday blade.
Should he rear up in wrath,
Bearing hard on many a head,
The sign that he will do battle —
Striking the war-drum three times over.
On the face of your bey Kalça
Ice stood four fingers thick.
Wrapped in wrath, drawing himself up,
Like a cloud that empties snow and passes,
His wrath roaming across his face.
His gold-stemmed pipe
Bubbling now and again,
Should he loose its smoke,

Adamı, orduyu isler gibi bürüyüp.

Yediler'in ağzından çıkan duman,
Kahra bürünmüş kâfirin,
Yeri duman, toz alıp,
Yetmiş Hıtay, sayısız kalday,
Ne yapacağını bilemeden,
Biri birini yedekleyip.
Şaşırıp durdu çığrışarak.
Şaşılası, göz üstünde kara kaş —
Pehlivanlarını çağırıp,
Görkemini görsen ırak kaç.
Yine dikkatle baksan,
Yatan deve gibi kaşı var,
Yaratılıştan kahrolası,
İnsandan başka başı var,
Upuzun boylu, geniş omuzlu,
İnsandan başka heybeti var,
Bu gök ala sakallı koca Mançu,
Âdemoğlundan başka çalımı var.
Üzengi kayışı sahtiyan,
Bastıkça üzengisi hoplayıp,
Çadır gibi kara saçı,
Yolu batası ağanızın,
Arkasında sallanıp.
Göl yatağı gibi gözleri,
İki gözünde ışıldayıp,
Yatan dağ gibi mercan taş,
Ay tepesinde parıldayıp.
Gök ala sakallı Mançu'nun,
Henüz görmemişti Kançoro,
Görkemini görüp alınca,
Görüp dayanamayıp,
Düpedüz bütün bedeni ürperip.
Heybetini salıp, hop çekse,

Ejderha misali yanası,
Altı taş yerden emecek gibi.

Shrouding man and host as if with soot.

The smoke that issues from the Yediler's mouth, Of the wrath-shrouded infidel,
The ground taking smoke and dust,
Seventy Hıtay, kalday without number,
Not knowing what to do,
Each taking the other in tow,
Stood bewildered, crying out.
A marvel — black brows above the eyes —
Calling forth his wrestlers,
See his grandeur and flee afar.
Yet if you look with care,
He has brows like a couching camel,
Accursed from his very making,
He has a head unlike a man's,
Towering tall, broad of shoulder,
He has a majesty unlike a man's,
This grey-grizzle-bearded giant Mançu
Has a swagger unlike the sons of Adam.
His stirrup-strap of morocco leather,
His stirrup bouncing as he treads,
His black hair like a tent,
Of your elder whose road be cursed,
Swinging at his back.
His eyes like lake-beds,
Gleaming in his two eyes,
Coral stone like a couching mountain
Glittering on his moon-crown.
Of the grey-grizzle-bearded Mançu
Kançoro had never yet seen the like,
When he took in his grandeur,
Seeing it, unable to endure,
His whole body outright shuddering.
Should he loose his majesty and give one heave,
He would burn like a very dragon,
As though he would suck six stones out of the ground.

Boğuşan kişi perişan olup,
Hemen un ufak olacak gibi.

Gücü kahrı kaplan gibi,
Yanıp yok olası bahadırdan,
Çatanın sağ kurtulacağı yok besbelli.

Yüz yüze gelince arslanlığı,

Yiğitliği kuldan da çetindi.
Konurbay görüp şaşakaldı,
Kançoro bakıp duruyordu.
Hiddetlenip davranınca,
Kalça'yı sanki Kuday çarpmıştı.
«Hepiniz gelin!» diye çağırdı.
«Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Sen de gel yanıma,
Adilkeç'im, kırk töre,
Sen de gel yanıma.
Avuç içi kadar buruttan,
Şu burut denen kavimden,
Kalabalık ordu üşüşüp gelip,
Pehlivanlarım, arslanlarım
Karşı varıp kırıldılar.
Bozulmuş bizim işimiz,
Bozulmuş görülen düşümüz.
Kırgız'dan Kıtay öldü diye,
Hepsi güçlük görüp de,
Kıtay geri çekildi diye,
Halka dillere düşecek söz olup,
Devirde var mı böyle iş?!
Pehlivanlarım, arslanlarım,
Saf saf dizilen erlerim,
Akın salıp kovalayıp,
Yurtlarına doğru sürün.
Allak bullak dedirtmeden,
Talas'a sürüp girin.
Halkını bırakmadan kırın,
Hanlarını kul köle edin,

Whoever grapples him is laid to waste,
As though he would be ground at once to flour.
His strength and wrath are like a tiger's —
From the batyr who should burn and perish,
Plain it is, whoever crosses him escapes not alive.
When face to face, his lionhood,

His valor was fiercer than a slave's.
Konurbay saw and stood amazed,
Kançoro stood there watching.
When he rose up in his fury,
It was as if Kuday had struck Kalça.
«Come, all of you!» he called.
«Six thousand Kıtay, countless kalday,
You too, come to my side,
My Adilkeç, my forty töre,
You too, come to my side.
From the burut no bigger than a palm,
From that tribe they call burut,
A teeming host came swarming in,
My pehlivans, my lions
Went out to meet them and were slain.
Ruined is our cause,
Ruined the dream we dreamed.
That Kıtay died at Kırgız hands,
That all fell into hardship,
That the Kıtay drew back in retreat —
Becoming a byword on the people's tongues,
Was ever such a thing in any age?!
My pehlivans, my lions,
My warriors ranked in row on row,
Launch the raid and give them chase,
Drive them toward their homelands.
Give them no time to cry havoc,
Drive on and enter Talas.
Slay their people, sparing none,
Make slaves and bondsmen of their khans,

Darmadağın düşürüp,
Kurulmuş işini bozun,
Vuruşmayı sıkı tutun,
Korkak canlar el salmadan,
Biriniz teke teke çıkıverin!
Kırk törenin en çetini,
Hepsinin baş tacı,

Scatter them in utter rout,
Wreck the order they have built,
Hold hard to the fighting,
Before the craven souls can lift a hand,
Let one of you go forth to single combat!
Fiercest of the forty töre,
The crowning glory of them all,

Bagdagül'ün çolpanı,
166710 Mızrakçının en ustası,
Âdemoğlu kulların
Yaratılmış en sağlamı,
Okdan önce yetişenim,
Altı bölük düşman çıksa,
"Aman öf" dedirtmeden
Başını kesip gidenim.
Yiğitliği cana bilinen,
Konurbay hana yoldaş diye,
Kızıl çelik değneğim.
166720 Bir adın büyük hanın
Defterine çizilmiş.
At oyuncusu, yaya yürük –
Akın salan büyük bela.
Bir yaratılıp gelenim,
Ay karanlık gecelerde
Şaşmadan iğneyi vuran,
Yaratılıştan nişancım,
Pehlivanlığın bambaşka,
Nişancılığın kat kat üstün,
166730 Kırgın için doğmuş yârenim,
Darda kalınca çıkanım.
Kartal pehlivan erenim,
Hakanlı Beecin'e
Gerçekten yaratılmış nişancım,
Yamaçtan akan pınarım,
Beecin'in büyük hanından,
Belayı hanın önünden,
Kırk gün tacımı ortaya koyup,
Bakay adında koca var.

Morning star of Bagdagül,
Most masterful of all the lancers,
Of all the slaves born sons of Adam
The stoutest ever created,
You who arrive before the arrow,
Should six troops of foes come forth,
Before they gasp "mercy, oh"
You cut their heads and go, my own.
Whose valor every soul has known,
Companion to Konurbay khan,
My rod of crimson steel.
One name of yours the great khan
Has written in his register.
Trickster on horseback, swift afoot –
A great scourge who launches raids.
My one created without peer,
On the moon-dark nights
Who strikes the needle without missing,
My marksman born,
Your prowess is beyond compare,
Your marksmanship surpassing manifold,
My comrade born for slaughter,
My one who comes when we are pressed.
My eagle-pehlivan, my champion,
For Beecin of the Hakan
My marksman truly made,
My spring that flows down the hillside,
From the great khan of Beecin,
The scourge from before the khan,
For forty days I staked my crown,
There is an elder named Bakay.

Çarpışacağım burutla diye,
Seksen gün diretip,
İsteyip aldığım afacanım.
Taş kuşanan Mançu'nun
Seçkinlerini toplayınca,
Hani han önüne heybetle dizip, O
Bakay hanı bağlayıver,
Geçit resmine koyunca,
Değerli yerde baktırmış.
Sağlam yürük, yaya nişancı,
Karşısına aldığını haklar diye,

Saying "I will battle the burut,"
Pressing on for eighty days,
My fierce one I begged for and won.
Of the stone-girded Mançu
When the chosen ones were gathered,
When ranked in majesty before the khan,
Go bind that Bakay khan,
When set out on parade,
He had you kept in a place of honor.
Stout runner, marksman afoot,
Saying you finish all you face,

Karşısına çıkan sağ kalmaz diye,
Dınşa'dan gelen büyücü,
Kâhin kocakarı sınamış.
Eteğine mektup koymuş.
Halka kargaşa salsın diye,
Karşı geldiği düşmanı alsın diye,
Çandıayak diye ad koymuş,
Toz koparan ayağım.
Haykırıp düşmana saldığım,
Yeri ezen buruta,
Azıp gitmiş kurnaz yurda,
Doğruca bugün varıver,
Vuruşmaya çıkan burutu
Sırtüstü seriver!
Namlı erini kırıp gel,
Bahadırlarını bağlayıp gel!
Şöyle böyle kötüsünü
Tam oracıkta gömüp gel!
Er Konurbay ben idim,
Hazineye layık büyük nişancı

Saying none who meets you stays alive,
The sorcerer come from Dınşa,
The soothsaying crone put you to test.
She laid a letter in your hem.
That you might sow turmoil among peoples,
That you might take each foe you meet,
She gave the name Çandıayak,
My foot that raises dust.
My one I hurl screaming at the foe,
Against the burut who tramples earth,
Against the sly land run wild,
Go straight against them this very day,
The burut who comes out to fight —
Lay him flat upon his back!
Slay their famed warriors and return,
Bind their bahadırs and return!
And their middling wretches —
Bury them on the spot and return!
I was the warrior Konurbay,
The great marksman worthy of the treasury

Çandıayağım sen idin.
Karşılaşacağın burut yurdu,
Yanıp kül olası burutta,

You were my Çandıayak.
The burut land that you will meet,
Among the burut — may they burn to ash

Bu burut denen kavimde,
Ak sakalı kundak bezi gibi,

In this tribe they call burut,
His white beard like swaddling cloth,

İri kemiği fıstık kadar,
Hile bilir akıl küpü
Bakay değil yalnız, burutta
Belanın her türlüsü var.
O Bakay yok olmuyor.
166780 O Bakay yok olmadan,
Kıtay'ın işi rast gitmez.
Çarpışmaya girersen kulunum,
Semetey'i deviriver!
Şu ikisi yok olursa,
İçsek kana doymayız,

Geri kalan Kırgız burutu
Et pişimi kadar bile komayız.

Hanlarını kul ederiz,
Bırakmadan yurdu kırarız.
166790 Beylerini boğazlarız,
Kula layık kötüsünü
Öldürmeden diri koruz.
Bu buruttan ikisini haklarsak,
Pehlivan olmuş başından,
Hey gidi Çandıayak,
Dilediğimizce oluruz.
Bahadırını gözle, arslanını kır,
Bu, hanına kahır getiren,
Külçoro ile Kançoro,
166800 Bu soydan erleri kır!
Hani sen Kakan'da iken,
Alp-devleri çok biçen,
Aş kaynatıp yerdin ya,
Kırgız şöyle dursun, âlemi

Un ufak ederim derdin ya,
Kıracak çağ geldi işte.
Bu Manas'ın oğlu er afacan,
Tuh, hayret, boş değilmiş,

Babası cömert Manas'tan

His great bones small as pistachios,
A vessel of wits who knows all guile —
Not Bakay alone; among the burut
There is every kind of scourge.
That Bakay will not perish.
Until that Bakay is destroyed,
No affair of the Kıtay will prosper.
If you enter combat, my foal,
Topple Semetey!
If those two are destroyed,
We'd drink their blood and not be sated,

The remaining Kırgız burut —
We'll not leave them the time meat takes to boil.
We'll make slaves of their khans,
We'll slay the land and spare no one.
We'll slit the throats of their beys,
Their wretches fit for slavery
We'll keep alive, unkilled.
If we finish those two of the burut,
A pehlivan from your earliest days,
Ah, you Çandıayak,
All will be as we desire.
Watch their bahadır, slay their lion,
These, who bring grief upon your khan,
Külçoro and Kançoro —
Slay the warriors of that line!
When you were in Kakan, remember,
You who mowed down many alp-giants,
You boiled your feast and ate, did you not,
You said: never mind the Kırgız — the world
I shall grind to powder, did you not,
Now the season for slaying has come.
This son of Manas, the fierce young terror,
Tfu, what wonder — no empty thing was he,
Than his father, bounteous Manas,

Daha da üstünmüş.
Bunun her yanı dört başı mamurmuş,
Her uzvu dolgun dolgun,
Yeryüzünden genişmiş,
Yetkin Manas hunhardan,
Hayret, üstün doğmuş bir ermiş, Şu
halk yöneten alplerini,
Bahadır, çarpışacağın Semetey,
Kapışacağın düşman han Bakay.
Cana kıymaz dost edin,
Balam, canına gözcü olacak,
Şu buruta fitne salıver,
Esirgemez yoldaş al!» –
Deyip, böylece Konurbay,
Çığlığın çınladığı geniş yerden,
İşte pamuk kuşak, geniş çizme,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan,
Akıl şaşmaz çareden,
Mızrak saplayan ustadan,
Beecin'den çıkma seçkinden,

Tüktaman'ın öz oğlu
Som kara devi verdi.
Onun pehlivanlığı büyüktür, kara –
Bütün huyu yerindedir, kara.
Tutuştu mu devi bırakmayan,
Kendisi bir domuzun etine
Bir yiyişte doymayan.
Karşılaştığı devi öldürüp,
Genç yaşından bahadır çıkmış.
Denk düşüp önüne geleni
Kırıp geçirip yok etmiş.
Ekin biçer gibi biçiciliğin vardı.

İçse kana doymayan,
Karşılaşınca kul komayan
Oburluğun vardı.
Han önünde piştin sen,

He proved greater still.
He is perfect, whole on every side,
Every limb of his full and strong,
Broader than the face of the earth,
Than the consummate bloodthirsty Manas,
A wonder — a warrior born superior,
Those alps who rule his people,
Bahadır, the one you fight is Semetey,
The foe you grapple is khan Bakay.
Win a friend who'd spare your life,
My child, one to watch over your soul,
Sow discord among that burut,
Take an unsparing comrade!» –
So saying, thus Konurbay,
From the wide place ringing with cries,
Behold cotton sash and wide-topped boots,
From the broad valley no sparrow crosses,
From the lance no foe escapes,
From the remedy that never fails,
From the master who drives the lance,
From the elect one sprung from Beecin,

Tüktaman's own son —
He gave the solid black giant.
Great is his prowess, the black one –
All his temper is sound, the black one.
Once grappling, he lets no giant go,
He himself, on one boar's flesh,
Is not sated at a single meal.
Killing every giant he encountered,
From youth he proved a bahadır.
Whoever came matched against him
He crushed and wiped away.
You could mow men down like reaping grain.
Never sated though he drinks of blood,
Leaving no slave alive when met —
Such gluttony you had.
You were seasoned before the khan,

Kanlı irin çok döküp,
Dev Kara diye ün saldın,
Hey gidi koca Dev Kara –
At taşıyamaz yaya kara,
El yöneten halk kara.
Nicesini kırmış alp karam,
Sazanşan'ın halklarını
Önüme sürüp getirdiğim.
Kıtay bozulurken ortaya çıkan,
Benim yurt kurutan nişancım.
Alp-devlerini alıver!
Bu yıl çetinlerini kırıver!
İşte bu keşişin hanı Kalça'ya
Bu yıl bir büyük hizmet ediver!
Bunun çetinlerini kırıver,
Kendisi başka inançta,
Kahrolası bu burut,

Spilling much bloody gore,
You won the fame of Dev Kara,
Ah, mighty old Dev Kara –
The black no horse can bear, afoot,
The people's black who rules the land.
My black alp who has slain so many,
The peoples of Sazanşan
You drove and brought before me.
Appearing when the Kıtay broke,
My marksman who lays waste to lands.
Take their alp-giants!
Slay their fiercest this year!
For Kalça, khan of this monkish folk,
Do one great service this year!
Slay the fiercest of them all,
Their faith is not our own,
This accursed burut

Bize düşmandır kökünde.
Bu, haberini duyduğumuz sözümüz.

Hunhar burut geldi diye,
Haberini duyduk kendimiz.
Bu her demden bir demdir,
Bu atışmayı seven burutu
Tepesinden basalım,
Bunun dört tür malını saçalım, Geniş kandagay şalvar giymiş,
Talas'tan vurup kısrağını alalım,
Öldürüp Bakay devini,
Yaklaşırsa burutun
Beynini ezercesine yumruklayıp,
Çıkarıp gel burutun
Ta nerelerdeki hıncını.
Yağmur gibi yay çekip,
Cefayı fena salın,
Kıl kadarını bile komadan,
Kırgın salıp geçin.
Barutluktan barut boşaltıp,

Is our foe at the very root.
This is the word whose tidings we have heard.
That the bloodthirsty burut has come,
We heard the tidings for ourselves.
Of all times this is the time,
This burut that loves the shooting match —
Let us stamp upon his crown,
Let us scatter his four kinds of herds, He wore wide kandagay trousers,
Strike Talas and take his mares,
Killing Bakay their giant,
If the burut draws near,
Pounding as if to crush his brain,
Come back having wrung from the burut
The rancor of who knows where.
Drawing bows like rain,
Loose cruel torment on them,
Leaving not so much as a hair,
Pass through them with slaughter.
Emptying powder from the powder-horn,

Diri candan umut kestirip,
Vadinin selini çevirin,
Tıpkı ateş sönmüş gibi edin.
Çetinlerini, arslanlarını,
Kırıp belini bükün,
Kıl kadar gücünü esirgeme,
Yok edip canını dindirip,
Akıllısını, arslanlarını,
166890 Açıkça yakalayın.
Yiğitlerini, erlerini,
Hepsini birden derde salın.
Adın pehlivan Yaya-yürük –
Karşılaşınca sal büyük kargaşayı.
Başbuğlarını bağlayıver,
Kudurmuş galiba bu burut,
Erenlerini deviriver!
Buyruğu altına baksan,
Sayısız ordu da olsa çekinen,
166900 Girişip savaş etse de,
İnsan gücü yetmeyen.

Cutting hope from living souls,
Turn the valley's torrent,
Leave it like a fire gone out.
Their fiercest ones, their lions,
Break and bend their backs,
Spare not a hair's worth of your strength,
Destroy them, still their souls,
Their wisest ones, their lions,
Seize them in the open.
Their braves, their warriors,
Cast them all at once into woe.
Your name is pehlivan Yaya-yürük –
Loose great turmoil when you meet them.
Bind their chieftains fast,
This burut has gone mad, it seems,
Topple their champions!
Look at those beneath his sway —
Even countless hosts shrink back,
Though they join and give him battle,
No human strength avails.

Arslan dişi işlemeyen,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Gümüş kemer kuşanan,
Homurdanıp somurtan,
İnişte er saplayan,
Hesabı yok kahrolası,
Elliden sıra sıra denk saplayan.
Yedi milek düşman gelse,
166910 Tek başına dalıp bir vuran.
Altı laşker* saldırsa,
Yüreği sezip kaçmayan.
Çekişene zorlu günü,
Denk gelene yaşatan.
Kırgız değil, Kıtay'dan
Çetin doğmuş pehlivandır o.
Tutuştuğunu çiğneyen,
Denk geleni kemiren,
Bir yudumluk içim su vermeden,

Whom lion's teeth cannot pierce,
Tall of stature, broad of shoulder,
Girded with a silver belt,
Growling, glowering,
Spearing warriors on the downslope,
Beyond all reckoning, the cursed one,
Spearing fifty in a row, rank on rank.
Should seven milek of foes come on,
He plunges in alone and strikes.
Should six laşker attack him,*
His heart takes no alarm — he does not flee.
On all who strive with him a bitter day
He visits, on all who meet him.
Not of the Kırgız — from the Kıtay
He is a pehlivan born fierce.
Trampling all he grapples with,
Gnawing all who match him,
Giving not one swallow of water,

Yedi ilek kadar düşman üşüşüp,
Hani Talas'ın suyunu çevirende,
Coybolot'u kavrayıp çevirip,

Gözcülerin hepsini
Tümden kırıp atıp,
Taş kuşanan Kıtay'ın
En temizi olup aldattı,
O yanıp kül olası domuzdan,
Başı açık akıl kalmadı.
Almambet oğlu Çoro var,
O kahrolası Çoro'ya
Denk gelen kişi onar mı?
Kakançı'da doğmuş,
Babası düşman Almambet,
Bize saldı kargaşayı,
İşte o Almambet'ten doğmuş.
Yiğit de o, dayanak da o,
Anadan doğma arslan da o.
Kurbanın olayım nişancım,
O Külçoro'yu bağlayıver,

Kançoro'yu görürsen nişanlayıver!
Rengârenk giyinip,
Büyülü kürkünü giyiver.
Yeşil alaca giyinip,
O kahrolası burutu
Talas'a sürüp giriver!
O Almambet oğlu Külçoro
Kırgız'a doğmuş tuğ oldu,
Bu Kıtay'a doğmuş dert oldu. Çoro'ya kul yetişir mi?
Usanmadan kırdı elimi,
Çok yok etti arslanımı,
Çok kırdı belimi,
Önce girdiği Dınşa'yı,
Yorulmadan gezip kudurmuş,
Kırgın etti bunca yeri.
Bırakmadan kırdı hanımı,

Some seven ilek of foes swarming,
When they turned the waters of Talas,
He gripped Coybolot and wheeled him round,
All of the watchmen
He slew outright and cast aside,
Of the stone-girded Kıtay
He proved the finest and deceived them,
From that swine — may he burn to ash —
No mind was left unbared.
There is Çoro, Almambet's son,
Against that cursed Çoro
Can any who meets him come out whole?
Born in Kakançı,
His father the foe Almambet,
He loosed turmoil upon us,
From that same Almambet he was born.
He is the brave, he is the bulwark,
A lion from his mother's womb.
Let me be your sacrifice, my marksman,
Bind that Külçoro,

If you see Kançoro, take your aim!
Dressing in many colors,
Put on your enchanted fur.
Clad in motley green,
That accursed burut —
Drive him into Talas!
That Külçoro, Almambet's son,
Was born a standard for the Kırgız,
Born a bane upon the Kıtay. Can any slave catch Çoro?
Untiring, he slew my people,
He destroyed many of my lions,
Many times he broke my back,
Dınşa, where he first burst in,
Roving unwearied, run wild,
He put so many lands to slaughter.
He slew my khans and spared none,

Karartti zavallı canımı.
Gözcü durduğu yerinden
Yaya cellâdı yakaladı,
Bin törem başta olmak üzere,
Yakaladığı yerde hakladı.
Aybalta çalan ustamı,
Kul köle edip bıraktı,
Nice kaplan yamanımı.
Yorgun düşürdü seçkinimi,
Çok kaçırdı rahatımı.
Yalnız gezen kudurmuş,
Çok başlattı fitneyi.
Kaynayan Kıtay, milek eli,
Hayret, nice kargaşaya düştük.
Külçoro'yu tutup haklarsak,
Zazanşa hanı Akayar,
Soyun Kırgız olur diye,
Aldatıp götürdü adamımı.
Babası düşman alçak,
Böylece bozdu işimi.
Saldı nice şeytanlığı,
Nöbetçinin nicesini öldürüp,
Alıp gitti Buurul'u.
Söylense sözün yeri var,

He darkened my poor soul.
From where the watchman stood on guard
He seized the executioner afoot,
My thousand töre first of all,
He finished them where he caught them.
My master who swings the aybalta
He left as slave and bondsman,
So many of my tiger-fierce ones.
He wore my chosen ones to weariness,
He stole my peace so many times.
The mad one who roves alone,
He set so much sedition loose.
The seething Kıtay, the milek land,
Wonder — what turmoil we have suffered.
If we seize and finish Külçoro,
Akayar, khan of Zazanşa,
Saying "Your line shall be Kırgız,"
He beguiled and led away my man.
His father the foe, the villain,
Thus he wrecked my cause.
He loosed so much devilry,
Killing many of the sentries,
He took Buurul and was gone.
If it be told, the word has place,

Hani babası Almambet çarpışıp,
Mızrak tutup saf bozan,
Kococaş'tan oka uçmuş.
Gösterişli mızrağı boldur bunun,
Almambet'in kan bedelini güderim diye,

Bunun nice azap saldığı yolu var.
Becerikliliği, arslanlığı,
Yaratılıştan erliği,
Sıkıntı, cefa, zor görse,
Ey, yanıp kavrulası kudurmuş,

Kıtay olur gider mi?
Mançu'yu, Şibe'yi, Solon'u,

His father Almambet, remember, fought,
Lance in hand, breaking ranks,
Felled by Kococaş's arrow.
Many a splendid lance has this one,
Saying "I pursue the blood-price of Almambet,"

Many the roads where he loosed torment.
His cunning skill, his lion's heart,
His warriorhood inborn,
Though he meet hardship, torment, duress,
Ah, the mad one — may he burn and scorch —

Would he ever turn Kıtay?
The Mançu, the Şibe, the Solon,

Hepsini topladın bunca,
Uzaklaşıp obam konmadı.
Türlü türlü alp topladım,
Sonunda Külçoro gibisi olmadı.
Kurnaz da imiş, arslan da imiş,
Çare bulucu er de imiş.
Kıpkızıl yanan kor imiş,
Devirde böylesi yok imiş.
Hey gidi, Çandıayak,
167000 Manküş'e tuğu tutturan,
Nişancı idin, üstün.
Karşına Çoro gelince,
Belli bir yere gizleniver.
Çelik oku bağrına gömüver,
Ötesini sen anlatırsın,
Şu Çoro'yu deviriver!
Semetey'i diri yakalarsak.
Karşı koyacak hanı yok.
Bakay'ını bağlarız,
167010 Ondan başka Kırgız'a
Tam kargaşayı salarız.
Berkitilmiş bel gider,
Buruttan iki arslan gider.
Ondan sonra burutun
Hilâlli tuğu yıkılır,

All of these you gathered up,
Yet moving far, my camp found no rest.
I gathered alps of every kind,
In the end none matched Külçoro.
Cunning he proved, a lion too,
A warrior finding every remedy.
A coal that burns bright crimson,
His like was not in any age.
Ah, you there, Çandıayak,
Who made Manküş hold the standard,
A marksman you were, supreme.
When Çoro comes before you,
Hide yourself in a chosen spot.
Bury the steel arrow in his breast,
The rest you will recount yourself —
Topple that Çoro!
If we take Semetey alive.
They have no khan to stand against us.
We shall bind their Bakay,
And on the rest of the Kırgız
We shall loose utter turmoil.
Their well-braced bulwark goes,
Two lions of the burut go.
And after that the burut's
Crescent standard will be cast down,

Kımıldamadan, kıpırdamadan,
Çukura başı tıkılır.
"Gık" diyenini kırarız,
İbretlik edip burutu,
167020 Kızlarını ganimet ederiz.
Bahadırlarını boğazlarız,
Dil bilmez ahmağını
Denekul* ederiz.
Kurbanın olayım, Çandıayak!
Boz engebeli dağ yaman,
Semetey ile Külçoro,
Kırgız'dan iki düşman yaman.
Yamaç yolunu gözleyin,

Without a stir, without a twitch,
Their heads will be crammed in the pit.
We slay whoever says so much as "gık",
Making the burut an example,
We take their daughters as our spoils.
We slit the throats of their bahadırs,
Their fools who know no tongue
We make denekul.*
Let me be your sacrifice, Çandıayak!
The gray rugged mountain is grim,
Semetey and Külçoro,
Two grim foes from the Kırgız.
Watch the hillside road,

Kazara ayrılıp gelirse teke teke,
Gelenden öcünü al diye, –
Hesabını bir yolunu bulup görün!»
Deyip, buyurdu Konurbay.
Konurbay'ın sözü dindi,
Doru alaca flamalı tuğ doldu,

Kulak yırtan çığlık koptu.
Akıl danışmadan kalmadı,
Çetindir dediği arslanlarını
Geçit resmine dizdirip,
Erenini seçip aldırdı,
Domuza binen büyük alpini
Düşman önüne sürdürdü.
Kırk boydan güç olup,
Âlemi kaplayıp sel olup,
Ortasında Konurbay,
Göğe direk dağ olup.
Bırakmadan orduyu sürdü,
Ordu teke teke çıkacakken,

Ata oyuncu, yaya yürük,
En yiğitliği bilinen,
Kıtay bozulurken çıkar diye,
Büyük deftere çizilen.
Tuğ dibine hanlar doldu,
Kococaş oğlu Çandıayak,
Teke teke çıkan o oldu.
Nişancılığı herkesçe bilinen,

Adını duyan ürkmüş.
Üstün nişancı, en yaman,
Hani babasını Manas boğazlayınca,

Çocuk kalıp güçlenmiş.
Küçüklükten gezip serpilmiş,
Ününü duyan ürkmüş,
Büyük büyücüden okumuş.
Nişancılığı, erliği,

If by chance one comes alone, cut off,
Saying: take revenge on him who comes, –
Find a way and settle his account!»
So spoke Konurbay, commanding.
Konurbay's speech fell silent,
The bay-motley pennoned standards massed,
An ear-rending outcry rose.
No counsel went unsought,
The lions he had called his fiercest
He had drawn up on parade,
He had his champions picked and taken,
His great alp who rides the boar
He sent driving at the foe.
A force drawn up from forty clans,
A flood that covered all the world,
In their midst Konurbay,
A mountain pillared to the sky.
He drove the host on without pause,
And when the host would send its champion,
Trickster on horseback, swift afoot,
Whose valor was best known of all,
Said to appear when Kıtay breaks,
Inscribed in the great register.
Khans thronged at the standard's foot,
Çandıayak, son of Kococaş,
He it was who went to single combat.
His marksmanship known to every man,

Whoever heard his name took fright.
Supreme marksman, grimmest of all,
When Manas cut his father's throat, remember,
He was left a child and grew strong.
From childhood he roamed and flourished,
Whoever heard his fame took fright,
He studied under a great sorcerer.
His marksmanship, his warriorhood,

Üstün olan arslanlığı.
Düşmanı çiğneyip pişmiş,
Er Çandıayak diye ün salmış.
Kalabalık ordudan haykırıp,
Yara yara çıktı Konurbay,
Denk gelip karşılaştığını
Boylu boyunca ser diye,
Donatıp çıkardı Konurbay.
Gözcüsünün gözlediği,
Tuğ dibinde minare,
Tutuşup ölen kâfirin
Bu yiğitliğini hiç sorma.
Kırıver deyip, yol verip,
Kan içen pehlivandan
Bine yakın pehlivanı bol bol verip,
Teke teke çıktı Çandıayak.
Demir urgan ağı alıp,
Yalın kancarkolu alıp,
Topuz çalıp vuran,
Öfkesi tuttuğunda
Âleme kargaşa salan,
Türlü türlü canı alıp,
Tüktütaman'ın oğlu,
Büyük kara devini de yanına alıp.
Ardında tümen ordu –
Tümen ordudan ayrılıp,
Kaza gelirse ölürüm diye,
Hey gidi Çon Kara,
Bu Çon Kara değil, büyük bela.
Denk geleni çiğneyen,

His lion-heart surpassing all.
Seasoned trampling down the foe,
He won his fame as Er Çandıayak.
Crying out from the teeming host,
Konurbay came cleaving through,
"Whomever you meet and match,
Stretch him out full length," he said,
Konurbay arrayed him and sent him forth.
He whom his watchmen watched for,
A minaret at the standard's foot,
Of infidels who grappled and died —
Ask not of this one's valor.
Saying "Slay them," giving way,
Of blood-drinking pehlivans
He gave nigh on a thousand, full measure,
Çandıayak went forth to single combat.
Taking the net of iron rope,
Taking up his naked kancar-arm,
Striking blows with the mace,
When his fury takes him,
Loosing turmoil on the world,
Taking lives of every kind,
The son of Tüktütaman,
Taking too his great black giant at his side.
Behind him a tümen host –
Parting from the tümen host,
Thinking "If mischance comes, I die,"
Ah, that Çon Kara —
No mere Çon Kara — a great scourge.
Trampling all who matched him,

Biçiciliği var imiş,
Bir öküzü bir oturuşta yiyen
Oburluğu var imiş,
Tutuştuğunu çiğneyen
Yıkıcılığı var imiş,
Üstün pehlivan, yaya yürük –
Bu, Kırgız'a salınmış büyük bela.
Takımı tastamam bir dokuz,

A mower's craft he had,
Eating an ox at a single sitting —
Such gluttony he had,
Trampling all he grappled —
Such wrecking power he had,
Supreme pehlivan, swift afoot –
A great scourge loosed on the Kırgız. His
gear complete, a full nine,

Alööke oğlu Konurbay
Yutucularını hazırladı,
Bu iş kırılışmadan kalmadı.
Kahrı sert başlattı,
Kalmadan halkı çığlık koparıp,
Kırılıp gidedurdu,
Çon Kara'yı baş edip,
Bin pehlivanı Kıtay'dan
Almış idi Çandıayak.
Rast geldiğini çiğneyen
Pehlivan imiş Çandıayak.
Dili düzgün Çandıayak,
Söz ustalığı dahi var,
Mızrakçılar içinde Çandıayak,
El yatkınlığı dahi var.
Düşmanın çaresini iyice bilen,
Yamaçta durdu bağırarak,
Üstünlüğü dahi var,
Kılıç sallayıp mızrak vursa,
Çevikliği dahi var.
Ayın karanlığında
Mızrağın ucunu vursa şaşmayan

Ustalığı dahi var.
Ok işlemez kürk giyip,
Ok yetişmez ata binip,
Sallana sallana Çandıayak,
İnsanın gönlünü bölüp,
Teke teke çıktı Çandıayak,
Ala karlı dağ gibi görünüp.

Kerik'ine binip oynatıp,
Gelip durdu Çandıayak,
Denk geleni kırıp geçirip.
Çatal sırtlı yokuştan

Aşıp çıktı Çandıayak,
Hayret, engebeli sarp yamacı
Basıp çıktı Çandıayak.

Konurbay, son of Alööke,
Made ready his devourers,
This affair did not pass without slaughter.
He began his wrath in earnest,
All the people raising cries,
They kept on falling slain,
Making Çon Kara his chief,
A thousand pehlivans of the Kıtay
Çandıayak had taken.
Trampling whomever he chanced on —
Such a pehlivan was Çandıayak.
Smooth of tongue was Çandıayak,
Mastery of speech he had besides,
Among the lancers, Çandıayak,
Deftness of hand he had besides.
Knowing well the cure for foes,
He stood on the slope and shouted,
Superiority he had besides,
Swinging sword and striking lance,
Agility he had besides.
In the darkness of the moon,
Striking true with the lance-point, never missing —
Such mastery he had besides.
Wearing a fur no arrow pierces,
Riding a horse no arrow overtakes,
Swaying, swaggering, Çandıayak,
Splitting the hearts of men,
Çandıayak went forth to single combat,
Looming like a mountain streaked with snow.
Mounted on his Kerik, prancing,
Çandıayak came up and halted,
Crushing all who matched him.
Up the fork-backed rise

Çandıayak crossed and climbed,
Wonder — the rugged sheer hillside
Çandıayak trod and climbed.

Hayret, tüm bedeni düğmeli,
Dolgun yüzüne baksan,
Gök demirle kaplı,
Üç kez kuşanıp davranmış.
Düğmesi tastamam bir dokuz,
Düğmelenip hazırlanmış.
Bunun giydiğinde delik yok,
Denk gelen canda nasip yok.
Yakalaşmaya kalkışanlar
Kulağı gibi kaskatı gerilmiş,
Tutuşmaya kalkışanlar
Düpedüz kül olurcasına serilmiş.
Kası boğa beli gibi,
Hiddetlenmiş, yanıp kül olası,
Tutuştuğunu yiyecek gibi,
Hantal hantal Çandıayak,
Kançoro'yu gördü de,
Kasılıp duran Çandıayak:
«Girişmeye gönlün varsa,
Burutum, gel! – diye çağırıp. –
Çarpışacaksan gel burut,
Çarpışacak gücün yoksa,
Diri durup nedersin?
Hiddetlenip dikilirsem,
Burutum, un ufak olup gidersin!
Bahadırsan, arslansan,
Bir tutuşup görürsün.
Güçsüzsen burutum,
Bugün sen ecelden önce ölürsün!
Dermanın yoksa sen burut,
Geri dön yoluna.
Can kıyan düşman geldi diye,
Haberini iletiver,
Ulun han Semetey'e.

Bu sözümü tutmazsan,
Semetey'e varmazsan,
Dileğine erersin:
Şöyle bir baksam burutum,

Wonder — his whole body buttoned,
Look upon his full-fleshed face —
Sheathed over in blue-gray iron,
Thrice girded he made ready.
His buttons a full nine complete,
Buttoned up, he stood prepared.
No hole in what he wears,
No luck for souls who meet him.
Those who tried to grapple him
Were stretched stiff-taut as his ear,
Those who tried to close with him
Were laid out flat as if turned ash.
His muscle like a bull's loin,
Enraged — may he burn to ash —
As if to devour what he grips,
Lumbering, hulking Çandıayak,
He caught sight of Kançoro,
Çandıayak, standing swollen proud:
«If your heart is set to close,
My burut, come! – so he called. –
If you would fight, come, burut,
If you lack the strength to fight,
Why stand there still alive?
If I rear up in my fury,
My burut, you'll be ground to powder!
If you're a bahadır, a lion,
You'll try one bout and see.
If you are weak, my burut,
Today you'll die before your hour!
If you have no strength, you burut,
Turn back upon your road.
Say "A foe who spares no life has come,"
Carry the tidings swiftly
To your great khan Semetey.

If you heed not this word of mine,
If you go not to Semetey,
You'll gain what you desire:
One glance from me, my burut,

Un ufak olup gidersin.
İnleye inleye ölürsün,
Burutum, kıyamet yerini görürsün!
Hani haberin var mıydı,
Sağlığında sözümü tut,
Diri durduğun çağında,
Külçoro'yu, arslanın Bakay'ı al!
Bu sözümü tutmazsan,
Paramparça ederim canını,
Tümden kırarım hepinizi.
Damını itip yıkarım,
Söğüdünü kesip sererim,
Kızını kadınını ganimet edip,
Kırıp geçirip yurdunu inletirim!
Hanını kul etmezsem,
Bırakmadan yurdunu kırmazsam,
Çandıayak olmayıp öleyim!
Seninle bir çarpışıp göreyim! Yılkısına dokunup kaçarsın,
Öfkemle büyü salsam,
Uzaktan bela salarım,
Nasip etmesin, ben seni
Tavşan gibi yakalarım!
Benim babam nişancı, büyük ulu,

Ta uzaktan geldim yoklayıp.
Vergiden yığılmış sayısız yılkı,
Vuruşacak dağ bulamayıp,
Koşup gelen nişancı benim.
Savaşacak düşman bulamayıp,
Gelen canın kendisiyim.
Kırk kapılı Beecin'de
Taht bekleyip yatarım,
Nice alpi öldürüp,
Kızıl kana batmışım.
Ben Kakan'a dikilmiş çınarım,
Yalnız çoro seni değil,
Ben âlemi boğazlayıp dinerim.
Tutuşursam karaltı gibi çökerim,

And you'll be ground to powder.
You'll die moaning and groaning,
My burut, you'll see the place of doom!
Did you ever hear the tidings?
While you have health, heed my word,
While yet you stand alive,
Bring Külçoro, bring your lion Bakay!
If you heed not this word of mine,
I'll tear your soul to shreds,
I'll slay you all outright.
I'll shove your roofs down in ruin,
I'll cut your willows and lay them low,
Taking your girls and women as spoils,
I'll crush your land and make it groan!
If I make not your khan a slave,
If I slay not your land, sparing none,
May I die and be no Çandıayak!
Let me try one bout with you! You raid his herds and run,
Should I cast a spell in my wrath,
I loose ruin from afar,
May it never be your portion — you
I would catch like a running hare!
My father was a marksman, great and high,
From far away I came to probe you.
Countless herds heaped up from tribute,
Finding no mountain fit to fight,
I am the marksman come running.
Finding no foe fit for war,
I am the very soul who came.
In Beecin of the forty gates
I lie guarding the throne,
Having slain many an alp,
I am steeped in crimson blood.
I am the plane-tree planted in Kakan,
Not you alone, çoro —
I'd cut the whole world's throat and rest.
When I grapple, I descend like a dark mass,

Saldıranı çiğneyen,
Kıl keser doğmuş yaban domuzuyum.

Kahrım gelip dikilirsem,
Ben bir çaresini bulurum.
Ünüm, göreni ürküten.
Ejderhanın önünde
Altı bölük çocuk okumuş,
Ejderhanın önünden
Altı bölük çocuk kırılmış.
Benim adım Çandıayak,
Heybetim göreni ürküten,
Yalnız dayanıp okuyan.
Dünyaya yalnız gelmişim,
Nur saçılan Beecin'de
Kapı bekleyen nişancıyım.
Nicesine kırgın saldı diye,
Kahrolası kurnaz burut,
Seni ben yutayım diye gelmişim.
Sessizce yatarken Kakan'ın,
Kendin dileyip ölümü,
Kahrolası kurnaz burut,
Sen Beecin'i neden basarsın?!
Aldırmayıp kendi haline bıraksam,
Mihneti sıkı salarsın,
Her şeye dokunup kaçarsın,
Atışmayı bol bol başlatırsın,
Karagul'un sakalını,
Algara'nın kuyruğunu,
Neden yolup atarsın?!
Bilir misin, ey burut,
Kakan'dan gelen halk nerede?
O halk içinde alp nerede?
Oçogor atsa ok işlemez,
Tabılgı yaksa kor işlemez,
Baştan başa badem düzü kaftanı
Giyişip gelmişim.

Trampling all attackers,
I am the wild boar born with hair-splitting tusks.
If my wrath rises and I stand,
I shall find a remedy.
My fame frightens all who see me.
Before the dragon's face
Six troops of boys once studied,
Before that dragon's face
Six troops of boys were slain.
My name is Çandıayak,
My presence frightens all who see,
The only one who endured and studied.
Alone I came into the world,
In Beecin bathed in radiance
I am the marksman guarding the gate.
Because he loosed slaughter on so many —
You cursed and cunning burut,
I have come to swallow you.
While Kakan lay in quiet,
You, wishing your own death,
You cursed and cunning burut,
Why do you raid Beecin?!
If I paid no heed and let you be,
You'd loose affliction hard,
You'd touch all things and flee,
You'd start the shooting thick and fast,
The beard of Karagul,
The tail of Algara —
Why do you pluck them and cast away?!
Do you know, O burut,
Where are the folk come out of Kakan?
Where among that folk the alp?
Though the oçogor fires, no shot can pierce,
Though tabılgı burns, no ember bites,
A kaftan almond-plated end to end —
I have come wearing it.

Senin yaktığın dert vardı Kakan'a,
Sataşmaya gelmişim.
Coşan yurdu kırdırıp,
Somurtup kalacak ben miyim?
Sen değil, tufan suyu yürümez
Beecin'i Gerçekten Kançoro
Kargaşaya salacak sen misin?
Benim yiğitliğim bilinmiş,
Tutuştuğu düşmanı alır diye,
Karşısına çıkanın hepsine
Bir kırgın salar diye,
Benim yiğitliğim bilinmiş,
Beecin'deki büyük hanın
Defterine çizilmiş.
Üstünlüğüm apaçık,
Yiğidine söyle, hanına söyle,
Namlı olanın hepsine söyle!»
Deyip, böylece Çandıayak,
Kahrını döküp sağa sola bakınıp,
Ev kadar çelik baltasını
Ellerine tükürüp hazırlayıp.
Heybet salıp gerinip,
Öfkelenip kabarıp,
Hiddetle duruyordu.
Bunu görüp Kançoro:
«Cazayıl denen belayı
Görmeye gelmişim meğer,
Mançu, Kıtay elinden
Ölmeye gelmişim meğer.
Teke teke gelen Çandıayak'la
Boğuşmadan nasıl kalayım,
Eri çetinmiş diye,
Sendeleyip nasıl varayım.
Dilediğim şu: Çandıayak'la
Tutuşup bir çekişeyim.
Çömelip de işemeyen,
Eteği yere değmeyen,
Beecin şehrini yurdum diyen,
İnadını kimseye vermeyen.

Kakan bore the pain you kindled,
I have come to pick this quarrel.
Letting my surging land be slain,
Am I one to sit and sulk?
Not you — not even flood-waters can march
On Beecin. Truly, Kançoro,
Are you the one to throw it in turmoil?
My valor has been known,
They say he takes each foe he grips,
On all who come against him
He looses slaughter, so they say —
My valor has been known,
In the great khan's at Beecin,
Inscribed in his register.
My supremacy is plain,
Tell your braves, tell your khan,
Tell all who bear a name!»
So saying, thus Çandıayak,
Pouring out wrath, glancing left and right,
His steel axe big as a house —
Spitting on his palms, he made it ready.
Casting awe, stretching tall,
Swelling up in anger,
He stood there in his fury.
Seeing this, Kançoro:
«The scourge they call cazayıl —
It seems I've come to see it,
At the hands of Mançu and Kıtay
It seems I've come to die.
With Çandıayak come for single combat
How could I not grapple,
Because his warrior's fierce, they say,
How could I go there staggering?
My wish is this: with Çandıayak
To grip and have one tussle.
Who never squats to make his water,
Whose hem never touches ground,
Who calls the city of Beecin his home,
Who yields his stubborn will to none.

	Yanıp gitmiş uğursuzun	*The luckless one — may he burn away —*
	Pehlivanı çetinmiş diye,	*Because his pehlivan is fierce, they say,*
	Telaşla nasıl varayım.	*How could I go there in panic?*
	Bahadır elin önüne	*Before a land of bahadırs*
167290	Kaçıp nasıl varayım.	*How could I come in flight?*
	Yular sürüyüp han olmadan,	*Without trailing the halter and becoming khan,*
	Ya er öldürüp ün almadan,	*Or without slaying a warrior and winning fame,*
	Ya mızrak tutup saf bozmadan,	*Or, lance in hand, without breaking ranks,*
	Ya tutuşup dururken oka uçmadan,	*Or without being felled mid-grapple by an arrow,*
	Ya vuruşmanın yeri budur demeden,	*Or without saying "here is the place to fight,"*
	Ya allak bullak toz koparmadan,	*Or without raising wild whirls of dust,*
	Ya hiçbir yerde fayda yok,	*Or — there's no gain in any place —*
	Kımıldamadan sağ esen durmadan,	*Without standing safe and sound, unstirring,*
	Adam, Çandıayak pehlivanmış diye,	*Man! saying "Çandıayak is a pehlivan,"*
167300	Ululara, arslanlara,	*To the great ones, to the lions,*
	Ay-âlemi perişan eden	*Who lay the moonlit world to waste —*
	Arslanlara, erlere,	*To the lions, to the warriors,*
	Yenilip düşmüş gibi,	*As if defeated, fallen,*
	Apar topar, sendeleyip,	*Headlong, staggering,*
	Telaşla nasıl varayım!	*How could I go in panic!*
	Meydana girip kürk yırtmadan,	*Without entering the field and tearing furs,*
	Mızrak kırılıp kan yutmadan,	*Without lances snapping and swallowing blood,*
	Kaçıp nasıl varayım!	*How could I come in flight!*
	Gayretliymiş, arslan da imiş,	*Zealous he proved, a lion too,*
167310	Ay-âlemi perişan eden	*Who lays the moonlit world to waste,*
	Hunhar da imiş, arslan da imiş.	*Bloodthirsty he proved, a lion too.*
	Bunun ta atası büyük ulu,	*His forefather great and high,*
	Bu yanıp gitmiş kudurmuş,	*This mad one — may he burn away —*
	Bile bile gelmiş yoklayıp,	*Has come probing, knowing full well,*
	Güçlü er başım sağ iken,	*While my strong warrior's head is whole,*
	Güçlüsü böyle dedi diye,	*Because their strong one spoke this way,*

Günümü nasıl vereyim!
Bu azıtmış galiba kudurmuş,
Ben bir gümbürdeşip göreyim.
Güçsüz oğul gibi şaşkın şaşkın,
Namusumu nasıl vereyim!
Çareli başım varken,
İt ile bir boğuşup göreyim.

How could I yield my day!
This one's run wild, gone mad it seems,
Let me try one thundering clash.
Dazed and reeling like a feeble son,
How could I yield my honor!
While my resourceful head is mine,
Let me try one tussle with the dog.

Kılıçlaşıp vuruşup,
Ecele karşı çare bulaşıp,
Küheylanın ağzını çevirip,
Durmadan dinmeden dövüşüp,
Güçlü çıkarsa kâfirden,
Yamaç sırta yaslanıp,
Takat tükenip, güç giderse,
Kızıl kana bulanıp,
Öldüm mü diye derman gidip,
Bedenden kan gidip,
Abama ondan sonra varayım.
Eri böyleymiş diye,
Sonra haber salayım!»
Deyip, böylece Kançoro,
Namusu düşünüp durdu şimdi.
Er Çandıayak bahadıra,
Bileği dolu kâfire,
Büyüsü koyu ustaya,
Beecin'den çıkma seçkine,
Şapır şupur girişip,
Pek yönelip Kançoro,
Köktelki'nin ağzını çevirdi,
Özenle yapılmış ok işlemez,
Dosdoğru saldırıp girdi.
Düşmana layık davulu
Gümbürdete vurdu.
Canım anan Kanıkey'in
Kavgada giyilen düz kaftanı – Saplasın
diye düşmana yormuş.
Harf harf okuyup ok sürmüş.

Trading sword-strokes, fighting,
Grasping for a shift against my death,
Turning my courser's mouth,
Battling without pause or rest,
If the infidel proves the stronger,
Leaning on the hillside ridge,
If stamina fails and strength runs out,
Smeared in crimson blood,
Vigor fleeing — "am I dead?" —
Blood draining from the body,
Then only shall I go to my aba.
Saying "such was their warrior,"
Then let me send the word!»
So saying, thus Kançoro
Stood now weighing his honor.
At Er Çandıayak the bahadır,
The infidel of brimming wrist,
The master thick with sorcery,
The elect one sprung from Beecin,
Piling in with slap and clatter,
Bearing hard down, Kançoro
Turned Köktelki's mouth toward him,
Wrought with care, proof against arrows,
He charged and entered straight.
The drum befitting a foe
He struck to booming thunder.
Your dear mother Kanıkey's
Plain kaftan worn in battle – She
augured it to pierce the foe.
Letter by letter she read and charmed the
shafts.

Bunu yapıp dururken,
Semetey hanın hazinesi
Epeyce eksilmiş.
Mızrak ile dürtse,
Girmeden paramparça,
Mızrağın ucu çatlarmış.
Aybalta ile bir vursa,
Kara uğursuz karaltıdan,
Altmış tüfek atılmış,
Ecelle böyle çatışmış.
Bilmeden kalırsam boşuna diye,
Ok şaşar mı ola diye,

While all this was being done,
Khan Semetey's treasury
Was much diminished.
Should a lance-thrust prod it,
It shatters ere it enters,
The lance's tip would crack.
Should an aybalta strike it once —
From the black ill-omened mass
Sixty muskets had been fired,
Thus it had clashed with death.
Lest "I stay ignorant in vain,"
Wondering "can the arrow miss?"

Yiğit anan sarıp sarmalamış,

Küçük gazanın kavgasını
Uygun görüp yormuş.
Bunu bilmezsem boşuna diye,
İtliğimi bilir diye,
Kazara ölürse çocuklarım,
Söylenen söz gerçekse,
Mahşer şafağı gününde
Kara eşek edip sürer diye.

Your valiant mother wrapped and swathed it,
For the lesser gaza's combat
She deemed it meet, and blessed it so.
Lest "I know this not, in vain,"
Thinking "my baseness will be known,"
"Should my children chance to die,
If the spoken word be true,
On the dawn-day of the Last Assembly
He'd drive me as a black donkey," she thought.

Geniş gömleklinin en temizi,
Kadın kısmının padişahı,
Yiğitliğini bildirip,
O gani gönüllü anam giydirmiş.

Purest of the wide-shirted kind,
Padishah of womankind,
Making known her valor,
That bounteous-hearted mother of mine clothed him.

Atışta giyip dursun diye,
Atışıp çıkıp düşman gelirse,
Esirgemeden kendini vursun diye,
Yalpalamadan, kıpırdamadan,
Düşmana karşı varsın diye,
Tutuşup sıkı dursun diye.
Becerikli Çoro giydi onu.
Püskülü kıl, ucu keskin –
Ucuna konmuş kara çelik.
Çelikten döküp yontulmuş,

That he might wear it in the shooting,
If foes come out exchanging fire,
That he might hurl himself unsparing,
Without a lurch, without a twitch,
That he might go against the foe,
That he might grapple and stand fast.
The deft Çoro put it on.
Its tassel horsehair, its point keen –
Black steel set upon its tip.
Cast of steel and hewn to shape,

Ölçüsü yok sırlı mızrağı
Doğrultup Kançoro,
Hiddetlenip bağırıp,
"Hanım Manas!" diye uran çağırıp.
Altındaki Kökborçuk'la,
Mızrak tutup çevirip,
Dizinin ardına çekip,
Ölçüp mızrak uzattı.
Bölökbay yapımı sırlı mızrağı,
O Çandıayak kâfire,
Bileği dolu bahadıra,
Hiddetlenmiş kâfire,
Ok işlemez gök zırh –

The matchless burnished lance —
Kançoro leveled it,
Roaring out in fury,
Crying the uran "My khan Manas!"
With Kökborçuk beneath him,
Gripping the lance and wheeling,
Drawing it behind his knee,
He measured and thrust the lance.
The burnished lance of Bölökbay's making,
At that infidel Çandıayak,
At the bahadır of brimming wrist,
At the infidel roused to fury,
Gray armor proof against arrows –

Gök zırh kürkün yüzü diye,
Yedikçe ustalaşan,
Gevherden düğmesi yumruk kadar,
Davut ile dost olmuş,
Görsen görünüşü işte böyle,
Kıç yanı, kenarı diye,
Kalmuk eyerin kaşı diye,
Tam yüreğin başı diye,
Saldırıp mızrak vurdu.
Babası Çubak'tan
Üstün doğmuş afacandan.
Pehlivanlığı bambaşka,
Bunun bahadırlığı kat kat. Sapını kıl gibi buran,
Gerinip mızrak uzatınca,
Yakışıklı pehlivan Çandıayak,
Canını dişine takıp vurunca,
Kamçı bassa Köktelki,
Sıçrayıp fırlayıp toplanıp,
Kırılmadan sırlı mızrak,
Sacayağı gibi eğilip,
Beecin'den çıkma Çandıayak,
Tam ortaya mızrağı,
Yiğitliği belli olup,
Yana kaykılmadan, gık demeden,

The gray mail the facing of his fur,
Growing more skilled with every feeding,
His gem-wrought buttons big as fists,
He had made a friend of Davut,
Should you see him — such his look,
At the hind-side, at the rim,
At the Kalmuk saddle's pommel,
At the very crown of the heart,
He charged and struck the lance.
Than his father Çubak
The terror born superior.
His prowess beyond compare,
His valor manifold. Twisting the shaft fine as a hair,
When, stretching, he thrust the lance,
The comely pehlivan Çandıayak,
When he struck with his life in his teeth,
At a whip-stroke Köktelki
Sprang, shot forward, gathered,
The burnished lance unbroken,
Bending like a trivet,
Çandıayak sprung from Beecin,
The lance full at his middle,
His valor showing plain,
Not tilting aside, not saying "gık,"

Bahadırlığı bambaşka,
Ya da yalpalamadan, kıpırdamadan,
Kerik'ine kamçı vurup,
Sapasağlam durdu aldırmadan.
Kançoro'nun mızrağını,
"Sapladın mı, koydun mu" demeden,
Kındırasına bile denk tutmadan,
Erlik ile arslanlığı,
Rabbim kendi yaratıp,
Vermiş ona ölçüsüz,
Çareyi çarpmakta buldun,
Hiddetlenip dikilip,
Çarpmak oldu kudurmuş,
Kançoro'nun mızrağını.
Sapı çelik, ucu keskin –
Ucuna konmuş kara çelik.
Ağzı karış karış yayvan,
Yanıp kül olasının aybaltası,

Vurduğu yerden kan yağdıran. Yıkılıp gidiverdi.

His valor beyond compare,
Nor lurching, nor twitching, Laying the whip on his Kerik,
He stood unscathed, unheeding.
Kançoro's lance —
Without a "did you stab or lay it on,"
Not rating it even as a boot-thong,
Warriorhood and lion-heart —
My Lord Himself created them,
And gave him beyond measure,
You found your remedy in striking,
Rearing up in fury,
The mad one bent on striking
At Kançoro's lance.
Steel-hafted, keen of edge –
Black steel set upon its tip.
Its blade a span wide, splayed,
The aybalta of him — may he burn to ash —
Raining blood where it strikes. Down he toppled and was gone.

Hazinelik Çımaçan,
Çımaçan usta yapmış.
Kuzu bağırlı kuştan toplatıp,
Doksan usta pehlivana,
Tokmaklatmış karaltıyı.
Balyoz ile vurdurmuş.
Sapına altın gerdirmiş.
Ağzını ekleyip baktırmış,
Düşmana layık yormuş.
Yolu kurumuş Beecin'in
Büyük ustası onarmış.
Taşa çalsa, tam yarılırmış,
Ağzından ateş saçılırmış.
Kara çeneli aybaltayı
Kavrayıp çevirip,
Sallayıp gönderip,
Çaldığı anda sırlı mızrak

Çımaçan of the treasury —
Master Çımaçan had made it.
Gathering from lamb-breasted birds,
By ninety master pehlivans
He had the dark mass hammered.
He had it struck with sledgehammers.
He had gold stretched upon its haft.
He had its edge joined on and dressed,
He augured it fit for the foe.
Of Beecin — may its road run dry —
Its great master mended it.
Struck on stone, it split clean through,
Fire showered from its edge.
The black-jawed aybalta
He gripped and wheeled about,
Swung it and sent it forth,
The instant it struck, the burnished lance

Tam ortadan bölünüp,
Kendin gördüğün Çandıayak,
O Kançoro bahadıra,
Gerinip mızrak saldı.
Mızrak tam yerine yetişti,
Taş yumruklamış gibi,
Ok işlemeze değince,
Un ufak olup gitti.
Tutuşmanın hali böyle,
Kahrı sert başlattı.
O Çandıayak saplayınca,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Eyerden arkası kayıp,
Üzengiden ayağı kayıp,
Kargaşayı böyle başlattı.
Feryadı er çoron,

Split at the very middle,
Çandıayak, whom you yourself have seen,
At that bahadır Kançoro,
Stretching, hurled the lance.
The lance found its very mark,
Like a fist against a stone,
Striking the arrow-proof mail,
It shattered into powder.
Such is the way of grappling —
He began his wrath in earnest.
When that Çandıayak drove home,
Kançoro, son of Çubak,
His seat slipping from the saddle,
His foot slipping from the stirrup,
Thus began the turmoil.
The warrior çoro's cry of woe,

İki eteği sallanıp,
İki ayağı sarkıp,
Aklı gidip çoronun,
İki gözü fıldır fıldır.
Geniş dünya ateş kesilip,
Kasılıp duran töreyi
Bir görmeye çoronun
İki gözü ateş olup.
Bu dünya dar olup,
Kartalı Külçoro'yu
Bir görmeye hasret kalıp,
İçi dışı kor olup,
Ham içi ateş-alev,
Dayanamayıp kor olup,
Sımsıkı düğümlü ak dizgini
Düzeltip ele alamayıp,
Dayanak yoldaş üzengiye,
Zavallı ayağını basamayıp.
Gözü fıldır fıldır, aklını derleyemeden,
Gördüğü şudur çoronun:
Kartal Çubak'ın kovaladığı,
Anasının doğurduğu.

His two coat-skirts swinging,
His two legs dangling loose,
The çoro's wits departing,
His two eyes spinning wild.
The wide world turned to fire,
The töre standing swollen proud —
Just once to see him, the çoro's
Two eyes turned to flame.
This world grown narrow,
His eagle Külçoro —
Longing just once to see him,
Inside and out turned ember,
His raw core fire and flame,
Unable to endure, turned ember,
The tight-knotted white rein
He could not right and take in hand,
On the stirrup, his trusty comrade,
His poor foot could find no stand.
Eyes spinning, wits ungathered,
This is what the çoro saw:
He whom eagle Çubak chased,
He whom his mother bore.

Boynuna muska taktığı,
Semetey yiğidin beslediği,
Böyle kaygı, böyle müşkül,
Başına daha düşmemişti,
Er Kançoro olalı,
Böyle iş görmemişti.
Can komaz Çandıayak,
Haklayıp gider mi diye,
Kımıldatmadan kolumu,
Haklayıp gider mi diye,
Kargaşalı kahrolası,
Çubak'ın oğluymuş diye,
Ay-âlemi perişan eden
Afacanın oğluymuş diye,
İki kolumu birden bağlayıp,
İki gözümü birden oyup,
Bağlayıp gider mi diye.

On whose neck the amulet was hung,
He whom brave Semetey reared —
Such care, such hardship
Had never yet fallen on his head,
Since Er Kançoro came to be,
He had never seen such a pass.
Çandıayak who spares no soul —
"Will he finish me and go?" he thought,
"Without my arm so much as stirring,
Will he finish me and go?" he thought,
The cursed bringer of turmoil,
Saying "he is Çubak's son,"
Who lays the moonlit world to waste,
Saying "he is the terror's son,"
"Binding both my arms at once,
Gouging both my eyes at once,
Will he bind me and go?" he thought.

Pehlivan da imiş, arslan da imiş,
Ay-âlemi perişan eden,
Esirgemez er de imiş.
Çarpışmaya güç yeter mi,
Bununla vuruşup bir kul
yenebilir mi!
Takat tükenip, güç gidip,
Görecek oldu Kançoro.
Er Çandıayak pehlivandan
Ölecek oldu Kançoro.
Göz göre topuz vurunca,
Çok karşılaşıp durunca,
Masmavi demir kalkanı,
Görsen pehlivan böyledir –
Un ufak olup gitti.
Çekişip silkişince ok işlemez

Siperi çıkmış meğer.
Bahadır Kançoro böyle dururken,
Altmış Kıtay, kırk töre,
Öte yandan çığlık koparıp,

A pehlivan he proved, a lion too,
Who lays the moonlit world to waste,
An unsparing warrior too.
Can strength suffice for battle —
Fighting this one, can a slave
ever prevail!
Stamina spent, strength gone,
Kançoro came near to seeing it.
At the hands of Er Çandıayak the pehlivan
Kançoro came near to dying.
When the mace struck in plain sight,
After many a clashing bout,
His deep-blue iron shield —
See what a pehlivan is like –
It shattered into powder.
In the wrenching and shaking, his arrow-proof
Guard, it seems, came loose.
While bahadır Kançoro stood so,
Sixty Kıtay, forty töre,
Raising cries from the far side,

Yine geldi pehlivanı,
Baksa göze ilişmeden,
Hangisi olduğu bilinmeden,
Birbirine karıştılar.
İtiş kakış teke teke,
Pehlivan mızrak salacakken,
Çubak'ın oğlu afacanı,
Artık bağlayıp alacakken,
Tuuçunak küheylana binip,
Tuğ kuyruğunu çat düğümleyip,
Tuğ tutan atanız,
İşte Sarı han geldi, bakınız!
Zavallı Bakay hanın Baytaylak'ı,
Karşısına yetişti,
Yerinden kopmaz büyük kargaşaya

Katılıp gitti.
Yar kıyılı yol ile,
Kırgız'dan kırk bölükle,
Sarı hanın Kalık'ı,

Their pehlivan came on again,
Look — nothing caught the eye,
None knowing which was which,
They tangled all together.
Shoving, jostling, man to man,
Just as the pehlivan would hurl his lance,
The terror-son of Çubak —
Just as he would bind and take him,
Mounted on the courser Tuuçunak,
The standard's tail knotted tight,
Your father who holds the standard —
Behold, Sarı khan has come — look!
Poor khan Bakay's Baytaylak
Arrived to face him,
Into the great turmoil that never leaves its place
He plunged and joined.
Along the road by the bluff's edge,
With forty companies of Kırgız,
Sarı khan's Kalık,

Hani kalday'ın tuğunu deviren, Ölüp yatan çoğu gör.
Kırgız'a faydası değen ışığı,
Karaltısı sayısız ordu, ta uzaktan.

Ere layık kara gök,
Sayısız orduyla çarpışan.
Yandan er Kalık,
Bir yandan yetişti.
Kanlı kana karışıp,
Şapır şupur girişip,
Erenin hali böyledir,
Karışıp gitti.
Kıtay'ın kırk töresini —
Dinleyedur hikâyesini!
Baytaylak saplayıp geçedursun,
Ardından Kalık'ı,
Davranıp başını kesedursun.

He who felled the kalday's standard, remember, See the many lying dead.
His light that served the Kırgız well,
The dark mass, a countless host, from far away.
The dark-gray steed fit for a warrior,
Battling with the countless host.
From the flank the warrior Kalık
Came up from one side.
Sating blood upon blood,
Piling in with slap and clatter,
Such is the champion's state —
He merged into the fray.
The forty töre of the Kıtay —
Keep listening to the tale!
Let Baytaylak go on spearing through,
And after him Kalık —
Let him move in, keep cutting heads.

Tuuçunak'ını oynatıp,
Saplayıp gider Sarı han.
Karşısına geleni kırıp geçirip,
Alp-dev öyle duruşup,
Can esirgemeden vuruşup,
Kerik'ine kamçı vurup,
Gelip yetişti Çandıayak,
Kahır saldı bağırıp,
"Kakan!" diye uran çağırıp.
Çevikliği ölçüsüz,
Şakır şakır Çandıayak.
Yayvan ağızlı sırlı okla,
Alıp koyup yüz attı,
Omzundaki oçogorla,
Alıp koyup bin attı.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok attı.
Ardındaki cazayıl,
Onunla bin attı.
Kuday yüzünü göstermesin,
Yağmuru gör, oku gör,
Kaynaşıp değen koru gör.
Ok altında tümseklenip,

Prancing his Tuuçunak,
Sarı khan goes spearing on.
Crushing all who come before him,
Alp and giant standing so,
Fighting with no thought for life,
Laying the whip on his Kerik,
Çandıayak came up apace,
Loosed his wrath with a roar,
Crying the uran "Kakan!"
His quickness beyond measure,
Clattering, rattling Çandıayak.
With the broad-mouthed burnished shaft
He loosed a hundred, one on another,
With the oçogor at his shoulder
He loosed a thousand, one on another.
Drawing the bow like rain,
He shot his arrows like hail.
The cazayıl at his back —
With it he fired a thousand.
May Kuday never show its face —
See the rain, see the arrows,
See the swarming embers striking.
Hummocked under arrow-fall,

Yedi gün içinde dolaşıp,
Yetmiş yerden yara yiyip,
Gökte gövermiş yıldız tutuldu,

Öleceği sıra Sarı han,
Sayısız ordudan kaçıp kurtuldu.
Yamanmış Çandıayak,
Kırgını yaman salışı,
Ta Kıtay'dan çıkma pehlivanı.
Cazayıl oku denk gelip,
Cefayı çoktan görmüş,
Sarı hanın er Kalık'ı,
Zavallı, oka gelip ölmüş.
Kalık oka uçunca,
Bakay hanın Baytaylak'ı,

Roaming for seven days,
Taking wounds in seventy places,
The star grown green in heaven was eclipsed,
At the point of death, Sarı khan
Fled and escaped the countless host.
Grim indeed was Çandıayak,
Grim the slaughter that he loosed,
The pehlivan sprung from distant Kıtay.
The cazayıl shot found its mark,
Long since acquainted with torment,
Sarı khan's warrior Kalık,
Poor soul, met the shot and died.
When Kalık was felled by the shot,
Khan Bakay's Baytaylak

Okdan önce yetişti,
Yettiği yerde Çandıayak
Yiğidine saplayıp geçti.
Baytaylak pehlivanı saplayınca,
"Sapladın mı, koydun mu" demedi.
Yetkinmiş Çandıayak,
Sanki yel değmiş gibi bile olmadı.
Kahrı gelip dikilip,
Yol çadırı kadar demir topuz,
Yolu açık kâfirden,
Kaplandan uzak dur, kaç!
Kara saplı demir topuzu
Kavrayıp çevirdi,
Bakay'ın oğlu Baytaylak'ın
Başına çalıp gönderdi.
Hiddetle doğmuş kâfirin,
Han Çandıayak bahadırın,
Vuruşu tam yerini buldu,
Tepe kemiği paramparça,
Baytaylak'tan güç gitti,
Başı gitti parçalanıp,
Canı gitti feryat edip.
Kırgın salıp Çandıayak,
Hiddetlenip bağırdı,

Arrived before the arrow,
Where he reached him, at Çandıayak
The brave he thrust his lance, passing on.
When Baytaylak speared the pehlivan,
He gave no "did you stab or lay it on."
Consummate was Çandıayak,
It was not even as a touch of wind.
His wrath rose up and he reared,
An iron mace big as a road-tent —
From the infidel whose road runs clear,
Keep far from the tiger — flee!
The black-hafted iron mace
He gripped and wheeled about,
And at the head of Baytaylak,
Bakay's son, he sent it crashing.
Of the infidel born in fury,
Of khan Çandıayak the bahadır,
The blow found its very mark,
The crown-bone smashed to pieces,
Strength went out of Baytaylak,
His head went, shattered,
His soul went, wailing.
Loosing slaughter, Çandıayak
Roared out in his fury,

Can yoldaşı Çonkara alp —
Çonkara alpi çağırdı.
Yedi batman buğday yiyip,
Tahıl kokan Çonkara alp,
Yedi bin devi öldürüp,
Kan kokan Çonkara alp,
Altı batman buğday yiyip,
Tahıl kokan Çonkara alp,
Altı bin devi öldürüp,
Kan kokan Çonkara alp.
Kendisi Çon-Dınşa'da doğmuş,
Çonkara alp gelip girdi şimdi.
Bahadırlığını, arslanlığını,
Salmaz mısın Çonkara alp!

His soul's companion, Çonkara the alp —
He called Çonkara the alp.
Eating seven batman of wheat,
Çonkara alp who smells of grain,
Slaying seven thousand giants,
Çonkara alp who smells of blood,
Eating six batman of wheat,
Çonkara alp who smells of grain,
Slaying six thousand giants,
Çonkara alp who smells of blood.
Himself born in Çon-Dınşa,
Çonkara alp came and entered now.
Your valor, your lion-heart —
Won't you loose them, Çonkara alp!

Taş kalesini parçalayıp,
Tümden edip burutu,
Almaz mısın Çonkara alp!
Alplik, arslanlık gücünü,
Salmaz mısın Çonkara alp,
Kalday'daki kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Müjdeleyip bu işi,
Varmaz mısın Çonkara alp!
Hiç değilse Çet-Beecin'in
hanlığını Zavallı başa bir müşkül,

Müjdelik olarak bu yıl,
Almaz mısın Çonkara alp!
Kırgını seyirlik salalım,
Birer birer alplerini,
Tümden bağlayıp alalım.
Çubak'ın oğlu afacanı,
Katıra bağlayıp yükleyiniz,
Ezelki öcünü almaya,
O bildik Ezkara'ya çekiniz.
Altı gün er bağlayıp,
Hikâyesini anlatsın deyin,
Kahrolası buruttan,
Ezelki öcünü alsın deyin,
Çubak'ın ettiği ettiğini,

Şu afacandan alsın deyin!
Bağlayıp koyup bunu,
Bir de hunharın oğlu kâfire,
Han Semetey bahadıra,
Eline elçi salalım,
Eski dert işte bu olur diye,
İtten ezelki öcü alalım.
Cazayıl atıp, yay çekip,
Bununla Çandıayak,
Kançoro'ya yetişelim,
Zorbalığına boyun eğmedi,
Külçoro'dan ayrılıp,

Smashing their fortress of stone,
Making an end of the burut outright,
Won't you take them, Çonkara alp!
Your alp's and lion's strength —
Won't you loose it, Çonkara alp,
To the infidel among the kalday,
To khan Konurbay the bahadır,
Bearing glad news of this deed,
Won't you go, Çonkara alp!
At the least, of Çet-Beecin
the khanship A hardship for this poor head,

As reward for the glad news this year,
Won't you take it, Çonkara alp!
Let us loose slaughter for a spectacle,
Their alps one by one,
Let us bind and take them all.
The terror-son of Çubak —
Bind him, load him on a mule,
To take the vengeance of old,
Haul him to that well-known Ezkara.
Binding the warrior six days,
Say: let him tell his tale,
Say: from the accursed burut
Let him take the vengeance of old,
What Çubak did — his very deeds —

Say: let him exact it from this terror!
Having bound and laid him fast,
And to the infidel, the bloodthirsty one's son,
To khan Semetey the bahadır,
Let us send envoys to his land,
Saying "here indeed is the old grief,"
Let us take the old vengeance on the dog.
Firing the cazayıl, drawing the bow,
With this, Çandıayak —
Let us close on Kançoro.
He bowed not to his tyranny,
Parted from Külçoro,

Boğuşmaya gelip zavallı baş,
Tuzağa düşecekmişim.
Düşsem sıçrayıp çıkılmaz,
Çukura düşecekmişim,
Ölüme başım kıyılıp,
Adam, yola düşecekmişim.
Adam, kulaç atsa çıkılmaz,
Suya düşecekmişim.
Zavallı can kaçıp kurtulamaz,
Adam, kavgaya düşecekmişim.
İyileşmez bir azaba,
Kargaşaya düşmüşüm meğer.
Görmeye gelmişim meğer,
Takat tükenip, güç gidip,
Bedenden kara kan gidip,
Bu yolda zavallı can,
Ölmeye gelmişim meğer,
Kimsenin görmediği müşkülü,
Görmeye gelmişim meğer.
Sinek kadar canı Kıtay'a,
Vermeye gelmişim meğer.
Kıyamet kopup, han ölüp,
Karaltıların hepsi ölüp,
Böyle mi çarpar Kuday?
Başıma bir müşkül düşüp,
Görmeye gelmişim meğer.

Poor head, come here to grapple,
It seems I was to fall in a snare.
A pit that, fallen in, no leap escapes —
It seems I was to fall in the pit,
My head given over to death,
Man! it seems I was to take that road.
Man! waters no swimmer's stroke escapes —
It seems I was to fall in those waters.
A fray no poor soul flees alive —
Man! it seems I was to fall in that fray.
Into torment past all healing,
Into turmoil I have fallen, it seems.
It seems I have come to see it,
Stamina spent, strength gone,
Dark blood draining from the body,
On this road, poor soul,
It seems I have come to die,
The hardship no one ever saw —
It seems I have come to see it.
My life no bigger than a fly — to the Kıtay
It seems I have come to give it.
Doomsday breaking, the khan dying,
All the dark hosts dying —
Is this how Kuday strikes?
A hardship fallen on my head —
It seems I have come to see it.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kurşun Yağmurunda Aslanlar: Çandıayak'ın Büyüsü ve Külçoro'nun Narası

Tutsak düşen Kançoro, "arka olacak Kırgız yok, ayırıp kurtarıveren Bakay abam burada yok" diye kara bahtına ağıt yakarken, Talas'ta Külçoro yerinde duramaz: Bakay'dan izin dileyip ikiz kuzusundan ayrı kalamayacağını söyler ve Kançoro'nun haberini almak için düşman gözcüsüne doğru yola çıkar. Aynı demde ordunun önünde bizzat Semetey, ok geçmez örtüsüne bürünmüş Buurul'uyla, çiltenleri — gök pars, kaplan, ejder ve Alpkarakuş — yanı sıra süzülerek Çandıayak'ın karşısına dikilir. Kococaş oğlu kurnaz nişancı, bu heybet karşısında bir an "şu er benim erim olsaydı" diye içinden geçirse de, atalarının öcünü almak için iki çorayı yan yana bağlamayı kurar.

Külçoro, Çoñkara alpin göç evi kadar gürzünü orta yerinden parçalayıp Hıtay'ın belini bükerken, Çandıayak büyüye sarılır: günü geceye çevirir, gökten altı koldan dolu boşaltır, fitilli tüfeği ve sırlı oklarıyla Semetey'e bin kez atış eder. Kanıkey ananın diktiği Akolpok ile babadan kalan Akkelte kurşunu geçirmez ama Buurul'un gücü tükenir; on sekiz kat kuşatılan bozkurt sultan, ordunun ortasında Kaf Dağı gibi tek başına dikilir. Ağabeyinin bu ibretlik halini gören Külçoro "Han Manas!" narasıyla göğü yaran ordunun içine tek başına dalar, ağı çözüp dağıtır; artık Semetey ile çorası

mızrakları yan yana, omuz omuza vuruşmaktadır. Don değiştirip kızıl ve yeşil giyen Çandıayak ise yamaçtan yağmur gibi ok ve kurşun yağdırmayı sürdürür.

KÜNYE — KEY FACTS

- Tutsak Kançoro, yardımına yetişecek Bakay'ın ve kardeşi Külçoro'nun yokluğuna yanarak uzun bir ağıt yakar (seg161).
- Külçoro, Bakay'dan izin alıp Kançoro'nun haberini almak ve Koñurbay'la tutuşmak için düşmana doğru tek başına yola çıkar (seg161).
- Semetey, ok geçmez örtülü Buurul'uyla ve gök pars, kaplan, ejder, Alpkarakuş gibi koruyucu çiltenleriyle Çandıayak'ın karşısına çıkar (seg161–162).
- Külçoro, Çoñkara alpin koca gürzünü orta yerinden vurup parçalar; Çandıayak iki çorayı birden bağlamayı tasarlar (seg162).
- Çandıayak büyüyle günü karartıp dolu yağdırır, Semetey'e bin kez tüfek ve ok atışı yapar; Akolpok ile Akkelte töreyi ölümden korur (seg162–163).
- On sekiz kat kuşatılan Semetey'i, "Han Manas!" narasıyla orduya tek başına dalan Külçoro yarıp kurtarır; ikisi omuz omuza savaşır (seg163).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
İnsan kaynayan Kıtay'dan	*From Kıtay seething with men*
Ölmeye gelmişim meğer.	*I have come, it seems, to die.*
167710 Cefa, mihnet bu elden	*Torment and toil from this land*
Görmeye gelmişim meğer.	*I have come, it seems, to see.*
Bel bağladığım dayanağım yok,	*I have no support to bind my hopes to,*
Boz kese beline kuşanmış,	*Girded at the waist with a grey pouch,*
Yiğidim ele düştü deyip,	*Saying, "My brave one has fallen captive,"*
Ne bel bağlayıp girecek elim yok.	*No people of mine to gird themselves and*
Ölümden başını esirgemeden	*charge. Not sparing his head from death,*
Kaçıp sığınacak orman yok,	*No forest to flee to for refuge,*
Arka olacak Kırgız yok,	*No Kırgız to stand at my back,*
Biçareliğimin eşi yok.	*No equal to my wretchedness.*
Atışmayı sıkı kızıştıran,	*One who hotly stokes the exchange of fire,*
167720 Ayırıp kurtarıveren	*One who parts the foes and sets me free —*
Ayköl Abam burada yok!	*My Ayköl Aba is not here!*
Müşkülü genişçe dağıtmaya,	*To scatter hardship far and wide,*
Çatık kaşımı açmaya	*To smooth my knitted brow,*
Binip alıp kaçmaya	*To mount me up and bear me off —*
Altımda tulpar küheylan yok.	*No tulpar courser beneath me now.*
Tay-kunan gibi tepişen,	*Kicking like colt and yearling at play,*
Yarışıp meme emişen	*Racing to suckle at one breast —*
Ne Külçoro gibi kardeş yok.	*No brother like Külçoro here.*
Hunhârım abam Semetey	*My fierce-blooded aba Semetey —*
167730 Hasret çekerim, dengi yok.	*I pine for him, he has no peer.*
Çareme bolca çare bulup	*Finding cure upon cure for my plight,*
Atışmayı çokça kızıştıran,	*Stoking the firefight ever hotter,*
Ayırıp kurtarıveren	*Parting the foes and setting free —*
Abam Bakay burada yok.	*My aba Bakay is not here.*
Gök vaşak börkünü giyip,	*Donning his grey-lynx börk upon his head,*
Gök ala kalkanı ele alıp,	*Taking up the grey-dappled shield,*
Gök mızrağını sallayıp	*Brandishing his grey lance —*
Bozkurdum Bakay abacığım	*If my grey wolf, dear aba Bakay,*
Görünüp bakıp dursaydı.	*Had only stood here watching over me!*
167740 Kapaklanıp mızrak vurup,	*Hurling himself down, striking with the*
	lance,

Gömülesi Kıtay kalabalık yurt
The Kıtay, that grave-bound teeming nation,

Bu zorbalığı bir yapsaydı.
Should have tried this outrage then!
Aç haykırış, kuru nara
With hungry war-cry, dry-throated roar,
Vadinin suyunu yağlayan,
Greasing the valley's water with the slain,
Öç almaya geldiğinde
Who, when he came to take revenge,
Öz babasını haklayan,
Struck down his own father,
Otlu yeri tutuşturup,
Who set the grassy places aflame,
Kara suyu kan eyleyen,
Who turned the black water to blood —

Buurul'un başını çevirip gelseydi.
If only he had turned Buurul's head and come.

Opol Dağı gibi görünüp,
Looming like Opol Mountain,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Girded with a sheathless sword,
Kırgına yakın yerleşip,
Camped hard by the slaughter,
Altı tümen düşman gelse,
Should six tümen of foes come on,
Dalıp girip saldıran,
He who dives in and attacks,
Taşı bozup yol eyleyen,
Who breaks the stone and makes a road,
Nice yeri il eyleyen,
Who makes many a land his il,
Rast geleni kent eyleyen,
Who makes a town of whatever he meets,
Tutuşsa düşmanı sersem eyleyen.
Who, grappling, leaves the foe dazed.
Kükreyip saldırdığında,
When he charges roaring,
Belli yerinden güç fışkıran.
Power gushes from his marked place.
Biraz daha öfkesi tuttuğunda,
When his wrath rises a little more,
Yüzünden beş çoraplık yün çıkan.
Wool for five pairs of stockings springs from his face.

Görünüşü sırttan, kahrı güçlü,
Seen from behind, his fury is mighty,
Sataşanı dümdüz eden.
He flattens whoever picks a fight.
Karaltısı heybetli, kahrı güçlü,
His silhouette imposing, his wrath mighty —

Kaplan bakıp dursaydı!
If only the Tiger had stood watching!
Kaplan bakıp dururken,
While the Tiger stood watching,
Üşüşüp girip bu Kıtay
Let this Kıtay come swarming in
Bu zorbalığı yapsaydı ya.
And dare to work this outrage then.
Gerçek yiğidin gözü önündeyken,
Before the true hero's very eyes,
Çığlık attırıp bu Kıtay
Let this Kıtay set off the screaming
Sonra canıma kıysaydı ya.
And only then come take my life.
Baştan beri ak çeliktik, kertilmiş,
White steel from the start, notched by the blade,

Babadan yetim oğul olup,
Sürüne sürüne yetişmiş.
Bir döşekte yatışan,
Bir keyfe birlikte dalan,
Toyda doksanı tutup boğazlayıp,

Atlarına uyaklı ad koyan.
Kazıyı çiğneyip yediren,
Aynı memeden emişen.
Düşmana girsek atılışımız uyak,
El içinde gezsek adımız uyak,

Dirlikte can yoldaşı,

Ölüp kalsak imandaş
Külçoro yakın kardeşim,
Kurban olayım yaşıtım.
Koyunumuz bir ağılda,
Aşımız birlikte, sofradaş.
Sıkılsak karaca vuran,
Sıkılmazsak Talas'ta
Özgürce oynayıp yatan.
Kımız içip, kızla oynayıp
Keyfe birlikte dalan.
Güreş tutsak bilekteş,
Sağ gezersek dilekteş.
Zırhlı kürkü seksen dört –
Arslan denen Külçorom
Göz attığı yanı kızıl yangın,

Sekiden bakıp dursaydı,
Kırk boy Kıtay, Hakan ili

Bu hakareti yapsaydı ya!
Atlar uyaklıyken o böyle,

Benim Külçorom bakıp dursaydı!
Üşüşüp girdi kaynaşıp.
Çonkara ile Çandıayak

A son left fatherless,
Grown up crawling on his knees.
We who lay on one mattress,
Who plunged into one delight together,
Who at the feast seized ninety head and slaughtered them,
Who gave our horses rhyming names.
Who chewed the kazı and fed it to me,
Who suckled at the same breast.
When we charge the foe our onset rhymes,
When we ride among the people our names rhyme,
In life the companion of my soul,

Should we die, my brother in the faith —
Külçoro, my near-born brother,
Let me be your sacrifice, my agemate.
Our sheep in a single pen,
Our food shared at one table.
When restless, shooting the roe deer,
When at ease, in Talas
Lying at play in freedom.
Drinking kumis, sporting with girls,
Plunging into delight together.
When we wrestle, wrist to wrist,
While we walk alive, wish to wish.
His armored coat of eighty-four —
My Külçoro, called the lion,
Wherever his glance falls, red conflagration —
If he had watched from the seat of honor,
Would the forty-clan Kıtay, the Khan's realm,
Have dared to work this insult then!
While the horses' names still rhymed, so was he —
If only my Külçoro had stood watching!
They swarmed in, seething.
Çonkara and Çandıayak —

Zorbalığı ondan sonra yapsaydı!

Bakıp dursa Külçorom
Bahadırlığını gösterseydi,
Kalabalık Kıtay, kırk hanlı el
Ondan sonra bağlayıp alsaydı!
Ele düşen zavallı baş
Karşılık veremeden, söz diyemeden,
Güçbela ölecekmişim.
Ey insan, iki kolum bağlıdır,
İki gözüm dört dönmede.
Bana neler edecek deyip,
Ey insan, ben murdar ölecekmişim.
Kahrolası Çandıayak
Bağlayıp alsa bu Kıtay
Başıma torba geçirir, ah.
Örümcek gibi sürükleyip,
Cancu'ya alıp gider, ah,
Babası böyle yapmıştı deyip,
Ellerine düşsem kırk töre

Let them have tried their tyranny after that!
Were my Külçoro looking on,
Had he shown his valor here,
The teeming Kıtay, the forty-khan land,
Then let them bind and take me after that!
A wretched head fallen captive,
Unable to answer, unable to speak,
It seems I shall die a hard death.
O man, my two arms are bound,
My two eyes darting all around.
Saying, "What will they do to me?" —
O man, it seems I shall die defiled.
Accursed Çandıayak —
If this Kıtay binds and takes me,
He will pull a sack over my head, ah.
Dragging me along like a spider,
He will carry me off to Cancu, ah.
Saying, "His father did the same,"
If I fall into the hands of the forty töre,

Nerde olsa öcünü alır, ah.
Boğazlarda başım yol olup,
Han soylu başım hor olup,
Kazığa kolum bağlanıp,
Sinek gibi canım yakalanıp,
Ölür müyüm Kıtay elinden?
Böylece hor olup gezip sürünüp,
Güm güm basıp gezinip,
Boyun eğmez oldu Kançoro,
Sırlı mızrağa dayanıp,
İşte o zaman Çandıayak
Kahır saçıp bağırdı,
Yakala Burut kulunu deyip,
Çonkara alpı çağırdı.
Cellatları yetmiş
Yere sığmaz kıpırdaşıp,
Mangübö'nün devleri,

Wherever it be, he takes revenge, ah.
My head made a road in the gorges,
My khan-born head brought low in scorn,
My arm lashed fast to the stake,
My life caught like a fly's —
Shall I die at the Kıtay's hand?
Thus wandering in disgrace, crawling,
Pacing with thudding steps,
Kançoro would not bow his neck,
Leaning on the burnished lance,
And at that moment Çandıayak
Bellowed, scattering fury,
Crying, "Seize the Burut slave!"
He summoned the alp Çonkara.
His executioners seventy,
Jostling too many for the earth to hold,
The giants of Mangübö,

Bütün savaşın sahipleri
Hançer kuşanmış halkı var,
Tutuşanı sağ komadan,
Bağlayıp götürme âdeti var.
Bahadır rastlarsa bağlayan
O Kıtay'ın huyu var.
Bununla birlikte Kıtay'ın
Ordusu üşüşüp gelmişti,
Çonkarası baş olup,
Hep birden üşüşüp gelmişti.
Çandıayak dedi dehşetli sözü:
«Atsız kalan Burut'u
Hemen bağlayıp kurutun!
Karşı suda gemi yok,
Doğanınız Çandıayak
Bu karşınızda dururken
Kıtayım, sana ölüm yok!
Yiğidiniz burada dururken
Burut karşı gelebilir mi,

Masters of all the war,
He has a people girded with daggers,
Leaving no grappler alive,
Their custom is to bind and carry off.
Should a batyr cross them, they bind him —
Such is that Kıtay's way.
And with all this, the Kıtay's
Army had come swarming,
With Çonkara at its head,
All together they came swarming.
Çandıayak spoke the dreadful word:
«The Burut left without a horse —
Bind him at once and wring him dry!
There is no boat on the water opposite,
Your falcon Çandıayak —
While he stands here before you,
My Kıtay, there is no death for you!
While your brave one stands right here,
Can the Burut stand against us,

Bize yönelip düşman yenebilir mi?
Halkına göre saldıralım.
Baş parmaklı kişi sokulabilir mi,
Kahrolası Çonkara
Hemen göster hüneri!
Bahadırları, arslanları
Yürüyüp gelse bağlayalım,

Burut'un birer birer
Birini komadan haklayalım.
Hanına göre saldıralım,
Oradan buradan geleni
Bırakmadan bağlayıp alalım.
Beyini perişan edelim,
Karşı geleni kıralım.
Güçlüsünü silkip haklayalım,

Yiğitlerini yakalayalım.
Yakaladığımızı sıkı bağlayıp,

Can a foe turn on us and win? Let us attack according to their people.
Can a thumb-fingered man draw near?
Accursed Çonkara,
Show your skill this instant!
Their batyrs and their lions,
Should they come marching, let us bind them,
The Buruts one by one —
Let us finish them, leaving not a single one.
Let us strike according to their khan,
Whoever comes from here or there,
Let us bind and take them, sparing none.
Let us leave their bey in ruin,
Let us cut down all who stand against us.
Let us shake down and finish their strong one,
Let us capture their brave men.
Binding fast whomever we catch,

Kahrolası Çonkara,
Biz Beecin'e doğru sürelim!
Yamanlık taslayan yaşlısını,
Keskinlerini toplayalım,
Buyurganlarını yok edip,
Sönen yangın gibi edelim.
Yamaca çekip bu Burut'u
Bir daha koşamaz edelim,
Han töresini kırıp geçirip,
Geri dönüp Hakan'a
Bir daha gelemez edelim.
Ululları, arslanları,
Savaşa çıkan erleri
Ele geçerse Burut'un

Bırakmadan başını vuralım,
Bunun ufak tefek cinlerini
Hepten komadan silkeleyelim.
Bunun günlerini kara edip,
Candan geçiverdi.
Şimdi silkip atalım
Ta içindeki cinlerini.
Beyine kargaşa salalım,
Beylerini bağlayıp alalım,
Yiğitlik taslayan arslanlarının
Kılıçlayıp başını alalım.

Dev-alplarının hepsini
Bırakmadan kırıp geçelim.
Burut'un oynayıp duracağı
Hakançın kolay yer midir?
Karşısına çıkan düşmanı perişan etmez mi,
Kıtayın kolay düşman mıdır?»
Er Çandıayak bunu söyledi,
Ansan, zamane şerrini söyledi.
Cepken giyen Kıtay'ın
Güçlüsüne söyledi.
Çonkara ile bin pehlivanı

Accursed Çonkara,
Let us drive them toward Beecin!
Their elders who play at wickedness,
Let us round up their keenest blades,
Let us wipe out those who give commands,
Let us make them like a fire gone out.
Dragging this Burut to the hillside,
Let us see he never runs again,
Breaking and scattering the khan's töre,
So that back against the Khakan
He can never come again.
Their great ones and their lions,
The men who ride to war —
Should they fall into our hands, the Burut's men,
Let us strike off their heads, sparing none,
And these his petty little demons —
Let us shake them all off, leaving none.
Blackening this one's days,
He cast life aside outright.
Now let us shake off and cast away
The demons deep inside him.
Let us loose turmoil on his bey,
Let us bind and take his beys,
Of his lions who play at valor
Let us sword away the heads.

All their giant alps,
Let us cut them down, sparing none.
Is Hakançın an easy place
For the Burut to sport in?
Does it not lay waste the foe who faces it —

Is your Kıtay an easy foe?»
Er Çandıayak said this,
Suddenly he spoke the malice of the age.
To the cepken-clad Kıtay's
Strongest he spoke it.
Çonkara and his thousand wrestlers

Yakalayın diye coşturdu.
Hemen bağlayıp alın diye,
Öbür halkı kızıştırdı,
Çandıayak'ın sözünü duyunca
Er Çonkara baş olup
Sanki kırgına uğramış gibi
Kaynaştı hepsi.
Kıl kadar canını esirgemeden,
Coşkuyla üşüşüp girmişti.
Dört bir yandan haykırıp,
Tümen tümen asker saldırmıştı,
Hepsi birden çığrışıp
Dört bir yandan girmişti.
Pehlivanlar üşüşüp vardığında,
Çepeçevre sardığında,
Haykırışıp gürültü koparıp
Kalabalık ordu kargaşa başlattı
Görüp dururken Kançoro
Kıl kadar canını esirgemeden,
O an kılıç alıp bir hüner,
Gösterip durur Kançoro.
O an onunu, beşini kılıçlayıp,

Kırıp durur Kançoro.
Kıtay ağını fırlatsa,
Boyun eğmez Kançoro.

Kahrolası kuru canı
Kaynaşan Kıtay'a
Vermez durur Kançoro.
Helâk olup gürültü koparıp,
Kaptırmadan çoro dururken
Boynuna büyük kement
Taktırmadan çoro dururken,
Siz yüz binsiniz, bu yalnız,
Demir urganlı ağ takımına
Boyun eğmez çoro durmuştu,
Toptan hançer elli takıma
Deniz yaradılışlı Kançoro

He roused, crying, "Seize him!"
Saying, "Bind him and take him at once,"
He inflamed the rest of the people.
Hearing Çandıayak's word,
With Er Çonkara at their head,
As if slaughter had struck them,
They all began to seethe.
Not sparing a hair's breadth of life,
In frenzy they had swarmed in.
Shouting from all four sides,
Tümen upon tümen of troops attacked,
All screaming at once
They poured in from all four sides.
When the wrestlers came swarming,
When they wrapped him all around,
Shouting, raising a din,
The teeming army loosed its turmoil.
While Kançoro looked on,
Not sparing a hair's breadth of life,
That instant, sword in hand, a feat
Kançoro stands displaying.
That instant, swording ten of them, then five,
Kançoro stands cutting them down.
Though the Kıtay cast their net,
Kançoro will not bow his neck.

His accursed bare life
To the seething Kıtay
Kançoro stands refusing to give.
Perishing, raising a din,
While the choro stood uncaught,
While the choro stood not letting them
Throw the great lasso around his neck —
You are a hundred thousand, he is alone —
To the net-team with iron cords
The choro stood, neck unbowed,
To the fifty of the dagger squad
Kançoro, sea-natured,

Canını vermez durmuştu,
Uzakça duran pehlivanı
Mızrak ile dürtükleyip,
Öyle çare bulmuştu.
Kaynaşıp yakın geleni
Kılıç ile biçip durup,
Böyle çare bulmuştu.
Kahrı gelip Çandıayak
Kâfiri Tanrı çarptı işte.
«Kahrolası Çonkara,
Aldığın bunca kara orduya bak.
Şimdi sözümü bilmezsen,
Şimdi üşüşüp girmezsen,
Öylece yerin dibine gir, Kara.
Kan içicisi sıkı tutup,
Yamanınız, cümleniz,
Kırgız'ın birini bağlayamadan
Gelip yetişip çoroyu
Kaynaştınız hepiniz.
Yalnız gelen Burut'a
Hep birden girip saldırmadan,
Geniş bin kadar kol ile
Canın var mı Çonkara.
Kaynaşırsınız Kıtaylar,
Kırgız'ı bağlayıp alamadan. Başka başka erleri,
Kırgını coşkuyla salarım.
Pehlivanın bir boyu
Kırgız gelmiş gibi
Kırıp hepinizi geçerim,
Kılıçlayıp başınızı alırım.
Yalnız Burut düşman çıksa,
Hep birden kaçıp durursunuz,

Hani, kırk boy elin devleri
Hanginiz erlik edersiniz?
Karaltı gibi yığılan Kıtay yurdu,
Dibinize hep birden ererim.
Hanlarını tümden kırıp,

Stood refusing to yield his life.
The wrestler standing farther off
He jabbed and jabbed with the lance —
Such was the remedy he found.
Those who seethed and pressed in close
He kept slicing with the sword —
Such was the remedy he found.
His fury rising, Çandıayak —
See, God struck the infidel.
«Accursed Çonkara,
Look at all this black horde you took.
If you do not heed my word now,
If you do not swarm in now,
Then sink into the earth, Kara.
The blood-drinker holds fast,
Your fiercest, the whole lot of you,
Unable to bind one single Kırgız,
Reaching the choro at last,
You have all boiled over.
Upon the Burut who came alone
You would not all charge as one —
With a broad column of a thousand,
Have you a soul in you, Çonkara?
You seethe and swarm, you Kıtays,
Unable to bind and take the Kırgız. Other men, man after man,
I will loose the slaughter in full flood.
One whole clan of wrestlers,
As though the Kırgız had come,
I will cut you down, every one,
I will sword away your heads.
If the lone Burut proves the foe,
You all keep running away —

Come, giants of the forty-clan land,
Which of you will play the man?
Kıtay nation heaped like a shadow-mass,
I will reach the bottom of you all at once.
Cutting down your khans entire,

Burut olup giderim.
Atsız kalan çoroya
Kargaşayı sıkıca salamazsınız,
Topyekůn üşüşüp,
Hålâ da bağlayıp alamazsınız! –
Bu, bayırda biten ot imiş,
Kıtay'ın yurdu çok imiş.
Bu hunhår Manas darmadağın edip,
Zaman zaman, arada bir
Kırmış olması yerinde imiş.
Kükreyip yerleşip
Kendin gördüğün Çandıayak
Silahını pusatını kuşanıp
Mübarek sırlı mızrağı
Burup kavradı işte.
Opol Dağı gibi gergedanı
Sağ uyluğuna aldı işte.
Ateş gibi gözü ışıl ışıl,
Cengi genişçe açmıştı.
Mızrak ile vurmuştu.
Öte yanından Çonkara
Gürültüyle durmuştu.
Bunun pehlivanları, arslanları,
Demir urganlı ağ takımı,
Pehlivanın bir bölüğü –
Toptan hançer elliler.
Pehlivanın bir boyu –
Kement atmada ustası,

I will turn Burut and go.
Upon the choro left horseless
You cannot fasten your turmoil tight,
Swarming all together,
You still cannot bind and take him! –
This was grass sprung on the slope,
The Kıtay's nation was many.
That the bloodthirsty Manas scattered them
And time to time, now and then,
Cut them down — that was as it should be.
Roaring, settling in place,
Çandıayak, whom you saw yourself,
Girding on his arms and armor,
The blessed burnished lance
He wrung and gripped, behold.
His rhinoceros like Opol Mountain
He took against his right thigh, behold.
His eye like fire, glittering,
He had opened the battle wide.
He had struck with the lance.
On the other side Çonkara
Stood with a thunderous din.
His wrestlers and his lions,
The net-team with iron cords,
One company of wrestlers –
The dagger squad of fifty entire.
One clan of wrestlers –
Masters of the lasso-throw,

Pehlivanın bir boyu –
Çelmede usta yamanı.
Çandıayak böyle deyince
Dört bir yandan üşüşüp,
Durmadan el atmıştı,
Atsız duran çoroyu
Pehlivanları, arslanları
Hepsi birden üşüşüp,
Diri diri bağlamıştı.
Başına torba geçirip.

One clan of wrestlers –
Fierce masters of the trip.
When Çandıayak spoke so,
Swarming from all four sides,
They laid hands on without pause;
The choro standing horseless —
The wrestlers and the lions,
All swarming in as one,
Had bound him alive.
Pulling a sack over his head.

Er olduğunu belli edip,
Gözetimi sıkı tuttular,
Katıra bağlayıverdiler.
Kımıldatmadan yiğidi
Çelik levhayla kapladılar,
Zavallı gözü göstermeden,
Zavallı başın tamamını
Sahtiyan ile kapladılar.
Katıra bağlayıp yükle dedi.

Marking him for a true man,
They kept the watch on him strict,
They lashed him to a mule.
So the brave one could not stir
They cased him in plates of steel,
Hiding his poor eyes from sight,
The whole of his poor head
They covered over with morocco leather.
He said: bind him to the mule and load him.

Han Ezkara bahadıra
Armağan edip götür dedi.
Yiğide benzer bu Burut,
Sıkıca bağlayıp koyun diye.
Beecin'e kargaşa saldığını,
Kırk töresini baş edip,
Bunun kendisini bağladığını
Aklındadır Ezkara'nın,
Bu Burut'a fesat salsın diye, Kalabalık pehlivan gürleyip,
Nerde olsa öcünü alsın diye,
İşte o zaman Kançoro
Diri dense, sayıda yok,
Ölü dense, mezarda yok,
Sağ mı dense, elde yok,
İki kolu bağlıdır,
İki gözü dört dönmede,
Kançoro böyle durmuştu.
Dün, tan apaydın söktüğünde,
Yetmiş yerden yaralanıp,
Yere ışık değdiğinde,
Tan sararıp açılıp,

To khan Ezkara the batyr,
He said: carry him off as a gift.
This Burut looks to be a brave one,
Bind him fast and set him down.
How he loosed turmoil on Beecin,
Overcoming its forty töre,
How he bound Ezkara himself —
Ezkara keeps it in mind,
So he may work his mischief on this Burut,
The teeming wrestlers thundering,
So that wherever it be, he takes revenge.
And at that time Kançoro —
Say living: he is not in the count,
Say dead: he is not in the grave,
Say alive: he is not at hand,
His two arms are bound,
His two eyes darting all around —
So Kançoro had stood.
Yesterday, when dawn broke bright white,
Wounded in seventy places,
When light touched the earth,
When dawn yellowed and opened,

Yere ışık saçılınca,
Elini suya daldırdığında,
Kalabalık ordu hep çığrışıp,
Elini ayağını yıkadığında
Altın direkli çadırda
Tuuçunak'ını şahlandırıp,

When light scattered on the earth,
When he dipped his hand in the water,
When the teeming host all cried out,
When he washed his hands and feet,
In the golden-pillared tent —
Making his Tuuçunak rear,

Duran yurdu ağlatıp,
Kükreyip bağırıp,
Semetey ile han Bakay,
Külçoro ile çok Kırgız,
Yurt nerede diye çağırıp,
Varmış meğer Sarı han,
Kimsenin duymadığı büyük kargaşayı
Salmış meğer Sarı han,
Bindiği atı Tuuçunak
Kulan gibi kulak yatırıp,
Koştuğunda hayvancağız
Kasırga gibi yeri savurup.
Çokluk içinde Semetey
Bozkurt bakıp durmuştu,
Gördüğünü söyledi Sarı han.
Hakan'dan çıkıp Çandıayak'ın
Geldiğini söyledi Sarı han.
Denk geleceğine denk gelmeyip,
Denk olacağına rast gelip,
Baytal ile Kalık'ın
Öldüğünü söyledi Sarı han.
Kaldığını söyledi Sarı han.
Onulmaz büyük müşkülün
Hasretini söyledi Sarı han.
Kökborçuk'u oka uçurtup,
Çokluk içinde yalvarıp bakan
Er Kançoro bahadırın
Kaldığını söyledi Sarı han.
Yedi gün kadar içinde dolaşıp,
Kaldığını söyledi Sarı han.
İçi tıka basa dolu

Setting the standing nation weeping,
Roaring and bellowing,
"Semetey and khan Bakay,
Külçoro and the many Kırgız —
Where is the nation?" — calling out,
Sarı han had come, it seems;
A great turmoil none had ever heard
Sarı han had loosed, it seems.
His mount Tuuçunak,
Laying back its ears like a kulan,
When the poor beast ran,
Whirling the earth up like a storm.
Amid the multitude Semetey
Had stood watching, a grey wolf;
Sarı han told what he had seen.
That out from the Khakan Çandıayak
Had come — Sarı han told it.
Not meeting the one he should meet,
But chancing on the one who'd be his match,
That Baytal and Kalık
Had died — Sarı han told it.
That he was left — Sarı han told it.
Of the great uncurable woe
He told the grief, Sarı han.
That Kökborçuk was shot from the saddle,
That, pleading amid the multitude,
Er Kançoro the batyr
Was left behind — Sarı han told it.
That he wandered some seven days within,
That he was left — Sarı han told it.
Packed full to bursting inside,

Hasretini söyledi Sarı han.
Sallanan iki kol
Kalkamayıp felç olmuş,
Bütün bedenin tamamı
Kımıldamadan taş kesilmiş.
Elma kadar zavallı baş,
Kıpkızıl kana bulanmış.

He told his grief, Sarı han.
The two arms that swung
Could not rise, struck lame,
The whole of the entire body
Turned to stone, unmoving.
The poor head no bigger than an apple
Was smeared in crimson blood.

Badana zırhını parçalatıp,
Oğlunu oka uçurtup,
Çarpışmada dönüp dolaşıp,
Sığınak bildiği Kançoro'dan,
Baytaylak'tan ayrılıp.
Perişan gelmiş Sarı han.
Ak sakalı seyrelip,
İki gözden akan yaş,
Yazık, iki gözden dökülüp.
Çarpışmadan çıkıp kaygılanıp,
Bele bağladığı, güvendiği
Yiğitlerden ayrılıp,
Telaşla gelmiş Sarı han.
Dün, çarpışıp duran zavallı, Külçoro diye çağırıp,
Kanı kalıp bir kaşık,
Eti kalıp gök çürük.
Ulusu Bakay hanına,
Erenlerin hepsine,
Anlatıp vardı Sarı han.
Kococaş oğlu Çandıayak'ın
Geldiğini söyledi Sarı han,
Rast gelen orduların kırılıp,
Öldüğünü söyledi Sarı han.
İçi tıklım tıklım dolu
Hasretini söyledi Sarı han.
Yetmiş yerden yara yiyip,
Kaldığını söyledi Sarı han.
Ey insan, Sarı han'ın sözünü duyunca
Manas'ın oğlu er yiğit
Uykudan irkilip uyanıp,
Arslan gibi kıvranıp,
Ey insan, aceleyle namaz kılıp,

His whitewash-bright armor torn to shreds,
His son shot from the saddle,
Circling round and round in the clash,
From Kançoro, whom he held his refuge,
From Baytaylak parted.
Ruined came Sarı han.
His white beard grown thin,
The tears that flow from two eyes —
Alas, spilling from his two eyes.
Coming out of the clash in sorrow,
From the trusted ones he girded to his waist,
From his brave men parted,
In haste came Sarı han.
Yesterday, the poor man locked in combat,
Calling out "Külçoro!",
His blood remaining but a spoonful,
His flesh remaining bruise-grey rot.
To his elder, khan Bakay,
To all of the eren,
Sarı han went and told it all.
That Kococaş's son Çandıayak
Had come — Sarı han told it,
That the armies in his path were cut down,
That they died — Sarı han told it.
Packed full to the brim inside,
He told his grief, Sarı han.
That, taking wounds in seventy places,
He was left — Sarı han told it.
O man, hearing Sarı han's word,
Manas's son, the valiant er,
Startled awake from sleep,
Writhing like a lion,
O man, praying in haste,

Arbuurul'u eyerleyip,
Silahını pusatını kuşanıp,
Kılıcını çapraz bağlanıp,
Kınsız kılıç takınıp,
Düşmanın haberini duyup

Saddling Arbuurul,
Girding on his arms and armor,
Binding his sword slantwise,
Strapping on the sheathless blade,
Hearing the tidings of the foe,

Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurup,
Ata, bileği kalın, taş yürek
Manas'ın oğlu hunhârın
Fil endamlı babayiğit.
Ey insan, boğumlu sırlı mızrağı
Heybetle yukarı doğrultmuş.
Çarpışan düşmana
Korkup koltuk açmamış.
Karşısına geleni
Kuldan üstün yaman arslan
Tavşandan beter mızraklamış.
Ata, horoz gibi olan yaman arslan,
Yerinden oynamayan yaman er
Kahır saçıp bağırıp,
Ok geçmez kürkü giyinip,
Ata, kaplan arslanın soyu
Kayın evine gider gibi
Öylece ışıl ışıl gülüp sevinip,
Bahadırın bahadırlık hâli
böyledir.
Bunun atasından dedesi –
Tükenmezin heybetine bak hele.
Tükendikçe tüten,
Öldükçe çoğalan
Yanasıcanın soyu.
Ey insan, haberin var mıdır,
Ak maralı kovalayıp,
İnek eyleyenin soyu,
Ey insan, gök maralı kovalayıp,
İnek eyleyenin soyu.
Gözlediği yeri düpedüz,
Perişan eyleyenin soyu,

Like a cloud about to rain anew,
Wrath striking up into his face,
Ata — thick-wristed, stone-hearted,
The bloodthirsty son of Manas,
The elephant-framed champion.
O man, the knotted burnished lance
He leveled skyward in his majesty.
To the foe that grappled him
He never opened his flank in fear.
Whoever came against him,
The fierce lion, higher than any slave,
He lanced worse than a hare.
Ata — the fierce lion like a rooster,
The fierce er who never leaves his ground,
Bellowing, scattering fury,
Donning the coat no arrow pierces,
Ata — the stock of tiger and lion,
As if riding to his in-laws' house,
Smiling and rejoicing bright as light —
Such is the batyr's way of valor,
it is thus.
His grandsire from his father's line –
Behold the majesty of the Unspent one.
Smoking on as it burns away,
Multiplying as it dies —
The stock of the one bound to burn.
O man, have you heard the tale?
Chasing down the white maral,
The stock of him who made it a cow;
O man, chasing the grey maral,
The stock of him who made it a cow.
The place he fixed his eye on, flat —
The stock of him who laid it waste,

Bu, vuruştuğu yeri perişan eden,
Pehlivanlığı, arslanlığı,
Çatkal'a mızrak diken,
Han Manas arslanın öz oğlu
Bu, çarpıştığı yeri yerle bir eden.

This one lays waste where he strikes,
His wrestler's might, his lion's might,
Who planted his lance at Çatkal —
The trueborn son of khan Manas the lion,
This one levels where he clashes.

Şay'ın koruduğu Külçoro.
Yaman yiğidin hâli şöyledir,
Ortalayıp Keñ-Kol'da yaylayan.
Bu, on dört atını bağlayan,
Atışa çıkacak düşman gelse,
Önüne katıp süren.
Öfkesine dokunanı
Düpedüz azıya alıp çiğneyen.
Ordunun önünde Külçoro
Vurmadan boş gezmeyen,
Gücünü hiç kimsenin bilmediği.
Yetim kalıp ulu olan,
Dün Argın, Kırgız yurduna
Altın çelik ağ olan,
Bunun her yaptığı iş rast gelen.
Opol Dağı gibi Sur atın
Bunun tutuşacağı Hakançın,
Bu aşağı yukarı bakmaz,
Hükmü keskin arslanın öz oğlu
Bu ölürüm diye saymaz.
Ata, gümüş gözlü, gün yüzlü
Arkası yüce, kini yatık
Gürleyen arslan abam!
Kıra sürsen sarsılmaz.
Altın gözlü, ay yüzlü
Üstün bozkurt yiğidin
Kükreyen er abam!
Ata, horoz gibi olan yaman er,
Düşman gelmiş gibi haykırıp,
Yerinden oynamayan yaman arslan

Haykırışı başlatmışsınız
Elini arkaya alıp,
Argın, Kırgız elini
Yerinden kımıldamadan bağırıp.
Yanındaki yoldaşı –
Asilden kalan mirası,
Nazla büyüttüğü kıranı,
Ululuk taslayan ereni,

Külçoro, whom Şay protects.
Such is the fierce brave one's way,
Who summers at the heart of Keñ-Kol.
This one, who ties his fourteen horses,
Should a foe ride out to the exchange of fire,
Drives them herded before him.
Whoever touches his anger
He takes flat in his jaw-teeth and grinds.
At the army's head Külçoro,
Never riding idle without striking,
His strength known to no one.
Orphaned young and grown great,
Yesterday, for the Argın and Kırgız nation
A net of gold and steel,
His every deed comes out aright.
On the Sur horse like Opol Mountain,
His grappling-ground is Hakançın,
This one looks not up nor down,
Trueborn son of the sharp-ruling lion,
This one reckons not "I shall die."
Ata — silver-eyed, sun-faced,
His back exalted, his grudge laid low,
My thundering lion aba!
Drive him to the steppe, he will not shake.
Golden-eyed, moon-faced,
Of the peerless grey-wolf brave —
My roaring er aba!
Ata — the fierce er like a rooster,
Crying out as if the foe had come,
The fierce lion who never leaves his ground
—
You have set the war-cry ringing,
Hands clasped behind his back,
The Argın and Kırgız land
Bellowing without stirring from his place.
The companion at his side –
The legacy left by the noble one,
The falcon he raised with tender care,
The eren who bears himself in grandeur,

Almambet'in yiğidi,
Asil doğmuş Külçoro.
Çoro denen sert bir söz,
Külçoro değil, Külcoro –
Yakışıklı doğmuş, seçkin baş.
Yiğit doğmuş arslanının
Bunun töresi yurttan bir başka.
Yıkılmadık Beecin yeri var mı?

Almambet's brave son,
Nobly born Külçoro.
"Choro" is a harsh word —
Not Külçoro but Külcoro –
Born comely, a chosen head.
Of his hero-born lion
This one's töre is unlike the nation's. Is
there a Beecin ground not thrown down?

Genç bozkurt diye ün alıp,
Âlemi aşmış erliği,
Külçoro diye bağırıp,
Bağırdığında bozkurdun
Bağırışı baş yarıp,
Haykırışı taş yarıp,
Ordu gümbürdeyip üşüşüp,
Can aklından şaşıp.
Kıranlardan ürküp,
Surkoyon'u eyerleyip.
İki yanına bakınıp,
Arslan gibi Külçoro
Dudağını burnunu yalanıp.
Çekip ağzını çevirdi,
Abasına Külçoro
Özellikle gelip durdu.
Kırıp geçirivermişsiniz.
El basmadık ot var mı,
Aziz aba, doğrunu söyle,
Düşmanın er Kalça'dan söz var mı?
Halkın aşmadığı kaya var mı,
Kaplan aba, sözünü söyle,
Tutuşulacak düşman var mı?
Türlü türlü alp nerede,
Haberini alıverin,
Tutuşmaya çıkacak düşman nerede?

Winning fame as the young grey wolf,
His manhood has overpassed the world,
Crying out "Külçoro!",
When the grey wolf bellows,
His bellow splitting heads,
His war-cry splitting stone,
The army thundering, swarming,
Souls scattered out of their wits.
Startled by the falcons,
Saddling Surkoyon.
Glancing to his two sides,
Lion-like Külçoro,
Licking his lips and nose.
He pulled and wheeled the mouth around,
To his aba, Külçoro,
He came and stood before him apart.
You have already cut them down, it seems.
Is there grass no hand has pressed?
Dear aba, speak the truth,
Is there word of the foe, of er Kalça?
Is there a crag the people have not crossed?
Tiger aba, speak your word,
Is there a foe to grapple with?
Where are the alps of every kind?
Gather the news of them,
Where is the foe that rides to grapple?

Beecin'den bilenip gelen
er var mı? Argın, Kırgız hepsi

Is there one whetted and come from Beecin,
a man of war? The Argın and Kırgız all
—

Beecin'den gelen düşman ise,
Hakan'a dek süreyim.
Kıtay'dan müşkül çok duyduysan,
Kaplan aba, sözümü dinle,
Yer dolanıp, tek gireyim,
Kader yeterse öleyim,
Düşmanlaştığın Koñurbay'la
Bir tutuşma edivereyim,
Çarpışıp düşman bozmadan,
Ne murada ereyim!
Hızırlı Kırgız yurdu için,
Törem, yurt atası senin için
Kurban olup gideyim!
Kadir Allah yol verse,
Devriye kolunu vurayım,
Keşfe giden Kançoro
Abamın bir haberini alayım.
İkiz kuzu eşimden
Ayrılıp nasıl kalayım.
Demir hisarlı Beecin'in
Hisarını bozup yol açıp,
Tufan suyu basmaz Beecin'in
Elini kırıp saldırıp,
Ölümden geri durmayayım,
Ta Hakan'a dek süreyim.
Ulusunu, arslanını haklayayım,
Kükreyip bağırıp,
Zorbalık eden Kıtay'ı
Ta Hakan'a dek savurup,
Kader yeterse öleyim.
Argın, Kırgız bu yurdun,
Abacığım, gözcüsünü yoklayıp geleyim».

Yiğitlerin hepsi oka uçup,
Külçoro söyleyip böyle deyip,
Şay'ın koruduğu arslan çoro,
Ay âlemi perişan eden
Atası bozkurt er çoro.
Külçoro böyle dururken,

If the foe is come from Beecin,
Let me drive him to the very Khakan.
If you have heard much woe from the Kıtay,
Tiger aba, hear my word:
Let me circle the earth and go in alone,
If fate suffices, let me die,
With Koñurbay, your sworn foe,
Let me try one grapple,
Without clashing and breaking the foe,
What desire should I attain!
For the Kırgız nation blessed by Hızır,
My töre, father of the nation, for you
Let me go as a sacrifice!
If Almighty Allah grants the road,
Let me strike the patrol column,
Of Kançoro gone out scouting,
My aba — let me get one word of him.
From my twin-lamb mate
How shall I bear to be parted?
Of iron-walled Beecin
Let me break the rampart, open a road,
Of Beecin no flood-water swamps
Let me crush the land and strike,
Let me not shrink back from death,
Let me drive them to the very Khakan.
Let me finish their great one, their lion,
Roaring and bellowing,
The tyrannizing Kıtay
Let me scatter to the very Khakan,
If fate suffices, let me die.
Of the Argın, the Kırgız, this nation,
Dear aba, let me go probe their sentinel and return».

All the braves shot down by arrows,
Külçoro spoke and said all this,
The lion choro whom Şay protects,
Who lays the moonlit world to waste,
His father a grey wolf, the er choro.
While Külçoro stood so,

Sarı han, Bakay ihtiyarı,
Göz açıp yumuncaya dek,
Söyleyip ağzını kapatıncaya dek,
Falan filan deyinceye dek,
Söz yerine gelinceye dek,
Çevikliği ölçüsüz
Sarı han, Bakay abanız
Boz ala flamalı tuğ çekip,
Ecel yetti, bakınız,
Sarı han, Bakay iki aban,
Baytaylak ile Kalık'ın –
Çandıayak'tan ölmüştür,
Sonra kırgın oldu, kırk kişi
Geri gelinmez gerçek yurdu
O yaman erler görmüştür,
Yedi gün içinde dolaşıp,
Yetmiş yerden yara yiyip,
Sarı han abam gelmiştir.
Çubak oğlu Kançoro
Ünü çalkalanan ereni,
Ya kırgına uğrayıp öldüğünü,
Ya kıyamet yüzünü gördüğünü,
Ya ecelinin gerçekten yettiğini,
Ya bağa düşüp gittiğini
Onun aslını bilen adam yok,
Onu kesin bilen bir can yok,
Çandıayak'tan en dehşetli

Gördüğünü söyledi Sarı han,
Boğaz bozup, dağ bozup,
Geldiğini söyledi Sarı han,
Dünyaya eşsiz yaratılmış
Nişancılığını söyledi Sarı han.
Öldüğünü söyledi Sarı han.
Yaralı olup güçsüzleyip,
Gücü tükenip kan yitirip,
Geldiğini söyledi Sarı han.
Kococaş oğlu Çandıayak –

Sarı han and old Bakay,
Before an eye could blink and open,
Before a speaking mouth could close,
Before one could say this-and-that,
Before the word could reach its place,
His quickness beyond measure,
Sarı han — and your aba Bakay
Raising the grey-dappled banner-tuğ,
The appointed hour has come — behold,
Sarı han and Bakay, your two abas,
Baytaylak and Kalık –
By Çandıayak's hand they died;
Then came the slaughter — forty men
The true land from which none return —
Those fierce men have seen it.
Wandering seven days within,
Taking wounds in seventy places,
My aba Sarı han has come.
Çubak's son Kançoro,
The eren whose fame rolls in waves —
Whether he fell in the slaughter and died,
Or looked on the face of doomsday,
Or his hour truly came,
Or he fell into bonds and was carried off —
No man knows the truth of him,
No soul knows it for certain.
That from Çandıayak the most dreadful things
He had seen — Sarı han told it,
Breaking gorges, breaking mountains,
That he had come — Sarı han told it,
Created without equal in the world —
His marksmanship — Sarı han told it.
That he died — Sarı han told it.
That wounded, growing weak,
His strength spent, losing blood,
He had come — Sarı han told it.
Kococaş's son Çandıayak –

Kımıldadı Kıtay fitnesi,
At cambazı*, yaya yüğrük –
Kahrolası Kıtay'ın
Çetin görünür fitnesi.
Kızıl giyip renkten renge girip,
Yağmur gibi ok yağdırdı.
Karşılaşan nice canın
Böylece çilesini kaynattı.
Yeşil giyip renkten renge girip,
Dolu gibi ok savurttu,
Yiğidin kanını döktürdü.
Kurşun, yay oku değen yer
Pıhtı pıhtı söküldü.
Fitilli tüfekle vurduğu yer
Çanak gibi eti kopup,
Şarıl şarıl kanı döküldü.
Nişancılığı, erliği
Daha belirgin göründü.
Karşısına insan varılmaz,
Huyu kara Çandıayak,
Karşılaşan sağ kalmaz.
Kara topuzu boşuna imiş,
Homurdanan yanasıca
Koñurbay'dan üstün imiş.
Hayret, Beecin'den çıkmış
bel imiş,
Kırgız şöyle dursun, âleme
Bellisi şudur –
Ezkara'dan yiğit imiş.
Sağlam yurdu Hakançın,
Er Çandıayak imiş,
Çandıayak ile vuruşsak,
Kulun varacağı yer belli,
Yeşil ala kürk giyip,
Atışı besbelli durur.
Karşısına çıkandan can kalmaz,
Kulun erişeceği son budur.

The Kıtay's mischief has stirred,
A trick-rider on horseback, swift on foot –*
The accursed Kıtay's
Mischief looks to be grim.
Dressed in red, shifting hue to hue,
He rained arrows down like rain.
Of many a soul that met him
Thus he boiled the torment.
Dressed in green, shifting hue to hue,
He hurled arrows down like hail,
He spilled the brave men's blood.
Where bullet and bow-shaft struck,
It tore away in clots.
Where he struck with the matchlock gun,
The flesh burst off like a bowl,
The blood poured gushing down.
His marksmanship, his manhood
Showed all the plainer still.
No man can go against him,
Black-natured Çandıayak,
Whoever meets him stays not alive.
His black mace was there in vain, it seems,
The growling doomed one
Proved mightier than Koñurbay.
Wonder of wonders — out of Beecin came
a very mountain-spine, it seems,
Let the Kırgız be — to all the world
What is plain is this –
He proved braver than Ezkara.
The firm-set nation Hakançın —
It was Er Çandıayak, it seems;
If we clash with Çandıayak,
Where the slave will end is plain,
Wearing the green-dappled coat,
His shooting stands plain to see.
No soul is left in whoever meets him,
This is the end the slave will reach.

Hem nişancı imiş, hem arslan imiş,	*Both marksman, it seems, and lion, it seems,*
Beecin'den azimle çıkmış er imiş.	*An er come resolute from Beecin, it seems.*
Kıymetlim bozkurt varken	*While my precious grey wolf lives —*
Yay çekmede ustasını	*Of masters of the drawn bow*
Seçip çıkardığı çağ imiş,	*It was an age that picked and sent him forth,*
Kırgız'a kırgın salmaya,	*To loose slaughter on the Kırgız,*
Tutuşup ölen o domuz	*That swine who grapples and dies,*
Ezelî öcünü almaya,	*To take the age-old revenge,*
Kıl kadar komadan bu yurdu	*To leave not a hair's breadth of this nation*
Kırgına uğratmaya,	*But give it to the slaughter,*
Gelmiş meğer donanıp.	*He has come, it seems, arrayed.*
Ütülmüş kudurasıca	*The singed rabid one*
Hakan'dan çıkmış hazırlanıp,	*Came out from the Khakan prepared,*
Kavga dense böbürlenip,	*Swaggering at the word of battle,*
Ütülmüş kudurasıca	*The singed rabid one*
Ta Beecin'den çıkmış azgınlaşıp.	*Came raging from Beecin itself.*
Pusa bürünen yığını var,	*He has his heap that wraps itself in ambush-mist,*
Salt nişancıdan yüz bin ordusu var.	*Of sheer marksmen he has a hundred-thousand host.*
Gergedanına, beline	*On his rhinoceros, at his waist,*
Yükleyip getirdiği oku var,	*He has arrows brought here loaded,*
Kaynayıp duran halkı var,	*He has a people ever seething,*
Tutuşana kahır saçıp,	*Scattering fury on whoever grapples,*
Kanını dökecek töresi var.	*He has a töre that will spill your blood.*
Nişancısına, erine	*Against his marksman, against his er,*
Karşı insan varılmaz,	*No man can advance,*
Azıtıp çıkmış domuzla	*With the swine gone rabid and come forth*
Karşılaşan sağ kalmaz.	*Whoever meets him stays not alive.*
«Çandıayak» der ünü,	*«Çandıayak» goes his fame —*
Vurmadan domuz yatar mı,	*Does a swine lie down without striking?*
Belaya denk kavgası.	*His battle is the equal of calamity.*
Cellat imiş, arslan imiş,	*An executioner, it seems, a lion, it seems,*
Acayipten dua okuyup,	*Reciting prayers of the uncanny,*
Her sihirden çok okuyup,	*Reciting much of every sorcery,*
Usta olmuş kul imiş.	*A slave grown master of it all.*

Fitilli tüfeğini, yayını kuşanıp,
Asıl Beecin ulu şehir,
Bu oradan gelmiş hazırlanıp.
Ben Sarı han olalı,
Sarı han adını alalı,
Kömür söndürüp kurum oldum.
Uğursuzluğum çıkıp ben kendim,

Girding his matchlock and his bow,
True Beecin, the great city —
From there he has come prepared.
Since I became Sarı han,
Since I took the name Sarı han,
I quenched coals and turned to soot.
My own ill-luck coming forth, I myself

Argın yurduna dev oldum.
Sarı Kel adım silindi,
Kara saatim çıkıp üstümden,
Sarı han adı kondu bana.
Nice fitneci dev gördüm,
Yetmiş oymak el gördüm.
Hindistan'ı vurup ganimet aldım,
Er Semetey varken
Nice yere saldırdım.
Ecelim yetip ölmedim,
Kara saatli kurnaz uğursuz,
Dün, çarpışmaya gelen Çandıayak
Celpiniş'te doğmuş
Böylesi bela görmedim.
Umut kesmiş durmaktayım canımdan,
Kara saatli kâfirden,
Er Çandıayak bahadırdan.
El yönetip, yurt gütmüş
Zorbalığı var imiş.
Ay âlemi perişan eden
Pehlivanlığı var imiş.
Kara yürekli kan içici,
Kâfirliği var imiş.
Ay âlemi perişan eden
Bahadırlığı var imiş.
Yüzü başka, gözü dik,
Çok âlemden kendi dik.

İriliği dağ burnu gibi,
Kara basmış uğursuzun
Katılığı demir gibi,

Became a giant to the Argın nation.
My name Sarı Kel was wiped away,
My black hour lifting from over me,
The name Sarı han settled on me.
Many a scheming giant I have seen,
Seventy tribes of peoples I have seen.
I struck Hindistan and took its spoils,
While Er Semetey lived
I attacked many a place.
My hour never came; I did not die.
The black-houred cunning jinx —
Yesterday, Çandıayak come to battle,
Born in Celpiniş —
Such calamity I never saw.
I stand with all hope cut from my life,
From the black-houred infidel,
From Er Çandıayak the batyr.
He has ruled peoples, herded nations —
Such tyranny he has, it seems.
Laying the moonlit world to waste —
Such wrestler's might he has, it seems.
Black-hearted drinker of blood —
Such infidel ways he has, it seems.
Laying the moonlit world to waste —
Such batyr's might he has, it seems.
His face is other, his eye stands proud,
Above much of the world he holds himself high.
His hugeness like a mountain spur,
Of the jinx ridden by darkness
His hardness is like iron —

Ata, Yaradan, sen koru gör! Bütün erlerin yaşıtı.
Kıl kadar can bırakmadan,
Kırgın oldu dedirtmeden,

Varan canı bırakmadan,
Çandıayak kırar yer kaplayıp,
Semetey ile Külçoro –
Yalnız ikisine umut bağlamaktayım.
Bilge Bakay ihtiyarı
İkisi kavga salmazsa,
Yiğidim, avuç kadar zavallı yurdu

Basıp gidecek sel imiş.

Bundan ayırıp kurtarmazsa,
İnsan, bu ikisi olmasa,
Talas'ı kuşatıp konacak gibi.
Un ufak edip bu yurdu,
Sürüp götürüp sömürecek gibi.
Adımı kulaç boyu, dev gibi,
Dik bakışanı yanasıca
Diri tutup yutacak gibi.
Sarı han böyle dedikten sonra,
Kaplan Manas'ın sırdaşı,
Bildiğin Bakay yaşıtı,
Yeryüzünün tamamına
Han Bakay salmıştı velvele.
Bilge Bakay abanız,
Kocayınca Bakay'ın
Gayreti nasıl, bakınız.
Asil Bakay ihtiyarın
Söylediği yanlış değil,
Dediği yalan, iki değil.
Belayı görür uzaktan,
Bahadırlığı şöyledir,
Tek çıkmış yarıştan.
Boy boy yurdu bir görüp,
Yaratılmış adaletten.

Ata, Creator, deign to protect! The agemate of all the ers.
Leaving not a hair's breadth of life,
Without letting them say "a slaughter came,"
Leaving no soul that goes to him,
Çandıayak kills, covering the ground;
Semetey and Külçoro –
On those two alone I pin my hope. Wise old Bakay
If those two do not loose the battle,
My brave one, this poor handful of a nation —
A flood, it seems, that will crush it and go.

If he does not part them from it and save,
Man — were these two not here,
He looks set to besiege Talas and camp.
Grinding this nation to meal,
He looks set to drive it off and drain it dry.
His stride a fathom, like a giant,
The doomed one seems set to swallow alive
Whoever meets his upright stare.
After Sarı han spoke so,
The tiger Manas's confidant,
Bakay, whom you know, his agemate,
To the whole face of the earth
Khan Bakay loosed the alarm.
Your wise aba Bakay —
Now that Bakay has grown old,
Behold what zeal is his.
The noble old man Bakay —
What he says is not wrong,
His word is no lie, nor double.
He sees calamity from afar,
Such is his batyr's way,
Come out of the race alone.
Seeing the nation clan by clan as one,
Created out of justice.

Kocamış Bakay abanız,
Erliğine şimdi bakınız.
Arslan Manas'ın sırdaşı,
Çare bulucu bilge,
Gedilen erin desteği,
Eksilenin dayanağı.
Kırgızların ihtiyarı,
168470 Çetin müşkül belanın
Bulurdu Bakay ilacını.
Ak sakalını sallayan,
Her şumluğu sezen.
Yolda usta Bakay'ın

Your aged aba Bakay —
Behold his manhood now.
The lion Manas's confidant,
The sage who finds the cure,
The prop of the breached er,
The stay of the diminished.
The elder of the Kırgız,
For the hardest woe of calamity
Bakay would find the remedy.
He who wags his white beard,
Who senses every evil omen.
Of Bakay, master of the road,

Becerikli olduğu da gerçek,
Peygamber gibi dedenizin
Yaman olduğu da gerçek,
Düşman hilesini iyi bilen,
Yitirse de yolunu bilen.
168480 Gözü görür uzaktan,
Bozkurt arslan varken
Çok yer ile savaşıp,
Çok akıl bilmiş bilgin.
Çok yarışa hakkıyla çıkmış,
Bunun yüğrüklüğü uzaktan.
Orda bozup, ganimet alıp,
Ünü çıkmış uzaktan,
Abanız böylesi bilgin,
Saçılanı toplayan,
168490 Kopanı dikip ulayan,
Bozulanı er Bakay
Göz açıp kapayana dek onaran.
Talas'a bakıp yer eyleyen,
Öte yana giden Kırgız'ı
Kargaşasını toz edip,
Bir yolunu bulup toplayıp el eyleyen.

O Kırgız'a Manas'ı
Aban Bakay atanız
Ala Dağ gibi arslan eyleyen.

That he is deft is also true,
That your prophet-like grandsire
Is fierce is also true,
Who knows well the foe's cunning,
Who, though he lose the road, still knows it.
His eye sees from afar,
While the grey-wolf lion lived,
Warring with many lands,
A sage who has known much counsel.
He has entered many a race by right,
His swiftness known from afar.
Breaking the horde, taking spoils,
His fame has gone out far,
Your aba is a sage of such kind,
Who gathers what is scattered,
Who stitches and splices what is torn,
What is broken, er Bakay
Mends in the blink of an eye.
Who looked to Talas and made it a home,
The Kırgız drifting to the far side —
Turning their turmoil to dust,
Who found a way, gathered them, made them a people.
For those Kırgız, Manas —
Your aba, your father Bakay —
Made him a lion like the Ala Dağ.

Hakan ile tutuşan
Becerikli Bakay değil mi.
Hesap bulucu, en yaman,
Usta Bakay değil mi.
Bozulup giden fitneyi
Yatıştıran Bakay değil mi.
Çandıayak değil, vurulasıca,
Karacoy ile Kococaş'ı
Sırasıyla babasını
Vurduran Bakay değil mi.
Dün, Hakan'ı kuşatıp vardığında Şu elma kadar baş görmez mi!

Dua olmuş değil mi.
Kalabalık Kırgız yurduna
Kımıldamadan tuğ tutup,
Kıymetlin Bakay abanız

Ata olmuş değil mi.
Kocamış Bakay abanız
Kahrı gelip bağırıp,
Argın ile Kırgız'ı
Kalmadan gel! – diye çağırıp:
«Ey insan, Külçoro ile Semetey,
Yavrum, ikiniz gelin – diye çağırdı. –
Çarpışmaya girecek canlarım,
Kaplan doğmuş yavrularım,
Mızrakçıdan ustanız gelin,
Biriniz kalmadan yamanınız gelin!
Yavrum, çocuklar, sözümü dinleyin,
Sarı han'dan söz duydum.
Beecin'den gelip Çandıayak,
Sarı han'ın Kalık'ı,
Bakay han'ın Baytaylak'ı,
Çubak oğlu Kançoro –
Hep han oğullarını
Alıp devirdi diye duydum.
Çalıp devirdi diye duydum.
Yavrum, yurdum, sözümü dinle,

He who grappled with the Khakan —
Is it not the deft Bakay?
Finder of reckonings, fiercest of all —
Is it not the master Bakay?
The mischief that broke loose and ran —
Is it not Bakay who stilled it?
Not Çandıayak, the one fit to be shot —
Karacoy and Kococaş,
Each in turn, and his father —
Is it not Bakay who had them shot?
Yesterday, when he closed round the Khakan Does he not see this head, small as an apple!
Has he not become a prayer?
For the teeming Kırgız nation,
Holding the tuğ without a tremor,
Your precious aba Bakay —

Has he not become a father?
Your aged aba Bakay,
His wrath rising, bellowing,
The Argın and the Kırgız
Calling: Come, let none stay behind! —
«O man — Külçoro and Semetey,
My children, come, you two — he called. –
My dear ones who will enter the clash,
My tiger-born young,
Come, you masters of the lance,
Come, your fiercest, let not one stay!
My children, little ones, hear my word,
I have heard word from Sarı han.
Come from Beecin, Çandıayak —
Sarı han's Kalık,
Bakay han's Baytaylak,
Çubak's son Kançoro –
All the sons of khans
He has taken and felled, I heard.
He has struck and felled, I heard.
My child, my nation, hear my word,

Ecelli kul ölmez mi,
Yaradan buyruk kıldığında,
Can kıyıcı can alıcı*
Kocaman beş parmağını uzattığında
Şakıyan dil tutulur.
Yedi günün biri ölüm,
Ölmeden yitmeden dünyadan

Bu hangi can kaçıp kurtulur?
Sokmadan komaz kazılan mezar,
Emmeden komaz bu kara yer.
Ecelli kul ölmez mi,
Sevinç ile yası
Tufan suyu yürümez Beecin'e
Dolanıp yoklanan yoldu,
Kaynayan Kıtay-Kalmak'ı
Alıp götüren orduydu.

Does not the slave whose hour is written die?
When the Creator gives command,
*The life-render, taker of souls,**
When he stretches out his five huge fingers,
The warbling tongue is stilled.
One of the seven days is death;
Without dying, without vanishing from the world,
What soul escapes and gets away?
The dug grave will not fail to take you in,
This black earth will not fail to suck.
Does not the slave whose hour is written die?
Joy together with grief —
To Beecin where flood-water cannot walk
It was the road wound round and probed,
The seething Kıtay-Kalmak —
It was the host that swept them off.

Hükmü keskin arslan varken,
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse dövüşüp,
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yeri parçalayıp,
Kan dökülüp şarlayıp,
Ocak çukuru gibi bir yeri
Genişletip kazıp oyardık,
Kefeni bu olsun diye,
Giysisiyle gömerdik,
Gazayı sıkı kılışıp,
Kaçmadan yatıp vuruşup,
Erenler sayısız yığılıp,
Karşılaşan kul kırılıp.
Kırgını coşkuyla salın,
Hunhâr arslanım Semetey,
Şay'ın koruduğu Külçoro,
Belinize bunu sarın,
Son kertede büyük kavgayı
Koñurbay'a salın!

While the sharp-ruling lion lived,
Standing face to face,
Firing guns, drawing bows,
Fighting breast against breast,
The bow's arrow whining,
Shattering the place it struck,
Blood spilling in torrents,
A place like a hearth-pit
We would widen, dig and hollow;
Saying, let this be his shroud,
We would bury him in his garments,
Waging the holy war hard,
Lying firm, not fleeing, striking,
The eren heaped beyond counting,
The slave who met us cut down.
Loose the slaughter in full flood,
My bloodthirsty lion Semetey,
Külçoro whom Şay protects,
Bind this round your waists,
At the last notch, the great battle —
Loose it on Koñurbay!

Kıymetliniz, ihtiyarınız,
Kıl kadar canı esirgemeden,
Düpedüz kırılın hepiniz!
Kalabalık Kırgız, çok Argın
Küçük gaza adıyla –
Kıyametlik kula
Düpedüz bir bilinsin kavgası, Olur deyip söze başladı,
Yurdum, mızraklaşıp vuruşmadan,
Hepiniz insanlar gürleyip,
Ecelden korkup yatılır mı,
Ölümden kaçan onar mı,
Bu ecelden korkan adamın
Ok yetişmez at binip,
Canı hiç iki olur mu?
Aç nara, gulgule koparıp,
Göğü yeri uğuldatıp,
Adımı sıkça atınız,
Çubak oğlu Kançoro'nun,
Bakay han'ın Baytaylak'ının,
Sarı han'ın Kalık'ının
Kemiğini bir yolunu bulup bulunuz.

Your precious one, your elder,
Sparing not a hair's breadth of life,
Be cut down outright, all of you!
Teeming Kırgız, many Argın,
In the name of the small ghaza –
To the slave bound for doomsday
Let his battle be known outright, "So be it,"
he said, and began to speak,
My nation, without lancing and striking,
All you people thundering,
Can one lie low fearing the appointed hour?
Does he who flees death mend?
Of the man who fears this appointed hour,
Riding a horse no arrow overtakes,
Can his soul ever become two?
Raise the hungry war-cry, the clamor,
Set sky and earth droning,
Plant your steps thick and fast;
Of Çubak's son Kançoro,
Of Bakay han's Baytaylak,
Of Sarı han's Kalık —
Find their bones by some found way.

Kıymetlilerini kırınız,
İnletip kavga salınız.
Ölenden kalanı
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Yeniden ganimet olmasın,
Yurdum, ayırıp kurtarınız.
Topyekûn savaş kılınız,
Sıkıca mızrak vuruşup,
Kırgız, Kıtay karşılaşıp,
Kaçmadan durup vuruşup,
Mızrak kırılıp bağı düşsün.
Gazanın yolu böyledir,
İnsan ölüp, dağ devrilsin.
Heveslenip gelen Kıtay'a
Karşı çıkıp varınız.

Cut down their precious ones,
Loose the battle till they groan.
What remains of the dead,
To the black Kıtay, to the Mançu,
Let it not fall spoil anew,
My nation — part them from it, save them.
Make war with all you have,
Striking hard with lances,
Kırgız and Kıtay meeting,
Standing and striking, never fleeing,
Let the lance break and its binding fall.
Such is the road of the ghaza:
Let man die and mountain topple.
Against the Kıtay come here craving,
Go out and stand against them.

Han atanın geçtiği çarpışmadan
Türlü türlü er ölmüş,
Ulu çaplı çarpışmadan».
Bakay böyle durmuştu,
Bakay'ın sözü doğru deyip,
Çare bulucu abamın,
Bilge Bakay dedemin
Bu dediği akıl deyip,
Hunhâr arslanı Semetey,
Şay'ın koruduğu Külçoro
Candan geçiverdi.
Ok geçmez kürk giyip,
Ay alemli tuğ olup,
Aç nara gulgule olup,
Kol kola çarpışıp,
Ordu çığrışıp dönüp,
Ordunun önünde Semetey
Buurul ile ayrılıp.
Bu hunhârın heybeti
Alaskar dağı gibi görünüp.

Bacağındaki meşin şalvar,
Ok geçmez donları,
Ökçeli çizme, sahtiyan şalvar,
Kenar yanı bağcıklı,
Paçası nakışlı.
Baht yaraşıp ışıldayıp,
Bütün pusatı, Akkelte
Bahadır doğmuş yiğidin

Kürek kemiğinde parıldayıp.
Buurul'a binip silkindirip,
Hantal yürüyen zavallıyı
Er ölmüş gibi çekiştirip.
Çığlık kopmaz geniş düzden,

Oynayıp çok ordu yetişmişti,

From the clash the khan your father passed through,
Ers of every kind have died,
From the clash of mighty scale».
So Bakay had stood;
Saying, Bakay's word is true,
My cure-finding aba's,
My wise grandsire Bakay's —
This word of his is wisdom, saying so,
The bloodthirsty lion Semetey,
Külçoro whom Şay protects,
Cast life aside outright.
Donning the coat no arrow pierces,
Becoming a tuğ with moon-bright finial,
Becoming hungry war-cry and clamor,
Clashing arm in arm,
The army wheeling, screaming,
At the army's head Semetey
Drawing apart with Buurul.
The majesty of this bloodthirsty one
Looming like Alaskar mountain.

The leather trousers on his legs,
His breeches no arrow pierces,
Heeled boots, morocco trousers,
Laced along the edges,
The cuffs worked with broidery.
Fortune becoming him, gleaming,
All his gear, and Akkelte
On the shoulder-blade of the batyr-born brave
Glittering bright.
Mounting Buurul, shaking him up,
The poor beast plodding heavy,
Hauling at him as if an er had died.
From the broad flat where no cry breaks out,
Sporting, the great host came up,

Kulanın ürkmediği geniş vadiden,
From the broad valley where the kulan never startles,

Ağzı açık uçurumdan,
Çalımla yürütüp,
Öte yanda göreni
Ayköl arslanın şaşırtıp.
Ey insan, uzun boylu, geniş omuz
Endamı, boyu posu,
Yanındaki Külçoro –
Hem pehlivan, hem arslan.
Yuvarlak başlı kuldan
Gerçek, böylesi er yaratılmaz.
Hem pehlivan, hem arslan,
Ardından Külçoro
Töreye destek olmaya
Gitmektedir yaman er.
Çekişeceği – Koñurbay,
Gerçek kırgını salmaya,
Tutuşacağı – Çandıayak,
Bir tutuşup kalmaya.
Güreşeceği – Çonkara,
Kapışacağı düşmanı – Ezkara,
Çarpışacağı Hakançın,
Bunun tutuşacağı eli Bakburçun. Azığa diri mal sürüp.
Tutuşmasının sebebi –
Zaman zaman, arada bir
Bu yurda zulmü geçmişti.
Ecel yeterse ölürüm deyip,

From the gaping precipice,
Riding on with a swagger,
Whoever watched from the far side
The Ayköl lion left astonished.
O man — tall of stature, broad of shoulder,
His frame, his height and bearing;
At his side Külçoro –
Both wrestler and lion.
Of round-headed slaves,
Truly, no such er is created.
Both wrestler and lion,
Behind him Külçoro,
To stand prop to the töre
The fierce er is riding forth.
His rival to wrangle – Koñurbay,
To loose the true slaughter,
His match to grapple – Çandıayak,
To grapple once and stand his ground.
His man to wrestle – Çonkara,
The foe he will close with – Ezkara,
His clashing-ground Hakançın,
The land he will grapple is Bakburçun.
Driving live herds for provisions.
The reason for his grappling –
Time to time, now and then,
Its tyranny had passed over this nation.
Saying, if the hour suffices I shall die,

Argın, Kırgız çok ordusu,
Şimdi düşmana girecek iki arslan,
Belalı erlere
Arka olup veririm deyip,
Asker çoğalıp, can dolup,
Ordunun önünde Bakay han
Tuğ tutan o olup,
Tuğu tuğa çarpışıp,
Canı Tanrı yaratır,

The Argın, the Kırgız, their many host,
Now two lions who will charge the foe,
To the ers marked by calamity,
Saying, I will stand at their backs and give,
The soldiers swelling, souls brimming,
At the army's head Bakay han,
He the one who holds the tuğ,
Tuğ clashing against tuğ,
The soul is God's to create,

Kaynaşıp çok ordu gürleyip,
Topyekûn akın salıp gitmekte.
Heybetli dağın burnuna,
Almambet'in Külçoro'su,
Er Manas'ın Semetey'i –
Şay'ın koruduğu arslanların,
Kuldan üstün yaratılmış,
Yiğit doğmuş erlerin
Ata binmiş endamı.
Akolpok kürkü giyişip,
Kurulup ata binişip,
Ordunun önünde ayrılıp,
Heybetle sallanan yiğitler
Gök doruğu gibi görünüp,
Dalgalanıp gittiği yere
Dağ dayanıklık veremez.
Coşup vurduğu yere
Göl-derya dayanıp gelemez.
Boru öttürüp,
Gösterişli bin deveye
Ok ve barutu yükletip,
Altı bin kızıl deve sürüp,
Ata, salınıp yürüyen yiğidin
Her kuyruğunu örmeye,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Bununla kapışıp görmeye,
Silkinip ayrılıp,

The great host seething, thundering,
Rides loosing the all-out charge.
To the spur of the majestic mountain,
Almambet's Külçoro,
Er Manas's Semetey –
Of the lions whom Şay protects,
Created higher than any slave,
Of the hero-born ers —
Their bearing mounted on horseback.
Donning the Akolpok coats,
Settling firm astride their mounts,
Drawing out ahead of the army,
The braves swaying in majesty
Looming like the grey summit,
Where they go surging on
No mountain can hold firm.
Where they strike in full flood
No lake or sea can stand against them.
Sounding the horn,
On a thousand stately camels
Loading arrow and powder,
Driving six thousand red camels,
Ata — of the brave who rides in state
To braid every tail of them,
Alööke's Koñurbay —
To try a bout with him,
Shaking loose, drawing apart,

Ata, çatışmaya girecek kıranlar
Gök sırtlı dağ gibi görünüp.
Dün, dağın yittiği çıkıntıya,

Tümsekleşen buruna,
Pus olup köşelenen,
Yer sisi çöküp sivrilen,
Düz ovası puslu,
Gözün ermediği kâfire,
Gelip yetişmek oldular
Er Çandıayak bahadıra.

Ata — the falcons who will enter the fray
Looming like a grey-backed mountain.
Yesterday, to the jut where the mountain fades,
To the hummocked spur,
Cornered in the settling haze,
Where the ground-mist sinks and spires,
Its flat plain hazy,
To the infidel beyond the eye's reach,
They came at last upon him —
Upon Er Çandıayak the batyr.

Bele çıkageldiğinde
Yiğidin hâlini gözle,
Kıra çıkageldiğinde
Asilin hâlini gözle,
Çığlık kopan geniş düzden,
Demin cıvıldak kuş uçmaz geniş
vadiden, Çalımla yürütüp.

Düşman kurtulmaz mızraktan
Görünce gönlü bölündü,
Çokluğun önüne baksa,
Halkın esenliğini dilese,
Demin o yaman pehlivan Çandıayak,
Büyük pehlivanı Çonkara,
Altı bin Kıtay, sayısız ordu gibi
Öte yanda yatar tümen ordu.
Gördüğünde gönlü bölündü,
Teke tek çıkan göründü.
Kükreyip dikilse,
Ağzından zehir dökülüp,
Çandıayak'ı gördüğünde
Kan içici kahrı görünüp,
Ecel yeterse ölmeye,
Çaresi olsa Çandıayak'la
Bir çatışıp gelmeye,
Aşıp çıkıp hışımlanıp,
Altındaki Buurul'u
Üstün doğmuş yiğidin
Ok geçmezle örtüp.
Döş etinin aşağısını
Düğme ile kavuşturup,

Sağrısından aşağıki
Sallanan karaltıyı
Kopça ile bitiştirip,
Giyende ve binende
Burada görünen yerde delik yok,
Hey, karşılaşan düşmana aman yok.
Yiğitliği besbelli,

When he came up to the ridge,
Watch the brave one's bearing;
When he came out on the steppe,
Watch the noble one's bearing;
From the broad flat where cries break out,
From the broad valley where, just now, no twittering bird flies, Riding on with a swagger.
No foe escapes the lance;
Seeing it, his heart was torn;
If he looks to the front of the multitude,
If he wishes the people well —
Just now that fierce wrestler Çandıayak,
His great wrestler Çonkara,
Like six thousand Kıtay, a countless host,
On the far side lies a tümen army.
When he saw it his heart was torn,
One come for single combat appeared.
When he rears up roaring,
Venom spilling from his mouth,
When he saw Çandıayak,
His blood-drinker's fury showing,
To die if the hour suffices,
If there be a way, with Çandıayak
To come try one clash,
Cresting over, boiling with rage,
The Buurul beneath him
The nobly-born brave
Covered with the arrow-proof cloth.
Below the breast-flesh
Joining it with a button,

Down from the croup
The swaying dark drape
He fastened with a clasp;
On wearer and on mount
No gap shows anywhere here —
Hey, no quarter for the foe who meets him!
His valor plain to see,

Yiğitlenip bilenip,
Belli soydan doğmuş arslan
Düşmanı görüp düpedüz
Işıl ışıl gülüp salınıp,
Şunca bunca Mançu'yu
Kahrını saçıp şaşırtıp,
Şaha kalkan Buurul'unu
Kaş çatıp ürkmeden.
Hayvanın ulusu büyük Buurul:
Geniş çenesi kova gibi,
Apışarası vadi gibi,
Pırıl pırıl iri dişleri
Saplanmış çelik gibi,
Bir kuyruğu bilek gibi.
Mızrak alınca öne fırlayan,
Adım attıkça kara yer
Dört bir yandan sökülen.
Altındaki Buurul at,
Deh deyince yüzülesice,
Bulut gibi uçup vınlayıp,
Öne ok gibi sıyrılır.
Haykırıp mızrak uzattığında,
Ne denli çetin düşman olsa
Zamanesi kavrulur.
Mızrak ile dokunsa,
İlişse kanı dökülen,
Heybeti heybetli hunhârın
Sureti başka görünen.
Haykırıp düşmana mızrak vursa,

Hezar tümen sayısız ordu
Ta ortadan yarılıp bölünen.

Savaşta pehlivan bozkurdun
Bununla birlikte gördün mü,
Hunhar çehresi göründü.
Düşmana mızrak saldı mı
Burcu burcu duman tüten,
Bozkurt bir kez yöneldi mi,

Emboldened, whetted keen,
The lion born of famous stock,
Seeing the foe, outright
Smiling bright as light, swaying at ease,
So many of the Mançu
Scattering his fury, dumbfounding them,
His rearing Buurul —
Brow knit, without a flinch.
Great Buurul, prince of beasts:
His broad jaw like a bucket,
His crotch like a valley,
His huge teeth glittering
Like driven steel,
His single tail like a forearm.
Who leaps ahead when the lance is couched,
At every stride the black earth
Torn loose on all four sides.
The Buurul horse beneath him,
The flay-worthy beast, at one "Hup!"
Flying, whirring like a cloud,
Darts forward like an arrow.
When with a cry he levels the lance,
However grim the foe may be,
His whole age is scorched.
Should he touch with the lance,
Whom he grazes, their blood spills —
The bloodthirsty one of majestic majesty,
His visage appearing like no other.
When crying out he drives the lance at the foe,
A thousand tümen, countless host,
Split and cloven through the very middle.

In battle the champion grey wolf's —
Yet with all this, have you seen,
His bloodthirsty visage appeared.
When he hurled his lance at the foe
Smoke curled forth in fragrant plumes,
Once the grey wolf turned to charge,

Heybetine dayanamayıp,
Karşı gelen düşman öylece yıkılırdı.
«Atanın körü, Semetey –

Çift kolanlı bozkurdun
Yoldaşı – gök pars.
Heybeti yaman bozkurtta,
İnsanda böyle arslan olmaz.
Çiltenlerden biri – gök pars,

Yanı sıra atılıp saldıran,
Çiltenlerden biri – kaplan,
Parçalayıp yırtacakmış gibi
Dört bir yandan hazırlanan.
Altmış kulaç kara «mar»

Altına girip ıslık çalıp,
Altı vadi öteden insanı
Hop diye yutuverecekmiş gibi
Ağzını açıp ıslık çalıp,
Önü sıra gidiyordu,
Ey insan, Alpkarakuş – zümrüdüanka.
Şimdi kapıp kaldıracakmış gibi,
Önündeki düşmana
Pençesini gerip salmıştı.
Başı kara, kıldan örme kement
Altına inip yer tutmuştu,
Şimdi çarpıp devirecekmiş gibi
Kıvrılıp salınıp durmuştu.
Ey insan, ön yanına bakarsan,
Görkemi çetin beyin
Altı bin erin heybeti var.
Arkasına bakarsan –
Ejderhanın tüyü var.
Çatık kaşı yalçın yar gibi,
Kahrı kâmil hunharın
Tutuştuğunu yutacak sanki.

Hunhar arslanı görünce

Unable to withstand his majesty,
The foe who faced him toppled where he stood. «Blind spawn of his father, Semetey –
The double-girthed grey wolf's
Companion – the sky-blue leopard.
Fearsome is the grey wolf's majesty,
Among men no such lion is born.
One of the çilten spirits – the sky-blue leopard,
Charging and striking at his side,
One of the çilten spirits – the tiger,
As if to rend and tear apart,
Making ready on every side.
The black «mar»-serpent, sixty fathoms long,
Slid beneath him, whistling,
As if a man six valleys off
It would gulp down at a stroke,
Opening its maw and whistling,
It went along before him,
O man, Alpkarakuş – the phoenix-bird.
As if to snatch and lift him now,
At the foe before him
It spread its talons and struck.
The black-headed lasso, plaited of hair,
Had sunk beneath and taken hold,
As if to strike and topple now
It coiled and swayed in waiting.
O man, if you look before him,
The bey of stern magnificence
Bears the majesty of six thousand men.
If you look behind him –
There is the dragon's plumage.
His knitted brow like a sheer cliff,
The wrath-perfected bloodthirsty one
Seems to swallow whom he grapples.

Seeing the bloodthirsty lion,

Kococaş oğlu Çañdıayak
Yerinden oynamaz arslanmış,
Yan gözle bakıp oturup,
Endamını gözden geçirip,
Sararmış yüzle bakıp oturup,
Yiğidi gözüne doldurup.
Her yanı denk, tam imiş,
İçi bağrı bozkurdun
Yeryüzünden genişmiş,
Gök ile mavi kubbenin
Direği gibi oğulmuş,
Halkın aşamadığı Kap-Too'nun
Ta kendisi gibi oğulmuş,
Yerleşik duran Kırgız'a
Demir kapılı kalesiymiş,
Haraç diye yığılan sayısız kara mal –
Hazinelik tümen malı
Gümbürdetip sürüp hiç bırakmadan,
El koyması yerindeymiş.
Ya Karagul'un sakalını,
Algara'nın kuyruğunu
Yolması da yerindeymiş.
Göl coşsa, bir dağın
Ortası gibi bir kulmuş,
Ağzı açık uçurumun
Sarp kayası gibi oğulmuş.
Her yanı denk, tam imiş,
Sendeletip nice alpı
Kırıp geçmesi yerindeymiş.
Kara saatli hunharın
Atılışı kaplan gibi,
Vuruştuğu sağ kalmaz sanki,
Saldırışı yaban domuzu gibi,
Kükreyişi fırtına gibi,
Yar gibi engel tanımayan
Basıp geçen selmiş.
Bunun yöneldiği yer kızıl yangın,
Ölümlüden öte bir ermiş.

Çañdıayak, son of Kococaş,
Was a lion unmoved from his place,
Sitting, watching from the corner of his eye,
Surveying his stature head to toe,
Sitting, gazing with a pallid face,
Filling his eye with the hero.
Every part of him was matched and whole,
The heart and breast of the grey wolf
Were wider than the face of earth,
Of heaven and the azure dome
He was a son like the very pillar,
Of Kap-Too that no folk can cross
He was a son like its very self,
For the settled Kırgız people
He was their iron-gated fortress,
The countless dark herds heaped as tribute –
The treasury's ten-thousandfold wealth –
Driving it thundering off, leaving nothing,
His seizing it was only fitting.
And to pluck out Karagul's beard,
And the tail of Algara
To tear away was fitting too.
Were the lake to surge, he was a fellow
Like the mountain's very midst,
Of the open-mouthed abyss
He was a son like its sheer rock.
Every part of him was matched and whole,
To send many an alp staggering
And cut them down was only fitting.
The bloodthirsty one of the black hour –
His charge is like the tiger's,
Whom he strikes, it seems, survives not,
His onslaught like the wild boar's,
His roaring like the tempest,
A flood that knows no barrier, like a cliff,
Trampling all as it passes.
Wherever he turns is crimson fire,
He was a man beyond mere mortals.

Engebeli sarp Ala-Too
Benim yerim olsaydı!
Şu heybetle salınan er hunhar
Kır sakallı koca Mançu
Benim erim olsaydı!
Kahırlanıp atılırsa
Ay ile âlemi güdecek gibi,

Üstü tüylü kara yer
Kahrolası hunhara
Öylece kalınından tütecek gibi, Güç göstereni bırakır mı?
Bunun burnu koca tepe gibi,
Tutuşan sağ kalır mı hey?
Bunun her yanı denkmiş,
Ala göğüslü biriymiş,
Atışmayı bolca edeyim,
Kahrolası hunharı
Düzenle ele geçireyim.
Gücüne dayanıp haykırırsa,
Hemen kökünü kurutacak gibi.
Kaynayıp duran Kokon'u
Şimdi kırıp geçecek gibi,
Çehresi soğuk bu hunhar
Hepsini sürüp götürecek gibi.
Kocayı genci hepten
Bırakmadan kırıp bu hunhar
On iki erini çiğneyen
Kakan'a sürüp varacak gibi.
Nice canı kıracak gibi,
Düzenle almazsak eğer
Kırgını görülmedik salacak gibi.

Kara kır at, kısa yol,
Ok yetmez atına binecek gibi,

Kaynayıp duran Kıtay'ı
Beecin'e kadar sürecek gibi.
Taş kuşanmış Kıtay'ın

The rugged, steep Ala-Too –
If only it were my own land!
That bloodthirsty man swaying in majesty,
The grizzle-bearded old Mançu –
If only he were my own man!
If he charges in his wrath
He seems to herd the moon and the whole world,
The black earth with its coat of grass
Before the accursed bloodthirsty one
Seems to smoke from its very depths,
Would he spare one who shows his strength?
His nose is like a mighty hill,
Hey, does he who grapples him survive?
Every part of him was matched,
He was one with a dappled breast,
Let me trade shots with him at length,
The accursed bloodthirsty one
Let me take by cunning.
If he bellows, trusting in his strength,
He seems to wither one's very root at once.
Seething Kokon itself
He seems about to cut down now,
This bloodthirsty one of the cold visage
Seems about to drive them all away.
Old and young together
Sparing none, this bloodthirsty one, slaying,
To Kakan, who trampled his twelve men,
He seems bound to drive his way.
He seems bound to break many a life,
If we do not take him by cunning
He seems bound to loose a slaughter never seen.
The dark-grey horse, the short road,
He seems set to mount his steed no arrow reaches,
The seething Kıtay host
He seems set to drive as far as Beecin.
Of the stone-girded Kıtay

Nicesini un ufak edecek gibi.
Cepken giymiş Kıtay'ın
Güçlüsünü sürüp kıracak gibi,
Gerçek Kırgız'ın olayım,
Her yanı demir gibi,
Denklik hâli var imiş.

He seems set to grind many to dust.
Of the jerkin-clad Kıtay
He seems set to drive off and slay the strong,
Let me belong to the true Kırgız,
Every part of him like iron,
He had the state of perfect balance.

Düşmanlık edeni yutan
Erlik hâli var imiş.
Ey insan, buna denk insan olur mu?
Doksanı gelip mızrak saplasa,
Cehennemlik hunhar bırakır mı?

Swallowing whoever shows him enmity,
He had the state of manhood true.
O man, can there be a man his match?
Were ninety to come and thrust their lances,
Would the hell-bound bloodthirsty one relent?

Yiğitmiş, arslanmış da,
Bu, bel bağlayıp çıkmış arslanmış.
Akıl ile alınmazsa,
Altı millet düşman gelse,
Tutuşa tutuşa doyar mı,
Yaratılmış âdemoğlundan
Hayret, böylesine dehşetlisi olur mu?»
Deyip, öylece, Çañdıayak
Gergedanına kamçı vurup,
Kahırlanıp bağırıp,
Kahırlanıp hunharı
Teke tek dövüşe! – diye çağırıp.
Bahadırsan, arslansan.
El değmemiş yere toz koparan
Âleme gerçek bela kesilen
Manas'ın oğlu sen isen,
Yiğitliği yurda bilinen,
Kococaş oğlu ben isem.
Ay ile âlemi perişan eden

Hunharın oğlu sen isen,
Bahadır geçinen er isen

Teke tek karşıma çık,
Ordunu bırak, kendin gel!

A hero he was, a lion too,
This was a lion gone forth with loins girt.
If he is not taken by wit,
Though six nations came as foes,
Would he ever tire of grappling?
Among created sons of Adam,
Wonder of wonders, can one so dreadful ever be?»
So saying, then, Çañdıayak
Laid the whip upon his rhinoceros,
Shouting out in wrath,
In wrath calling the bloodthirsty one
To single combat! – so he called.
If you are a batyr, if you are a lion.
You who raise dust on untouched ground,
Turned true scourge upon the world,
If you are the son of Manas,
My valor known to all the land,
If I am the son of Kococaş.
Who laid waste the moon and all the world –
If you are that bloodthirsty one's son,
If you are a man who counts himself a batyr,
Come out to face me man to man,
Leave your army, come yourself!

Mızrak mızrağa durup,
Altı gün dinmeden vuruşup,
Beni saplayıp sen alırsan
Talas'a varıp konayım,
Kıtay diye adı kaldırın,
Burutça ad koyun bana!

Standing lance against lance,
Fighting six days without cease,
If you spear me and win,
Let me go and settle in Talas,
Cast off the name Kıtay,
Give me a name in Burut fashion!

Gökteki yıldız gibi
Sözleşik yâren olayım,
Ananın doğurduğu kardeşin gibi,
Yoldaş olayım sana.
Seni saplayıp ben alırsam,
Beecin'e varıp kon,
Bahadır, Beecin'in hanı ol! Kaçma dur bahadır diye,
Semetey adını sileriz,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Pak edip adını koyarız!» –

Like the stars in the sky
Let me be your sworn companion,
Like a brother born of your own mother,
Let me be a comrade to you.
If I spear you and win,
Go and settle in Beecin,
Batyr, become the khan of Beecin! Stand, batyr, do not flee, he said,
We shall wipe away the name Semetey,
Of the stone-girded Kıtay
We shall cleanse you and give you a name!» –

Deyip, öylece, Çañdıayak
Söylüyordu böyle söz.
Semetey'i kandırıp almaya,
Bir şeytanlığı hunhara
Fırsat bulup salmaya,
Hesabını denk getirmeye
Düzen kurup duruyordu.
Atasından, dedesinden
Arslanlığına bir bak,
Hunhar arslan Semetey
Kahırlanıp atıldı,
Gaipten akıl bulundu.
Nişan verip güç çıktı,
İki yanağın ateşinden
Keçe çorap gibi tüy çıktı.
Kapı kanadı gibi ak dişler –
Halktan başka olan dişler
Darı gibi ufalayıp çiğnedi.
Kahrı gelip kabarıp,
Kan içesi tuttu.

So saying, then, Çañdıayak
Spoke such words as these.
To take Semetey by deceit,
To find his moment and loose
Some devilry on the bloodthirsty one,
To bring his reckoning to account,
He stood there weaving schemes.
From his father, from his forefathers,
Behold his lion nature,
The bloodthirsty lion Semetey
Charged forward in his wrath,
Counsel came to him from the unseen.
A sign was given, strength arose,
From the fire of his two cheeks
Bristles sprang like felted stockings.
White teeth like the leaves of a gate –
Teeth unlike those of common folk –
Ground and gnashed as if milling millet.
His wrath rose and he swelled,
The thirst for blood came on him.

Hışmını saldı Semetey.
Alt dudağı sarkarak,
Üst dudağı gerilerek,
İki gözün kuyruğundan
Ateş kaynadı dökülüp,
Heybeti böyle görünüp,
Kahırlandı kuşanıp.
Ey ata, yavuz doğmuş hunhar
Çañdıayak'a doğru

Semetey loosed his fury.
His lower lip hanging down,
His upper lip drawn tight,
From the corners of his two eyes
Fire seethed and poured forth,
Thus his majesty appeared,
Girding himself, he raged.
O father, the fierce-born bloodthirsty one
Toward Çañdıayak

Sır mızrağı hazırlayıp,
Kahırlanıp bağırıp,
«Atanın körü Çañdıayak
Söylediğin söz gerçek olsun!
Bu sözüne razıyım deyip,
Kıtay kaçkın yurt idi,
Senden sakınanların
Hepsi birden gitsin kâfir diye
Çañdıayak değil, er, gel,
Kakan'ın yurdu ayaklanıp,
Kırk hanın yurdu, hep birden gelin!
Kahırlanıp hunhar arslan,
Buurul'un ağzını çevirdi.
Mübarek sırlı mızrağı
Gürleterek uzattı.
Öfkelenip haykırıp,
Manas diye uran çağırıp,
Kan içici yüzünü döndürdü
Yuvası çelik, ucu keskin –
Ucuna çekilmiş kara çelik,
Doksan boy çelikten.
Bölökbay yata yata kaynattığı,

Made ready his lacquered lance,
Shouting out in wrath,
«Blind spawn of your father, Çañdıayak,
May the word you spoke prove true!
To this word of yours I consent, he said,
The Kıtay were a runaway folk,
Those who shrink from you –
Let them all go together, the infidels,
Not Çañdıayak alone – come, man,
Let the land of Kakan rise up,
Land of the forty khans, come all at once!
In wrath the bloodthirsty lion
Turned Buurul's head about.
His blessed lacquered lance
He thrust forth with a thunder.
Crying out in fury,
Calling the war-cry Manas,
He turned his blood-drinking face.
Its socket steel, its point keen –
Black steel drawn over its tip,
Of steel ninety lengths long.
Which Bölökbay tempered through long labors,

Kazara değdiği yerler
Yara kapıp çürüyüp ölsün diye,
Geri dönmez gerçek hâlini
O tutuşan düşman görsün diye.
İnsanın gözyaşı ile
suvarılan,

So that whatever place it chanced to touch
Should fester with the wound and die,
So that its true never-returning state
The grappling foe might see.
With the tears of humankind
quenched,

Düşmana yönelip uzatınca
Ucu yangın gibi kızaran,
Kahırlanıp savurunca
İki mızrak boyu uzayan.
Değdiğinde toz kopan,
Ucu ilişse kan giden,
Kan çıkınca can giden.
Kabzası altın kakmalı,
Savaş yönüne yatırılmış.
Balyozlanıp yontulmuş,

When aimed and thrust toward the foe
Its tip glows red like wildfire,
When swung in wrath
It stretches two lance-lengths long.
Where it strikes, dust bursts forth,
Where its tip but grazes, blood flows,
And when blood flows, life departs.
Its haft inlaid with gold,
Laid level toward the battle-line.
Hammer-forged and hewn,

Zavallı usta Bölökbay
Bir yerini ham bırakmadan,
Şimdi Kuday çarptı onu.
Topal Döötü elden geçirmiş.
Sır mızrağın bir yeri
Asla ham olmayan,
Kahırlanıp dürtünce
Değdiği yeri mahveden,
Saplayan sahibini güldüren,
Vurduğu yeri mahveden.
Akciğer, bağır, şahdamarın
Mübarek sırlı mızrağı
Önce uzatıp pehlivana
Heybetini salıp haykırıp,
Heybetinden bahadırın
Taş yarılıp, dağ coşup,
Bileği pek kâfire,
Han Çañdıayak bahadıra
Saldırıp mızrak vurdu,
Eğilmedi Çañdıayak
Dimdik bakıp durdu,
Ecelden gam yemedi,
Alp olduğunu gördün mü –
Kaşım-gözüm bile demedi.
O Çañdıayak durdu,
Kıvranıp cık etmiyor,
Çetin arslan mızrak saplayınca
Bir yana eğilip kıpırdamıyor.

The poor craftsman Bölökbay
Left no part of it unwrought,
Now Kuday has struck him down.
Lame Döötü passed it through his hands.
No part of the lacquered lance
Was ever left unwrought,
When thrust in wrath
It ruins whatever place it strikes,
It gladdens the master who drives it home,
It ruins whatever place it hits.
Of lung, of breast, of the great artery –
His blessed lacquered lance
First he thrust it at the champion,
Loosing his majesty, crying out,
At the batyr's majesty
Stone split and mountain surged,
At the iron-wristed infidel,
At Khan Çañdıayak the batyr
He charged and struck with the lance,
Çañdıayak did not bend,
He stood gazing bolt upright,
He took no grief from death's approach,
Did you see that he was an alp –
He said not even «my brow, my eye».
That Çañdıayak stood fast,
He writhes not, utters not a squeak,
When the stern lion drove the lance home
He neither leaned aside nor stirred.

Kahırlanıp yerleşip,
Hoşnut kaldı Semetey.
«Bel bağlanan Beecin'e
Bel olduğun gerçekmiş,
Kuşanıp gelen Kakan'dan
Er olduğun gerçekmiş.
Dilediğin yere sapla,
Kâfir ile Müslüman'ın
Tutuşması böyledir işte,
Sıranı al haydi!»
Yakışıklı hunhar bunu deyip, İpek kement vurdu.
Buurul'un ağzını çevirdi,
Tepede bozkurt durdu.
Koca gücünü toplayıp gerilip,
Kancarkol der soyuna

Settling back in his wrath,
Semetey was well pleased.
«That you are a mainstay to Beecin
Which leans on you – it is true,
That you are a man from girded Kakan –
It is true indeed.
Strike wherever you will,
This is how infidel and Muslim
Grapple with one another,
Come, take your turn!»
The comely bloodthirsty one said this, He cast the silken lasso.
He turned Buurul's head about,
On the hilltop the grey wolf stood.
Gathering his vast strength, coiling back,
Kancarkol they call his line –

O Çañdıayak kâfir
Hunharın oğlu bozkurda
Gürleyip mızrak uzattı.
Altındaki gergedanını
Sağlı sollu kamçılayıp,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Boz zırhın yüzü diye,
Derilip duran yüzü diye,
Akkañkı eyerin kaşı diye,
Tam yüreğin başı diye,
Savrulup mızrak sapladı,
İrkilmedi aziz arslan
Kımıldamadan, kıpırdamadan
Hunhar sağ esen kaldı.
Mızrak tutup haykırıp,
Tutup durdu Çañdıayak,
Uzattığı mızrağı geri çekmeden,
Salıp durdu Çañdıayak.
Saplayamayacağını anlayınca,
Kahırlanıp bağırdı.
Altmış pehlivan, sayısız asker,
Bilgesi Çoñkara'yı

That infidel Çañdıayak
At the grey wolf, son of the bloodthirsty one,
Thrust his lance with a thunder.
The rhinoceros beneath him
He whipped to right and left,
Spurring from right and left,
Aiming at the face of the grey armor,
At its close-gathered face,
At the pommel of the Akkañkı saddle,
At the very crown of the heart,
He swung and drove the lance home,
The precious lion did not flinch,
Without a stir, without a tremor
The bloodthirsty one stayed safe and sound.
Gripping his lance, crying out,
Çañdıayak held it fast,
Not drawing back the lance he thrust,
Çañdıayak kept pressing on.
When he saw he could not pierce him,
He shouted out in wrath.
Sixty champions, countless soldiers,
And Çoñkara his sage

Bastırın diye çağırdı.
Göç evi denli koca gürzü
Omzuna vurup yerleşip,
Eni kalın, boyu kısa.
Tüm bedeni kara taş
Çelikten topuz ele alıp,
Çetinliğine bir bak
Hep birden gürültüyle kalkıp,
Çoñkara yetişti, bir bak.
Kementçisi saldırıp.
Çoñkara'sı bahadıra
Gerilip topuz vurdu.

He summoned, crying: Bear him down!
His mighty mace, big as a tent-load,
Slung upon his shoulder, settling in,
Broad of girth and short of stature.
His whole body black stone,
Taking up the club of steel,
Behold his grim ferocity,
All rising with a roar at once,
Çoñkara came on – behold.
His lasso-man attacking.
His Çoñkara at the batyr
Coiled back and struck with the club.

Saldırıp asker saldı.
Semetey yalnız, Kıtay çok,
Çepeçevre kuşattılar.
Zınk zınk edip aldırmaz,
Kuşatıp pehlivan ordu gelse,
Kurumuş cana zor gelse,
Ölürüm diye bahadır arslan
Topuğuna bile saymaz.
Çığlıkla uçup saldırsalar,
Sinek kadar görüp Semetey
Ne yapabilir ki deyip,
Kıymetli arslanın aldırmaz.
Hunhar arslanı güç basınca,
Altın yanaklı ay baltayı
Alıverip çevirip,
Çañdıayak'ın mızrağını
Orta belinden aziz arslan,
Kesip kırıp atarak,
Sıyrılıp kurtuldu hunhar,
Heybetine dayanamayıp,
Çoñkara ile Çañdıayak.
Bu ikisinden gayrısı
Er Semetey bahadırın,
Bileği pek hunharın
Ay ile âlemi perişan eden
Kana doymaz vefasızın

He charged and loosed his soldiers.
Semetey alone, the Kıtay many,
They ringed him round about.
Clang upon clang – he heeds it not,
Though a champion host come circling,
Though hardship press his withered life,
The batyr lion counts the thought of dying
Not worth even his heel.
Though they fly at him with shrieking,
Semetey sees them as mere flies,
Saying, What can they do to me,
Your precious lion heeds them not.
When force pressed the bloodthirsty lion,
The gold-cheeked moon-axe
He snatched up and swung about,
And Çañdıayak's lance
At its middle the precious lion
Cut and broke and cast away,
The bloodthirsty one slipped free,
Unable to withstand his majesty –
Çoñkara and Çañdıayak.
All except these two,
From the man Semetey the batyr,
From the iron-wristed bloodthirsty one,
Who lays waste the moon and all the world,
From the faithless one unsated with blood,

Sıcağına sığamayıp,
Soğuğuna yatamayıp,
Kaldayları, pehlivanı
Kaçıştılar darmadağın.
Ortaya aldı Çoñkara,
Göç evi denli koca gürz
Yolu kurumuş kâfirden,
Kaplandan uzak dur, kaç!
Tükürünüp düz tutup,
Tutuverip çevirdi,
Çınlatarak Çoñkara
Böğrüne vurup gönderdi.
Mızrak ustası Çañdıayak

Unable to bear his heat,
Unable to lie in his cold,
The kaldays and the champions
Scattered in headlong flight.
Çoñkara took him in the middle,
The mighty mace big as a tent-load –
From the infidel whose road has withered,
Keep far from the tiger, flee!
Spitting on his palms, holding it level,
He seized it and swung it round,
With a ringing clang Çoñkara
Drove it crashing into his flank.
Çañdıayak, master of the lance,

Öbür yandan mızrak uzattı.
Deniz misali arslanı ikisi birden
Çepeçevre kuşatıp durdular.
O arada çok geçmedi,
Dağın kabaran çıkıntısından,
Tümsek olmuş burundan
Bozkurda güçlük saldıklarını
Görmüş idi Külçoro.
Bana sığınak olan ağabeyim,
Kaplana yetişeyim.
Kıyasıya girişip,
Kırışarak gideyim.
Nârayı bolca salayım,
Ey ata, bozkurt arslanımı
Ayırıp kurtarayım!»
Deyip, öylece, Külçoro
Alelacele durmadan,
Eyer beli gibi geçidi
Aşıp çıkıp gelmekte,
İnişli çıkışlı beli
Basıp çıkıp gelmekte,
Kahrını döküp bağırıp,
Hunhar arslan diye çağırıp,
Sinek kadar canı kavrulup,
Gerçek erliğe girişmişti.

Thrust his lance from the other side.
The sea-like lion the two together
Kept ringed about on every side.
Meanwhile, not long after,
From the mountain's swelling spur,
From the hummocked headland,
That they pressed the grey wolf hard
Külçoro had seen.
My elder brother, my refuge –
Let me reach the tiger.
Let me pitch in without mercy,
Let me go slashing through.
Let me loose the war-cry full and loud,
O father, my grey wolf lion
Let me cut free and save!»
So saying, then, Külçoro,
In haste, without a pause,
The pass like a saddle's spine
He is crossing, coming on,
The ridge of dips and rises
He is treading, coming on,
Pouring out his wrath, shouting,
Calling: bloodthirsty lion!
His fly-small life seared within him,
He had set to true manhood's work.

Sinek kadar olan kuru candan
Gerçekten umut kesip Külçoro
Ölüme baş koymuştu.
Kader erişirse ölmeye,
Ölmeyip sağ can kalırsa,
Ağabeyi Semetey'e
Dayanak olup vermeye,
Çarpışmayı sert salmaya,
Kızıl yangından bozkurdunu
Ayırıp kurtarmaya.
Şaşmadan değen okundan,
Kızarıp yanan korundan,
Kaynaşan kırk han eli,

Kaynayan Kıtay ordusundan

Of the withered life no bigger than a fly
Külçoro had cut off hope in truth,
He had laid his head down for death.
If fate should reach him, to die,
If he died not and life remained,
To his elder brother Semetey
To give himself as a prop,
To loose the combat hard,
From the crimson fire his grey wolf
To cut free and save.
From the arrow that strikes unerring,
From the ember burning red,
From the swarming lands of the forty khans,
From the seething Kıtay army –

Kavgayı dosdoğru salayım,
Yiğidimi, arslanımı
Namlı bozkurt ağabeyimi
Ayırıp alayım.
Bozulmuş gün gibi bulutlanıp,
Geri dönmeden er çoro
İnce beline kuşanıp,
Opol-Too gibi Çoñkara –
Çoñkara'ya el salıp.
Bahadırlığı bambaşka
Öne çıktı Çoñkara,
Almambet oğlu çoroyu
Karşılamaya çıktı Çoñkara.
Yan tarafından hazırlanıp
Mızrak uzatıp öne geçti,
O mızrağı eriştirmeden,
Şay'ın desteklediği Külçoro
Çevikliği ölçüsüz
Bedene mızrak değdirmeden,
Hemen hesabını buldu,
Uzaklaştırıp mızrağını
Gökyüzüne doğru savurdu.
Mızraktan beri yaklaşıp,

Let me loose the fight full straight,
My hero, my lion,
My famed grey wolf elder brother,
Let me cut free and take away.
Clouding over like a ruined day,
The man-choro, without turning back,
Girded his slender waist,
Çoñkara like Opol-Too –
He laid hands upon Çoñkara.
His batyr-might beyond compare,
Çoñkara stepped forward,
To meet the choro, Almambet's son,
Çoñkara came out.
Making ready from the flank,
He thrust his lance and pressed ahead,
Before that lance could reach,
Külçoro, whom Şay upholds,
His nimbleness beyond all measure,
Letting no lance touch his body,
Found its reckoning at once,
He turned the lance away
And flung it toward the sky.
Closing in inside the lance,

Ürkmeden arslan Çoro
Çoñkara'yı gördü şimdi.
Hemen yanında hazırca
Asilliğiyle kuşanılmış,
Altmış deveye, kırk taya
Satıp alınan ak tinte –
Öleceğin yerin burası diye,
Akciğerinin hizası diye.
Laçın gibi kapan er
Kapışmada bahadır, aziz arslan
Eline alıvermişti.
Memenin alt yüzü diye,
Ölümcül ciğer kıyısı diye,
Ak tinte ile Külçoro
Vurup durmuş idi.
Güçlü hançer erişti,

Unafraid, the lion Çoro
Now looked on Çoñkara.
Ready there at his very side,
Girded on in all its nobleness,
Bought for sixty camels and forty colts,
The white tinte-blade –
Saying: here is the place you die,
Saying: level with your lung.
The man who strikes like a falcon,
Batyr in the grapple, precious lion,
Had snatched it up into his hand.
Saying: the underside of the breast,
Saying: the deadly liver's edge,
With the white tinte Külçoro
Kept striking, blow on blow.
The mighty dagger reached its mark,

Oyulasıcanın kaftanına
Sarılıp ucu dolanıp,
Orta yerinden Aktinte
Kırılıp çıkıvermişti.
Çoñkara'nın hâli şöyleydi –
Yiğitmiş, arslanmış
Düşmanın çaresini bilen Çoñkara.
Amansız bir arslanmış.
Ünü Solon yurdundan,
Pehlivanlığı bir nice,
Bahadırlığı bir bunca.
Solon yurdunda doğmuş,
Savaşa salmış velvele.
Tutuştuğunu çiğneyen,
Rastladığını kemiren,
Denk geldiğini deviren.
İşe aşa doymayan,
Kara basmış bu domuz
Tutuşursa can koymayan,
Beecin'in alpını iteleyen,
Kaldaylığın hanlığını
Tek başına ele geçiren,

In the kaftan of that gouge-worthy wretch
Its point caught and tangled fast,
At its very middle the Aktinte
Snapped and sprang away.
Such was Çoñkara's state –
A hero he was, a lion,
Çoñkara who knew the remedy for foes.
A merciless lion he was.
His fame from the Solon land,
His champion feats past counting,
His batyr deeds as many more.
Born in the Solon land,
He loosed tumult upon war.
Trampling whom he grappled,
Gnawing whom he met,
Toppling whom he chanced upon.
Never sated with work or food,
This boar whom darkness rides,
Sparing no life once he grapples,
Shoving aside the alps of Beecin,
Who seized the khanate of the kaldays
All alone, by his own hand,

Savaşa girse boyun eğmez,
Tutuşmaya girse aman vermez
Gerçekten çıkmış bir ermiş
Bütün Kıtay ayaklanıp,
Çoñkara pehlivan der imiş.
İşte o zaman koca kara,
Çoñkara değil, koca bela,
Külçoro nasıl arslan idi
Külçoro'yu bir vurur.
Şimdi Çoñkara nasıl er idi
Çelik yuvalı koca gürz –
Kendisi topuz, dört köşeli.
Becerikli pehlivan Çoñkara
Tutuverdi çevirip,
Çınlatarak çoroya
Çift elle çekip savurdu.
Varıp topuz değince

Entering war, he bows to none,
Entering the grapple, he gives no quarter,
A man come forth in very truth –
All Kıtay would rise as one,
Saying: Çoñkara the champion.
Then and there the mighty black one –
Not Çoñkara, but a mighty scourge –
But what a lion was Külçoro:
He deals Külçoro a blow.
Now what a man was Çoñkara:
The mighty mace with socket of steel –
A club itself, four-cornered.
The deft champion Çoñkara
Seized it and swung it round,
With a ringing clang at the choro
He hauled two-handed and let fly.
When the club came down and struck,

Masmavi demir tulga
Kömür gibi uçup çığrışıp,
Dört bir yana ışığı
Saçılıp düştü parçalanıp.
Tulganın altından
Bastırıp giyilmiş çarayna
Yiğit kadın ananın
Bu hizmeti öne geçti.
Kâfirin çoyun topuzundan
Anasının verdiği çarayna
Aziz canı korumuştu.
Koca katırın ağzını çevirirken,
Yine domuz vuracakken
Almambet'in Coykuma'sını
Akıllı doğan Külçoro
Tutuverip sapından,
Sıyırıp çıkarıp kınından,
Çevik doğan er Çoro –
Her yanı denk Çoro.
Atasından, dedesinden
Ay ile âlemi perişan eden

The deep-blue iron helm
Flew shrieking off like coals,
Its light to the four quarters
Scattered, falling, shattered.
Beneath the helm
The çarayna worn pressed close –
This service of the valiant mother
Came foremost then.
From the infidel's cast-iron club
The çarayna his mother gave
Had guarded his precious life.
As he turned the great mule's head,
As the boar made to strike again,
Almambet's Coykuma
Külçoro the wise-born
Seized fast by the hilt,
Drew it flashing from its sheath,
The nimble-born man Çoro –
Çoro matched in every part.
From his father, from his forefathers,
Laying waste the moon and all the world,

Amansız er Çoro.
Bulut gibi uçan boz atın
Ağzını çekip çevirdi,
Atam arslan, destek ol diye,
Destek olursan bu yolda diye,
Çoñkara'nın topuzunu
Orta yerinden er çoro
Nişanlayıp durup vurdu.
Ortasından sapı parçalanıp,
Göç evi denli koca gürz,
Fırlayıp başı vınlayıp,
Topuzundan ayrılıp,
Çoñkara durdu kaygılanıp.
Bahadırlığını, arslanlığını,
Pehlivanlığını, erliğini
Denizi bozan kor ateşliğini
Ay ile âlemde eşi olmadığını

Sınayıp anladı Çoñkara.

The merciless man Çoro.
The grey horse flying like a cloud –
He drew and turned its head,
Saying: father lion, be my stay,
Saying: if you uphold me on this road,
Then Çoñkara's club
At its very middle the man-choro,
Taking aim, struck true.
Its haft shattered at the middle,
The mighty mace big as a tent-load,
Its head whirring as it flew,
Parted from its club,
Çoñkara stood in dismay.
His batyr might, his lion nature,
His champion strength, his manhood,
His ember-fire that ruins seas,
That he has no equal under moon or world –
Çoñkara tested him and knew.

Bu Kıtay iline doğan,
Yaptığı işler düpedüz kara
Gücü yerinde kâfiri
Er Külçoro bahadırdan
Kaçar gibi yapayım,
Kalın pehlivan, tümen ordunun

Tam ortasına salayım.
Her bir yandan abanıp,
Alp ve devlerle basayım,
Mızrak vurup, topuz çalıp,
Tıpkı yılan gibi soyup şişleyeyim.
Elini, ayağını bağlayayım,
Kançoro ile Külçoro'yu
Sıralayıp ele geçirip
Bu ikisini yan yana haklayayım»,–
Böyle deyip Çañdıayak,
Kahırlandı, kabardı
Eksiksiz akıl yürüttü.

Born to this Kıtay land,
His deeds through and through black,
The infidel in his full strength:
From the man Külçoro the batyr
Let me feign to flee,
Into the thick champions and ten-thousand host,
Into their very midst let me draw him.
Bearing down from every side,
Let me crush him with alps and giants,
Striking with lance and swinging club,
Let me skin and spit him like a snake.
Let me bind his hands and feet,
Kançoro and Külçoro
Let me take them one by one
And finish the two side by side»,–
So saying, Çañdıayak
Raged and swelled with wrath,
Reasoned all things through complete.

Ey insan, gör şu zahmeti
Onu düşünmeden edemedi.
«Atanın körü, Burut'a
Atışmalardan salayım,
Büyük atamız Karacoy,
Öz atamız Kococaş
İkisinin öcünü alayım.
Bu ikisini savaşta
Yalayıp yutmuş bu Burut,
Yok etmiş kurnaz Burut.
Sıkı bilendi Çañdıayak
Gümbürdeyen Burut'a
Güreşi sıkıca açayım
Bırakmadan kırıp alplarını,
Alp geçinen halklarını.
Suratı asıkmış bu Burut
Su gibi kanını saçayım,
Kalın yurdunu yıkıp,
Kalan soluğunu keseyim.
Yiğitlerini boğazlayayım,
Ahmağını, kocamışını

O man, behold this toil –
He could not help but scheme it.
«Blind spawn of his father – on the Burut
Let me loose the exchange of fire,
Our great forefather Karacoy,
Our own father Kococaş –
Let me take revenge for both.
These two in battle
This Burut licked up and swallowed,
The cunning Burut wiped them out.
Çañdıayak whetted himself keen:
Against the thundering Burut
Let me open the wrestling hard,
Slaying their alps and sparing none,
Their folk who count themselves alps.
This Burut of the scowling face –
Let me spill their blood like water,
Toppling their massed encampments,
Let me cut their last breath short.
Let me butcher their young heroes,
Their fools and their aged ones

Cansız kul edip bırakayım.
Yurt tuttuğu Ala-Too
Yetkin düşman, hasımmış
Ala-Too'dan aşırtıp
Bir daha yelmemiş gibi edeyim,
Bundan böyle Kakan'a
Gelmemiş gibi edeyim.
Kançoro ile Külçoro
Adları uyaklı, arslanmışlar da. Kalın halkı besleyen
Ay ile âlemi süren,
Tutuştuğu sağ kalmayan.
Mızrak uzatıp haykırsa
Gürleyişinden can çıkan,
Tutuşundan kan çıkan,
Sayısız orduya çarpsa dağıtan,
Yöneldiğini ateşe veren,

Let me leave as lifeless slaves.
The Ala-Too where they made their home –
A foe full-grown, an adversary –
Let me drive them over the Ala-Too
As if they had never galloped here again,
As if henceforth to Kakan
They had never come at all.
Kançoro and Külçoro –
Their names in rhyme, and lions too.
Feeding the massed people,
Driving the moon and all the world,
Whom he grapples does not live.
When he thrusts the lance and cries aloud,
Life flees at his thundering,
Blood flows at his grappling,
Striking countless hosts, he scatters them,
Setting aflame whatever he turns upon,

Vuruşup insan yenemeyen,
Kudretli Kakan çok elinden
Güçlüsü gelip vuruşsa
Belinden kimse geçemedi.
Karşılaşan pehlivan nice kalday
Beecin'e biri varamadı,
Yöneldiği sağ kalmadı.
Ne kadar güçlük oldu ya
Bu kulun saldığı kavga.
Almambet ile er Çubak
Tam ikisinden doğmuşlar,
Kocamış Kalça töreye
Ne kadar saldı velvele.
Koñurbay'ın yâranı
Altmış Kıtay, sayısız kalday.
Kılını bile bırakmadan
Böylesine kırıp geçirmişler.
Sazañşañ'ın devlerini
Kırıp geçirmiş iki kul
Bütün Beecin'in sahiplerini.
Kara kurt gibi halklarını,
Domuz binen pehlivanını,
Ay ile âleme bilindi

No man can beat him in the fight,
From mighty Kakan's many lands
Though their strongest came to fight,
None could pass beyond his waist.
Many a champion kalday who met him –
Not one made it back to Beecin,
Whom he turned on did not live.
What hardship it has been,
The fight this fellow loosed.
Almambet and the man Çubak –
Born of those very two,
On aged Kalça the töre
What tumult did they loose.
Koñurbay's boon companions,
Sixty Kıtay, countless kaldays –
Not sparing so much as a hair,
Thus did they cut them down.
The giants of Sazañşañ
The two fellows cut to pieces,
The masters of all Beecin.
Their folk swarming like black worms,
Their champion who rides the boar,
Known to the moon and all the world

Bu iki kulun kavgası.
Atamı Manas boğazladığında
Kuru can yedi yaşında iken.
O yetimliğimden yetiştim,
Yetmiş kalday, sayısız asker
Elimden tutulup büyüdüm.
Âlem dolusu Kıtay, kırk han eli
Kara kurt gibi el idi,
Er Çañdıayak ben idim.
Kavrulası Burut'tan
Kaçar gibi yapayım,
Bunun gerçek çaresini bulayım.
Çınmaçın'ın şehrine
Kalabalık eli saldırtıp,
Gerçek belayı salayım,

Was the fight of these two fellows.
When Manas butchered my father,
A withered life of seven years was I.
From that orphanhood I grew,
Seventy kaldays, countless soldiers –
I was raised by their guiding hands.
A world of Kıtay, the forty khans' lands,
A people swarming like black worms,
And I was the man Çañdıayak.
From the Burut, may they burn,
Let me feign to flee,
Let me find the true remedy for this.
To the city of Çınmaçın
Let me send the massed people charging,
Let me loose the true scourge,

Dağıtayım işte böylece,
Manas'ın oğlu er sultan
Semetey'in kaygısını.
Süründüreyim bu yolda
Külçoro ile Kançoro'yu
Kırgız'ın iki oğlunu.
Tümden kırıp yaşlısını,
Yok edeyim Burut'un
Yaklaşan canın hepsini.
Yağmur gibi yay çekip,
Cadıları derleyip alayım,
Tümden kırıp yaşlısını
Susturup bitireyim.
Akıl yürütüp Çañdıayak,
Akılda usta, en keskin gözlü
O Çañdıayak ermiş.
Beecin'in Karı hanına
Hizmet etmiş biriymiş.
Beecin'deki Kıtay'ın
Pek güvendiği eriymiş.
Halka güçlük gelirse
Bu, tutuşmaya çıkan arslanmış.
At üstünde oyuncu, yayan yürük

Thus, just so, let me scatter
The care of Manas's son,
The man-sultan Semetey.
Let me drag through misery on this road
Külçoro and Kançoro,
The two sons of the Kırgız.
Slaying their elders utterly,
Let me destroy of the Burut
Every soul that draws near.
Drawing bows like falling rain,
Let me gather up the sorcerers,
Slaying their elders utterly,
Let me silence them for good.
Reasoning thus, Çañdıayak –
Master in mind, keenest of eye,
Such a man was that Çañdıayak.
To the Karı khan of Beecin
He was one who had given service.
Of the Kıtay in Beecin
He was the man most trusted.
If hardship came upon the people,
He was the lion who went out to grapple.
A trick-rider ahorse, a swift runner afoot,

Kendisi hazinelik büyük nişancı
Beecin'deki Kıtay'a
Bel bağlanan belmiş,
Yiğit Kococaş'ın oğluymuş. Sözün yalanı olmaz,
Yiğit Kalça bozkurdun
Pek güvendiği arslanıymış.
Sağ olsun Çañdıayak
Ardımda dursa haykırıp
Arslan ağabeyim der imiş,
Pençeleştiğim Çınmaçın'dan
Gücüm yeter der imiş.
Bu Çañdıayak var iken,
Tutuşanların hepsine
Sataşan insanın

Himself a great marksman of the treasury,
To the Kıtay in Beecin
He was the mainstay they leaned on,
He was the son of valiant Kococaş. There is no lie in the telling,
Of the valiant grey wolf Kalça
He was the most trusted lion.
Long live Çañdıayak –
If he stands crying at my back,
My lion elder brother, he would say,
Against Çınmaçın that I claw with,
My strength suffices, he would say.
While this Çañdıayak lives,
Of all who grapple with us,
Of any man who meddles,

Kanını dökerim der imiş.
Bu gömülesi Çañdıayak
Bozkurt Kalça yanında
Gözü uzaktan gören,
Yarıştan yalnız başına çıkan.
Adını işiten ürken,
Nice büyüden okumuş,
Yaptığı iş iki olmaz
Söylediği söz yanlış olmaz.
Karşısına düşman çıksa
Nişancılığı aşkınmış,
Hangi yerde kırılıp ezilmiş ki,
Zorbalığı o başlatmıştı.
Baştan başa bela, yanası
Sinek kadar cana güç gelirse,
Akıllı Bakay ihtiyar
Ayrık otuna gizlenirmiş.
Yaya koşsa yürüklüğü
Ay ile âlemi perişan eden
Bu domuzun fesadı.
Mızraklaşıp vuruşsa
İnsandan öte becerisi,
Ay baltayla çarpışsa
Kavrulası kudurasıca
Bütün Kıtay'ın şampiyonu.
Erliği halka bilinmiş,
Kakançın'ın eri diye,

I shall spill his blood, he would say.
This Çañdıayak, fit for the grave,
At grey wolf Kalça's side,
His eye seeing from afar,
Coming out of the contest all alone.
Who hears his name takes fright,
He has studied many a spell,
What he does needs no second stroke,
What he says proves never false.
If a foe comes out against him,
His marksmanship was surpassing,
Where was he ever broken or crushed? It
was he who began the tyranny.
Scourge from end to end, may he burn,
If hardship pressed his fly-small life,
The wise old Bakay
Would hide himself in the couch-grass.
His swiftness when he runs afoot,
Laying waste the moon and all the world –
Such is this boar's corruption.
When he duels with the lance,
His skill is more than human,
When he clashes with the moon-axe –
May he burn, may he run mad –
The champion of all Kıtay.
His manhood known to the people,
Called the man of Kakançın,

Koñurbay'ın yâranı.
Beline destek beli diye,
Pek güvendiği yiğidi.
İşe yararı Çañdıayak
Bağrı kara, dışı gök
Külçoro sınamış idi.
İşe yararmış Çañdıayak
Çare bulucu, tetikmiş,
Akılda usta, sağlammış.
Her yanı denk imiş,
Alöökö oğlu Kalça'dan

Koñurbay's boon companion.
Called the stay that props his back,
The hero he most trusted.
Çañdıayak, the one of use –
Black of heart, grey-blue without –
Külçoro had put him to the test.
Useful indeed was Çañdıayak,
A finder of remedies, alert,
Master in mind, and sound.
Every part of him was matched,
From Kalça, son of Alöökö,

Hangi yeri eksikmiş,
Dünkü haberde var mıymış,
Biten dağın burnunda
Küheylanın ağzını çevirmiş,
Bakay hanın Baytaylak'ını,
Sarı hanın Kalık'ını
Tekeçi'nin göz nurunu
Düpedüz hepsini kırmış.
Fitilli tüfek atıp, yay çekip,
Hanların hepsi kaygılanmış
Bahadır Bakay, Sarı han
Oğullarından ayrılmış.
Yağmur gibi yay çekip,
Bütün yurdu haklarım diye,
Canından geçip atılmış,
Zorbalığı bunca başlatmış.
Kococaş oğlu Çañdıayak –
Âlemi bozan ünü var.
Azıtıp gitmiş domuzun
Kavgası atası Kococaş'tan.
Koñurbay alıp geldikten sonra,
Domuz dövüşmeden yatar mı?
Karşı çıkan nişancılar
Çañdıayak'a yetişir mi?
Yanarak ölesi cadı

In what part did he fall short?
Was it not in yesterday's tidings?
On the spur where the mountain ends
He turned his courser's head about,
Khan Bakay's Baytaylak,
Khan Sarı's Kalık,
The light of Tekeçi's eye –
He slew them one and all.
Firing the matchlock, drawing the bow,
All the khans were plunged in grief,
Batyr Bakay and Khan Sarı
Were parted from their sons.
Drawing bows like falling rain,
Saying: I shall finish the whole land,
He charged, forsaking his own life,
Such tyranny did he begin.
Çañdıayak, son of Kococaş –
His fame corrupts the world.
The boar run wild past measure –
His feud comes from his father Kococaş.
Once Koñurbay had brought him here,
Would the boar lie still and not fight?
The marksmen who come out against him –
Can they measure up to Çañdıayak?
The sorcerer, may he die burning –

Bundan ölmeden insan kurtulur mu?
Kapışını gören ürkmüş,
Acayip ilimden okumuş.
Altı ırmağın kavşağında
Kıyısına varıp okumuş,
İnsan bilmez Kap-Too'nun
Yüzüne varıp okumuş.
Ejderhayla büyü yarıştıran,
Sazañşañ'ın elinden
Alp ve devlerle bahse tutuşan.
Rast geleni çiğneyen,
Karşılaştığını eksilten.
Düşmana girse dağıtan,

Can a man escape him and not die?
Who saw him grapple took fright,
He had studied strange sciences.
At the meeting of six rivers
He went to the bank and studied,
Of Kap-Too unknown to man
He went to the face and studied.
Matching spells against the dragon,
From the land of Sazañşañ
Laying wagers with alps and giants.
Trampling whom he chances on,
Diminishing whom he meets.
Entering the foe, he scatters them,

Yolu açık kâfirin,
Er Çañdıayak bahadırın
Oku boşa gitmemiş.
Rast geleni çiğneyen,
Kara deccal işte böyle
Pişmiş, ham demeyen.
Bunu güreşip ölümlü yenmemiş, Avuç
içi kadar mektup verip,
Yanasıcanın kendisiymiş.
Manas'ın oğlu bahadıra
Boy ölçüşmeye çıkıp Çañdıayak
Kavgayı saldığı demmiş.
Kırk han eli Kıtay'ı
Kıpırdatmadan tutmuş,
Göğsü tüylü kara yer
Kahrından bozulup gitmeden,
Zehrinden yarılıp gitmeden
Kıpırdamadan dayanmış.
Kırk boy Kıtay çok halkı
Çetinliği işte böyle
Kıpırdatmadan beklemiş.
Bele yüklenmiş çelik ok
Bilseniz böyle kâfir yok.
Ay ile âlemi perişan eden
Ölümlüde böyle kâfir yok.
Tepeye çıkıp kuşansa
Nişancılığı görünen

The infidel whose road lies open,
The man Çañdıayak the batyr –
His arrow never flew in vain.
Trampling whom he chances on,
The black deccal, even so,
Sparing neither ripe nor raw.
No mortal beat him at the wrestling,
Handing a letter small as a palm,
He was the very one, may he burn.
Against the batyr son of Manas
Çañdıayak came out to measure strength –
That was the hour he loosed the fight.
The Kıtay of the forty khans' lands
He held without a stir,
The black earth, grassy-breasted,
Lest it spoil beneath his wrath,
Lest it split beneath his venom,
Endured without a stir.
The forty tribes of Kıtay, that many folk –
Such was his grim ferocity –
He kept them waiting, none dared stir.
Steel arrows loaded at his waist –
Know it: there is no infidel like him.
Laying waste the moon and all the world –
Among mortals no such infidel.
When he mounts the hilltop, girded,
His marksmanship plain to see –

Oçogor tüfeğini uzatınca
Oçogor'un ağzından
Dolu gibi oku dökülen.
Karşısına düşen can
Öldüm diye yüreği bölünen.
Yuvası çoyun, ucu keskin
Hazır edip yayını tutan,
Bunun azgınlığı bellidir
Yöneldiği düşmanı haklayan.
Her uzvu işte böyle,
Âdemoğlunun göreceği gibi,

When he levels his Oçogor gun,
From the mouth of the Oçogor
Shot pours down like hail.
The soul that falls before him –
His heart splits, crying: I am dead.
Its socket cast-iron, its point keen,
Holding his bow at the ready,
His ferocity is plain to all,
Finishing whatever foe he turns upon.
Every limb of him is so,
For any son of Adam to see,

Kudurup gitmiş Çañdıayak
Çañdıayak'ı görünce
Yüreği düşüp ölecek gibi.
Dün keşişin hanı Koñurbay
Rast gelen düşmanı biçtirmiş.
Altı katır at verip
Beecin'in ulu şehrine,
Büyük hanının önüne
Çañdıayak'ı getirtmiş.
Kendi bildiğini Kırgız'a
Yapmış idi Çañdıayak.
Sıra sıra han oğullarını
Kırmış idi Çañdıayak.
Ala-Too gibi kabarıp
Durmuş idi Çañdıayak,
Karşısına çıkanı telef edip,
Kırmış idi Çañdıayak.
Tanrılık taslayıp, kasılıp,
Durmuş idi Çañdıayak.
Er Çubak'ın Kançoro'su –
Yiğit çoron varmıştı.
Dün, Köböş hanın Köktelki'si
Oka uçup gittikten sonra
Çubak'ın oğlu Kançoro
Çaresiz yaya kaldığında
Kasten girip Çañdıayak,
Diri diri bağlamıştı,

Demirden kafese koymuştu.
Başına torba geçirip,
Katıra aykırı bindirip,
Ganimet edip almıştı.
Yiğidi büküp katlamıştı,
Karşısına çıkan devini böylece
Ganimet edip alırım diye,
Çok övünüp Çañdıayak
Onu Beecin'e doğru yüklemişti.
Yiğitliği yerindeymiş,
Kara başını sallandırıp

Çañdıayak run utterly mad –
Whoever looks on Çañdıayak,
His heart sinks as if to die.
But yesterday Koñurbay, khan of the keşiş,
Had him mow down every foe he met.
Giving six mules and horses,
To Beecin's great city,
Before its great khan,
He had Çañdıayak brought.
What he knew best, upon the Kırgız
Çañdıayak had wrought.
The sons of khans, rank upon rank,
Çañdıayak had slain.
Swelling like the Ala-Too
Çañdıayak had stood,
Destroying all who came against him,
Çañdıayak had slain.
Playing at godhood, strutting proud,
Çañdıayak had stood.
Man Çubak's Kançoro –
The valiant choro had gone forth.
Yesterday, when Khan Köböş's Köktelki
Was felled by the flying shaft,
Kançoro, son of Çubak,
When he was left helpless afoot,
Çañdıayak closed in of set purpose,
Had bound him hand and foot alive,

Had put him in a cage of iron.
Pulling a sack over his head,
Slinging him crosswise on a mule,
He had taken him for spoil.
He had bent and folded the hero double,
Saying: thus whatever giant meets me
I shall take for spoil,
Boasting loudly, Çañdıayak
Had loaded him off toward Beecin. His
valor was in its place,
Setting his black head swaying,

Kalday'ı bağlayıvermişti.
Ululları, erleri
İşte böylece Çoro'yu
Ganimet edip koymuştu.
Tepinse de kırıp çıkamayacağı
Kafese düşüp gitmişti.
Böylece Çubak'ın oğlu Kançoro
Sayısız orduya doğru kaçmıştı.
Diri geri kurtulamayacak
Ele düşüp gitmişti.
İki eli bağlıydı,
İki gözü fıldır fıldır
On iki Solon, kırk Mançu
Çökertip Çoro'yu
Ölçüsüz sıkı bağlamıştı.
Ey insan, Koñ törenin önüne
Bağlayıp götürmüştü.
Demin elden dedikodu duyup,
Kançoro'yu Kıtay yurdu
Bağlayıp gitti diye duyup,
Er Semetey, Külçoro
Savaş vererek yetişmişti.
Semetey ile Külçoro
Savaşa ikisi yetiştikten sonra
Kococaş oğlu Çañdıayak
Yüreği düşüp gitmişti.
Sataşan düşmanı perişan edip,
Yiğit Külçoro bayram etmişti.
Savaşta çetin Çañdıayak
Deminden akıl yormuştu.

He had bound the kalday fast.
The great ones and the men –
Thus it was that Çoro
He had set aside as spoil.
Though he kicked, he could not break out –
He had fallen into the cage.
Thus Kançoro, son of Çubak,
Had fled toward the countless host.
Never to escape alive again –
He had fallen into their hands.
His two hands were bound,
His two eyes darting wildly,
Twelve Solon, forty Mançu
Forced Çoro to his knees
And bound him tight past measure.
O man, before Koñ the töre
They had led him off in bonds.
Just now, hearing rumor from the people,
Hearing that the Kıtay land
Had carried Kançoro off in bonds,
Man Semetey and Külçoro
Had come up fighting all the way.
After Semetey and Külçoro
Both had reached the battle,
Çañdıayak, son of Kococaş –
His heart had sunk within him.
Laying waste the foe who meddled,
Valiant Külçoro had made his feast.
Çañdıayak, stern in battle,
Had been racking his wits a while.

Semetey'i görünce
Kahırlı arslanmış diye,
Gergedanın ağzını çevirmişti,
İyice sınayıp durmuştu,
On iki uzvu denkmiş,
Sağ küreği genişmiş.
Düşmanına güçlük salması,
Beecin'e yalnız varması

When he looked on Semetey,
Saying: a wrathful lion this,
He had turned his rhinoceros's head,
He had stood and tested him well:
His twelve limbs were matched,
His right shoulder-blade was broad.
The hardship he looses on his foes,
His coming alone to Beecin –

Halk böylesini görür mü,
Kara saatli bozkurdu
Tutuşup ölümlü yener mi?»
İşte böyle Çañdıayak
Akıl yorup telaşlanmıştı.
Kavrulası kudurasıca
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,
Nişancılarını, arslanlarını
Karşılaşacak yere dizmişti,
Ölümlüye gelen güçlük günü,

Birini koymadan hazırlamıştı.
Art yanından Külçoro
İki yanına bakınıp,
Dudağını kesercesine çiğneyip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Cenk pusatını kuşanıp,
İnsandan üstün akılla,
Almambet oğlu Çoro'nuz
Aç arslan gibi görünüp
Sayısız ordu yarıp, yol açıp,
Sayısız tümen ordu kåfire,

Er Çañdıayak bahadıra
Tek başına dalıp saldırıp,
Boğaz yanını Semetey
Sürüp durduğu demmiş.
Tuğ dibinde pehlivana
Almambet'in Külçoro'su
Doğruca girdi kavgaya,
Küçük Kazat'ın ünü –

Kara saatli uğursuzun
Âleme yeter çatışması.
Ölüşmeden ölümlü yatar mı.
Buurul ile oynatıp,
Bir yakasını sultan er
Kırıp gider süründürüp.
Savaşmadan kalmadı,

Do the people ever see his like?
The grey wolf of the black hour –
Can a mortal grapple him and win?»
Even so did Çañdıayak
Rack his wits and fret.
May he burn, may he run mad –
Kneading schemes and thinking thoughts,
His marksmen and his lions
He had ranged where they would meet,
For the day of hardship that comes to mortals,
He had made ready every last one.
From behind him Külçoro,
Glancing to either side,
Chewing his lip as if to cut it through,
Girding on the sheathless sword,
Girding on his gear of war,
With wit surpassing humankind,
Your Çoro, son of Almambet,
Looking like a famished lion,
Cleaving the countless host, opening a road,
Against the countless ten-thousand infidel host,
Against the man Çañdıayak the batyr,
Plunging in and charging all alone,
The side of the defile Semetey
Kept driving on – such was the hour.
At the champion beneath the standard
Almambet's Külçoro
Went straight into the fray,
The fame of the Little Kazat –

The ill-omened one of the black hour –
His clash suffices for the world.
Can mortals rest till they trade deaths?
Making Buurul dance beneath him,
One flank of them the sultan-man
Goes slaying, dragging them through dust.
None was left who did not fight,

Hunharların kavgası
Yiğit ölüp, han ölüp
Usanmadan kırgın saldı.
On iki Solon, kırk kalday Kıtaylardan
Çoro'yu
İşte onların elinden
Çubak'ın oğlu çoroyu,
Ünlü ağabeyini
Gözü pek imiş Külçoro
Surkoyon'la ok gibi uçup,
Karşısına çıkanı yiğidin
Mızrak ile devirip,
Her birini fırlatıp
Buna benzer kim gezmiş?
Alıcı kuşmuş Külçoro
Kıtay'a saldı büyük bozgun.
«Sağ esen dön» – deyip çığrışıp,
Sayısız fazla can ölüp,
Karman çorman savaş içinde
Türlü türlü han ölüp.
Sancak kırılıp yaslanıp,
Şay'ın desteklediği Külçoro
Kapkara kana bürünüp
Dokuz gün içinde dolanıp,
Yurdun kurdu aziz er
Nice yerinden yaralanıp,
Toz duman içinde kalıp,
Kızıl vişne gibi kan olup,
Cenge giren Külçoro'n
Kımıldamadan donakalıp.
Sır mızrak belden bükülüp,
İki ağabeyini başa koyup,
Sinek kadar cana güç gelip.
O Çañdıayak sürmüştü,
Ay baltalar parçalanıp,
Koca gürze güç gelip

Boynu kopup vınlayıp.
Şiddetli kırgın salmıştı,

The fight of the bloodthirsty ones –
Heroes dying, khans dying,
It loosed slaughter without tiring.
Twelve Solon, forty kaldays From the
Kıtay, the Çoro –
From out of their very hands,
The choro, son of Çubak,
His famed elder brother –
Dauntless of eye was Külçoro,
Flying arrow-swift on Surkoyon,
Whoever came against the hero
He toppled with the lance,
Hurling each one aside –
Who ever walked the earth his like?
A bird of prey was Külçoro,
He loosed great rout upon the Kıtay.
«Come back safe and sound» – they cried,
Souls dying past all counting,
In the tangled chaos of the battle
Khans of every kind lay dead.
Standards snapped and toppled leaning,
Külçoro, whom Şay upholds,
Cloaked in blackest blood,
Wheeling nine days through it all,
The wolf of the homeland, precious man,
Wounded in many a place,
Caught in the dust and smoke,
Turned blood-red as the sour cherry,
Your Külçoro, gone into the war,
Froze stock-still, unstirring.
The lacquered lance bent at the middle,
Setting his two elder brothers over his head,
Hardship pressing his fly-small life.
That Çañdıayak had driven on,
Moon-axes shattering,
The mighty mace overborne,

Its neck snapped off and whirring.
He had loosed a violent slaughter,

Nice yeri yaralı
Kançoro gibi yiğidi
Kalın Kıtay ordusundan
Ayırıp kurtarmıştı.
Arslan olduğunu bildirip,
Surteke'ye bindirip
Kızıl kıyım kırgına
Kanıp çıktığı demmiş.

Ayırıp kurtaran Külçoro
Alıp çıktığı demmiş.
Kızıl-Kıya yoluna
Sağ esen ulaştırdı,
Kırgızların eline.
Külçoro'yu görünce
Sarı han, Bakay ihtiyarı,
Yiğitlerin cümlesi
Avuç açıp ağlaşıp,
Almambet'in yiğidi
Halkın ihtiyarı
Kalın eller şaşakalıp,
Töre ağan Bakay ihtiyarı
Aziz anan Kanıkey –
Yiğit anan bahtı kara
Armağan verdiği kül azığı
Tepede çalkalayıp içip,
Yönelip girdi Kıtay'a.
Kuşanıp çoro girince
Göğe uçup topraklar,
İnsan kaynaşıp tozuşup,
Yiğitten biri kalmamıştı.
Er Koñurbay, Ezkara
Zorbalığı fena başlatmıştı.
Söz dinlemezi boğazlamıştı,

Kalın pehlivan gürültüyle kalkıp,
Canından geçivermişti.
Halka baş olan kâfirin,
Savaşını görsen işte böyle

Wounded in many a place,
A hero like Kançoro
From the massed Kıtay host
He had cut free and saved.
Making known he was a lion,
Setting him up on Surteke,
Of the red-carnage slaughter
He drank his fill and came away – such was the hour.
Külçoro who cut him free and saved him –
That was the hour he bore him out.
To the road of Kızıl-Kıya
He brought him safe and sound,
To the land of the Kırgız.
When they looked on Külçoro,
Khan Sarı and old Bakay,
The whole company of heroes,
Opened their palms and wept together,
Almambet's hero –
The elders of the people,
The massed folk stood amazed,
Your töre elder, old Bakay,
Your precious mother Kanıkey –
Your valiant mother, black of fate –
The kül-provision she gave as gift
He shook and drank upon the height,
And turned and plunged into the Kıtay.
When the choro girded and went in,
Earth flew up into the sky,
Men swarming, dust boiling up,
Not one hero had been left.
Man Koñurbay and Ezkara
Had begun a wicked tyranny.
Whoever heeded not, they butchered,

The massed champions rose with a roar,
They had cast their lives away.
Of the infidel who heads the people,
If you saw his warfare – even so,

Er Çañdıayak bahadırın,
Cepkenini kabartıp,
Güçlülerini saldırtan
Yiğitlerin hepsine vurdurup,
Nişancılarını üşüştürüp,
Fitilli tüfek atıp, yay çekip,
Hep birden Kıtay saldırıp,
Gitmiş idi Çañdıayak,
Eli basıp yetişene dek
Halkı basıp gürültüyle kalkıp,
Ayırıp götürene dek
Şiddetli savaş ver diye,
Er Semetey bahadırı,
Susturup bitir diye,
Töresine Külçoro
Yoldaş olup varana dek,
Ayırıp götürene dek
Eziyeti sıkıca ver diye,
Kalın nişancı ok atıp,
Yok edip bitir diye,
Er Çañdıayak yetişmişti.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Çañdıayak kuşatıvermişti.
Semetey'e bir güçlük
Salmış idi Çañdıayak
Bahadırlarını saldırtıp
Kalmış idi Çañdıayak.
Gündüzü kapalı, gecesi açık
Gök aydınlık, yer kapalı
Amansız büyük kavga
Salmış idi Çañdıayak
Cenkte usta Çañdıayak
Gergedanın ağzını çevirdi,
Günü büyüleyip durdu.

Of the man Çañdıayak the batyr:
Puffing out his jerkin,
Sending his strong ones charging,
Making all his heroes strike,
Swarming his marksmen thick,
Firing the matchlock, drawing the bow,
All the Kıtay charging as one,
Çañdıayak had gone forth,
Until his people bore down and arrived,
The folk pressing on, rising with a roar,
Until they cut him off and bore him away,
Saying: give violent battle,
The man Semetey the batyr –
Saying: silence him and finish him,
Until Külçoro to his töre
Came as comrade to his side,
Until they cut him off and bore him away,
Saying: deal out torment hard,
The massed marksmen shooting arrows,
Saying: destroy him and be done,
The man Çañdıayak had come up.
Drawing bows like falling rain,
Shooting arrows thick as hail,
Çañdıayak had ringed him round.
Upon Semetey a hardship
Çañdıayak had loosed,
Sending his batyrs charging on,
Çañdıayak had held his ground.
Day shrouded over, night laid bare,
Sky alight and earth in darkness,
A great and merciless fight
Çañdıayak had loosed,
Çañdıayak, master in war,
Turned his rhinoceros's head,
And stood bewitching the day.

Dünya yüzünü karartıp,
Kulu Kuday çarptı ya.
Günü büyüleyip durduğunda

Darkening the face of the world,
Kuday has struck that slave indeed.
While he stood bewitching the day,

Çañdıayak'ın eğlencesi –
Er Semetey bahadırın
Şimdi gördüğü belası.
Boz gergedanını şahlandırıp,
Tutup durdu Çañdıayak,
Boran yağmur yağdırıp,
Büyüleyip durdu Çañdıayak.
Er Semetey bahadıra
Sağlam güçlük kıldı.
Günün düzenini bozup
Havayı bozup durdu.
Yerin yüzü kıpırdayıp,
Otların hepsi titreşip,
Gökten altı koldan dolu sağanak
Vadiden duman türeyip,
Dağ dağın başına
Yükselip bulut kaplanıp,
Yer sarsılıp kıpırdayıp,
Dört bir yandan yelleyip dolu sepeleyip.
Arklar moloz dolup,
Çukurların hepsi tıkanıp,
Kuytudaki ağacın
Kökü kalıp dikilip,
Bu belaya dayanamayıp,
Canlı cansız, cümle halk
Ölüp yattı çırpınıp.
Gündüz gününü gece kıldı,
Karşılaştığı ölümlüyü
Tutup didikleyip yün etti.
İşte o zaman Çañdıayak
Yaptığına sevinip,
Kıtay'dan çıkan er domuz
Alaca bulaca giyinip.
Berenci'sini omzuna alıp,

Kuşanmıştı kurnaz domuz
Saldırmaya hazırlanıp,

Çañdıayak's amusement –
Was the scourge the man Semetey
The batyr now beheld.
Rearing up his grey rhinoceros,
Çañdıayak held his ground,
Raining down storm and tempest,
Çañdıayak kept up his spells.
Upon the man Semetey the batyr
He wrought a solid hardship.
Breaking the order of the day,
He kept fouling the very air.
The face of the earth was stirring,
All the grasses trembling,
From the sky in six columns hail in torrents,
Smoke rising from the valley,
Mountain upon mountain's head
Cloud climbed and covered all,
Earth shuddering and stirring,
From four quarters winds driving hail in flurries.
The ditches choked with rubble,
Every hollow stopped and clogged,
The tree in the sheltered nook –
Only its root left standing,
Unable to endure this scourge,
Living and lifeless, all the folk
Lay dying in convulsions.
He made broad day into night,
Whatever mortal crossed his path
He seized and plucked to wool.
Then it was that Çañdıayak,
Rejoicing at his handiwork,
The man-boar sprung from the Kıtay,
Dressed himself in motley colors.
Taking his Berenci on his shoulder,

The cunning boar had girded himself,
Making ready for the charge,

Ardından yardakçı nice ulu,
Yardakçılar girdi üşüşüp.
Burada, asil sultan Semetey
Buurul atını şahlandırıp,
Eri ölmüş kara bahtlının
Öfkesiyle coşturup silkindirip,

İnişte er saplayıp,
Nicesini sıra sıra denk saplayıp.
Ey ata, horoz gibi olan aziz arslan, O zaman durdu Semetey:
Yerinden oynamayan aziz er
Dimdik durup yavuz, aldırmaz,
Boğuşup giden savaşı
Hiç topuğuna bile saymaz.
Şimdi ölüp giderim diye,
Düşünüp bahadır aldırmaz,
Üşüşüp yatan Mançu'yu
Hiç topuğuna bile saymaz.
Erlik ile arslanlığı
O müthiş yiğide
Vermiş ölçüp tartmadan.
Yer kararıp gitti diye,
Yalnız başına kalamaz diye,
Bütün yurt durur yanıp yakılıp.
Kadir gecesi basmış gibi,
Aziz töre ne yapsın
Işıl ışıl gülüp sevinip.
Kadir Allah yol ver! – deyip,
Töreniz ok geçmez kürkü giyinip,
Beecin'den çıkmış kuşanıp
Yiğitlenip kuşanıp,
Aç arslan gibi salınıp,
Kımıldasa yer oynatıp,
Ey ata, şerefli doğan alıcı kuşun
Ejderha gibi kıvranıp,
Kapışmaya girdi kaplan.
Yetkin töre, sayısız kalday
Yedisi Kalça, Ezkara

Behind him many a mighty minion,
The minions came swarming in.
Here the noble sultan Semetey,
Rearing up his horse Buurul,
Like one black-fated whose man has died,
With that fury he surged and shook himself,
Spearing men upon the downslope,
Spearing many, rank on rank, full square.
O father, the precious lion like a rooster,
Then Semetey stood fast:
The precious man unmoved from his place
Stands bolt upright, fierce, unheeding,
The battle grinding on around him
He counts not worth even his heel.
The thought that now he goes to die –
The batyr weighs it and heeds it not,
The Mançu swarming thick about
He counts not worth even his heel.
Manhood and lion-nature
To that tremendous hero
Were given without weight or measure.
Because the earth had gone dark,
Because he cannot stay all alone,
The whole land stands lamenting.
As if the Night of Power had fallen,
What should the precious töre do –
Laughing bright, rejoicing.
Almighty Allah, grant the way! – he said,
Your töre donned the arrow-proof pelt,
Come girded out of Beecin,
Hero-like he girded on,
Swaying like a famished lion,
Shaking the earth whenever he stirred,
O father, your noble-born bird of prey,
Coiling like a dragon,
The tiger entered the grapple.
The full-grown töre, countless kaldays,
Seven of them Kalça and Ezkara,

Hep birden girdi hunhara

Hep birden mızrak salmıştı.
Opol Dağı gibi heybetli,
Ortalarında arslan töreñ
Sallanıp duruvermişti,
On iki batman gürzü
Her gelen indirmişti.
Yine de kılı kıpırdamıyor,
Sinek dokunmuş kadar bile saymadan,
Gerçekten Hızır'ın el sürdüğü yiğidin
Kıtay ne yapsa kılı kıpırdamıyor.

«Hepiniz Kıtay, ben yalnızım,
Üstüme varıp gücünüzü gösterin diye,
Bahadırsan ey kalabalık Mançu,
Beni bağlayıp alın» – diyerek.
Kımıldamadan durmuştu,
Kıtay'ı Tanrı çarpmıştı.
Öfkeli Kıtay yetişmişti,
Amansız saldırıp bahadırı
Perişan edip geçmişti.
Yine pehlivanları, arslanları,
Hepsi nişancı erleri
Akın edip kan içiciye yetişti.
Atta hünerbaz, yayan yürük
Er Semetey bahadıra
Çañdıayak büyük bela saldı.
İşte o zaman Çañdıayak,
Tetik çekip atışmaya
Gelmiş meğer Çañdıayak,
Nişancıymış Çañdıayak.
Bunun babası nişancı, büyük ulu –
Uzaklardan gelmişti pusarak.
Usta olmuştu kahrolası –
Kürek kemiğinde fitilli tüfek,
Bunun tüfeği fitilliymiş,
Bu Kıtay çakmağı, sert taşı
Çakıp hemen ateş verdi.

All charged the bloodthirsty one as one

All at once they hurled their lances.
Majestic as Mount Opol,
In their midst the lion töre
Stood swaying where he was,
A mace of twelve batmans
Every comer brought down upon him.
Yet not a hair of his would stir,
Counting it less than a fly's touch,
Truly, the hero touched by Hızır's hand –
Whatever the Kıtay did, not a hair would stir.
«You are all Kıtay, I am alone,
Come at me and show your strength,
If you are batyrs, o teeming Mançu,
Bind me and take me» – saying so.
He stood without stirring,
God had struck the Kıtay.
The furious Kıtay came on,
Attacking without mercy, the batyr
They had battered and passed over.
Again their champions, their lions,
All their marksmen warriors
Charged and reached the drinker of blood.
Skilled on horseback, swift on foot,
Upon Er Semetey the batyr
Çañdıayak loosed a great calamity.
It was then that Çañdıayak,
To pull the trigger and trade fire
Had come, it seems, this Çañdıayak,
A marksman was Çañdıayak.
His father a marksman, a great elder –
From afar he had come, lying in ambush.
A master he had become, the accursed one –
On his shoulder-blade a matchlock gun,
His gun was of the matchlock kind,
This Kıtay struck his flint, his hard stone,
And straightway set the fire.

Fitiline kor koyup,

Laying an ember to the fuse,

Altı yivli fitilli tüfeği
Alıp hazırlayan Çañdıayak
Er Semetey bahadıra
Onunla bin kez atış etti.
Onun kurşunu yetişinceye dek,
Yağan kurşunu geçinceye dek,
Kurşunlar dinip bitinceye dek
Geniş ağızlı, sırlı ok –
Çañdıayak'ın hüneri bu,
Alıp hemen yüz kez attı.
Be hey, kökü dökme demir, ucu keskin
Kelte'nin kurşununu değdirmeden,
Böylesi belalı yay ile
Onunla bin kez çekti.
Onun art tarafından
Kurşun mermili cazayıl,
Kımıldayanın canını yok eder,
Tam bağrına sindirilmiş,
Bununla bin kez attı.
Yağmur gibi yay çekip, Hünerli usta el dikmişti.
İyi nişancı Çañdıayak
Dolu gibi ok yağdırıp,
Puslu dumanı gör, koru gör,
Bunu anan kendi gözüyle dikmişti,

The six-grooved matchlock gun
Çañdıayak took and made ready,
At Er Semetey the batyr
With it he fired a thousand times.
Until his bullets could reach,
Until the raining bullets passed,
Until the bullets ceased and were spent,
The wide-mouthed, enchanted arrow –
Such was Çañdıayak's craft,
He seized it and shot a hundred times.
Hey now, its base cast iron, its tip keen,
Without letting Kelte's bullet strike,
With such a baleful bow
He drew a thousand times.
From behind him
The bullet-loaded cazayıl,
That slays the soul of whatever stirs,
Steadied firm against his breast,
With this he fired a thousand times.
Drawing the bow like rain, A skilful master hand had stitched it.
The good marksman Çañdıayak
Rained arrows down like hail,
See the misty smoke, see the embers,
Your mother had stitched it with her own eye,

Semetey'in başı için,
Yaramaz çıksa söküp attırırdı.

For the sake of Semetey's head,
Had it proved faulty she'd have had it ripped away.

Değip de işlemeyen oku gör.
Çelik eğeleyip katarak,
Yağmuru gör, seli gör,
Ok şaşıp işler diye,
Sel gibi basan oku gör!
Tam ortasına döktürmüş,
Okları parçalanıp gürleyerek,
Keskin çelikten derleyip pekiştirmiş,

See the arrow that strikes yet does not pierce.
Filing steel and blending it in,
See the rain, see the flood,
Lest an arrow stray and pierce,
See the arrows pressing like a flood!
She had it poured right through the middle,
The arrows shattering with a roar,
Gathered of keen steel and made fast,

	Ateş çatırdayıp gürleyerek,	*The fire crackling with a roar,*
	Pehlivanım diyen yiğidin	*The brave who calls himself champion –*
	Yaman koçağına erişmişti,	*It had reached his fearsome stalwart,*
169900	Buurul atın örtüsünü	*The covering of the Buurul steed*
	Koparıp götürecekmiş gibi	*As if to tear it clean away*
	Çekiştirip silkip geçmişti.	*It tugged and shook and passed.*
	Yağmur misali gürleyip	*Roaring like the rain*
	Bozkurdunun üstüne	*Upon his grey wolf*
	Yayın oku yetişmişti.	*The bow's arrows came.*
	Be hey, dolu değmiş gibi, Dönüp gelip Semetey	*Hey now, as if struck by hail, Semetey, wheeling round,*
	Kaplanın Akolpok'u –	*The tiger's Akolpok –*
	Akolpok'un eteği	*The skirt of the Akolpok*
	Havalanıp savrulmuştu.	*Lifted and went whirling.*
169910	Vuruştuğu yer çukur olup,	*Where he fought became a hollow,*
	Her silkindiğinde kurşunlar şakırdayıp	*At every shake the bullets rattled down,*
	Yere düşse dağ olup.	*Falling to earth they made a mountain.*
	Kapışınca Buurul koşup,	*In the clash Buurul ran,*
	Ah şu yalan dünya deyip,	*Saying, ah, this lying world,*
	Arslan candan umut kesip.	*The lion gave up hope of life.*
	Küheylan olan Buurul'un	*Buurul, that peerless courser –*
	Ok geçmez sof örtüsü,	*His arrow-proof covering of sof,*
	Ok şaşıp saplanmasın diye	*Lest a stray arrow lodge in him,*
	Düşünülüp yapılmıştı ya.	*Had been devised and made, you know.*
169920	Göğsüne tam oturan örtü	*The cover fitting snug upon his chest*
	Tam da öyle yaptırılmıştı.	*Had been fashioned just so.*
	Gövdenin açık yerini	*The body's bare places*
	Düğme ile düğmeleyip,	*Buttoned up with buttons,*
	Baştan başa donatıp,	*Arrayed from end to end,*
	Bunu koca karı özenmiş, kız dikmişti,	*An old wife had lavished care, a maiden stitched it,*
	Usta elden usta eller sürdürmüştü,	*Master hands had carried on from master hands,*
	Bunu sınayıcılar görüp sınamıştı.	*Testers had seen and tested it.*
	Tutanın elini uyuşturmuştu.	*It numbed the hand of him who held it.*
	Arbuurul'un sof örtüsü,	*Arbuurul's covering of sof,*
169930	Dikkatle bakılsa boz örtü.	*Looked at closely, a grey covering.*
	Kimi yeri dikişinden sökülmüş,	*In places ripped along its seams,*

O Çañdıayak kâfirin
Kurşunu belalı görünmüştü.
Kapka-Taş'ta durakladı,
Öfkelenip yiğit er
Külçoro'yu anıp aradı.
Yukarı çıksam – dayanağım,

Aşağı insem – desteğim.
Çelik saplı ay baltam,
Ölçüye sığmaz büyük arkam.
Buurul at benim küheylanım,
Külçoro benim kardeşim.
Tay ile kunan gibi tepişen,
Yarışarak meme emişen,
Arka bildiğim Kançorom –
Dayanacak bir bel de yok.
Kıtay tümen tümen, ben yalnızım,

Kırgını ne zaman koparırım diye.

Zorluymuş Çañdıayak,
Şahbazlar yetişip ağabeyine
Kırgın koparıp salar diye.

KÜLÇORO'NUN VARIP, SEMETEY'İ KURTARIP,
ÇAÑDIAYAK İLE VURUŞUP,
ÇAÑDIAYAK'I ÖLDÜRDÜĞÜ YER

İşte o zaman Külçoro,
Şay'ın koruduğu arslan çoro,
Her yanı eksiksiz denk çoro

Yaydan fırlar gibi uçan Sur'a binip,

Yalın kılıç kuşanıp,
Can alacak hali görünüp
Ağabeyi düşüp aklına,
Kırgız'dan çıkıp ayrılıp,
Babası arslan Almañ'dan

That infidel Çañdıayak's
Bullets had shown themselves a bane.
At Kapka-Taş he halted,
The valiant warrior, raging,
Called Külçoro to mind and sought him.
If I climb up – my mainstay,

If I go down – my support.
My moon-axe with its haft of steel,
My great backing beyond all measure.
The Buurul horse is my courser,
Külçoro is my brother.
Sparring like foal and yearling colt,
Racing each other to suck the breast,
Kançoro whom I counted my backing –
There is no waist left to lean upon.
The Kıtay are tümen upon tümen, I am alone,

Wondering when I shall unloose the slaughter.

Mighty indeed was Çañdıayak,
The shahbazes, reaching his elder brother,
Might unloose slaughter and let fly.

WHERE KÜLÇORO WENT,
RESCUED SEMETEY,
FOUGHT WITH ÇAÑDIAYAK,
AND KILLED ÇAÑDIAYAK

It was then that Külçoro,
The lion çoro whom Şay protects,
The çoro complete and matched in every part,

Mounted Sur who flies as if loosed from a bow,

Girded on his naked sword,
His look one fit to take a life,
His elder brother coming to his mind,
Setting out and parting from the Kırgız,
Than his father, the lion Almañ,

Üstün doğan Külçoro	*Born superior — Külçoro*
İki yanını gözleyip,	*Watching to either side,*
Ölçüsüz güçlü arslan Çoro	*The lion Çoro of measureless strength*
Dudağını, burnunu yalanıp,	*Licking his lips and nose,*
Göz göre ordudan ayrılıp,	*Parting from the host in plain sight,*
Endamı ve heybeti,	*His bearing and his majesty,*
169970 Ata binmiş duruşu	*His seat upon the horse*
Alekesi gibi görünüp.	*Seeming like his Aleke.*
Ağabeyi düşüp aklına	*His elder brother coming to his mind*
Ne zaman yetişip ağabeyini	*Wondering when he would reach his brother*
Kurtarıp alırım diye.	*And pluck him free.*
Yüzleşeni sersem etmişti,	*He stunned whoever faced him,*
Yiğitmiş Çañdıayak,	*A brave one was Çañdıayak,*
Hakan'dan gelip kavga çıkarmıştı.	*Come from the Hakan he had stirred up war.*
Han oğullarını telef etmişti.	*He had destroyed the sons of khans.*
Baytaylak başta, han öldü,	*Baytaylak first of all — a khan died,*
169980 Türlü türlü can öldü.	*Souls of every kind died.*
Önüne geleni şölen etti,	*He made a feast of all who came before him,*
Karşı duran canı sağ komadı.	*Left no opposing soul alive.*
Arka bildiğim Külçorom	*My Külçoro whom I count my backing —*
Ne zaman elime ulaşır diye,	*Wondering when he would reach my hand,*
Kanı su gibi akıtıp,	*Spilling blood like water,*
Kapışmayı ne zaman başlatır diye.	*Wondering when he would begin the clash.*
Sıkıca belini kuşanıp,	*Girding tight his waist,*
Dayanamayıp Çoro'nun	*Unable to endure it, the Çoro's*
Ta içini yangın sarıp,	*Inmost core was wrapped in fire,*
169990 Arslan gözü alev alev parlayıp,	*His lion eyes blazing flame on flame,*
Hışımlanıp yaman oğul,	*The fierce son raging,*
Kan içiciliği iyice tutup,	*His blood-drinking fury fully seizing him,*
Arslan misali yiğit Çoro	*The lion-like valiant Çoro,*
Ay ile ålemi kasıp kavuran,	*Scourging moon and world alike,*
Babası bozkurt er Çoro –	*His father a grey wolf — the warrior Çoro,*
Şay'ın koruduğu Külçoro.	*Külçoro whom Şay protects.*
Kızıl fener koru imiş,	*He was an ember of the crimson lantern,*
Düşmana çelik ok imiş,	*To the foe he was an arrow of steel,*

Kırgız'da böylesi yok imiş.
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı kat kat fazla.
Ay alemli kızıl tuğ
Kapışmada kırgın salmıştı,
Kançoro'sunu Kıtay'dan

Among the Kırgız there was none like him.
His valor of another order,
His prowess manifold the greater.
The crimson banner with its moon finial
Had loosed slaughter in the clash,
His Kançoro from the Kıtay

Kurtarıp almıştı.
Çubak oğlu Kançoro
Yedi gece içlerinde dolaşmış,
Bu da Çañdıayak ile çarpışıp, Ölmeyip sağ ise eğer,
Yetmiş yerinden yara yemişti.
Özönçö'nün sırtından,
Almış meğer şahbazın,
Çoro'yu kurtararak
Sayısız kalday ordusunun elinden.

He had rescued and reclaimed.
Kançoro, son of Çubak,
Had roamed seven nights among them,
He too had fought with Çañdıayak, If he lives and is not dead,
He had taken wounds in seventy places.
From the ridge of Özönçö,
The shahbaz had taken him, it seems,
Rescuing the Çoro
From the hands of the numberless kalday host.

Sarı han Bakay hanına,
Çoro'yu sağ salim teslim etti
Argın ile Kırgız'ın hepsine.
Babası nişancı, büyük ulu –
Çañdıayak gibi kâfir yok,
Aklına koyup dilerse
Er Semetey bahadır yok olur.
Sultanı aldatıp tuzağa düşürmüş galiba,

To the sallow khan, Khan Bakay,
He delivered the Çoro safe and sound,
To all the Argın and the Kırgız.
His father a marksman, a great elder –
There is no infidel like Çañdıayak,
If he sets his mind and wills it
Er Semetey the batyr will be no more.
He has tricked the sultan into a snare, it seems,

Vay, kudurup ölesice Çañdıayak

Oh, that rabid, death-deserving Çañdıayak,

Nişan alıp okunu yağdırıp,
Sultanla kapışıp onu
Hakan'a bağlayıp götürmüş galiba.
Kader yetişirse öleyim,
Bahtım sultan ağabeyime
Arka olup durayım.
Surkoyon tulpara bineyim,
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Hakan'a kadar süreyim.
Büyük atamız Çılaba,

Taking aim and raining down his arrows,
Grappling with the sultan, he
Has bound him off to the Hakan, it seems.
If fate overtakes me, let me die,
For my fortune, my sultan elder brother,
Let me stand as backing.
Let me mount the tulpar Surkoyon,
The Kara Kıtay and the Mançu
Let me drive them to the Hakan.
Our great forefather Çılaba —

Çılaba'nın şehrine
Mançu'yu kırıp dökerek
Gerçekten sürüp gireyim.
Sağ gezip de neyleyim,
Arka bildiğim bozkurda
Geri dönmeden çarpışıp,
Şakır şakır vuruşarak
Ta Beecin'e sürüp gireyim.
Arka bildiğim ağabeyimi

Altı san Kıtay, tümen ordu
Çepeçevre kuşatmış galiba,

Takati bitip, gücü tükenip,
Savaşa yalnız girince
Yiğit ağabeyimi tutmuşlar galiba.

Sıkıntıyı iyice görmüş galiba,
Bütün Kıtay çığlık koparark,
Tümen Şibee, Çañdıayak
Topyekûn çığlık koparark,
Çepeçevre sarmışlar galiba.
Ecel yetişirse öleyim,
Eşsiz arslan ağabeyim
Ölmemiş, sağ ise eğer
Arka olup durayım.
Yiğit sultan er ağabeyim
Çocuklar aç kalır diye,
Kazı ile karta yedirdi,
Gerçekten kardeş olalım diye,
Yiğit anam, o bahtsızın
Sağ memesini emzirdi,
Argın ile Kırgız'a
'Kul çocuğu' asla dedirtmedi.
Olgun sultan arslan ağabeyim
Yaşım beşe gelinceye dek
Nice zevke daldırdı,
Yiğit ağabeyim koynunda
Sekizime dek yatırdı.

Into Çılaba's city
Cutting down the Mançu as I go,
Let me truly drive and enter in.
What use to walk alive,
For the grey wolf I count my backing
Let me fight without turning back,
Striking blow on rattling blow,
Let me drive clear into Beecin.
My elder brother whom I count my backing
—
Six san of Kıtay, a tümen host,
Have ringed him round, it seems,

His stamina spent, his strength run out,
Entering the battle alone,
They have seized my valiant brother, it seems.
He has seen hardship to the full, it seems,
All the Kıtay raising their shriek,
The tümen Şibee, Çañdıayak,
One and all raising their shriek,
Have wrapped him round, it seems.
If my hour overtakes me, let me die,
My peerless lion elder brother —
If he is not dead but living,
Let me stand as his backing.
My valiant sultan warrior brother,
Lest the children go hungry,
Fed us kazı and karta,
That we might truly be brothers,
My valiant mother, that luckless one,
Gave her right breast to suckle,
To the Argın and the Kırgız
She never let them say 'slave's child'.
My ripe sultan, my lion brother,
Until my years had come to five,
Plunged me in many a delight,
My valiant brother in his bosom
Let me sleep until my eighth year.

Nazlandırıp han ağabeyim,
Canımız sıkılsa karaca avlardık,
Sıkılmasak garip can,
Satranç oynayıp şenlik kurup,

Sırtüstü keyifle yatardık,
Kımız içip, kızla oynayıp,
Kıymetlim ağabeyim sağken
Doyasıya safa sürerdik,
Kıymetlime, arslanıma,
Arka olup durayım,
Yeri kaplayan sayısız orduya

Tek başıma kırgın salayım,
Yetkin arslanım ağabeyimi

Bu sefer bulup alayım.
Bileği güçlü kâfirden,
Atta hünerbaz, yayan yürük,
Hazineye bağlı büyük nişancıdan,

Kıtay bozulacakken ortaya çıkan

Çañdıayak nişancının elinden,

Karkıra'nın sırtından,
Ükürçü'nün belinden,
Üç-Kapkak'ın kıyısından,
Aygır-Cal'ın önünden,
Teek-Too'nun sırtından,
Tümenlik Kıtay ordusunun elinden

Ağabeyimi arayıp bulayım».
Deyip, böylece, Külçoro
Kökü çelik, ucu keskin,
Savaşta uzatılan sırlı mızrağı
Doğrultup uzatmıştı,
Bozkurt çoron nara atıp,
Masmavi demir kuşanıp,

My khan brother, cosseting me —
When we were restless we hunted roe deer,
When we were not, poor soul,
We played at chess and made our merriment,

We lay at ease upon our backs,
Drinking kumis, sporting with the girls,
While my precious brother lived
We took our pleasure to the full,
For my precious one, my lion,
Let me stand as backing,
Upon the numberless host that blankets the earth

Let me loose slaughter single-handed,
My consummate lion, my elder brother —

This time let me find and take him back.
From the infidel strong of wrist,
Skilled on horseback, swift on foot,
From the great marksman bound to the treasury,

Who appeared when the Kıtay were near to breaking —

From the hands of Çañdıayak the marksman,

From the ridge of Karkıra,
From the pass of Ükürçü,
From the edge of Üç-Kapkak,
From before Aygır-Cal,
From the ridge of Teek-Too,
From the hands of the tümen-strong Kıtay host

Let me seek out and find my brother».
So saying, thus, Külçoro
Its base of steel, its tip keen,
The enchanted lance leveled in battle
He straightened and thrust out,
The grey-wolf çoro roared his war-cry,
Girded in deep-blue iron,

Topyekûn ayrılıp,
Karanlık basmış gibi görünüp,
Göğsüne dek örme zırhı
Şu yanında salınıp,
Savaşa girecek silah kuşamı
Yerli yerinde parıldayıp.
Tüm bedenini düğmeleyip,
Çıplak yerlerinin hepsini
Gök demirle donatıp,
Kurumlu çoronun
Savaş giyiminde delik yok,
O uğursuz yamana
Rastlayan düşmana aman yok. Kırgın kopup kalmasına
Kımıldarsa Külçoron
Kızıl yamaç, sarp geçit gibi.
Kımıldasa düpedüz
Bir çağın halkını yutacak gibi.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
İçi geniş, kabarık göğüslü,
Semetey'i arayıp Külçoro

Parting from them all at once,
Seeming as though darkness had fallen,
His mail-coat reaching to his chest
Swaying there at his side,
His war-gear for the joining of battle
Gleaming each piece in its place.
Buttoning up his whole body,
Every bare place upon him
Arraying with grey-blue iron,
The proud çoro's
War-dress has no gap,
That ill-omened terror —
For the foe who meets him, no quarter. For slaughter to break loose and stay —
If your Külçoro stirs,
He is like a red slope, a sheer defile.
If he stirs, outright
He seems fit to swallow the folk of an age.
Tall of stature, broad of shoulder,
Deep of chest, with swelling breast,
Külçoro, seeking Semetey,

Kapışmaya girecek, işte o an.

Sur at ağzını yaymıştı,
Babası da dedesi de
Arslanın ta kendisi diye,
Halk çığrışıp kalmıştı,
İşte o anda Külçoro
Bakıp duran insanın,
Düşmana doğru yönelince,
Yüreği endişeyle bölünüp.
Yolu açık arslan çoro,
Tuğu alemi dalgalanıp,
Yüce dağ gibi görünüp.
Dizgin çevirmeden çatışmaya
Küheylanlı töreñ yetişecek gibi,

Sayısız tümen düşman demeden,

Is about to join the clash — that very moment.

The Sur horse had spread wide his mouth,
Both his father and his grandsire
Were the very lions themselves, they said,
The people stood crying out,
At that very moment Külçoro —
Those who stood watching,
When he turned toward the foe,
Their hearts split with worry.
The lion çoro of open road,
His banner and finial rippling,
Looming like a lofty mountain.
Without turning rein, to the fray
The courser-mounted töre seems sure to arrive,

Heedless of numberless tümens of foes,

Bir seferinde ortalarına dalıp
Un ufak edip geçecek gibi.

Öteden beri şahbaz Külçoro
Öfkesini döküp suratı asılıp,
Çarpışmayı sert başlattı.
Ağabeyciğini görene dek
Kıl kadar saymayıp kuru canı
Ölümü göze alıverdi.
Eyer beli gibi yamaca
Sağa sola bakınıp Külçoron,
Erini arayıp dayanamadan
İşte bozkurt yetişmişti.
Çevresini gözleyip,
Derinliği kazık boyu,
Aç arslan gibi yalanıp,
Uğuldayan Kıtay'ın
Zorlularına aldırmadan,
Sayısız orduyu yarıp geçti.
Kıl kadar canını esirgemeden,
Karşısından girdi hızla dalıp,
Karşısına çıkanı arslan Çoro
Mızraklayıp saplayıp fırlatarak,
Ortalarına dalıp vuruştu.

Uğursuz gözü pek –
Kim görmüş böylesi işi. Ordunun içine
girip varmıştı,
Dalgalanıp duran pus
Karaltı desen, halkmış,
Kararıp kaynaşan yığın,
Asker kaynayıp uğultuyla,
Pus mu desen, yanasıca,
Dalgalanan Kıtay halkıymış.
Yeryüzüyle bir olup,
Ahali kaynayıp sel olup,
Gök ala sakallı Mançu'ya
Yardım edip Çañdıayak –
Bozkurdun geldiği andı bu.

Plunging at one stroke into their midst,
He seems sure to grind them to powder and pass.
Ever the shahbaz, Külçoro
Poured out his wrath, his face darkening,
And began the combat hard.
Until he saw his dear elder brother,
Counting his bare life not worth a hair,
He faced death without a flinch.
At the slope like a saddle's seat
Your Külçoro glancing right and left,
Seeking his warrior, unable to hold back,
Behold, the grey wolf had arrived.
Scanning all around him,
Its depth a stake's length,
Licking his lips like a hungry lion,
Of the droning Kıtay
Heedless of their mighty ones,
He clove through the numberless host.
Not sparing his life so much as a hair,
He plunged in swift from the front,
Whoever crossed him, the lion Çoro
Speared, impaled and flung away,
Diving into their midst he fought.

The ill-omened one is bold of eye –
Who has seen such a deed? He had gone deep into the host,
The mist that stood billowing —
Call it a dark mass — it was folk,
A heap that darkened, seething,
Soldiery seething with a drone,
Call it mist, the wretched thing —
It was the billowing Kıtay folk.
Become one with the face of the earth,
The people seething, become a flood,
To the grizzle-bearded Mançu
Çañdıayak lending aid –
This was the moment the grey wolf came.

Hepten kuşatıp almıştı.
Tam kavgaya kudurup,
Yeni geldiği andı bu.
Kan içici Kalça'nın nökerleri –
Hepsinin geldiği andı bu.
Türlü türlü nişancının
Hepsinin geldiği andı bu.
Hınçlanırsa Kıtay halkı
Bir çağı çiğneyip geçecek gibi,
Nişancıları kıyısında,
Kaynaşan kâfire
Bağrı tüylü kara yer
Kalınından tütecek gibi.
Hışımlanıp dalgalansa,
Karaltısı bunca Kıtay halkı
O nişancıların içinde
Kapışmayı bakışıyla bitirecek gibi,
Türlü türlü yaşlısı,
Kaynaşan yanasıca,
Kırgız şöyle dursun, bir çağı
Çiğneyip yürüyüp kıracak gibi.
Çarpışmaya güç yetmez,
Çepeçevre yığılmış kâfiri
Güç yetirip kıramazsın.
Tek atlının geri dönemediği
Dumandan önce can gitmişti.
Yola girip varmıştı,
Tek başına kaçıp kurtulunmaz
O yay çeken nişancısı
Ordunun içine girip varmıştı,
Takılanın geri çıkamadığı

Tuzağa girip varmıştı,
İnsan boyunun yetip geçemediği

Belaya girip varmıştı.

İnsan gücünün yetmediği
Bir yerde bir pus var –

They had encircled him entire.
Maddened full for the fight,
This was the moment he had just come.
The blood-drinker Kalça's retainers –
This was the moment they all came.
Of marksmen of every kind
This was the moment they all came.
If the Kıtay folk grow vengeful
They seem fit to trample an age underfoot,
Their marksmen at the edge,
At the seething infidels
The black earth, shaggy-breasted,
Seems fit to smoke from its very depths.
Should they rage and billow,
So vast the dark mass of the Kıtay folk,
Among those marksmen
One seems fit to end the clash with a glance,
Elders of every kind,
The seething wretches,
Let alone the Kırgız — an age itself
They seem fit to trample, march and break.
No strength suffices for the fight,
The infidels heaped up all around
You cannot master and cut down.
Where no lone rider can turn back —
Before the smoke, lives had already gone.
He had entered on the road and gone,
Whence no one flees alone to safety —
That bow-drawing marksman of theirs
Had gone deep into the host,
Where whoever is caught cannot come out —
He had entered into the snare,
Which no man's stature can overtop and pass —
He had entered into the bane.

Where human strength does not suffice,
In one place there hangs a mist –

Pusa bakınca,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Göğü yaran çığlık kopup,
Uğuldayan Kıtay halkı olmuş.
Taş kuşanmış taşlısı
Kaynayıp dalgalanıp yayılmıştı,
Hem görsen bu Kıtay'ın
Ezelî öfkesi tutmuştu.
Kement atan yürüğü,
Aşmış meğer Kıtay'ın
Belası eskisinden fazla.
Ünlüleri ön safta,
Nişancıların yamanı Çañdıayak
Rengârenk giyinip,
Yay gibi sıçrayıp sırıtarak,
Nişancıların hepsi,
Karşısına aldığını yok eden

Usta nişancıların hepsi,
Parçalasa kana doymayanı,

Çarpışınca can sağ komayan,
Tüfeğini doğrulttu mu güç kesilen,
Güm dedi mi karaltıdan
Yayından fena ürkülen,
Büyücüden ders okumuş.
Zebanîliği tuttu mu
Belayı fena başlatan,
Kızışıp geldiklerinde
Kırgın koparıp bırakan.

Çepeçevre kuşatıp çeviren,
Rast gelenin sağ gitmediği,

Fitilli tüfeği kahrolası –
Böylesi halini düşün de bak.
Yeşil, kızıl giyinip,
Seçkin nişancının âdeti,

Looking at the mist,
May God never show its face,
A shriek broke out that split the sky,
It proved the droning Kıtay folk.
Its stone-girded stone-bearers
Had seethed and billowed and spread,
And should you see it — this Kıtay's
Age-old wrath had seized them.
Their swift lasso-throwers —
It had overflowed, it seems — the Kıtay's
Bane was greater than of old.
Their famed ones in the front rank,
Çañdıayak, terror of the marksmen,
Clad in many colors,
Springing like a bow, grinning wide,
All of the marksmen,
Who annihilate whatever they take as target,
All of the master marksmen,
Who, though they rend, are never sated with blood,
Who leave no soul alive when they fight,
Before whose leveled gun all strength fails,
When it booms, from the dark mass
Men shy worse than from his bow,
He had studied lessons from a sorcerer.
When his fiendishness takes hold
He begins the bane most foully,
When they come on heated
He unlooses slaughter and lets it run.

Encircling and hemming all around,
From whom no chance-met man goes off alive,
His matchlock gun, the accursed thing –
Just think and behold such a state.
Clad in green and crimson,
Such is the choice marksman's custom,

Sayısı yüz bini andırır,

Rastladığının düpedüz
Kanını içmek âdeti.
O pehlivanların içinde
Er Çañdıayak alpı var,
Rast geleni sağ komadan
Düpedüz kanını içmek töresi var,
İnsanın geçip aşamadığı,
Hakan'dan beri hazırlanıp,
Gelmiş meğer o heybetli.
Türlü türlü pehlivanı,
Varmış böylesi kanadı.
Ay baltası elinde,
Bin canı bir başına telef etmiş,
Gerçekmiş âdeti.
Türlü türlü yoluna
Asil doğmuş Külçoro
Salınarak girip varmıştı,
Atışmayı bolca başlatmıştı,
Boz pus, yanık toz duman,
Sayısı belirsiz yüz binlik can.

Rast gelen sağ çıkar mı,
Toplanıp gelmiş meğer,
Karşılaşan sağ döner mi?
Âlemden aşkınmış
Çañdıayak'ın şeytanı.
Kococaş nişancının oğluymuş,
Çevikliği ölçüsüz,
Eli çabuk bir kulmuş.
Hem yiğitmiş, hem arslanmış.
Karşılaştığını eksilten,
Belalı çıkmış bir oğulmuş.
Gelip yetişti Külçoro
Kaynaşan nişancıların,

Kurt gibi sarıp gelenlerin
Kutup yönündeki yüzünde,

Their number calls to mind a hundred thousand,
Of whomever they chance upon, outright
To drink his blood is their custom.
Among those champions
There is the alp Er Çañdıayak,
Leaving no chance-met man alive,
His custom is to drink blood outright,
Which no man can cross or overtop,
Made ready ever since the Hakan's court,
That majestic one had come, it seems.
Champions of every kind,
Such wings he had, it seems.
His moon-axe in his hand,
A thousand souls he had destroyed alone,
His custom proved true.
Onto his manifold path
The nobly-born Külçoro
Had entered swaying and gone in,
Had begun the shooting in plenty,
Grey mist, scorched dust and smoke,
Souls uncounted, a hundred thousand strong.
Can any chance-met man come out alive?
They had gathered and come, it seems,
Can any who meets them turn back alive?
Beyond all the world, it seems, was
The devil in Çañdıayak.
He was the son of Kococaş the marksman,
His nimbleness beyond measure,
A quick-handed slave he was.
Both a brave he was, and a lion.
Diminishing whatever he met,
A son proved full of bane.
Külçoro came and arrived
Where the marksmen seethed,

Of those closing in like wolves,
On their face toward the pole-star,

Kıble yönündeki kıyısında
Sur atını hoplatıp
Seçkin çoro çıkmıştı.
Çıkıp da bakınca –
'Çınmaçın!' diye bağırıp,
Gerçekten savaş narası atıp,
Ak ala bayrak, tuğ dolup,
Haykırışı bol kavga olup,
Göğü yaran çığlık olup,
Ölçüsüz uğultu dolup.
Demin olandan büyük bela,
Karşılaşan bende kurtulmaz.
Bin canı olsa dahi
Rast gelen sağ gidemez.
Çarpışan geri dönemez,
Bununla kapışan sağ
dönemez,
Nişan alıp bende varamaz,
Dövüşüp bende yenemez.
Pehlivanlar kaynaşıp koşuşup,
Gözü kesip bakan Külçoro
Gittim deyip candan umut kesip.
Orta yeri oyulup,
İki ucu dağ olup,
Ok kızarıp, yay uçup,
Ölçüsüz kavga salmıştı.
Buurul ile töreni
Kaynayan Kıtay çığlık koparark,
Ey, vay be, çepeçevre sarmıştı.
Yağmuru gör, koru gör,
Aziz ağabeyimin başına
Yağıp değen oku gör,
Kaynaşarak Kıtay varmıştı,
Gürleyen sultanı
Kırk iki kat kuşatmıştı.
Cazayıl denen belayı

On their edge toward the kıble,
Making his Sur horse bound,
The choice çoro came forth.
Coming forth and looking –
Crying out 'Çınmaçın!',
Truly roaring the war-cry,
White-pied flags and banners thronging,
A fight arose, rich in outcry,
A shriek arose that split the sky,
A measureless drone filled all.
A bane greater than what came before —
No thrall who meets it escapes.
Had he even a thousand lives,
No chance-met man departs alive.
Who fights cannot turn back,
Who grapples with this one cannot return
alive,
No thrall can take aim and reach him,
No thrall can fight and best him.
The champions seethed and scurried,
Külçoro, gazing keen-eyed,
Said 'I am gone', gave up hope of life.
The middle ground was gouged hollow,
Its two ends became mountains,
Arrows glowing red, bows flying,
He had loosed a measureless fight.
The töre with his Buurul —
The seething Kıtay, raising their shriek,
Ah, alas, had wrapped them round about.
See the rain, see the embers,
Upon my dear brother's head
See the arrows raining, striking,
Seething, the Kıtay had come,
The thundering sultan
They had ringed in forty-two folds.
The bane they call the cazayıl —

Görecek olduğu andı bu,
Nişancılar hep birden ok atıp,

This was the moment he would behold it,
The marksmen loosing arrows all at once,

Ölecek olduğu andı bu.
Yiğitleri, arslanları
Yönelip zulüm salmıştı,
Yiğitmiş Çañdıayak,
Yiğit Semetey'ini
Karşısına alıp atıp durmuştu.
Açık yerini bulamadan,
Nişanladığı yere eremeden,
Kızıl, yeşil giyinip,
Dönerek koşuşup,
Delik yerini bulamadan
Hep böyle atıp durmuştu.
Dolu gibi ok yağdırıp,
Deniz misali bozkurt bahadırı
Çepeçevre sarıp durmuştu.
Yağmuruna bak, okuna bak,
Hep birden saldıran ordusuna bak.
Kıtay'ın pehlivanı Çañdıayak
Ustalıkla ok yağdırmıştı,
Ok yağdırıp, yay atıp
Yaman Semetey'ini
On sekiz kat kuşatmıştı.
Direnip için için yanan,
Ordunun içinde Semetey,
Çirkin, sinek kadar candan
umut kesmiş. Vay, topuğuna denk tutmuyor.
Akkelte'yi doldurtmuş,
Koruyucu örtü Akolpok –
Anasının verdiği armağan,
İkisi oku durdurmuştu.
Ok darbesi çok değip,
Buurul atın gücü gitmiş,
Bozkurt sultan Semetey'in
Takati bitip, gücü gitmişti.

Sallanan iki kolu
Kalkamayıp felç olup,
Ok darbesi değdiğinde

This was the moment he would die.
Their braves, their lions,
Bearing down, had loosed their cruelty,
A brave one was Çañdıayak,
At your valiant Semetey
He kept him in his sights and fired away.
Unable to find a bare spot,
Unable to reach where he had aimed,
Clad in crimson and green,
Wheeling round and scurrying,
Unable to find a chink,
He kept on firing thus.
Raining arrows down like hail,
The grey-wolf batyr, sea-like vast —
They kept him wrapped around.
Behold the rain, behold the arrows,
Behold the host attacking all at once.
Çañdıayak, champion of the Kıtay,
Had rained arrows with a master's skill,
Raining arrows, loosing the bow,
Your fearsome Semetey
He had ringed in eighteen folds.
Resisting, burning inwardly,
Semetey amid the host,
Of his frail, fly-small life
had given up hope. Oh, he ranks them not even at his heel.
He had had the Akkelte loaded,
The guarding mantle Akolpok –
The gift his mother gave,
The two of them had stopped the arrows.
Many an arrow-blow had struck,
The Buurul horse's strength was gone,
Of the grey-wolf sultan Semetey
The stamina was spent, the strength was gone.
His two swaying arms
Could not lift, fallen palsied,
When the arrow-blows struck home

Kımıldamadan bütün beden,
Sızlayıp uyuşup sersem olmuş.
Buurul ile koca gövdesiyle
Duruyormuş er töreñ
Ordunun içinde heybetle.
Babası da, atası da
Ölüm dendi mi sevinir,
Bundaki zebanîliğe bak hele,
Vay, yerinden oynamayan aziz arslan,

Vay, heybetle yükselen garip er,
Kaf Dağı'nca dikilerek,
Be hey, kara Buurul, kısa yeleli,
Bunun Buurul atı heybetle dikilip,
Dolup taşan Kıtay'ı
Hışımlandı mı şaşırtıp,
Altındaki Buurul'unu
Ağır ağır yürütüp.
Dövüşe girdi istifini bozmadan,

Gelmekte olan Çañdıayak'ı,
Ölürüm demeden,
Töre topuğuna denk saymadan.
Yüz binlerce ok atsalar,

Be hey, Semetey duruyor aldırmadan.
Vay, Şay'ın koruduğu sultan arslan,
Çın çın ötse de aldırmıyor.
Ecel ile azaba karşı
Üstün doğan garip arslan,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğan bozkurdun,
Kıtay tepinerek ok atınca,

Aldırmadan durup vermiş.
Bu yandan nişancılar üşüşüp
çığrışıyor,
Kaplan şöyle bir yan verse,

The whole body without stirring,
Aching, numbed, gone dazed.
With Buurul and his massive frame
The warrior töre stood, it seems,
Amid the host in majesty.
His father and his forefathers too
Rejoice at the very word of death,
Just see the fiendishness in this one,
Oh, the dear lion who budges not from his place,

Oh, the lone warrior rising in majesty,
Towering tall as Mount Kaf,
Hey now, the dark Buurul, short of mane,
His Buurul horse rearing in majesty,
The overflowing Kıtay
He confounds when his fury rises,
The Buurul beneath him
He walked on slow and stately.
He entered the fight without breaking his calm,

The oncoming Çañdıayak,
Without a thought that he might die,
The töre ranked not even at his heel.
Though they shoot arrows by the hundred thousand,

Hey now, Semetey stands unheeding.
Oh, the sultan lion whom Şay protects,
Though the air ring shrill he pays no heed.
Against death's hour and torment
The lone lion born superior,
Than his father, the grey wolf Manas,
The grey wolf born superior –
When the Kıtay, stamping, loosed their arrows,

He simply stood and paid no heed.
From this side the marksmen swarm and clamor,
Should the tiger but lean aside,

Bu yanından Kıtay'ın kaçıp
dağılıyor.
Orada burada hantallaşanı
Bozkurdun Akkelte ile bir vuruyor.

From this side the Kıtay flee
and scatter.
Whoever lumbers slow here or there
The grey wolf strikes once with the Akkelte.

Hem rast gelen Şibee, sayısız Tırgoot
Yoldaş olup kalmıştı.
İşte kaçıp, ürküp fırlıyor.
Nişancıların yamanı Çañdıayak –
İbretlik hali gördü Külçoro.
Ağabeyciğini gördüğünde
Gökte Allah'ın güneşi bulutlanıp,
Kıtay'dan sıkıntı görüp
Başına altmış bela
birden gelip. Töresi, küçük kardeşine,

And chance-met Şibee, numberless Tırgoot
Had stayed to keep him company.
See them flee, bolting in fright.
Çañdıayak, terror of the marksmen –
Külçoro saw the woeful sight.
When he beheld his dear elder brother,
God's sun in heaven clouded over,
Suffering hardship from the Kıtay,
Sixty banes upon his head
coming all at once. His töre — to his little brother,

Kanı çekilip, incelip,
İki gözden akan yaş
Çocuğun yanağından aşağı dökülüp.
Gönlü fena bölünüp.
Yetim kalacakmış gibi
Çocuğun gözünün yaşı dökülüp.
Sırlı mızrağı ele alıp,
Oğlun Surkoyon'a bir vurup,
'Ağabey!' diye bağırıp,
Şahbazın 'Manas!' diye nara
atıp.
Yılkı sürseler toz bir,
Sur atın boynunu çevirmişti,
Haykırıp mızrak uzatmıştı.
Kaf Dağı'nı yutan kan içiciye

His blood drained thin and pale,
The tears that flowed from both his eyes
Spilled down along the boy's cheek.
His heart was sorely torn.
As if he would be orphaned,
The boy's tears came spilling down.
Taking the enchanted lance in hand,
Your son struck Surkoyon once,
Crying out 'Elder brother!',
Your shahbaz roaring 'Manas!'
as war-cry.
Drive a herd of horses — the dust is one,
He had turned the Sur horse's neck,
Shouting, he had leveled the lance.
To the blood-drinker who swallows Mount Kaf

Bozkurdun arka olup durmuştu.
Beecin şehrini gösterecekti,
Kuşatan Kıtay kâfirine,
Er Çañdıayak kâfirine
Ordusunu bozup, yol açıp,
Çoron sarsılmadan saldırıp.
Surkoyon ile ok gibi dalıp,

He stood as backing to the grey wolf.
He would show them the city of Beecin,
To the besieging Kıtay infidel,
To the infidel Er Çañdıayak,
Breaking his host, opening a road,
Your çoro attacked unshaken.
Plunging arrow-swift with Surkoyon,

Çoro'nun telaşına bak sen.
Mızrağa yakın kalanları
Baldırından yakalayıp fırlatıp.
Yeri kaplayan Kıtay'ın
Yedi binini bir seferde telef edip,
Eriştiği yeri un ufak edip,
'Yetkinim, ağabeyim nerede?' deyip,

Yalın kılıç yetişip vardı.
Gökteki Çolpan yıldızı gibi,
Sözleşmiş gibi kavuşmuştu,
Be hey, sarsılıp sallanan töreye

Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Töresine küçük kardeşi
Yoldaş olup durmuştu.
Semetey bitkin duruyormuş,
İçini döktü yakararak:
«Vay, kurbanın olayım Külçoro,
Argımak besledim, at besledim,
Hiç hayrını görmedim,
Kurban olsun Buurul küheylan.
Yiğit topladım, arslan topladım,
Hepsi kurban olsun, can bir eşim,

Külçoro, senin gibi kardeşe.
Göbeğimizin kesildiği yer bir,
Doğup büyüdüğümüz el bir.

Ölüm ortak, kan bir,
Ecelde ortak, can bir.
Sen gelmeseydin törene,
Umudumu böleceklerdi,
Kanımı akıtacaklardı.
Yüce anam Kanıkey'in
Akolpok'unu giymişim.
Canımı kıyacaklardı,
Kanımı akıtacaklardı,

Just see the Çoro's furious haste.
Those caught within the lance's reach
He seized by the calf and flung away.
Of the Kıtay that blanket the earth
He destroyed seven thousand at one stroke,
Grinding to powder whatever he reached,
Saying, 'My consummate one, where is my brother?',
With naked sword he arrived.
Like the star Çolpan in the sky,
They met as if by appointment,
Hey now, to the töre shaken and swaying

He kindled anew his burnt-out fire,
Brought his dead soul back to life,
To his töre the younger brother
Stood fast as his companion.
Semetey stood there spent,
He poured out his heart imploring:
«Oh, let me be your offering, Külçoro,
I have raised argamaks, raised horses,
I never saw their benefit,
Let the courser Buurul be the offering.
I gathered braves, I gathered lions,
Let them all be offerings, my soul's one mate,
Külçoro, for a brother such as you.
One is the place where our cords were cut,
One is the land where we were born and raised.
Death is shared, the blood is one,
Shared in our hour, the soul is one.
Had you not come to your töre,
They would have severed my hope,
They would have spilled my blood.
My exalted mother Kanıkey's
Akolpok I am wearing.
They would have taken my life,
They would have spilled my blood,

Kurtardın Külçoro,
Buurul gibi her malımı,
Kurtarıp aldın, kurban olayım,

Sinek kadar şu canımı.
Ben Semetey olalı
Rast gelen düşmanı boğazladım.
Manas'tan doğduğumdan beri,
Babacığım Manas gittiğinden,
Anacığım bahtsız doğurduğundan,
Yetim kalıp yetişerek,

Yurduma güçbela katılıp,
Ergenleşip, er olup,
Akıl yürütüp, us derip,
Er oğullarıyla denk olup.
Buurul'u salındırarak
Bacak ayırıp üstüne bindim.
Babamdan kalan Akolpok –
Akolpok'u giydim,
Yavrum, haykırıp düşmana daldım.

Cet-Kayt'ı dolaşıp yol saldım,
Eriştiğim yere el saldım.
Heybetle ata binenini,
Haykırıp düşmana dalanını
Ezelden böylesini görmedim.
Yaman doğmuş Külçorom,
Kıymetlim, sen gelmeseydin,
Sağ yüzünü görmeseydim,
Kıtayların güruhundan,
Yan yatıp da doğruldum,
Çañdıayak'ın kurşunundan.
Kıyametlik cefayı
Göreceğim an yetiştin.
Kahrolası aziz can –
Öleceğim an yetiştin.
Senin gibi kardeş çocuğa
Ağabeyin kurban olsun!

You saved me, Külçoro,
Every treasure of mine, Buurul and all,
You rescued and reclaimed — let me be your offering —
This fly-small life of mine.
Since I have been Semetey
I have slaughtered every foe I chanced upon.
Since I was born of Manas,
Since my dear father Manas went,
Since my poor mother bore me luckless,
Growing up an orphan,

Hardly winning my way back to my people,
Coming of age, becoming a man,
Reasoning, gathering wisdom,
Standing equal with sons of warriors.
Letting Buurul sway beneath me
I parted my legs and mounted him.
The Akolpok left me by my father –
The Akolpok I put on,
My child, I roared and plunged upon the foe.
I roamed Cet-Kayt and cut my road,
I laid my hand on all I reached.
One who mounts a horse with such majesty,
One who roars and plunges on the foe —
Never from of old have I seen his like.
My Külçoro, born formidable,
My precious, had you not come,
Had I not seen your face alive,
From the rabble of the Kıtays,
I was laid on my side, yet rose again,
From Çañdıayak's bullets.
Torment fit for doomsday —
You came at the moment I would suffer it.
This accursed dear life –
You came at the moment I would die.
For a brother's child like you
Let your elder brother be the offering!

Takat bitti, güç gitti,
Büyük belaymış Çañdıayak.
Kımıldadıkça ağabeyinin
Aklı şaşıp gücü gitti.
Kudurmuş ite rastlayıp,
Uğursuz ağabeyin perişan oldu».
Deyip, böylece, Semetey,
Arbuurul at silkindi,
Akolpok'tan dolu gibi kurşun döküldü,
Adamakıllı kırgın salalım.
Dökülen kurşuna baksan
Yığını tam yolumda ev gibi görünüp.

«Yolu kurusun Çañdıayak,
Bunun huyu kötü göründü.

Stamina spent, strength gone,
A great bane indeed is Çañdıayak.
With every stir, your elder brother's
Wits went astray, his strength went out.
Chancing on a rabid dog,
Your luckless brother was brought to ruin».
So saying, thus, Semetey —
The horse Arbuurul shook himself,
Bullets poured like hail from the Akolpok,
Let us loose a slaughter in earnest.
Should you look at the fallen bullets,
The heap loomed like a house across my road.
«May his road wither, Çañdıayak,
His nature has shown itself evil.

Hem yiğitmiş, hem arslanmış,
Yüzleşen canı kıran,
Belası bol, tam bir ermiş bu,
Demin böylesi belayla yüz yüze geldim.

Gündüzü kapalı, çiseli,
Günün bir düzeni bozuldu.
Azıtmış meğer Çañdıayak,
Tuğun dibinde durup ver.
Garip ağabeyin benim için,
Derlenen Kırgız eli için
Durmadan savaşıver!»
Deyip, böylece, Semetey
Çoroyu kendine dayanak kıldı.
Çarpışılınca girip döndü.

Atamız Bakay ihtiyar
Bu Çañdıayak kâfir yüzünden
Oğlu Baytaylak'tan ayrıldı.
Hışımlanırsa Çañdıayak,
Bakarsam kökümüzü kurutur galiba.
Bir avuç şu halkı
Kimseyi komadan kırıp gider galiba».

Both a brave he is, and a lion,
Breaking every soul that faces him,
Rich in bane, a full-made warrior this,
Just now I came face to face with such a bane.
Its daylight overcast and drizzling,
The day's whole order came undone.
Çañdıayak has run wild, it seems,
Stand fast at the foot of the banner.
For your poor elder brother, for me,
For the gathered Kırgız land,
Fight on without ceasing!»
So saying, thus, Semetey
Made the Çoro his mainstay.
When battle joined, he plunged and wheeled.
Our forefather, old Bakay,
Because of this infidel Çañdıayak
Was parted from his son Baytaylak.
If Çañdıayak turns his fury loose,
I see he may wither our very root.
This handful of a people
He may cut down, sparing none, it seems».

Deyip, böylece, Semetey'in
Ateş gibi gözü parladı,
Kan içiciliği tuttu.
Soyundan sopuna dek
Ecelden çekinmez cömert arslan,
Arslan doğmuş garip er.
Çoro'ya gayret verip dedi:
«Kıymetli Bakay ihtiyarımız,
Zorluymuş Çañdıayak,
Kırgına uğramış gibi
Hepimiz kırılalım.
Topyekůn gümbürdeyip,
Yer yarılıp gürleyip,
'Kıyıl, kırıl!' diye vuruşup,
Kırışalım karşılıklı.
Mızrak kırılıp bağ olsun,
İnsan ölüp dağ olsun,

Kimse kalmayıp dümdüz olsun,
Kıyamete dek kullara
Unutulmaz iş olsun.
Savaşa sıkıca girelim,
Allak bullak düşürüp,
Bu Kıtay'ı sürelim.
Taş kuşananlarını keselim,
Kara halkın hepsine
Dokunmadan sağ bırakalım.
Zırh giyip kabaran
Başta olanlarını kırıp,
Yaman bir kırgın salalım.
Kalan halkın hepsini
Kara Kalmak'tan, Mançu'dan
Ayırıp kurtaralım,
Atışmayı bolca edelim»,
Deyip, böylece, Semetey
Böylesi sözü söyledi.
Yalın kılıç er Çoro'yu
Yine zahmete koştu,

So saying, thus — Semetey's
Eyes flashed out like fire,
His blood-drinking fury seized him.
Down through all his line and lineage
A generous lion who shrinks not from death,
A lone warrior born a lion.
Heartening the Çoro, he said:
«Our precious old Bakay —
Mighty indeed is Çañdıayak,
As though overtaken by slaughter
Let us all be cut down together.
Thundering one and all,
The earth splitting, roaring,
Striking blows, crying 'Be slain, be broken!',
Let us cut each other down in turn.
Let lances break and lie in sheaves,
Let men die and pile in mountains,

Let none remain, all leveled flat,
For God's slaves until doomsday
Let it be a deed unforgettable.
Let us enter battle in earnest,
Throwing all into confusion,
Let us drive this Kıtay before us.
Let us cut down their stone-girded ones,
And all of the common folk
Let us leave alive, untouched.
Those swelling proud in armor,
Cutting down those at their head,
Let us loose a fearsome slaughter.
And all the folk who remain
From the Kara Kalmak and the Mançu
Let us sever and set free,
Let us make the shooting plentiful»,
So saying, thus, Semetey
Spoke such words as these.
The naked-sworded warrior Çoro
He harnessed once more to the toil,

«Kıtay tümen tümen, Kırgız az,

Kıymetlim ağabeyim, kaplanım,
Kırışıp görelim.
Bu kahrolası kuru canı
Şu Kıtay halkına verelim».
Deyip, böylece, Külçoro
Dediğin akıldır ağabey deyip,
Dediğine razıyım deyip,
Bu Kıtay'dan sakınıp kalan adamın Sağ gezmeden, ağabey,
Yedi atası kâfirdir deyip,
Ak buğday tanesini çiğneyip,
Ağabey, töre Semetey,
Aklı başından oynayıp,
Çare bulamayıp bocalayıp,
Şaşıp kalanlardan olsun deyip,

Dönüş ecelden sonra olsun deyip,
Kaçan, kadın olsun deyip.

Ölümüne ant içip,
Sözü çabuk bağlayıp,

Kesin söze uyuşup,
Gök çeliğin ağzını yalaşıp.
Ölümüne şart koşup,
Kıtay'dan geri döneni
Ak barañın koru vursun,
Akkelte'nin oku vursun.
Tepesi bütün Gök çarpsın,

Bağrı tüylü Yer çarpsın,
Arslan Manas, er Çubak,
Almambet ile er Sırgak –
Ruhları dileyip bizi çarpsın!
Ay eksilip, gün geçse
Böylece kapışırım ben.
Bunalıp takat bitene dek,

«The Kıtay are tümen on tümen, the Kırgız few,
My precious elder brother, my tiger,
Let us try our hands at mutual slaughter.
This accursed bare life of ours —
Let us give it to this Kıtay folk».
So saying, thus, Külçoro:
Saying, brother, your word is wisdom,
Saying, I consent to what you say,
The man who shrinks back from this Kıtay — Rather than walk alive, brother,
Saying, his seven forefathers are infidels,
Chewing the grain of white wheat,
Brother, töre Semetey,
His wits leaping from their seat,
Floundering, finding no remedy,
Saying, let him be among the dumbfounded,
Saying, let return come only after death,
Saying, let him who flees be called a woman.
Swearing an oath unto death,
Binding the pledge swiftly,

Agreeing on the final word,
Each licking the blue steel's edge.
Setting the terms unto death,
Whoever turns back from the Kıtay —
May the white barañ's ember strike him,
May the Akkelte's shot strike him.
May the unbroken vault of Heaven smite him,
May the shaggy-breasted Earth smite him,
Lion Manas, warrior Çubak,
Almambet and warrior Sırgak –
May their spirits will it and smite us!
Though the moon wane and days pass by,
Thus will I grapple on.
Till I am pressed and stamina fails,

Kıl kadar kalmadan yalnız can
Kırgına uğrayıp gidene dek
Yamanca savaş salmazsam,
Yaman pehlivan Çañdıayak'ı
Sırtüstü sermezsem.
Gök ala sakallı er Mançu
Koñ töresini boğazlamazsam,
Göğsünden çıkan kara kanı
Kımız gibi emip sormazsam.
Sağ gezmeden öleyim,
Doğmadan yiteyim, çökeyim!
Sıkıca belimi bağlamazsam,
Ata kanının öcünü gütmezsem.

Ne denli çetin olduğunu bileyim,
Şununla yürüyüp öleyim!»
Deyip, böylece, Külçoro
Arslana söz verinceye dek,
Söyleyip ağzını toplayana dek,
Sıkıca belini bağlayana dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Çanlar sıkı sıkı çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp.
Kara inatçı heybetli –

Çarpışmanın böyle değeri var.
Kahrolası Kırgız'ın
Kapıştığı yerde
Kanını içmek töresi var.
Nişancılığı bellidir,
Huyu kara domuzun
Yolsuzluğu ortada.
Kocayınca Koñurbay –
Akıl küpü şu domuz vay –
Seksenine varmış kocamışı,
Atışıp kırıp geçirmeye
Kakançin hanından
Dileyip aldığı pehlivanı.

Till this lone life, not a hair remaining,
Is overtaken by slaughter and gone,
If I do not loose a fearsome war,
If the fearsome champion Çañdıayak
I do not stretch flat upon his back,
The grizzle-bearded Mançu warrior,
If I do not slaughter the Koñ töre,
The black blood welling from his breast
If I do not suck and drain like kumis —
Let me die rather than walk alive,
Let me vanish unborn, let me collapse!
If I do not bind my waist up tight,
If I do not pursue the vengeance of my father's blood —
Let me learn how hard it is,
Let me march against him and die!»
So saying, thus, Külçoro —
By the time he gave the lion his word,
By the time he spoke and closed his mouth,
By the time he bound his waist up tight,
By the time he said this and that,
May God never show its face —
The bells rang hard and fast,
The host lost hold of its wits.
The black stubborn majestic one –

Such is the worth of combat. The accursed Kırgız —
Wherever he grapples,
His custom is to drink their blood.
His marksmanship is renowned,
The black-natured swine's
Lawlessness is plain to see.
Koñurbay, grown old –
That swine, oh, a vessel of cunning –
The aged one arrived at eighty,
To shoot and cut all down
From the khan of Kakançin
The champion he begged and obtained.

Rast gelip insan varır mı,
Kapışan sağ kalır mı?
Sağ kalmamanın sebebi –
Çaresiz bırakan, en usta nişancı,

Silip süpürüp kıracakken,
Akılda üstat, en becerikli,
Cehennem çekmez Beecin halkı
Haydi bas, pehlivanım.
Dalgalandı mı çıkan pehlivanı,

Boyun eğmemiş Kakançin'in
Buygut'tan çıkma pehlivanı
Beecin'den çıktım dolanıp.
Ona Çañdıayak der imiş.
Kırk hanlı halk Kıtay halkı
Çoñ-Beecin'in özünden,
Bozulursa çıkar der imiş.
İt-Baspas'ın kırından
Kara boğazlı geçitmiş,
Bütün Kakançı şehrini
Bekleyip duran arslanmış.
Kakançı'lı şehirden,
Büyülü, çetin bir canmış,
Kapanıp yattığı belinden,
Çınmaçın'a, Beecin'e
Tam bekçilik edip oturan
Gerçek pehlivanı der imiş.
Ak maralı kovalayıp vurup,
Boyun eğdirmeye gelmişti.
Ay ile âlemin hepsini
Kasıp kavurmaya gelmişti,
Ok kesesiyle sadağını
Okla doldurup gelmişti.

Semetey ile Külçoro'yu,
Kılını bile bırakmadan,

Yok etmeye gelmişti,

Can any man chance near him?
Can any who grapples stay alive?
The reason none stays alive –
The most masterly marksman, who leaves no remedy,
On the point of sweeping all away,
A master in cunning, most adroit,
The Beecin folk hell itself won't bear —
Go on, press forward, my champion.
The champion who comes forth when the ranks billow,
Of unbowed Kakançin
The champion sprung from Buygut,
I came out of Beecin, roaming.
Him they call Çañdıayak, they say.
The Kıtay folk of forty khans —
From the heart of Çoñ-Beecin,
He comes forth if they break, they say.
From the steppe of İt-Baspas
A black-throated pass it was,
The whole city of Kakançı
He was the lion standing guard over it.
From the city of Kakançı,
A spell-bound, hardened soul he was,
From the pass where he lay in ambush,
Over Çınmaçın and Beecin
Sitting full sentinel —
Their true champion, they say.
Chasing down and shooting the white doe,
He had come to bend necks to the yoke.
The moon and all the world entire
He had come to scourge and scorch,
His arrow-pouch and quiver
He had come with them crammed with shafts.
Semetey and Külçoro,
Not sparing so much as a hair,

He had come to wipe them out,

Karşısına bende varamayan,
Yöneldi mi canı telef eden.
Görünüşü başka, zehri güçlü,
İşi sıkı tutmuş Çañdıayak,
Çepeçevre ok atıp,
Pehlivanlarına bağırıp,
Zorlu belayı başlattı.
Karabcı giymiş hanları,
Hışımlanıp dikilip,
Kırıp geçiriverdi.
Tam bozkurt Semetey'i
Çepeçevre saracakken,
Ezip dümdüz etmişti,
Bağrışıp kalanları:
Ünlü oldum, büyük ulu benim,
Burut'u kırıp geçmek için
Kırk boyun halkından
Gelmiştik biz nişancılar
Rast geleni parçalamaya.
Kırk boy Kıtay kalabalık halkın
Göbek bağının bağlandığı yerinden,

Kuşun kurtulamayacağı delikten,
Kırk kapılı eşikten,
Kakançin hanından
Atlanıp yola düşmüştük
Yaşlı hanın önünden,
Sıra çınarlı bağından,
Hanın altın tahtından.
Kaplanı on beş kez yavrulayan,
Karşılaşıp kulun yenemediği.

Esenkan'ın huzurundan,
Çevrili korulu bağından,
Kapka-Bulut şehrinden,
Hazırlanıp çıkmıştık,
Kırk kulaç yetmez büyük saraydan

Yerini ıssız bırakın»,–

No thrall can come before him,
When he bears down, he destroys the soul.
His look uncommon, his venom strong,
Çañdıayak took the work firm in hand,
Loosing arrows all around,
Shouting to his champions,
He began the grievous bane.
The khans clad in karabcı,
Rearing up in fury,
He mowed them down outright.
Just as the grey wolf Semetey
Was about to be ringed around,
He had crushed all flat,
Those left crying out together:
I have won fame, the great elder am I,
To cut the Burut down and pass —
From the folk of forty tribes
We marksmen had come
To rend whatever we chanced upon.
Of the forty-tribe Kıtay, that teeming folk,
From the place where their navel-cord was tied,

From the hole no bird escapes,
From the threshold of forty gates,
From the khan of Kakançin
We had mounted and set out on the road
From before the aged khan,
From his garden of ranked plane-trees,
From the khan's golden throne.
Where the tiger has whelped fifteen times,
Whom no slave who meets him can best.

From the presence of Esenkan,
From his fenced and wooded garden,
From the city of Kapka-Bulut,
We had made ready and come forth,
From the great palace forty fathoms cannot span —

Leave his place a desolation»,–

Kırgız'a kavga salmak için.
Büyük handan gelmiştik.
Düşünün ey nişancılar,
Boğuşacağınız Burut halkı –
Buna kavga salmak için.
Keçil'in hanı Koñ töre –
Kurumlu büyük töreyi
Kurtarıp almak için,
Kapışacağınız Burut halkı
Bir avuç halkmış,
Yiğit kuşanıp çıktığında
Burut ne zaman er olmuş ki.
Kahrolası, ey nişancılar,
Burut'a fesat salar – diye,
Yöneldiği düşmanı alır – diye,

Esenkan dileyip seçerek
Ok geçmez kaftanı giydirip,
Ok yetişmez ata bindirip,

Uluñtu ile dıñşayı,
Bunca şeyi belletip,
Hanınız dileyip yola çıkarmıştı.
Kırk günlük yol yürüse
Yorulmaz gergedan hayvanınız var,

Nazlanmadan pehlivanlar,
Dövüşü geniş salın.
İşte şu Manas'ın oğlu Semetey, Yay oku değip ayrıldı,
Almambet'in Külçoro'su –
Akın salıp basın!
Albastı gibi kanını saçın,
Kaburgasını sökün,
Kanını su gibi dökün,
Hep birden ok atıp,
Topunu birden yok edip,
Yanasıcaları kırın,

To loose war upon the Kırgız.
From the great khan we had come.
Consider, o marksmen,
The Burut folk you are to fight –
To loose war upon them.
The khan of Keçil, the Koñ töre –
That proud great töre —
To rescue and reclaim him,
The Burut folk you are to grapple
Are but a handful of a people,
When a brave girds up and rides forth,
Since when was a Burut ever a man?
The accursed one, o marksmen,
Will sow ruin among the Burut – saying,
Will take whatever foe he turns upon – saying,
Esenkan, wishing it, chose him out,
Dressed him in the arrow-proof kaftan,
Mounted him on a horse no arrow overtakes,
The uluñtu and the dıñşa,
Taught him all these things,
Your khan, willing it, had sent him forth.
Though it walk a forty days' road
You have your rhinoceros beast that never tires,
Champions, without demurring,
Spread the fighting wide.
There stands Semetey, son of Manas, The bow's arrow struck and glanced away,
And Almambet's Külçoro –
Charge them, bear down!
Scatter their blood like the albastı,
Tear out their ribs,
Pour out their blood like water,
Loosing arrows all as one,
Destroying the whole of them at once,
Cut down the wretches,

Yangın sönmüş gibi edin,
Taş şehrini parçalayıp,
Bütün malını boğazlayın,
Burut'u temizce kırıp,
Deyip, böylece, Çañdıayak
Nişancılarına bağırıp,
Yiğitlerini çağırıp,
Sert hışmı başlattı.
Zorluları, yaşlıları,
Çañdıayak'ın sözünü duyunca
Yaman nişancıların hepsi,
Kırgına uğramış gibi
Hepsi kaynaştı.
Cazayıl atıp, yay çekip,
Kaynaşan kâfirin
Yaşlısı zorluymuş.
Sahiden okunu yağdırıp,
Gerçekten saldırıya geçmişti.
İşi sıkı tutan Çañdıayak,
Gergedana binmiş devleri,
Gelen pehlivan zorluları,
Çepeçevre sarmıştı.
Demin dediğim iki töreye
Cazayıl atıp, yay çekip,
Hep birden toplu girdiler.
Kızıl pus içindeki koru gör,
Dolu gibi yağıp ayrılıp,
İkisine değen oku gör,
Yeşil ala kaftanlı,
Zebaniymiş Çañdıayak,
Can esirgemez hali göründü.
Kapışmayı sert başlattı,
Titredi aziz canlar,
Garip Çoro ile Semetey
Kuşatıp duran kâfirden
Az kalsın devrilip gidiyordu,
Dünya kızıl kor olup,

Alaçık gibi tümseklenip,

Leave them like a fire burnt out,
Shatter their city of stone,
Slaughter all their herds,
Cut the Burut down clean,
So saying, thus, Çañdıayak
Shouted to his marksmen,
Summoned his braves,
And began the harsh onslaught.
The mighty ones, the elders,
On hearing Çañdıayak's word,
All of the fearsome marksmen,
As though overtaken by slaughter,
All of them seethed.
Firing cazayıls, drawing bows,
Of the seething infidels
The elders proved the mighty ones.
Truly raining down their arrows,
In earnest they had gone to the attack.
Çañdıayak, taking the work firm in hand,
The giants mounted on rhinoceroses,
The mighty champions coming on,
Had wrapped them round about.
At the two töres I spoke of just now,
Firing cazayıls, drawing bows,
They charged in all together in a mass.
See the embers within the crimson mist,
Raining like hail and parting,
See the arrows striking the two of them,
In his green-pied kaftan,
A fiend of hell was Çañdıayak,
He showed a mien that spares no life.
He began the grapple hard,
The dear souls trembled,
The lone Çoro and Semetey,
Before the encircling infidels,
Were within a breath of toppling,
The world became a crimson ember,

Mounding up like an alaçık tent,

Yayın oku yığılıp,
Kötü bela, büyük kırgın
Büyücü işiyle oldu şimdi.
Saflar bozulup, yer kaynayıp,
Görsen böyle dert kaynıyor,
Fitilli tüfek sesi patlayıp,
Yanına yönüne yay oku
Şakır şakır değiyor.
Yamaç yamaç yerlerine
Cazayıl mermisi bölünüp,
Yanından yönünden vızıldayıp,
Yayın oku dökülüp.
Fenaymış Çañdıayak,
Can komayacak görünüp.
Nişancılar yönelip koşuşup,
Çepeçevre geldiklerinde
Aziz candan umut kesilip.
Kuş üzümü gibi aziz gözü
Oyacak hali göründü,
Hem bu aziz canı
Emip kurutacak hali göründü.
Şay'ın koruduğu Külçoro
Kuşatmada yatıp ölür mü hiç!
Kara uğursuz Kıtay'ın
Bu zulmünü çeker mi hiç!
Sinek kadar canı okla uçup,
Ağabeyini düşmana verir mi hiç!
Kalabalık Kıtay Hakan'ın,
Han Koñurbay başta olsun,
Onlara boyun eğer mi hiç?
Hoplayan Sur atına
Sağ sağrısına bir vurup,
Ölçüsüz büyük mızrak alıp,
Sallandı mı kesen keskin kılıç
Aç bileğe takılı.
Ok geçmez kaftan giyili,
Han babasının sırlı barañı
Kürek kemiğinde asılı.

The bow's arrows piling high,
Evil bane, great slaughter
Came now by the sorcerer's work.
Ranks breaking, the earth seething,
See how such woe boils over,
The matchlock's report cracking out,
About him on every side the bow's arrows
Strike rattling down.
On the slopes and hillsides round
The cazayıl's shot bursts apart,
Whizzing past on every side,
The bow's arrows pour down.
Vile indeed was Çañdıayak,
He looked set to leave no soul alive.
The marksmen bearing down, scurrying,
When they came on from every side,
Hope of dear life was given up.
His dear eyes like black currants —
He looked set to gouge them out,
And this dear life besides
He looked set to suck dry.
Külçoro whom Şay protects —
Would he ever lie down and die in a siege!
Of the black ill-omened Kıtay
Would he ever endure this cruelty!
His fly-small life flying off by an arrow,
Would he ever yield his brother to the foe!
To the teeming Kıtay of the Hakan,
Khan Koñurbay at their head,
Would he ever bow his neck to them?
His bounding Sur horse —
He struck him once on the right croup,
Took up the measureless great lance,
The keen sword that cuts at a single swing
Hung at his hungry wrist.
Clad in the arrow-proof kaftan,
His khan father's enchanted barañ
Slung at his shoulder-blade.

Adamakıllı belini kuşanıp,
Yeri kaplayan nişancıya
Tek başına girdi saldırıp.
Yukarı aşağı bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,
Göğü yarıp ok çıkan
Ordunun içine girdi Külçoro.
İnsanın adım atıp çıkamayacağı
Belaya girdi Külçoro.
Ay ile âlemin dayanamayacağı
Orduya girdi Külçoro,
Yönelip girip vardığında
Mızrak tutup çevirip,
Göğü yaran Kıtay'ın
Ağını çözüp dağıtıp,
Mızrak değen yerleri
Mızrak ucuyla deşip,
Daha yakına gelince
Kılıç ile doğrayıp,
Yüz yüze geldiğinde
Ay baltayla devirip,
Arslan misali yiğit Çoro
'Manas!' diye nara atıp,
Allak bullak düşürüp,
Savaşta kaplan Külçoro
Sürüp gidiyor savurarak,
«Almambet, Manas iki atam,
Çubak, Sırgak dört atam,
Koruyacaksan şimdi koru deyip,

Destek olacaksan bu yolda ol!» – deyip,

Hışımlanıp bağırıp,
'Han Manas!' diye nara atıp,
Sürüp gidiyor Külçoro.
Onar, kırkar serip,
Telef edip gidiyor Külçoro.
Eğildiğinde er mızraklar,
Yamanmış o gözü pek,

Girding his waist in earnest,
At the marksmen blanketing the earth
He charged in all alone.
Looking neither up nor down,
Never reckoning he might die,
Where arrows rise splitting the sky,
Into the host went Külçoro.
Whence no man can step and come out,
Into the bane went Külçoro.
Which moon and world cannot withstand,
Into the host went Külçoro,
When he bore down and entered in,
Gripping and wheeling the lance,
Of the sky-splitting Kıtay
He unpicked and scattered the net,
The places where the lance struck
He gouged open with the lance's tip,
When they came in closer
He hewed them with the sword,
When they met face to face
He felled them with the moon-axe,
The lion-like valiant Çoro
Roaring the war-cry 'Manas!',
Throwing all into confusion,
In battle the tiger Külçoro
Drives on, sweeping as he goes,
«Almambet, Manas, my two fathers,
Çubak, Sırgak, my four fathers,
Saying, if you will guard me, guard me now,
Be my support upon this road, if support you will be!» – saying,
Shouting out in fury,
Roaring the war-cry 'Khan Manas!',
Külçoro drives on and on.
Laying them low by tens, by forties,
Külçoro goes destroying as he rides.
When he leans down he spears his man,
Fearsome was that bold-eyed one,

Nicelerini birden mızraklar.
Eriştiği yeri un ufak edip,

'Yetkinleri nerede?' deyip,

Karabcı giymiş pehlivanı,
El üstünde tutulan canları,
Kıtay'ın kaftan giymiş arslanları,
Nişanlanıp kuşanıp,
Güçlü geçinen erleri,
Külçoro'dan gününü gördü,
Kimileri yığılıp,
Gövdesi kalıp, başı yok,
Dövüşün işi böyledir,
Serilip ölüp yattılar.
Ölçüsüzmüş Külçoro,
Eğildiğinde er mızraklar,
Be hey, ölçüsüz güçlü şahbaz kul

Tam ellişer sıra birden mızraklar.
Yay çekenleri serilip,
Fitilli tüfek atan nişancılar
Sere serpe ölüp yatıyor.
Kimi yürük katırın
Eyeri karnına kayıp,
Boynunu büküp gezeni bundan çok.

Yazık, aziz can kardeşim,
Hakan'a nasıl varırız diye,

Yenilip nasıl döneriz diye,
Mızraklaşıp bağırıp,
Kaçma gel diye çağırıp,
Ağlayıp gezeni bundan çok.

Nicesinin başı kesilip,
Dolup taşıp bastılar şimdi.
Ganimete düşen atlar –
Yarısı tulpar, alabaş,

He spears many at a single stroke.
Grinding to powder whatever he reached,

Saying, 'Where are their consummate ones?',
The champion clad in karabcı,
The souls held high in honor,
The kaftan-clad lions of the Kıtay, Taking aim, girding up,
The warriors who passed for strong,
Met their reckoning at Külçoro's hands,
Some of them collapsing in heaps,
The trunk remaining, the head gone,
Such is the business of the fight,
They lay stretched out and dead.
Measureless was Külçoro,
When he leans down he spears his man,
Hey now, the shahbaz slave of measureless strength
Spears full fifty ranks at a single stroke.
The bow-drawers lay stretched out,
The marksmen firing matchlock guns
Lie sprawled about in death.
Some, their swift mule's
Saddle slipped beneath its belly,
Wander with bowed neck — more than many.
Alas, my dear soul, my brother,
Saying, how shall we come before the Hakan,
Saying, how shall we return defeated,
Trading lance-thrusts, shouting,
Calling, do not flee, come back,
Those who wander weeping — more than many.
Many a head was severed,
Now they pressed in, overflowing.
The horses fallen as booty –
Half of them tulpars, pied of head,

Mızrakları yan yana, omuz omuza,

Semetey ile Çoro birlikte.
Yandan çıkıp Çañdıayak
Kızıl giyip don değiştirip,
Niceleri yanında,
Yamaçtan tüfek yağdırdı.
Yeşil giyip Çañdıayak,
170890 Yaralayıp örseleyip kahrolası,
Yağmur gibi yay çekti.

Their lances side by side, shoulder to shoulder,
Semetey and the Çoro together.
Çañdıayak, coming out at the flank,
Donned crimson, changed his garb,
Many a one at his side,
Rained gunfire from the slope.
Çañdıayak, clad in green,
Wounding and battering, the accursed one,
Drew his bow like rain.

On altıncı cildin sonu.

On yedinci cilt, düşman sofrasındaki oyun ve Koñurbay'ın düşüşüyle sürer.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XVI
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XVI

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On altıncı cilt, Buurul'un kurtuluşundan Akayar'ın açığa çıkan sırrına; Kançoro'nun kara bahtından Çandıayak'ın büyülü kurşun yağmuruna ve Külçoro'nun 'Han Manas!' narasıyla yardığı kuşatmaya uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XVI